

د هجرت او پناه اخیستنې احکام
(د اسلامي فقہې او نړیوالو تړونونو په رڼا کې)

خپرونکی : لطیف الله قمري

Ketabton.com

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

لنډيز

هجرت او پناه اخېستنه د انسانانو په ژوند کې د ډېر لوی اهمیت څخه برخمن دي چې د هجرت او پناه اخېستنې له تصور سره انسان کولی شي چې خپل نظريات په ډاډ او اطمینان سره څرگند کړي او که د نظرياتو په اساس ورته مشکلات متوجه کيږي نو خپل مسکن پرېږدي او بل هېواد ته هجرت کوي او هلته پناه اخلي او دا چې مسلمانان د مختلفو اسبابو له کبله نورو هېوادونو ته هجرت کولو ته مجبورېږي نو د دې لپاره چې پوه شو کله هجرت او پناه اخېستل جائز او کله ناجائز دي او کله مهاجرین او پناه اخېستونکي کولی شي خپل هېواد ته راستانه شي نو د دې څېړنې تر سره کولو ته ضرورت محسوس ؤ.

هجرت په لغوي لحاظ سره د جلا والي په معنی دی او شرعا هجرت د الله جل جلاله په لار کې له دار کفر څخه دار اسلام ته تلل او یا د هغه دار څخه تلل چې فتنه پکې ډیره سخته وي هغه دار ته چې فتنه پکې کمه وي تللو ته هجرت وايي او پناه اخېستنه هغه قانوني حمایه ده چې یو دولت یې د بل دولت د اعمالو په مقابل کې یو شخص ته ورکوي ، د بشریت په تاریخ کې همیشه د هجرتونو لړۍ روانه وه چې قرانکریم هم مونږ ته د ډیرو انبیاءو او صالحاتو د هجرت قصې نقلوي ، د ابراهیم علیه السلام هجرتونه ، د موسی علیه السلام هجرتونه ، د اصحاب کهف او نور ډیرو هجرتونو څخه یادونه کوي.

که څوک په کفرې هیواد کې نشي کولی چې دیني احکام تر سره کړي یا د دین اظهار وکړي او په هجرت قادر وي نو هجرت پرې واجب او دغسې یوه هېواد ته هجرت کول او هلته پناه اخېستل حرام دي ، دا چې نن

د رهبرۍ جادو

ب

ورځ په ټوله نړۍ کې د دين ازادي ده نو نن ورځ د سوداگرۍ او تحصيل لپاره کفري هېواد ته تلل جائز دي. خو په ناقانونه لارو چې د مرگ خطر لري هجرت ناروا گرځي ، په ناقانونه توگه بل هېواد کې استوگنه کول ناجائز دي ځکه دغه عمل د نړۍ امنيت له گواښ سره مخ کوي ، مهاجر خپل هېواد ته تر هغې نشي راستنېدلی تر څو چې فتنه له منځه نه وي لاره او هېواد کې امنيت برقرار نه وي، خو که فتنه له منځه لاړه د مهاجر او پناه اخېستونکي راستنېدل جائز دي ، د شوروي اتحاد د اشغال پر مهال په زيات شمېر کې افغانانو ايران او پاکستان ته هجرت وکړ ، چې دغه هجرت يې شرعا او قانونا مشروع ؤ ، دا چې اوس هم په افغانستان کې امنيتي وضعه برقراره نده نو افغان مهاجرينو ته پکار دي چې پرته له فشار څخه افغانستان ته رستانه نشي ، مهاجرتونه او پناه اخېستنه زيات شمير سياسي ، اقتصادي او ديني سلبې او ايجابي تاثيرات لري خو مهاجر او پناه اخېستونکي ته پکار ده چې د تاثيراتو په اړوند له احتياط څخه کار واخلي او د مهاجر منونکي او پناه ورکوونکي هيواد لخوا تر اثر لاندې رانشي.

لړليک

موضوع	مخ
سريزه	1
لومړی فصل	11.....
د هجرت ، پناه اخيستنې او نړيوالو تړونونو پيژندنه او تاريخچه يې	11.....
لومړی مبحث : د هجرت او پناه اخيستنې پيژندنه او د هجرت اقسام	12.....
لومړی مطلب : د هجرت او پناه اخيستنې پيژندنه	12.....
لومړی پراگراف : د هجرت پيژندنه	12
دویم مطلب : د هجرت اقسام	27
دویم مبحث : د نړيوالو تړونونو تعريف ، اقسام او د موضوع اړوند نړيوالو تړونونه	32
لومړی مطلب : د نړيوالو تړونونو تعريف	32
دویم مطلب : د نړيوالو تړونونو اقسام	36.....
دریم مطلب : د هجرت او پناه اخيستنې په رابطه نړيوالو تړونونو ته لنډه کتنه	38
دریم مبحث : د هجرت تاريخچه	43.....
لومړی مطلب : د بعثت څخه وړاندې د هجرت تاريخچه	44.....
دویم مطلب : په نبوي دور کې د هجرت تاريخچه	56.....
دویم فصل	61.....
د هجرت او پناه اخيستنې مقام ، حکم او د مهاجر او پناه اخيستونکي راستنيدل	61....
لومړی مبحث : په اسلامي شريعت او نړيوالو تړونونو کې د هجرت او پناه اخيستنې	
مقام	62

- لومړی مطلب : د هجرت او پناه اخیستنې مقام په اسلامي فقه کې 62
- دویم پراگراف : نوي احاديثو کې د هجرت او پناه اخیستنې مقام 69
- دویم مطلب : د هجرت او پناه اخیستنې مقام په نړيوالو تړونونو کې 73
- مقارنه 77
- لومړی مطلب : د هجرت او پناه اخیستنې اسباب 78
- دویم پراگراف : د پناه اخیستنې اسباب 82
- دویم مطلب : د هجرت او پناه اخیستنې حکم 84
- د دویم نظر دلائل : 106
- د دلائلو ارزونه : 120
- دویم پراگراف : د هجرت او پناه اخیستنې حکم د نړيوالو تړونونو په رڼا کې 147
- دریم مبحث : د مهاجر او پناه اخیستونکي د راستنیدلو حکم او اسباب يې 158
- لومړی مطلب : د مهاجرينو او پناه اخیستونکو راستنیدلو اسباب 158
- دویم مطلب : د مهاجرينو او پناه اخیستونکو راستنیدلو حکم 161
- دریم فصل 185
- ایران او پاکستان ته د افغانانو هجرت او راستنیدل يې 185
- لومړی مبحث : ایران او پاکستان ته د افغانانو هجرت 186
- لومړی مطلب : ایران او پاکستان ته د افغانانو د هجرت عوامل 186
- دویم مطلب : له ایران او پاکستان څخه د افغان مهاجرينو راستنیدلو حکم 193
- دویم مبحث : له ایران او پاکستان څخه د افغان مهاجرينو راستنیدل 208
- لومړی مطلب : له ایران او پاکستان څخه د افغان مهاجرينو راستنیدلو اسباب 208
- دویم مطلب : له ایران او پاکستان څخه د افغان مهاجرينو راستنیدلو حکم 213

د رهبري جادو

ج

- 228 خلورم فصل
- 228 د مهاجر او پناه اخیستونکي حقوق او د هجرت او پناه اخیستنې تاثیرات
- 229 لومړی مبحث : د مهاجرینو او پناه اخیستونکو حقوق
- لومړی مطلب : په اسلامي فقه کې د مهاجرینو او پناه اخیستونکو حقوق 229
- دویم مطلب : په نړیوالو تړونونو کې د پناه اخیستونکي او مهاجر حقوق 234
- 246 دویم مبحث : د هجرت او پناه اخیستنې تاثیرات
- لومړی مطلب : کفري هیوادونو ته د هجرت او پناه اخیستنې تاثیرات 246
- دویم مطلب : اسلامي هیوادونو ته د هجرت او پناه اخیستنې تاثیرات 256
- 263 دریم مبحث : د مهاجرینو او پناه اخیستونکو د راستنیدلو تاثیرات
- لومړی مطلب : له اسلامي هیوادونو څخه د مهاجرینو او پناه اخیستونکو د راستنیدلو تاثیرات 263
- دویم مطلب : له کفري هیوادونو څخه د مهاجرینو او پناه اخیستونکو د راستنیدلو تاثیرات 268
- 271 پایله
- 274 د پایلي مناقشه
- 276 وړاندېزونه
- 278 مصادر او مراجع
- 296 انټرنیټي منابع

سريزه

بِسْمِ اللَّهِ ، الْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى نِعْمَةِ التَّوْحِيدِ ، وَالصَّلَاةِ وَالسَّلَامِ عَلَى الْمَبْعُوثِ
رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ ، وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ ، وَمَنْ تَبِعَهُمْ بِإِحْسَانٍ إِلَى يَوْمِ الدِّينِ .

أَمَّا بَعْدُ :

انسان د ازدایو څخه په ښه ډول د گټې اخستلو لپاره مجبور دی کله
کله خپل ټاټوبی ترک کړي او په بل هیواد کې پناه واخلي ، ډیر ځله مونږ ته
قرانکریم د انبیاءو قصې رانقل کوي چې هغوی د حق د دعوت له کبله مجبور
شوي تر څو خپله خاوره ترک کړي او د دعوت لپاره بل ځای انتخاب کړي ، د
دې په لړ کې نن ورځ مسلمانان تر هر وخت ډیر محتاج دي له خپلو هیوادونو
څخه هجرت وکړي ، په نورو اسلامي او یا هم غیر اسلامي هیوادونو کې پناه
واخلي ، کله خو د اقتصادي گټو لپاره کفري هیوادونو ته پناه وړي چې هغې
ټولنه کې اسلامي عقائد او اخلاق د ضعف حالت کې وي ، ټولنه په عقیدوي
لحاظ وروسته پاتي او په اخلاقي لحاظ تباہ کیدونکي ده ، نو دلته ده چې د
مسلمانو پناه اخیستونکو په عقایدو ، افکارو او اخلاقو هم بدغه اغیزه کوي ،
خو ډیر ځله هغه مهاجرین او پناه اخیستونکي چې له اسلامي عقیدې څخه په
پوره ډول برخمن وي ؛ د علم په لحاظ د شبهاتو د دفع توان ولري او اسلامي
عقیدې ته ژمن وي د اسلام په خپراوي کې هم پوره پوره ونډه لري .

د هجرت په مقام او منزلت باندې گڼ شمیر ایاتونه او احادیث
دلالت کوي او اسلامي فقه کې د هجرت مختلف اسباب په گوته شوي چې
بعض اسباب یې د هجرت واجبونکي او بعضي یې حراموونکي دي ، همدغه
شان په بعضي اسبابو سره یې هجرت مستحب او په بعضو سره مباح گرځي ، له

بله طرفه نړيوالو تړونونو کې هم د هجرت او پناه اخستلو مختلف اسباب ذکر شوي چې بعضې اسباب يې هجرت قانوني او د پناه اخستنې قانونيت په گوته کوي خو بعضي نور بيا داسې ندي.

په عام ډول باندې په اسلامي فقه کې د هجرت کولو څخه ورسته د مهاجر بيرته خپل ټاپوبي ته د راستنيدل يو نا مشروع عمل گڼل کيږي خو د بعضي حالاتو او سبابو د موجوديت په صورت کې د مهاجر راستنيدل مباح او ان مستحب گرځي او په نړيوالو تړونونو کې هم د هجرت د پای لپاره مختلف اسباب ذکر شوي چې د هغې اسبابو د موجوديت په صورت کې هجرت پای مومي.

څو لسيزې پخوا افغانان د مختلفو اسبابو کبله پاکستان او ايران ته مهاجر شول او هلته يې پناه واخسته چې زيات شمير يې اوس هم په ايران او پاکستان کې د هجرت سختې ورځې او شپې صباح کوي ، او افغان مهاجرين بيرته خپل وطن ته راستنيدو ته مجبورول کيږي ، چې دغلته بعضي حالاتو کې د ميلمه هيواد لخوا څخه نړيوال تړونونه تر پښو لاندې کيږي او افغان مهاجرين مجبور دي چې خپل هيواد ته راستانه شي ، چې دغه راستنيدنه يې د اسلامي فقهې او نړيوالو تړونونو له نظره خپرل شوې.

او کله چې يو مهاجر يا پناه اخستونکی کوم هيواد ته هجرت کوي يا پناه اخلي نو هلته د يو سلسله حقوقو لرونکی دی ، چې دغه حقوق هم په اسلامي فقه او هم په نړيوالو تړونونو کې بيان شوي ، چې ډير ځله افغان مهاجرينو ته دغه حقوق ندي ورکړل شوي او په عين حال کې دغه عمل هم د اسلامي شريعت او هم د نړيوالو تړونونو خلاف دی.

او دا هم باید ووايو چې د هجرت کول او له هجرت څخه راستنيدل ځانگړي ، ديني، سياسي اقتصادي او اجتماعي تاثيرات لري ، چې دغه تاثيرات کله منفي او کله هم مثبت کيدلی شي.

چې پدې بحث کې کونښن شوي تر څو (د هجرت او پناه اخستنې احکام د اسلامي فقهي او نړوالو تړونونو په رڼاء کې) په تفصيل سره وڅيړل شي.

د موضوع د اختيار لاملونه :

دا چې زه د ننگرهار پوهنتون د شرعياتو پوهنځي د فقه او قانون څانگه کې د ماسترۍ محصل یم او د ماسترۍ علمي درجې د لاسته راوړلو لپاره علمي څيړنه (تيزس) ليکل شرط دي نو ځکه مجبور وم چې يوه موضوع وڅيړم تر څو د ماسترۍ علمي درجه لاسته راوړم.

په همدې سلسله کې ما د خپل گران استاذ پوهنوال دوکتور مصطفیٰ نيازي ^{حفظه الله} سره مشوره وکړه او هغه ځيني موضوعات چې څيړنې ته ضرورت ولري را په گوته کړل چې يوه پکې همدا د (هجرت او پناه اخستنې احکام د اسلامي فقهي او نړوالو تړونونو په رڼاء کې) وه ، کله چې ما نوموړې موضوع وکتله نو ماته ډيره جالبه وه ځکه چې :

1. له يوه طرفه مسلمانان د مختلفو اسبابو په سبب اسلامي او غير اسلامي هيوادونو ته پناه وړي چې دغه پناه اخستنې يې ځيني شرعي او قانوني جنبه لري خو ځيني يې بيا غير شرعي دي چې د اسلامي امت بشري قوه له منځه وړي.

2. همدارنگه په عام ډول باندې د مهاجر او پناه اخېستونکي بيرته راستنيدل يو غير شرعي امر گڼل کيږي چې په همدې اساس هغه افغان مهاجرين چې په ايران او پاکستان کې هستوگنه لري او په مختلفو اسبابو دې ته مجبورېږي چې بيرته افغانستان ته راستانه شي خو هغوی سره دا فکر موجود وي که بيرته خپل هیواد ته راستنېږي نو د هجرت ثواب خو به يې نه ختمېږي او ايا راختيا هم بيرته راستنيدل جرم دی؟.

3. په نړيوال لحاظ باندې د مهاجرينو او پناه اخېستونکو د حقوقو د خونديتوب لپاره نړيوال تړونونه ترسره شوي چې د دې مقارنه له اسلامي فقهي سره زما لپاره يوه جالبه موضوع وه.

نو دا راته غوره ښکاره شوه تر څو پدې موضوع د ماستري تيزس وليکم او د الله جل جلاله په توفيق او د خپل محبوب لارښود استاذ پوهنوال دکتور مصطفی نيازي حفظه الله په مرسته مې دغه رساله تکميل کړه.

د څيړنې اهميت :

د دې څيړنې اهميت پدې کې دی چې د اسلامي امت بشري قوه د اسلامي امت د بيا ژوندي کولو په خاطر استعمال شي نه دا چې د اسلامي امت بشري قوه د نورو د گټو لپاره استعمال شي ، چې په خالص ډول يې اهميت په لاندې نقطو کې خلاصه کولی شو:

1. د دې څيړنې اهميت دا دی چې : شرعي او قانوني هجرتونه وپيژندل شي او په نتيجه کې له غير شرعي او غير قانوني هجرتونو څخه ډډه وشي او د اسلامي امت ځوانان په غير شرعي او غير قانوني ډول د نورو د

اهدافو لپاره استعمال نشي او د اسلامي امت بشري قوه به د اسلامي امت د اهدافو لپاره استعمال شي.

2. افغان مهاجرين او پناه اخېستونکي په پاکستان او ايران کې له گڼو ستونزو سره لاس او گريوان دي او له بله پلوه په دې مهاجرينو کې داسې علمي غړي هم شته ، چې خپل وطن دوی ته ضرورت لري او بايد خپل وطن په فکري ، سياسي ، اقتصادي او اجتماعي ډول ورغوي خو دوی سره دا فکر موجود دی ، که افغانستان ته راستنېږي نو د هجرت له ثوابونو څخه به محروم شي نو د دې څيړنې اهميت پدې کې دی چې د مهاجرينو او پناه اخېستونکو د راستنيدلو اسباب بيان په کې بيان شوي او په نتيجه کې د راستنيدلو حکم هم څرگند شوی دی.

3. همدارنگه د دې څيړنې اهميت پدې کې دی چې : د هجرت او پناه اخېستنې تاثيرات په کې څرگند شوي او په نتيجه کې به مسلمانان پدې پوه شي چې کوم هجرت ښه او کوم بد تاثيرات لري نو د کومو هجرتونو چې تاثيرات ښه وي ؛ نو مسلمانان به هغې ته ترغيب شي او کوم چې بدې پايلې ولري له هغې به ډډه وکړي.

د څيړنې اهداف :

1. د هجرت او پناه اخېستنې احکام د اسلامي فقهي او نړيوالو تړونونو په رڼا کې څرگندول او د غير شرعي هجرتونو څخه ډډه کول او شرعي هجرتونو ته د ضرورت په وخت کې د مسلمانانو تشويق کول.

2. په عام ډول باندې د مهاجر او پناه اخېستونکي راستنيدلو اسباب او حکم څرگندول او په خاص ډول د افغانانو راستنيدلو حکم له پاکستان او ايران څخه.
3. د هجرت شرعي اصطلاح بيا راژوندئ کول ، پس له هغې چې د هجرت لفظ پاتې او مفهوم يې ورک دی.
4. د اسلامي فقهي او نړيوالو تړونونو په رڼا کې د مهاجر او پناه اخېستونکي حقوق پيژندل ؟
5. په ټولنه کې د هجرت کولو او له هجرت څخه د مهاجر راستنيدلو تاثيرات پيژندل.

د څيړنې فرضيه :

د څيړنې د روښانتيا لپاره څو فرضي وړاندې کيږي

1. کله چې يو مسلمان ونه شي کولی په خپل هېواد کې ديني مقدسات په څرگنده تر سره کړي نو په دغه حالت کې د هجرت حکم څه دی ؟

جواب : کله چې يو مسلمان ونه شي کولی په خپل هېواد کې ديني مقدسات په څرگنده تر سره کړي او په هجرت قادر وي نو هجرت پرې واجب دی ، البته که د هجرت کولو قدرت ونلري نو د هجرت وجوب ورڅخه ساقطیږي.

2. کله چې یو مسلمان د یو سلسله اسبابو له کبله هجرت وکړي ، بېرته ورته خپل هېواد ته راستنېدل څه حکم لري ؟
جواب : کله چې یو مسلمان د یو سلسله اسبابو لکه د دین عدم ازادي او یا د نفس عدم خوندي والي له کبله هجرت بل هیواد ته هجرت وکړي ، تر څو چې دغه اسباب له منځه نه وي تله لي دغه مهاجر ته خپل هیواد ته راستنیدل جائز ندي ، خو که دغه اسباب له منځه لاړ شي ، پدې معنی چې په دغه هېواد کې د دین ازادي او د نفس خونديتوب تضمین شي نو بیا ورته راستنیدل جائز دي.

د څیړنې حدود :

په دې څیړنه کې د هجرت تاریخي پس منظر په مختصر ډول څیړل شوی او بیا د هجرت د اسبابو پر مټ د هجرتونو احکام بیان شوي او همدارنگه د هجرت پای او د مهاجر راستنیدل هم پکې څرگند شوي او اسلامي او غیر اسلامي هیوادنو ته د هجرت تاثیرات هم په کې څرگند شوي.

دا چې د پناه اخستنې په اړوند گڼ شمیر تړونونه شوي خو ترټولو مهم او لومړنی یې د ۱۹۵۱ م کال د جینوا تړون دی او افغانستان په کې عضویت لري او د افغانستان عدلي وزارت په رسمي مجله کې نشر شوې نو په همدې اساس دغه څیړنه د اسلامي فقه او د پناه اخستنې په اړوند د نړوالو تړونو له جملې څخه د ۱۹۵۱م کال کې د جینوا تړون سره مقارنه شوی.

خو په دې رساله کې د هجرتونو څخه راولاړ شوي حقوقي مسایل ،
مثلا ، مفقود مسایل ، د تقادم او مرور الزمان مساله د ميراث د ویش يو شمير
قضایاء او يو شمير نورو عقودو نو څخه بحث ندی شوی.

د څيرنې کړنلاره :

۱ - پدې څيرنه کې د کتابتوني میتود څخه استفاده شوې.

۲ - دا څيرنه پرتليزه څيرنه ده پداسې شکل چې :

أ. د اسلامي فقهي قديمي او معاصرو مراجعو ته رجوع شوی تر
څو د هجرت احکام د اسلامي نصوصو او معاصرو حالاتو سره سم څرگند شوي
او څرگنده شوې چې د معاصرو هجرتونو او پناه اخستنې ترمنځ څه رابطه
ده؟.

ب. او د اسلامي فقهي د راجح نظر له څرگندیدو څخه ورسته بيا
د نړيوالو تړونونو سره مقارنه شوی ، چې پدې مقارنه کې د ۱۹۵۱م کال د جينوا
تړون کوم چې د پناه غوښتونکو د اوضاع په رابطه شوي او ترڅنگ يې نور
نړيوال اصول په نظر کې نيول شوي.

۳ - د احايثو تخريج په کې شوی : که چيرته يو حديث په صحيحينو (بخاري او مسلم) کې موجود ؤ نو له نورو مصادررو څخه تخريج ندی شوی ، تر
څو بې فايده او سترې کوونکی اوږوالی رانشي ، ځکه امت د دې دواړو په
صحت اتفاق کړی.

که چيرته پدې دواړو کې يو حديث موجود نه ؤ له نورو معتمدو
کتابونو څخه تخريج شوی.

همدارنگه که په صحيحينو کې کوم حديث نه و نو د صحت او ضعف د څرگندولو لپاره د جرح او تعديل علماؤ اقوال ذکر شوي خو دغه اقوال په لنډ ډول ذکر شوي د حديث سند ندی څيرل شوی او يواځې د جرح او تعديل د علماؤ د صحت او ضعف قول نقل شوی.

۴ - د قرانکريم د اياتونو عزوه په دې شکل شوې ، سورت / ايات .

مخکنی ليکنې :

د رسول الله صلى الله عليه وسلم په هجرت باندې فقهاؤ مختلف کتابونه ليکلي چې اکثره يې تاريخي جنبه لري او بعضي علماؤ بيا د رسول الله صلى الله عليه وسلم د هجرت درسونه او عبرتونه هم څرگند کړي .

خو ما په قديمي فقه کې داسې کوم کتاب ونه مونده چې د هجرت فقهي احکام دې په کې څيرل شوې وي ، مگر پخوانيو فقهاؤ په خپلو کتابونو کې د هجرت احکام په شندلي ډول څيرلي ځکه هغه وخت فقهاؤ دې موضوع ته ضرورت نه احساسه ولو.

همدارنگه ما په معاصرو ليکنو کې هم داسې کومه څيرنه ونه موندله چې د هجرت او پناه اخستنې موضوع باندې په فقهي او قانوني څيرنه کړي وي.

مگر د نن عصر خپل سري او غير قانوني هجرتونو په رابطه دکتور ابراهيم بن عبدالله سلقيني د (الهجرة واحكامها دراسة شرعية لواقع الهجرة العشوائية) ، تر عنوان لاندې د ماسترۍ رساله ليکلې ، چې په نوموړې رساله کې د مسلمانانو عشوائي هجرتونو اسباب احکام او تاثيرات څيرل شوي ، نوموړي په خپله رساله کې د هجرت پاي او د مهاجر راستنيدلو د حکم په

رابطه چپ پاتې شوي ، چې دا يوه مهمه موضوع ده چې څيړنې ته ضرورت لرلو او همدارنگه د هجرت په رابطه نړيوالو حقوقو ته يې هيڅ توجه نده كړې.

او بله ليكنه چې د (حق اللجوء بين الشريعة الاسلامية والقانون الدولي للاجئين) په عنوان د دكتور أحمد أبو الوفا له خوا شوي ، دغه ليكنه كې د پناه اخېستونكي د پناه قبولولو شروط او د پناه اخېستونكو حقوق او د هغه حالات چې پناه اخېستنه پرې له منځه ځي د اسلامي فقهي او نړيوال قانون له نظره څيړل شوي ، چې دغه ليكنه كې ندي په گوته شوي چې مسلمان په كومو حالاتو كې كفري هيوادونو كې پناه اخېستلی شي او په كومو كې نه ، همدارنگه په دغه ليكنه كې له هجرت څخه بحث ندي شوی بلكې يواځې د پناه اخېستنې موضوع د امان له عقد سره مقارنه شوې.

او همدارنگه په پښتو ژبه كې د شرعي او يا هم د غير شرعي هجرتونو احكامو باندې ما هيڅ كوم كتاب ونه مونده.

او په اخر كې له الله عزوجل څخه غوښتنه كوم چې دا ليكنه زما لپاره د اخرت توخه وگرځوي او په سبب يې مسلمانان د هجرت او پناه اخېستنې په سم مفهوم پوه شي او په نتيجه كې يې له غير شرعي هجرتونو څخه ډډه وكړي او شرعي هجرتونو تشويق شي ، و صلى الله على سيدنا محمد وآله وصحبه وسلم تسليمًا.

وبالله التوفيق وبه نستعين

لومړۍ فصل

د هجرت ، پناه اخستنې او نړيوالو تړونونو پيژندنه او تاريخچه يې

پدې فصل کې به د هجرت او پناه پيژندنه او د هجرت اقسام ، د نړيوالو تړونونو تعريف ، اقسام او د موضوع اړوند نړيوالو تړونونه او د دې ترڅنگ به د : د هجرت په تاريخچه بحث وشي .

په همدې اساس دا فصل په درې مبحثونو مشتمل دی

لومړی مبحث

د هجرت او پناه اخستنې پيژندنه او د هجرت اقسام

دویم مبحث

د نړيوالو تړونونو تعريف ، اقسام او د موضوع اړوند نړيوالو تړونونه

دریم مبحث : د هجرت تاريخچه

چې لدې څو موضوعاتو څخه به جلا جلا بحث وشي .

لومړۍ مبحث : د هجرت او پناه اخستنې پیژندنه او د هجرت اقسام

دا مبحث په دوه مطلبونو مشتمل دی :

لومړي مطلب کې به د هجرت او پناه اخستنې پیژندنه ذکر کېږي دویم مبحث کې به د هجرت اقسام و پیژنو.

لومړی مطلب : د هجرت او پناه اخستنې پیژندنه

په دې مطلب کې به لومړی د هجرت لغوي تعریف وشي او بیا به د هجرت اصطلاحي تعریف د بشري جغرافیه ، اسلامي فقهی او د نړیوال قانون له نظره روښانه شي.

همدارنگه به د پناه اخستنې لغوي تعریف ذکر شي او بیا به د اسلامي فقهی او نړیوالو تړونونو له نظره د پناه اخستنې اصطلاحي تعریف وشي.

لومړی پراگراف : د هجرت پیژندنه

لومړی جز : د هجرت لغوي پیژنه :

هجرت یوه عربي کلمه ده ، (اصلي توري یې (هـ جـ ر) دي چې په دوه معنی گانو باندې راځي یو معنی یې قطع او جلا کول او بل معنی یې د یوه شي تړل دي .

چې اول یې الهجر د وصل ضد دی لکه الهجران او . « وهاجر القوم من دارٍ إلى دارٍ: تَرَكُوا الْأَوْلَى لِلثَّانِيَةِ، كما فَعَلَ المهاجِرُونَ حين هاجروا من مكة إلى المدينة ». : [يوه قوم له يوه خای خخه بل خای ته هجرت وکړ يعني اول خای یې د دویم خای لپاره پریخود ، لکه مهاجرینو هم همداسې وکړل ، کله چې له مکې نه مدینې ته مهاجر شول ¹].

علامة ابن منظور هم وايي چې (هـ جـ ر) د وصل ضد دی « وَالْأَسْمُ الْهَجْرَةُ. وَفِي الْحَدِيثِ:

لَا هِجْرَةَ بَعْدَ ثَلَاثٍ؛ يُرِيدُ بِهِ الْهَجْرَ ضِدَّ الْوَصْلِ..... وَالْهَجْرَةُ وَالْهَجْرَةُ: الْخُرُوجُ مِنْ أَرْضٍ إِلَى أَرْضٍ» [د هجر اسم یې هجرت راځي او په حدیث کې راځي له درې ورځو ورسته د مسلمان سره متارک روا نده يعني دلته هم هجر د وصل ضد دی ... او الهجره والهجره په فتحې او ضمي سره دواړه له يوه خای خخه بل خای ته وتلو ته وايي ²]

الازهري وايي: « وَأصلُ الْمُهَاجِرَةِ عِنْدَ الْعَرَبِ خُرُوجُ الْبَدَوِيِّ مِنَ بَادِيَتِهِ إِلَى الْمَدِينِ » [عرب اصلا د اترافيانو وتل نبارونو ته مهاجرة گڼي] ³.

1 - ابو الحسين ، أحمد بن فارس بن زكريا (١٣٩٩هـ - ١٩٧٩م) : معجم مقاييس اللغة : تحقيق : عبدالسلام محمد هارون ، بيروت - لبنان، دار الفكر لطباعة والنشر والتوزيع ٣٤ / ٦ .

2 - ابن منظور ، محمد بن مكرم (١٤١٩هـ - ١٩٩٩م) : لسان العرب : تصحيح امين محمد عبدالوهاب و محمد الصادق العبيدي ، بيروت - لبنان ، دار احياء التراث العربي مؤسسة التاريخ العربي ، ٣١ / ١٥ - ٣٢ .

3 - هماغه مصدر ، ص ٣٢ .

له پورته تحقیق څخه څرگندېږي چې : هجرت په لغوي لحاظ سره د جلا والي په معنی دی او اصلا یې عربان د یوځای څخه جلا کیدل او بل ځای پورې پیوستون کې استعمالوي.

دویم جز : د هجرت اصطلاحی تعریف :

د هجرت کلمه د هر علم له نظره ځانگړې معنی او مفهوم لري ، د هجرت کلمه بشري جغرافیه کې جلا او په شرعي علومو کې جلا مفهوم لري.

الف : د هجرت تعریف په بشري جغرافیه کې :

په بشري جغرافیه کې د هجرت متعدد تعریفات ذکر دي ، چا د هجرت په تعریف کې د داخلي او خارجي هجرت خیال ساتلی ، چا د جبري او اختیاري او چا هم د قانوني والي او غیر قانوني والي له حیثه هجرت تعریف کړی او چا هم د دایمي او مؤقتي والي له حیثه هجرت راپیژندلی ، خو دلته هدف دا دی چې په سکاني علم کې د هجرت عام تعریف ذکر شي نو له همدې کبله په بشري جغرافیه کې دلته دوه تعریفات نقل کيږي :

الدكتور ابراهيم سعيد هجرت داسې تعریف کوي : هجرت د اوسیدونکو انتقالی عملیه ده چې له یوه ځای څخه بل ته ، برابره خبره ده چې د همدغې اقلیم په حدودو کې وي او که خارج وي ، د لږ خت لپاره وي او که ډیر ، مؤقت وي او که دائم ، مگر پدې شرط چې د دغه فرد او ډلې په خپل اختیار سره تر سره شي.¹

¹ - سعيد ، ابراهيم (١٩٩٧م - ١٤١٨هـ) : أسس الجغرافية البشرية والاقتصادية ، حلب - سوریه ، منشورات جامعة حلب كلية الأدب والعلوم الانسانية ، www.esraahusseini.wordpress.com ، ص ٧٧.

نوموړې تعريف کې د ډله ايز او فردي هجرتونو خيال ساتل شوی ، همدارنگه پکې داخلي او خارجي هجرتونو ته اشاره شوې ، البته د هجرت يو سبب پکې په نظر کې نيول شوي چې هغه اختياري هجرت دی.

عيسا حنا يې داسې تعريف کوي : هجرت هغه سکاني حرکت دی چې په فردي يا ډله ايز ډول باندې د اصلي وطن څخه نوي ته د متعددو اسبابو په نتيجه کې صورت نيسي¹.

په دې تعريف کې د هجرت اسباب په گوته شوي (د متعددو اسبابو په نتيجه کې) خو داخلي هجرت پکې له پامه غورځول شوی ؛ همدارنگه پکې د هجرت د وخت خيال ندی ساتل شوی نو دا هم څرگنده نه شوه چې هجرت مؤقت دی او که دايمي .

چې د پورته تعريفاتو څخه يو جامع تعريف پداسې ډول په لاس راځي : (هجرت هغه انتقالي عمليه ده چې د يوه مکان اوسيدونکي پکې په ډله ايز او يا هم فردي شکل باندې د خپل اصلي وطن داخلي يا خارجي حدود پرېږدي او يا يې پريخودلو ته مجبورول کېږي او په بل مسکن کې په دايمي او يا هم مؤقت ډول باندې د ديني ، اقتصادي ، اميني ، علمي ، او سياسي اسبابو په وجه استوگنه اختياروي²)

د تعريف شرح : (په ډله ايز او يا هم فردي شکل باندې) چې دا جمله ډله ايز او فردي هجرتونو څخه ياونه کوي

¹ - حنا ، عيسى: هجرة المسيحيين الفلسطينيين ، موقع الهيئة الاسلامية المسيحية لنصرة الأقصى والمقدسات

² - ابوعليان ، عبدالله يوسف (١٤٣٢هـ - ٢٠٠١م): الهجرة الى غير بلاد المسلمين وحكمها واثارها المعاصرة في الشريعة الاسلامية ، غزة ، جامعة الاسلامية ، ص ٥.

(داخلي او يا خارجي حدود) چې دا جمله داخلي او خارجي هجرتونو ته اشاره كوي.

(پريږدي او يا يې پريخودلو ته مجبورول كيږي) چې پدې كې هجرت اختياري او جبري ته تقسيم شوي.

(چې په بل مسكن كې په دايمي او يا هم مؤقت ډول باندې) چې پدې كې د دايمي او مؤقتي هجرتونو څخه يادونه شوي.

(د د ديني ، اقتصادي ، اميني ، علمي ، او سياسي اسبابو په وجه) پدې جمله كې د هجرت اسباب په خالص ډول باندې ياد شوي.

د تعريف د جامع والي وجه دا ده چې : په دغه تعريف كې د هجرت د ټولو اقسامو څخه يادونه شوې يعني پدغه تعريف كې د داخلي ، خارجي او اجباري هجرتونو څخه يادونه شوې او همدارنگه په دغه تعريف كې د هجرت اسباب هم په گوته شوي.

ب : د هجرت تعريف په شرعي اصطلاح كې :

په اسلامي فقه كې د هجرت مختلف تعريفات ذكر دي ؛ چا د هجرت تعريف د يوې معين وخت پورې منحصر كړی ؛ چا د دار په اساس د هجرت تعريف كړی او چا هم د هجرت څخه پراخه مفهوم اخستی ، چې په لاندې ډول د هجرت متعدد تعريفات د مختلفو ليد لورو څخه نقل كؤ:

۱ - د هجرت تعريف په اعتبار د مكې څخه مديني ته :

د دې تعريف څښتنانو له انده كله چې شرعي هجرت مطلق ذكر شي نو مراد ورڅخه د رسول الله صلى الله عليه وسلم په دور كې له مكې څخه مديني ته هجرت كول دي ، دوى د هجرت تعريف داسې كوي : د مكې

پریخودل او مدیني ته انتقالیدل دي د رسول الله او مسلمانانو د تائید ؛ تقویت او لدوی سره د کفارو پروړاندې جنگ کې مرستي کولو لپاره.¹

چې پدې تعریف کې یواځې له مکې څخه مدیني ته تللو ته هجرت ویل شوی.

۲- د هجرت تعریف د دار په اعتبار سره :

د هجرت کلمه په پخوانیو او معاصرو کتابونو کې د هجرت اطلاق د دار کفر او دار حرب څخه دار اسلام ته انتقال باندې شوی او کله لا د هجرت اطلاق له دار حرب څخه انتقال باندې شوی .

خو بعضي فقهاؤ بیا د هجرت دایره پراخه کړیده او ویلي یې دي : هجرت د الله جل جلاله په لار کې له دار کفر څخه دار اسلام ته تلل او یا د هغه دار څخه تلل چې فتنه پکې ډیره سخته وي هغه دار ته چې فتنه پکې کمه وي.²

پورته تعریف پراخه مفهوم لري ، پدې تعریف کې هجرت د دار کفر او دار حرب څخه دار اسلام ته منحصر شوی ندی ؛ بلکې کله هجرت د هغه کفري هیواد څخه چې فتنه پکې ډیره وي بل کفري هیواد ته چې هغې کې فتنه کمه وي صورت نیسي : لکه حبشي ته هجرت ، چې حبشه خپله یو کفري هیواد ؤ او همدغه رنگه مکه هم په دغه وخت کې کفري هیواد ؤ نو له مکې

¹ - السیوطي ، جلال الدین(۱۴۲۲هـ - ۲۰۰۱م) : حاشیة السیوطي والسندی علی السنن ، بیروت - لبنان ، دار المعرفة للطباعة والنشر والتوزیع ، ۵ / ۴۶۵.

2 - حلیمة ، عبد المنعم مصطفی(ب.ت):الهجرة مسائل وأحكام

(<http://www.abubaseer.bizland.com/books.htm>) ، ص ۱۱

څخه حبشي ته هجرت کول دا راپه گوته کوي چې مکه کې مسلمانان په فتنه کې ښکيل وه او حبشه کې بيا مسلمانان له ظلم څخه مصون وه.

او يا کله د اسلامي هيواد څخه چې اسلامي مقدساتو ته پکې پاملرنه نه کيږي يا بدعات پکې موجود وي بل هغه اسلامي هيواد ته چې اسلامي مقدسات او سنتو خيال پکې ساتل کيږي؛ يا د دار کفر څخه دار عهد ته او يا د اسلامي هيواد څخه کفري هيواد ته هجرت کول.

ج: د هجرت تعريف په نړيوال قانون کې:

په نړيوال قانون کې هم د هجرت متعدد تعريفات ذکر شوي د مثال

په ډول:

نظام الدين عبدالله د هجرت تعريف داسې کوي: کډوال يا مهاجر هغه اشخاص دي چې په دواطلبانه ډول خپل هيواد په بل ځای کې د اقامت په منظور ترک کوي.¹

پورته تعريف باندې نيوکه دا ده چې دلته د اقامت اندازه نده مشخص شوې، يعني د دايمي يا کم تر کمه ډير وخت لپاره استوگنه بايد ذکر شوې وه.

همدارنگه په ۱۹۵۲ ميلادي کال د ملگرو ملتونو عمومي غونډې د بشر حقوقو د هئيت راپور له اوريدلو ورسته کډوال يا مهاجر د حقوقو څخه د ملاتړ لپاره يو پريکړه ليک صادر کړ، چې د هغې سند په اساس مهاجر داسې تعريف شوی: مهاجر اصطلاح په هغه اشخاصو اطلاق کيږي، چې خپل پلارنی

¹ - عبدالله، نظام الدين (۱۳۹۱هـ ش): حقوق بين المللي خصوصي، کابل - افغانستان، انتشارات سعيد، ص ۸۷.

ټاټوبی یا هیواد یې د اقتصادي شرایطو د نشتوالي او محدود والي او د ټولنیزو شرایطو د نشتوالي له امله پرېښې وي او په نورو هیوادونو کې د اقتصادي شرایطو د ښه والي لپاره د خپلې کورنۍ سره یو ځای او یا په ځانګړي توګه استوګن کېږي.¹

په پورته تعریف کې د هجرت یو ډول اسباب په ګوته شوی چې هغه اقتصادي اسباب دي سیاسي، دیني او ټولنیز اسباب یې ندي په ګوته کېږي.

معجم القانون کې هجرت داسې تعریف شوی: هجرت چې انګلیسي کې ورته (**Emigration**) وايي: هجرت د خپل متبوع هیواد سرحدات پرېخودل او د بل هیواد سرحداتو ته د دایمي استوګنې یا کم تر کمه د ډیروخت لپاره د اوسیدو په نیت داخلیدلو ته وايي.²

دا تعریف نسبتاً جامع ښکاري ځکه د اقامت وخت پکې مشخص شوی، اگر که د هېواد سرحدات پکې هم په تکرار سره ذکر شوي او د هجرت اسباب ندي په ګوته شوي خو د اسبابو مجهول پرېښودلو کې په خپله ټول هغه اسباب داخلېږي چې مهاجر هجرت کولو ته اړباسي.

¹ - ستیز، ملک: بي ځايه شوي کډوال او پناه اخیستونکي، ژباړن: سيد محي الدين هاشمي، کابل: د مدني ټولني او بشر حقوقو شبکه، ص ۱۴

² - الهيئة العامة لشئون المطابع الأميرية (۱۴۲۰هـ - ۱۹۹۹م): معجم القانون، القاهرة، مجمعة اللغة العربية، ص ۶۸۳.

دويم پراگراف : د پناه اخيستني (اللجوء) پيژندنه :

لومړی جز : د پناه اخيستني (اللجوء) لغوي مفهوم

پناه اخيستنه چې په عربي ژبه کې ورڅخه په اللجوء باندې تعبير کيږي او اللاجي (پناه اخيستونکی) يې اسم فاعل دی د لَجَأً لَجَأً څخه اصلي ماده يې له (لام ؛ جيم او همزه) څخه يوه کلمه ده همدارنگه اللجأ او الملجأ يې اسم مکان هغه ځای چې پناه وروړل کيږي همدانگه وايي لَجَأْتُ وَالتَجَأْتُ ، پناه مې وروړله¹.

همدارنگه قرانکريم کې الله عزوجل فرمايي : (لَوْ تَجِدُونَ مَلْجَأً

أَوْ مَغْرَبَاتٍ أَوْ مُدَّخَلًا لَّوَلُوا إِلَيْهِ وَهُمْ يَجْمَحُونَ ﴿٥٧﴾)²

ژباړه : که هغوی کوم د پناه ځای ومومي، يا کومه سمڅه يا د ننوتلو ځای، نو وبه ځغلي او په هغه کښې به ځانونه پټ کړي.

خلاصه دا چې : مصدر يې لَجَأً او لَجُوءٌ يعني پناه اخيستنه او اسم فاعل يې اللاجي پناه اخيستونکی او الملجأ يې اسم مکان هغه ځای چې پناه وروړل کيږي.

دويم جز : د پناه اخيستني (اللجوء) اصطلاحي پيژندنه

دا چې د پناه اخيستني په مفهوم ښه پوه شو نو غوره به وي چې لومړی په اسلامي فقه او بيا يې په نړيوالو تړونو کې تعريف کړو :

¹ - ابو الحسين ، أحمد بن فارس بن زكريا : معجم مقاييس اللغة ، ٥ / ٢٣٥

² - التوبة / ٥٧.

الف : د پناه اخيستنې (اللجوء) اصطلاحې تعريف په اسلامي فقه کې : دا چې د پناه اخيستنې او اللجوء اصطلاح يوه معاصره او نوي اصطلاح ده له همدې کبله په قديمي فقه کې همدغه کلمه په عين شکل نده استعمال شوي ، خو د اسلامي فقهي معاصر پوهان وايي چې د همدې کلمې مترادف الفاظ په قديمي فقه کې موجود دي ، دا چې د اللجوء مترادف لفظ په قديمي فقه کې هجرت دی او که عقد الامان نو پدې اړوند معاصر فقهاء دوه نظره لري :

لومړی نظر : پناه اخيستنې په قديمي فقه کې د هجرت له کلمي سره په يوه معنی استعمالیږي ، چې دغه نظر د دکتور زياد بن عابد المشوخي او دکتور احمد ابو الوفاء دی¹.

دا چې د هجرت تعريف مخکې په تفصيل سره ذکر شوی دلته يې تکرار ته ضروت نه ليدل کېږي.

دويم نظر : خو بعضي نور څيړونکي بيا په دې اند دي چې پناه اخيستنې په حقيقت کې د اسلامي فقهي د عقد الامان سره مترادف دی ؛ ځکه کله چې مونږ په اسلامي فقه کې د عقد الامان او يا د مُستأمنينو په اړوند خبره کوو نو هغه د پناه اخيستنې د معنا سره يو شان وي . ، چې دغه نظر د ، سليمان محمد توبولياک او محمد بن عبدالله حليبه دی.²

¹ - المشوخي ، زياد بن عابد (۱۴۳۳هـ - ۲۰۱۲م) : الاستضعاف واحكامه في الفقه الاسلامي ، الرياض ، دار كنوز اشبيليا للنشر والتوزيع ، ص ۱۷۱ او أبو الوفاء ، أحمد (۱۴۳۰هـ - ۲۰۰۹م) : حق اللجوء بين الشريعة والقانون الدولي للاجئين ، الرياض - المملكة العربية السعودية ، جامعة نايف العربية للعلوم الامنية ، ص ۲۴۲.

² - توبولياک ، سليمان محمد (۱۴۱۸هـ - ۱۹۹۷م) : الاحكام السياسية للاقليات المسلمة في الفقه الاسلامي ، عمان ، دار البيارق ، ص ۵۶ او حليبه ، محمد بن عبدالله (۱۴۲۲هـ - ۲۰۰۱م)

خو د هجرت او پناه اخستنې له تعريفاتو داسې معلومېږي چې : د هجرت او پناه اخستنې اصطلاح په نړيوالو قانون کې سره توپير لري او هغه دا چې هجرت اختياري وي او پناه اخستنې د هغه ډار له کبله وي چې يو شخص ورسره مخامخ وي.

او د اسلامي فقهي له لیده که مسلمان پناه اخستنې ته مجبورېږي نو هجرت ورته ويلي شو او که پناه اخستونکی غير مسلم وي نو بيا د مستامن په نوم سره يادېږي.

نو دلته بايد د عقد الامان تعريف ذکر شي تر څو په اسلامي فقه کې د مستامن حقيقت څرگند شي.

ابن عرفه¹ د امان تعريف داسې کوي : د امان عقد د حربي کافر سره د معاهدې په اساس د هغه مال ؛ وینه او نفس په امان گرځول خو پدې شرط چې د معين وخت لپاره به د اسلامي نظام تر حاکمیت لاندې ژوند غوره کوي.¹

: حق اللجوء السياسي بين الشريعة الاسلامية والأنظمة الوضعية ، الرياض ، اكااديمية نايف العربية للعلوم الامنية ص ۱۶۵.

¹ - ابن عرفه : اصلی نوم يي محمد بن قاسم الأنصاري، أبو عبد الله، الرضا دامام مالک رحمه الله د مذهب دسترعلمانو له جملې څخه دی په تونس کې قاضي وو په تلمسان کې زيږيدلی دی ، ټول ژوند يی په تونس کې تير کړی دی چه په (۸۳۱) کال کې وفات شو. د ژوند په اخر شيبو کې په جامع الزيتونه کې خطيب وو ، همدارنگه په جامع الزيتونه کې د افتاء دنده او فقهي او لغة عربي استاذي هم په غاړه درلوده . څلورم نيکه يی نجار وو چی ممبرونه يی جوړول له دی وجی په الرضا باندی شهرت موندلی دی . مشهور تالیفات (التسهيل والتقريب والتصحيح لرواية الجامع الصحيح، تذكرة المحبين في شرح أسماء سيد المرسلين ، الجمع الغريب في ترتيب آی مغني اللبيب، الهداية الكافية في شرح

خو له پورته تعريف داسې معلومېږي چې امان د مسلمان لخوا حربي كافر ته ورکول كېږي ، اسلامي دولت د همدغه حربي كافر نفس ؛ مال او وينه په امن گڼي او همدغه حربي كافر بيا د اسلامي دولت تر حكم لاندې ژوند كوي خو په تعريف كې د هغه مسلمان په اړوند ابهام ښكاري چې كفري هيواد څخه د امان غوښتنه كوي او هغوی د ده دا غوښتنه قبله وي ؛ دغه كفري هيواد د دغه مسلمان نفس ، مال او وينه په امن گڼي او دغه مسلمان د هغوی د دولت مخالفت نه كوي.

خو فقهاؤ د هغه مسلمان چې كفري هيواد ته پناه وړي او هلته استوگنه اختياروي احكام په وضاحت سره بيان كړي او د مستامن په تعريف كې يې مسلم او غير مسلم دواړو ته ځای ورکړی ؛ لکه احناف د مستامن تعريف داسې كوي : (هو من یدخل دار غیره بأمان) مسلما كان أو حربيا.²

يعني دا هغه شخص دی چې د بل چا دار ته په امان سره داخلېږي (داخلیدونکی شخص مسلمان وي او که حربي كافر).

خو مسلمان چې كفري دولت ته پناه وړي او هغوی پناه وركوي ده ته مهاجر ويل كېږي ، چې مونږ به دريم مبحث كې د صحابه كرامو هجرت حبشي ته ذكر كړو او هلته به معلومه شي چې هغوی د كومو دلايلو له كبله

الحدود الفقهيّة لابن عرفة. وگوره: زرکلي، خير الدين بن محمود بن محمد بن علي بن فارس (۲۰۰۲م): الأعلام ۷/ ۵

1 - الأنصاري ، محمد بن قاسم (1350هـ) : شرح حدود ابن عرفة للانصاري ، المكتبة العلمية ، ص ۱۴۳.

2- ابن عابدين ، محمد أمين بن عمر بن عبد العزيز (۱۴۲۸هـ - ۲۰۰۷م) : رد المحتار على الدر المختار ، تحقيق : عبدالمجيد طعمه حلي ، بيروت - لبنان ، دار المعرفة ، ص ۱۶۶ / ۶.

حبشي ته پناه وړي او پناه يې د حبشي د پاچا له لوري قبوله شوي خو هغوی ته په اسلامي فقه کې مهاجرین ويل شوي.

ب : د پناه اخستنې تعريف په نړيوالو تړونونو کې :

دا چې د پناه اخستنې حق په مختلفو تړونونو کې ذکر شوی او ځيني تړونونو پناه اخستنې ته ځانگړي شوي ، له همدې کبله هر تړون له پناه اخستنې څخه جلا تعريف لري چې دلته يې درې تعريفونه ذکر کيږي او بيا غوره تعريف ته ځای ورکول شوی.

د بشرحقوقو نړيواله اعلاميه ۱۴ ماده کې د پناه اخستنې داسې تعريفه وي: هر فرد حق لري چې بل هيواد ته پناه يوسي او يا ورڅخه پناه وغواړي د زورونې له ويري څخه¹.

د پناه وړونکو په وضع پورې اړوند گنوانسيون (د ۱۹۵۱م د جولای ۲۸) لومړی ماده دويم بند کې د پناه اخستنې مفهوم داسې روښانه کوي: پناه اخيستونکی هغه شخص دی چې د خپل متبوع هيواد پريخودلو ته مجبورېږي د هغې ويري په سبب چې د عنصري ، ديني ، قومي او يا يوې اجتماعي طايفې ته د نسبت په سبب او يا هم د يوې سياسي نظريې په وجه ده لره برات ورکوي او د نوموړې ويري په وجه نشي کولی او يا نه غواړي د دې دولت د حمايې تر سيوري لاندې ژوند وکړي.²

¹ - ناصري ، صفي الله (۱۳۹۵ل - ۲۰۰۶ز): نړيوال سندونه (د ملگرو ملتونو منشور ، د بشر حقوقو نړيواله اعلاميه ، د بشر حقوقو اسلامي اعلاميه) ، کابل - افغانستان ، ميهن خپرندويه ټولنه ، ص ۵۶.

² - د عدلي وزارت رسمي جريده ، (د ۱۳۸۵هـ ش کال) د پناه وړونکو په وضع پورې اړوند کنوانسيون (۱۹۵۱ جولای ۲۸) پرله پسي نمبر (۹۰۲) ، لومړۍ ماده

خو پدې تعريف يوه نيوکه دا ده چې نوموړي تعريف د پناه اخيستنې اسباب پوره ندي ذکر کړي ، مثلا هغه اشخاص چې د خپل ژوند د بچاؤ په خاطر بل ملک ته پناه وړي ؛ د کورني جنگونو په سبب يا د بحرني مداخلې او اشغال په سبب يې ژوند له خطر سره مخ وي نوموړي تعريف کې ندي ځای شوي.

له همدې کبله پناه اخيستونکولپاره د افريقې اتحاديې نړيوال تړون چې په ۱۹۶۹ز کې ترسره شوی د پناه اخيستونکي تعريف کې داخلي جنگونه او خارجي مداخلې هم شاملې کړي او وايي

د افريقا اتحاديه د پناه اخيستونکو په تړون کې پناه اخيستونکی داسې تعريف کړې: پناه اخيستونکی هغه شخص دی چې د بحرني تجاوز ، د نورو لاس وهنې او يا د نورو د اشغال او يا هم د هغو واقعاتو په بناء چې په خطرناک ډول د هيواد په يوه برخه يا ټول هيواد کې واقع کيدو په سبب د خپل ملک پريخودلو ته مجبورول کيږي¹.

دکتور برهان امرالله پناه اخيستنه داسې تعريفوي :

پناه اخيستنه هغه قانوني حمايه ده چې يودولت يې د بل دولت د اعمالو په مقابل کې يو شخص ته ورکوي ؛ دا حمايه د دولت په حدودو کې او يا هم نورو هغه ځايونو کې چې د دې دولت تابع وي ترسره کيږي ؛ دا حمايه يواځې هغه اجنبي شخص ته ورکول کيږي چې خاص صفات ولري او د نورو

¹ - اتفاقيه منظمة الوحدة الافريقية التي تحكم المظاهر الخاصة بمشكلات اللاجئين في

اجانبو سره يې توپير وشي پدې شکل چې پدې اجنبي باندې د پناه اخيستونکي (اللاجئ) وصف د نړيوال قانون مطابق صادق شي¹.

په لومړني تعريف باندې نيوکه دا ده چې د بشر حقوقو نړيوالي اعلامي په ۱۴ ماده کې د پناه اخيستنې د حق يادونه کوي او وايي چې د زورونې څخه د تېبستې له کبله بشر حق لري بحرنې دولت ته پناه يوسي او د پناه اخيستني مفهوم يې ندى واضح کړی.

په دويم او دريم تعريف : دا نيوکه ده چې په نوموړو تعريفونو کې د پناه اخيستونکي بيان شوی خو د پناه اخيستني مفهوم پکې ندى ذکر شوی.

له همدې کبله څلورم تعريف چې دوکتور برهان امر الله ذکر کړی تر ټولو مناسب تعريف دی ځکه چې دا تعريف د نړيوالو تړونو له احکاماتو سره ډير ورته والی لري دا لدې کبله چې :

- پناه اخيستنه يې يو قانوني حق گرځولی چې پناه غوښتونکي ته ورکړل شوی او پدې سره د پناه اخيستنې درست وصف هم بيان شوی چې هغه قانوني حمايه ده.

- په نوموړی تعريف کې د پناه اخيستنې اماکنو ته اشاره شوی يعنې ټول هغه ځايونه چې له يوه ملک څخه پکې غوښتنه متصوره وي.

¹ - الحليبة ، محمد بن عبدالله (۱۴۲۲ هـ - ۲۰۰۱ م) : حق اللجوء السياسي بين الشريعة الاسلامية والأنظمة الوضعية، الرياض ، اكااديمية نايف العربية للعلوم الأمنية ، ص ۱۸۱ ، نقل د (برهان امرالله : حق اللجوء السياسي) څخه.

دويم مطلب : د هجرت اقسام

هجرت د مختلفو علومو په ليد کې مختلف تعريفات لري ؛ له بله پلوه هر علم يې د مختلفو ليدلورو څخه اقسام او انواع ذکر کوي ، دلته به د هجرت اقسام د د اسلامي فقهي او نړيوالو تړنونو په رڼاء کې ذکر شي .

لومړی پراگراف : د اسلامي فقهي له نظره د هجرت اقسام

بشري جغرافيه د مکان له حيثه هجرت داخلي هجرتونه اوخارجي هجرتونو ته تقسيموي .

الف : داخلي هجرتونه : هغه هجرتونه دي چې د يوه ملک د حدودو په دخل کې تر سره کېږي ؛ پرته لدې چې مسافه په نظر کې ونیول شي ، لکه د يوه ولايت څخه بل ولايت ته يا د اطرافو څخه ښارونوته او داسې نور .

ب : خارجي هجرتونه : هغه هجرتونه دي چې د يوه دولت څخه بل دولت ته تر سره کېږي ، چې مهاجر پکې د اجتماعي او اقتصادي ظروفو د تغير سره مخ کېږي¹ .

خو په اسلامي فقه کې د هجرت اقسام د مکان له حيثه تر ټولو ښکلی تقسيم ابن العربي مالکي² ذکر کړی ، چې هجرت شپږ اقسامو ته تقسيموي (:

¹ - ابو عيانه ، فتحي محمد (۱۹۸۹م) : د راسات في الجغرافيا البشرية ، دار المعرفة الجامعية الاسكندرية ص ۱۴۸ - ۱۵۰ په اختصار .

² - أبو بكر ابن العربي ، اصلی نوم یی محمد بن عبد الله بن محمد المعافري الإشبيلي مالکي مذهبی دی ، دوخت قاضی وو ، د حدیثو د حافظانو له جملی څخه دی . په إشبیلیه کی زېږیدلی دی ، د ادب او تقوی خاوند وو ، په تفسیر ، حدیث ، فقه ، اصول فقه ، ادب او تاریخ کی تالیفات کړی دی په فاس سمه کی وفات او دفن شوی دی . مشهور تالیفات العواصم

۱ - دار هجرت نه دار اسلام ته هجرت : نوموړی هجرت د رسول الله صلی الله علیه وسلم په دور کې فرض ؤ او دا هجرت تر قیامته فرض دی او چېرته چې رسول الله استوگنه لري هلته هجرت کول اوس منسوخ شوی ؛ څوک چې دار حرب کې اسلام قبول کړي دار اسلام ته هجرت کول پرې فرض دي ؛ که دار حرب کې پاتې شو نو گناه کار شمیرل کیږي او دا حکم د ده حالت ته په کتو بدلونه مودلی شي.

۲ - د بدعت له خاورې څخه هجرت کول : ابن القاسم^۱ وایي : مالک رحمه الله څخه مې واوریدل چې ویل یې : په کومه ځمکه کې چې سلفو ته کنځلې کیږي هلته هیڅ کس ته استوگنه جایز نده او دا سمه خبره ده ؛ کله چې منکر تغیر ولې نه شې نو هغه ځای باید ترک کړې ، الله عزوجل فرمایي : **(وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ تَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّى تَخُوضُوا**

من القواصم ، عارضة الأحوذی فی شرح الترمذی ، أحكام القرآن ، القبس فی شرح موطأ ابن أنس ، الناسخ والمنسوخ ، المسالك علی موطأ مالک ، الإنصاف فی مسائل الخلاف او نور وگوره ؛ زرکلي ، خير الدين بن محمود بن محمد بن علي بن فارس (۲۰۰۲م) : الأعلام ۶ / ۲۳۰

^۱ - ابن القاسم ، اصلی نوم یی عبد الرحمن بن القاسم بن خالد بن جنادة العتقی المصري ، أبو عبد الله ، مشهور په ابن القاسم سره دی : فقیه او ذاهد عالم وو ، . فقه یی دامام مالک رحمه الله څخه اخستې ، پیدایښت او وفات یې په مصر کی شوی دی . مشهور تصنف یی المدونه ، چی دامام مالک رحمه الله دمذهب رښانه کوونکی کتاب دی ، او دامام مالک رحمه الله څخه یی روایتونه نقل کړی دی ، زرکلي ، خير الدين بن محمود بن محمد بن علي بن فارس (۲۰۰۲م) : الأعلام ۳ / ۳۲۳ .

فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ^١ وَإِمَّا يُنْسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ
الذِّكْرِ مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿١٨﴾^١

ژباړه : او ای محمده (ص) ! کله چې ته وگورې چې خلك زمونږ په ایتونو کښې نکتې لټوي نو د هغو له څنگ نه پاڅېره تر دې پورې چې هغوی دا بحثونه پرېږدي په نورو خبرو پېل وکړي. او که کله شیطان تا په هېره کښې واچوي نو چې څه وخت دا خطا احساس کړې له هغه وروسته بیا ددې ظالمانو څنگ ته مه کښېنه.

٣ - له هغه ځایه هجرت چې حرام پکې عام شوي وي : ځکه د حلالو طلب په هر مسلمان فرض دی.

٤ - د بدني تکلیف څخه هجرت : دا د الله عزوجل فضل دی چې کله یو څوک په یوه ځای کې ویرېږي نو الله عزوجل ورته د دې ځای څخه د هجرت کولو اجازه ورکړېده او لدې ځایه تښته یې ورته مشروع کړې تر څو لدې مشکلاتو ځان خلاص کړي.

مونږ ته تر ټولو لومړی د ابراهیم علیه السلام قصه یاده ده چې کله د خپل قوم نه وویریده نو وه یې ویل : (وَقَالَ إِنِّي مُهَاجِرٌ إِلَى رَبِّي^٢)^٢ ژباړه : او ابراهیم وویل : زه د خپل رب لوري ته هجرت کوم او وه یې ویل : (وَقَالَ إِنِّي

^١ - الانعام / ٦٨.

^٢ - العنکبوت / ٢٦.

ذَاهِبْ إِلَىٰ رَبِّي سَيِّدِينَ ﴿١١٠﴾^١ ژباړه: ابراهيم (ع) وويل: زه دخپل رب لوري ته ځم، هغه به ماته لارښوونه وكړي

او د موسى عليه السلام څخه يې راته وويل: (خُجِرَجَ مِنْهَا خَائِفًا يَتَرَقَّبُ قَالَ رَبِّ نَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿١٠٩﴾^٢ ژباړه: د دې خبرله اورېدلو سره سم موسى (ع) وپېرېده او په څارنه څارنه اندېښمن و ووت او دادعا يې وكړه چې ((اى زما ربه! ماله ظالمانو څخه وژغوره)) او داسې نور ډير

٥ - له هغه ځايه هجرت چې امراضو پكې حالات ترنگلي كړي وي: هغه ځاى ته چې لدې امراضو پاك وي؛ كله چې شپنو باندې د مدينې هوا بده ولگيده نو رسول الله صلى الله عليه وسلم اجازه وركړه چې چراگاه ته لاړ شي او هلته و اوسېږي تر څو چې صحيت مند شي او لدې حالت څخه طاغون مستثنى دى؛ ځكه دا استثنى په صحيح حديث ثابتته ده^٣، مگر زمونږ علماء وايي چې لدغه حالت څخه تېښته مكروه ده.

^١ - الصافات / ٩٩.

^٢ - القصص / ٢١.

^٣ - له صحيح حديث څخه مقصد دا حديث دى چې رسول الله فرمايي: («إِذَا سَمِعْتُمْ بِالطَّاعُونَ بِأَرْضٍ فَلَا تَدْخُلُوهَا، وَإِذَا وَقَعَ بِأَرْضٍ وَأَنْتُمْ بِهَا فَلَا تَخْرُجُوا مِنْهَا» [تاسو كه د طاعون په اړوند په كوم ځاى كې واوريدل نو هلته مه داخلېږئ او كه كله هغه ځاى كې طاعون واقع شو چې تاسو هلته موجود وئ نو له هغه ځايه مه وځئ] متفق عليه ، البخاري ، كتاب

٦ - په خپل مال د ویرې په حالت کې هجرت : د مسلمان مال د هغه د نفس او عرض په څیر محترم دی او یا لدې څخه هم زیات محترم دی.¹

دویم پراگراف : د نړیوالو تړونونو له نظره د هجرت اقسام

نړیوال تړونونه هجرت په دوه قسمه ویشي ، یو ته یې قانوني هجرت او بل ته یې غیر قانوني هجرت وايي .

قانوني هجرت : هغه هجرت ته وايي چې د دوه دولتونو په موافقه د اصلي دولت څخه میلمه دولت ته مهاجرین انتقال شي.²

غیر قانوني هجرت : هغه هجرت ته وايي چې ؛ مهاجرین یوه دولت ته بغیر له ویزې او اجازه لیک څخه داخلېږي.³

الطب ، باب ما یذکر فی الطاعون او صحیح مسلم کتاب السلام ، باب الطاعون والطیرة والکھانة ونحوها.)

¹ - ابن العربي ، ابوبکر محمد بن عبدالله المالکي (١٤٢٥هـ - ٢٠٠٤م) : احکام القرآن ، تحقیق و تخریج عبدالرازق المهدي ، بیروت - لبنان ، دار الکتاب العربي ، ١ / ٤٩٧ - ٤٩٨ .

² - نور ، عثمان الحسن محمد او المبارک ، یاسر عوض الکریم (١٤٢٩هـ ؛ ٢٠٠٨م) : الهجرة غیر المشروعة والجريمة ، ریاض ، جامعة نايف العربية للعلوم الأمنية ، ص ١٧ .

3 - هماغه مصدر ، ص ١٧ .

دویم مبحث : د نړیوالو تړونونو تعریف ، اقسام او د موضوع

اړوند نړیوالو تړونونه

دا مبحث په درې مطلبونو مشتمل دی :

لومړی مطلب : د نړیوالو تړونونو تعریف

دویم مطلب : د نړیوالو تړونونو اقسام

دریم مطلب : د هجرت او پناه اخستنې په رابطه نړیوالو تړونونو ته

لنډه کتنه

چې په پورته درې موضوعاتو به په دې مبحث کې لنډه رڼاء واچول

شي.

لومړی مطلب : د نړیوالو تړونونو تعریف

حقوق پوهانو د نړیوالو تړونونو بیلا بیل تعریفونه کړي ، چې دلته یې

له څو تعریفونو څخه یادونه کيږي او مشکلات یې په گوته کيږي او بیا به غوره

تعریف په گوته شي:

دکتور عصام عطیة نړیوال تړون داسې تعریف کړی : تړون عبارت د

دوه یا زیاتو اشخاصو اتفاق څخه چې دا اشخاص د عام نړیوال قانون تابع وي او

معین قانوني اثار پرې مرتب کيږي¹.

¹ - العطیة ، عصام (۱۹۹۲م) : القانون الدولي العام ، طبع علی نفقه جامعة بغداد ، ص ۷۲.

په پورته تعريف كې د اشخاصو كلمه تكرارا ذكر شوى چې په تعريف كې سكته گي رامنځ ته كوي او د دې ترڅنگ د تړون كتبي والي ته پكې هيڅ اشاره نده شوې.

د محمد رضاء ضيائي بيگدلي¹ تعريف : تړون د نړيوالو حقوقو د تابعانو يا وگړو (هيوادونو او نړيوالو سازمانونو) ترمنځ هر ډول كتبي لاسليك شوي توافق دى ، په دې شرط ، چې د نړيوالو حقوقو د مقرراتو سره سم تنظيم شوى وي او دغه مقررات په هغه توافق باندې حاكم وي او په پايله كې ، مشخص حقوقي اغيزې رامنځ ته كړي.

په پورته تعريف كې د تړون طرفونه (هيوادونه او يا هم نړيوال سازمانونه) په گوته شوي ، همدارنگه د تړون كتبي والي هم پكې ذكر شوى او په تړون باندې مرتبه نتيجه هم په گوته شوې (مشخص حقوقي اغيزې رامنځ ته كوي) .

ولې دلته هم له تكرار څخه ځان ندى ساتل شوى او د (نړيوالو حقوقو) كلمه په تكرار ډول ذكر شوې.

نو پورته نواقصو ته په كتو سره نړيوال تړونونه په دقيق ډول داسې تعريفولى شو :

1- محمد رضا ضيائي بيگدلي ، په ۱۳۲۱ هـ ش كې په تهران كې پيدا شوى ، ۱۳۴۰ هـ ش كې د تهران پوهنتون د حقوقو پوهنځي ته لار وموندله ، په ۱۳۴۴ هـ ش كې د كې فرانسې ته ولاړ او هلته يې په عمومي بين المللي حقوقو كې تر دكتورۍ پورې زده كړې وكړې او اوس په دانشگاه علامه طباطبايي كې استاذ دى. (<http://tabyincenter.ir>)

غوره تعريف : دا هغه ليكل شوی توافق دی چې د دوه يا زياتو نړيوالو شخصيتونو ترمنځ ، د نړيوالو حقوقو تر سيوري لاندې تر سره کيږي او په نتيجه کې يې دواړو لوريو ته حقوق او التزامات رامنځ ته کوي¹.

دغه تعريف غوره ښکاري ځکه چې په نوموړي تعريف کې د نړيوال تړون ټول جواب په پام کې نيول شوي ، چې عبارت دي له :

أ. تړون بايد ليکلی توافق وي ، که ليکلی توافق نه وي نو د تړون په تفسير کې د لانجې د راپيدا کيدو په وخت کې مشکلات پيدا کيږي ؛ ځکه داسې کومه مرجع به نه وي موجوده چې طرفين ورته رجوع وکړي او شخړه پرې حل کړي.

ب. تړون بايد د نړيوالو شخصيتونو (دولتونو او نړيوالو سازمانونو) ترمنځ اجرا شوې وي ، که داسې نه وي هغه نړيوال تړون نه گڼل کيږي ، لکه د دوه قومونو او ډلو ترمنځ تړونونه ، د زواج تړون چې د کورنۍ د جوړه ولو لپاره تر سره کيږي اگر که د يوه هيواد د ريس جمهور له خوا د بل هيواد له ريس جمهورې سره تر سره هم شي ، همدغه رنگه که د يوه هيواد لخوا د عادي افرادو سره د قرضونو يا نور تړونونه تر سره کيږي.

ج. د نړيوالو حقوقو تر سيوري لاندې بايد تر سره شي.

د. او په نتيجه کې بايد حقوق او التزامات رامنځ ته کړي.

د اسلامي فقهي له نظره د تړون تعريف :

¹ - شكري ، محمد عزيز: القانون الدولي العام ، دمشق ، دار الفكر ، ص ٦٩.

د اسلامي فقهي د پوهانو په عباراتو کې تړونونه (معاهدات) په لغوي معنی ډیر استعمالیږي : لکه بعضي فقهاء یې د مصالحې په معنی استعمالوي : (د جنگیالیانو سره د معین وخت لپاره د جنگ د بندولو صلحه کول دي د عوض په مقابل کې یا بلا عوضه ¹)

بعضي فقهاء بیا د موادعي (جنگ بندول او صلحه کول) په لفظ سره استعمالوي په فتح القدير کې راځي (کله چې امام د جنگیالیو سره یا د یوې ډلې سره یې مواده [صلح] کول وغواړي او په دې کې مسلمانانو ته مصلحت وي نو کولی یې شي ²)

کله د الهدنة په لفظ سره استعمالیږي : لکه ابن قدامة رحمه الله وايي : (د الهدنة معنی دا ده چې د جنگیالیانو سره د جنگ د بندولو عقد تر سره شي د یوه وخت لپاره د عوض په مقابل کې وي او که بلا عوضه وي او دې ته مهادنة ، مواده او معاهدة ويل کیږي ³)

د پورته ټولو عباراتو په کتو سره دا نتیجه لاسته راځي چې متقدمینو فقهاؤ په عباراتو کې د تړون مختلف الفاظ استعمال شوي او دا ټول الفاظ د تړون په یوه خاص معنی باندې دلالت کوي چې هغه د کفارو سره د جنگ بندۍ تړون دی.

- 1 - الشربيني ، شمس الدين محمد بن أحمد الشافعي (١٤١٥هـ - ١٩٩٤م) : مغني المحتاج إلى معرفة معاني ألفاظ المنهاج ، دار الكتب العلمية ٨٦ / ٦
- 2 - السيواسي ، كمال الدين محمد بن عبد الواحد ابن الهمام : فتح القدير ، بيروت ، دار الفكر ، (٥ / ٤٥٧)
- 3 - المقدسي ابن قدامة ، أبو محمد موفق الدين عبد الله بن أحمد بن محمد (ب.ت) : المغني ، القاهرة ، مكتبة (١٠ / ٥١٦)

البتة بعضي معاصر علماء تړونونه په عامه معنی سره داسې تعريف كړې ، دكتور وهبه الزحيلي¹ وايي : تړون د دوو لوريو ترمنځ هغه تر سره شوی عهد دی چې دواړه لوري يې د شرايطو په پوره كولو مجبور وي².

د اسلامي شريعت له نظره بيا د تړون مفهوم ډير پراخه دی او دا ځكه چې تړون د دواړو لوريو د ارادو اتفاق دی پرته له دې چې د تړون شكل او د پلي كيدو څرنگوالی څه ډول دی؟.

دويم مطلب : د نړيوالو تړونونو اقسام

د نړيوال قانون شارحين نړيوال تړونونه په مختلفو تقسيماتو تقسيموي ، ځكه د تړونونو اقسام د نړيوال قانون د مصدر په حيث كيدلو كې زيات رول لري.

لومړی : د ذيدخلو اعضاؤ له حيثه د نړيوالو تړونونو تقسيم

له دغه حيثه تړون دوه اړخيز (ثنائیة) او څو اړخيز (جماعیة) ته تقسيم كيږی كله چې يو تړون د دوه دولتونو (يا نړيوالو مؤسسو) ترمنځ تر سره شي نو دې ته دوه اړخيزه (**Bilateral**) تړون وايي او كه د څو دولتونو

¹ - دكتور وهبه الزحيلي د دمشق په دير عطيه سيمه كې په كال ۱۹۳۲ز كې زيږيدلی ، ابتدايي زده كړې يې په خپل پلارني كلي كې ترسره كړي ، په ۱۹۵۲ز كې د مشق له پوهنتون څخه د شرعياتو په پوهنځي كې شپږ كاله زده كړې كړي ، په فقه المقارن كې يې د جامعه الازهر څخه ماستري او دكتوری كړې (<http://www.fikr.com>).

² - الزحيلي ، وهبه (۱۳۹۵ل - ۲۰۱۶ز) : نړيوالې اړيكې د اسلام او نړيوالو حقوقو پرتليزه لوستنه ، ژباړن : معراج الدين امينزی ، جلال اباد افغانستان ، يار خپرندويه ټولنه ، ص ۱۸۶

ترمنځ تړون وشي نو بیا دا په څو اړخیز (Multilateral) تړون سره مسمی کولی شو.¹

دویم : د حقوقي قاعدې د جوړه ولو له حیثه د د نړیوالو تړونو تقسیم

تول نړیوال تړونونه د حقوقي قاعدې د جوړه ولو له حیثه په دوه قسمه تقسیم شوي یو ته یې قانوني قاعدې جوړه وونکي (المعاهدات الشارعة) او بل ته یې قانوني قاعدې نه جوړه وونکي (المعاهدات العقدية) ویل کیږي.

الف : د قانوني قاعدې جوړه وونکي نړیوال تړون : کله کله نړیوال تړونونه قانوني قاعدې جوړه وونکي وي یعنی د امضاء کوونکو دولتونو هدف دا وي چې دا تړون دی د نړیوال قانون یو مصدر په حیث وپیژندل شي نو له همدې کبله بیا دغه تړونونو ته نور غړي هم داخلیدلی شي.²

ب : د قانوني قاعدې نه جوړوونکي نړیوال تړون : دا هغه تړونونو ته ویل کیږي چې د امضاء کوونکو هیوادونو ترمنځ خاص وي او همدغه هیوادونو ته حقوق او وجائب رامنځ ته کوي ، نورو ته یې تاثیرات نه غزیږي.³

د تړونونو د ډولونو او موخو په اړوند ډاکټر وهبه الزحیلي وایي : د موخو او اهدافو له مخې تړونونه بیلابیل ډولونه لري ، د بیلگې په ډول کله د سوداگریزو موخو لپاره تړون تر سره کیږي ، کله د اسلامي بلنې او اسلامی

1 - العطية ، عصام : القانون الدولي العام ، ص ۸۴.

2 - البصیصي ، صلاح (ب.ت) : المعاهدة الدولية والرقابة عليها في ظل الدستور العراقي الجديد ، جامعة كربلاء كلية القانون ، ص ۲۴۳.

3 - العطية ، عصام : القانون الدولي العام ، ص ۸۵.

تمدن د خپریدا لپاره او کله بیا د نورو انساني او ټولنيزو موخو لپاره د بيلگې په ډول د اسيرانو د تبادلې لپاره ، د ټپيانو د درملنې لپاره او د مرو د سپارلو او دفن کولو لپاره تر نونونه تر سره کيږي .

همدارنگه کله کله د سياسي موخو لپاره او کله بيا د جنگ بندۍ لپاره هم تر نونونه تر سره کيږي ، چې تر څو امن او سوله قايمه شي او شخړې له بيخه ووځي. همدارنگه کله کله د گاونډيانو سره د اړيکو د پياوړتيا او مرستو د زياتيدا په موخه هم تر نونونه تر سره کيږي¹.

دریم مطلب : د هجرت او پناه اخستنې په رابطه نړيواله

تر نونونو ته لنډه کتنه

لومړی : د بشر د حقوقو نړيواله اعلاميه ۱۹۴۸ز کال²

د بشر د حقوقو نړيواله اعلاميه چې يوه سريزه او ديرش مادې لري د ۱۹۴۸ز کال د دسامبر په لسمه نيټه د ملگرو ملتونو د سازمان لخوا تصويب شويده ، دغه اعلاميه چې په هغې کې د بشر ذاتي او اساسي حقونه تسجيل شوي ، د هجرت او پناه اخستنې په اړوند هم ځانگړې وړاندوينې لري ، بشر ته د هجرت او پناه اخستنې له حق څخه يادونه کوي ، لکه د نوموړ اعلامې په ديارلسمه ماده کې راځي (الف : هر څوک حق لري چې د هر هيواد په دننه کې ازادانه تگ او راتگ وکړي او د استوگنې ځای انتخاب کړي.

1- الزحيلي ، وهبه : نړيوالې اړيکې د اسلام او نړيوالو حقوقو پرتليزه لوستنه ، ص ۴.

2 - ناصري ، صفي الله : نړيوال سندونه (د ملگرو ملتونو منشور ، د بشر حقونو نړيواله اعلاميه ، د بشر حقونو اسلامي اعلاميه) ، ص ۵۰ - ۶۲.

ب : هر څوک حق لري ، چې د خپل هیواد په گډون هر هیواد پریردي او یا خپل هیواد ته راستون شي.)

چې پورته ماده بشر ته د داخلي او خارجي هجرتونو حق ثابتوي.

همدارنگه ۱۴ ماده داسې صراحت لري : (الف : هر څوک حق لري ، چې د ځورونې او تعقیب په وړاندې په نورو هیوادونو کې د پناه په لټه کې شي او په نورو هیوادونو کې پناه واخلي.

ب : له دغه حق څخه په هغه وخت کې گټه نه شي اخیستل کیدای ، که چیرته تعقیب د غیر سیاسي جرم او یا د داسې اعمالو د ترسره کولو له امله وي چې د ملگرو ملتونو له موخو او اصولو سره توپیر لري.)

پورته ماده بشر ته د پناه اخیستنې حق ثابتوي او څرگنده وي چې پناه اخیستنې د سیاسي جرایمو پر وړاندې ورکول کیدای شي او غیر سیاسي جرمو څخه د تینبټې په حال کې پناه نشي ورکول کیدلی.

دویم : د جینوا څلورم تړون ۱۹۴۹ز

د جینوي څلورم تړون چې په ۱۲ د اگست ۱۹۴۹ز کال د ملگرو ملتونو د عمومي مجمع لخوا تصویب شوه ، یوه سریزه څلور بابونه او ۱۵۹ مادې لري .

دغه تړون په لومړي باب دویمه برخه کې چې د ۳۵ څخه تر ۴۶ مادو پورې په برکې نیسي د هغو اجانبو د خونديتوب په اړوند بحث کوي چې د جگړې د طرفونو په هیوادونو کې تر ساتنې او پناه لاندې ژوند کوي.

دغه تړون د دغه اشخاصو د ژوند تضمین په امضاء کوونکو هیوادونو باندې لازم گڼي¹.

دغه تړون ټول ټال ۱۹۵ هیوادونو امضاء کړی افغانستان نوموړی تړون په ۸ / ۱۲ / ۱۹۴۹ز کې امضاء او په ۲۶ / ۹ / ۱۹۵۶ز کې تصدیق کړ².

دریم : د بشر حقوقو اسلامي اعلامیه ۱۹۹۰ز کال³

دغه اعلامیه چې یوه مقدمه او ۲۵ مادې لري ، د اسلامي هیوادونو د بهرنیو چارو وزیرانو په غونډه کې د قاهرې په ښار کې تصویب شوي ده .

نوموړې اعلامیه کې هم د اسلامي اصولو په اساس د بشر اساسي حقوق یادونه شوي او د هغې ساتل عبادت گڼل شوي ، چې نوموړي اعلامیه په دولسمه ماده کې د اخلي او خارجي هجرت حق څخه یادونه کوي او پناه وروړنکي هیواد مکلفیت په گوته کوي او پناه اخستنې باید د شرعي جرایمو په مقابل کې نه وي ، نوموړي ماده داسې صراحت لري: (هر انسان له شریعت سره مطابق په خپل هیواد او یا له خپل هیواد څخه بهر د استوگنې لپاره د ټاټوبي د انتقال او انتخاب حق لري او په هغه صورت کې چې د ظلم تر فشار لاندې راځي کوم بل هیواد ته کډه کولای شي ، پر هغه هیواد چې کډوال ورځي ، واجب ده چې له هغوی سره ښه چلند وکړي تر څو چې پناه ورکول

1 - عتلم ، شریف او عبدالواحد ، محمد ماهر (۲۰۰۲م) : موسوعة اتفاقيات القانوني الدولي الانساني (النصوص الرسمية للاتفاقيات والدول المصدقة والموقعة) القاهرة ، اصدار بعثة اللجنة الدولية للصليب الاحمر ، ص ۱۸۸ - ۲۴۳ .

2- هماغه مصدر ، ص ۲۵۱ - ۲۵۸ .

3 - ناصري ، صفي الله : نړيوال سندونه (د ملگرو ملتونو منشور ، د نشر حقونو نړيواله اعلامیه ، د بشر حقونو اسلامي اعلامیه) ، ص ۶۳ - ۷۶ .

ورته برابر شي ، په دې شرط چې د شرعي مطابق د جرم د کولو له امله کېوالی ته نوي اړ شوي.

څلورم : د پناه وړونکو په وضع پورې اړوند کنوانسیون (۱۹۵۱ جولای ۲۸)

1

دغه تړون چې د پناه اخستنې پورې خاص احکام په بر کې نيسي او په جینوا کې په ۲۸ د جولای ۱۹۵۱ز کال تر سره شو ، دغه تړون د لاسلیک لپاره په جینوا کې په ۲۸ د جولای ۱۹۵۱ز کې کینبودل شو او له هغې ورسته د ملگرو ملتونو د سازمان د سرممنشي ته و سپارل شو او د ۲۸ د جولای نه تر ۳۱ د اگست ۱۹۵۱ز پورې د ملگرو ملتونو سازمان اروپایي دفتر کې او د ۱۷ سپتامبر ۱۹۵۱ز څخه تر ۳۱ دسامبر ۱۹۵۲ز پورې د ملگرو ملتونو سازمان په مقر کې د لاسلیک لپاره پرستي و.

دغه تړون یوه سریزه ، اوه فصلونه او ۴۶ مادې لري.

د نوموړي تړون په سریزه کې د تړون مېنې په اړوند راغلي چې (دې ته په پام سره چې د ملگرو ملتونو منشور او د بشر د حقوقو نړیواله اعلامیه چې د ۱۹۴۸ د دسامبر په ۱۰ د عمومي مجمع په تصویب رسیدلی ، پردې اصل یې تاکید کړی دی چې د بشر ټول افراد باید پرته له تبعیضه له بشري حقوقو او بنسټیزو ازاديو څخه برخمن شي.

دې ته په پام سره چې ملگرو ملتونو په مختلفو مواقعو کې د پناه وړونکو د وضع په نسبت زیاته مینه ښودلې او هڅه یې کړیده څو پناه وړونکو

1 - د عدلي وزارت رسمي جریده ، (د ۱۳۸۵هـ ش کال) د پناه وړونکو په وضع پورې اړوند

کنوانسیون (۱۹۵۱ جولای ۲۸) پرله پسې نمبر (۹۰۲)

ته ممکنه پراخه توگه له بشري حقوقو او بنسټيزو ازدايو څخه برخمن کيدل تضمين کړي.

دغه تړون د پناه وړنکي د تعريف په برخه کې په لومړۍ ماده الف برخه ۲ بند کې وايي (د ۱۹۵۱ د جنوري له لومړۍ نيتي د مخه پيښو په پايله کې او لدې څخه د موجهې ويرې له امله چې د توکم [نژاد] مذهب ، په خاصو ټولنيزو ډلو کې د غړيتوب يا سياسي عقيدې په لرلو پورې په اړوند علتونو تر شکنجې لاندې ونيول شي .) هغه پيښې چې د ۱۹۵۱ د جنوري له لومړۍ نيتي څخه د مخه واقع شوي دا عبارت په ب برخه کې دا سې واضع شوی (الف - هغه پيښې چې د ۱۹۵۱ د جنوري له لومړۍ څخه په اروپا کې رامنځ ته شوي دي ، ب - ؛ يا هغه پيښې چې د ۱۹۵۱ د جنوري له لومړۍ څخه په اروپا يا په بل ځای کې رامنځته شوې دي .) چې له دغه عبارت څخه په څرگنده معلومېږي چې پناه وړنکي يواځې هغو اشخاصو ته ويل کيدلی شول چې د ۱۹۵۱ د جنوري له لومړۍ څخه تر مخه پښو په پايله کې د پناه وړونکي په توگه رامنځته شوي دي .

پنځم : د پناه وړونکو په وضع پورې اړوند پروتوکول (۱۹۶۷ د جولای ۳۱)^۱
دغه پوتوکول په ۱۹۶۷ د جولای ۳۱ باندې رامنځ ته شو ، چې د نوموړي پروتوکول په سرريزه کې د دې پروتوکول د ايجاد ضرورت داسې بيان شوی (دې ته په پام سره چې د پناه وړونکو په وضعي پورې اړوند کنوانسيون چې [د ۱۹۵۱ د جولای په ۲۸ نيټه په ژينو کې لاسليک شوی دی] او لاندې د کميسون په نوم ياديږي [فقط د هغو اشخاصو په هکله اجراء کيږي چې د

¹ - د عدلي وزارت رسمي جريده ، (۱۳۸۵ هـ ش کال) د پناه وړونکو په وضع پورې اړوند پروتوکول (۱۹۶۷ د جولای ۳۱) ، پرله پسي نمبر (۹۰۲) .

۱۹۵۱ د جنوري له لومړۍ نېټې څخه د مخه پېښو په پایله کې د پناه وړونکو په توګه رامنځته شوی دی ، دې ته په پام سره چې د پناه وړونکو نورې نوې طبقې د کنوانسیون له انعقاد وروسته رامنځته شوی دي په همدې علت ممکنه ده دغه ډله پناه وړونکي د کنوانسیون له کټو څخه برخمن شي.)

همدغې ستونزې د حل لپاره د پناه وړونکي تعريف په د دغه پروتوکول په اوله ماده کې داسې تعديل شو (پدې پروتوکول کې د [پناه وړونکي] په اصطلاح کې د دې مادې ۳ فقرې د اجرائي مواردو په استثنی هغه ټول افراد شامل دي چې د کنوانسیون په لومړۍ ماده کې د درج شوي تعريف مصداق دي پدې شرط چې د لومړۍ مادې د الف برخې په ۲ فقره کې درج [د هغو پېښو په پایله کې چې د ۱۹۵۱ د جنوري له لومړۍ نېټې د مخه پېښې شوې دي] عبارت او [د دغه ډول پېښو له پېښېدو ورسته] عبارت حذف شوي وګڼل شي.)

چې دغه پروتوکول يوه سريزه او ۱۱ مادې لري. او په ۱۱ ماده کې بيان شوي چې دا پروتوکول په يوه نسخه چې انگليسي ، چيني ، اسپانوي ، فرانسوي ، او روسي متن يې په برابره توګه معبر دي او د عمومي مجمع د رئيس او ملګرو ملتونو د سازمان سرمنشي لاسليک کړی.

دریم مبحث : د هجرت تاریخچه

دا مبحث په دوه مطلبونو ویشل شوی :

لومړی مطلب : د بحث څخه مخکې د هجرت تاریخچه

دویم مطلب : په نبوي دور کې د هجرت تاریخچه

لومړی مطلب : د بعثت څخه وړاندې د هجرت تاریخچه

په دې مطلب دا په ډاگه کيږي چې هجرت د انبیاؤ او نیکانو طریقه ده ، چې د نمونې په ډول به د ابراهیم ، لوط ، موسی علیهم السلام او اصحاب کهف هجرتونو څخه یادونه وشي .

لومړی پراگراف : د ابراهیم علیه السلام هجرت

د ابراهیم علیه السلام د هجرتونو اړوند اهل السیر له درې هجرتونو څخه یاونه کوي چې :

اول : شام ته د ابراهیم علیه السلام هجرت

دویم : مصر ته د ابراهیم علیه السلام هجرت او بیرته شام ته راستنیدل

دریم : مکې مکرمې ته د ابراهیم علیه السلام هجرتونه

چې په خلص ډول به پرې دلته بحث وشي .

اول : شام ته د ابراهیم علیه السلام هجرت

کله چې ابراهیم علیه السلام ډاډ تر لاسه کړ چې ؛ خپل دعوت یې رسولی ، خو د قوم په زړونو او عقلونو کې یې د شرک رینښې عمیقې دي ، قوم یې د ده د دعوت پر وړاندې د دښمنۍ او جنگ موقف غوره کړ او د ده د سوزولو لپاره راجمه شول ، نو نوموړي علیه السلام له خپل قوم څخه د وتلو ایراده وکړه ، تر څو خپل عبادت ، د دین خپرول او د الله لور ته د خلکو بلنه په سمه توگه تر سره کړای شي .

نو خپل وطن ، اهل او کورنۍ يې پريخول او شام طرف ته يې مخه کړه ، پدې هجرت کې ورسره يوه ډله مسلمانان هم موجود وه چې ، د ابراهيم عليه السلام بي بي ساره ، وراره يې لوط ، ورور يې ناحور او ورندار ملکا څخه عبارت وه ، دا خبره ابن کثير نقل کړېده¹.

لکه الله عزوجل فرمايي : **(وَقَالَ إِنِّي ذَاهِبٌ إِلَىٰ رَبِّي سَيِّدِينَ ۝۱۱)**

(²)

ژباړه : ابراهيم (ع) وويل : زه دخپل رب لوري ته ځم ، هغه به ماته لارښوونه وكړي.

ابراهيم عليه السلام په بحران کې چې خلکو يې د بوتانو او ستورو عبادت کاوه ؛ د الله جل جلاله لورته بلنه وکړه خو کله چې پوه شو د ده دعوت اثر نلري او نوموړي قوم د ده دعوت ته لبيک ونه وايه ، نو بيا د کنعانيانو ځمکې ته روان شو ؛ چې هغه د بيت المقدس ځمکه وه - همدا هغه مبارکه ځمکه وه - چې دا خبره هم ډيرو مفسرينو نقل کړېده³. الله عزوجل لدې پيښې

1- ابن کثير ، إسماعيل بن عمر(۱۴۰۸هـ - ۱۹۸۸م) : البداية والنهاية ، المحقق: علي شيري ، دار احياء التراث العربي ۱ / ۱۴۰

2 - الصافات / ۹۹

3 - القرطبي ، محمد بن أحمد بن أبي بكر (۱۳۸۴هـ - ۱۹۶۴م) : الجامع لاحكام القران ، تحقيق : أحمد البردوني او ابراهيم أطفيش ، القاهرة ، دار الكتب المصرية ، ۱۵ / ۹۷ ، او الرازي ، فخر الدين (۱۴۲۰هـ) : التفسير الكبير ، بيروت ، دار إحياء التراث العربي ، ۲۲ / ۱۹۰ او الأوسي ، شهاب الدين محمود ابن عبد الله الحسيني (۱۴۱۵هـ ق) : رح المعاني في تفسير القرآن العظيم والسبع المثاني ، بيروت ، دار الكتب العلمية ، ۱۷ / ۷۰.

داسې یادونه کوي: (وَجَنَيْنَهُ وُلُوطًا إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا

لِلْعَالَمِينَ ﴿٧١﴾^(۱)

ژباړه : او مونږ هغه او لوط وژغورل د هغه هېواد لوري ته مو بوتلل چې په هغه کېنې مونږ د نړيوالو له پاره برکتونه ايښي دي.

دويم : مصر ته د ابراهيم عليه السلام هجرت

بيا ابراهيم عليه السلام مصر ته هجرت پيل کړ ، د الله عزوجل ايراده وه چې ابراهيم عليه السلام د خپلې ميرمنې ساره په اړوند و ازمايي^۲ دا چې دغه ازموينه او هجرت څرنگه تر سره شو ؟ د امام مسلم رحمه الله دغه حديث چې د ابوهريره رضی الله عنه په روايت يې نقل کوي داسې راځي (ابراهيم عليه السلام د يوه ظالم پاچاهۍ ته روان ؤ او ساره ورسره وه او دا تر ټولو خلکو ښکلې وه ، هغې ته يې وويل : که دغه ظالم پوه شي چې ته زما ميرمن يې نو زما څخه دې په زور اخلي ، کچيرته يې درڅخه وپوښتل نو ورته ووايه چې ته مې خور يې ، ځکه ته زما اسلامي خور يې ، ما ته ستا او ځان څخه بل مسلمان ندی معلوم ، کله چې د ظالم پاچا ځمکې ته داخل شوه نو د دې ظالم بعضي خلکو ساره وليده او دې ظالم لره راغلل ورته يې وويل : ستا ځمکې ته داسې يوه ښځه راغلې چې ستا نه غير بل چا سره مناسبه نده ، هغې پسې يې خلک وليږل او ده ته يې راوسته ، ابراهيم عليه السلام په لمانځه وه دريده ، کله چې ساره ور داخله شوه نو هغه ايراده وکړه چې لاس وروړاندې کړي خو لا پرې قادر شوی

^۱ - الانبياء / ۷۱

^۲ - ابن کثير ، إسماعيل بن عمر (۱۴۰۸هـ - ۱۹۸۸م) : البداية والنهاية ، ۱ / ۱۵۲.

نه ؤ چې ، سخت ډول باندي ونيول شو نو هغې ته يې وويل : له الله څخه دعاء وغواړه چې لاس مې خوشې شي زه درته ضرر نه رسوم هغې ورته دعاء وکړه ، هغه بيا همداسې بده ايراده وکړه ؛ نو له اول ځل څخه هم سخت ونيول شو ، بيا يې ورته همداسې وويل هغې بيا دعاء وکړه ده بيا همدا بده ايراده وکړه ، بيا له لومړيو دوه ځلو څخه هم سخت ونيول شو ، بيا يې ورته وويل : الله څخه وغواړه چې لاس مې خوشي کړي ، الله شاهد او ضامن دی چې ضرر درته نه رسوم ، هغې دا کار وکړ او لاس يې خوشې شو ، بيا يې هغه شخص را وغوښت چې ساره يې راوستې وه ، هغه ته يې وويل : تا خو ماته شيطان راوستی ؤ نه انسان ، دا ځما له ځمکې وباسه او هاجره يې ورته ورکړه ، ساره دوباره راروانه وه کله چې ابراهيم عليه السلام وليده مخ يې ورڅخه واړوه ورته يې وويل څه وشول ؟ هغې وويل خیر دی ؛ الله عزوجل د فاجر لاس بند کړ او خادمه يې هم راکړ¹ .

دریم : مکې ته د ابراهيم عليه السلام هجرتونه

ابراهيم عليه السلام د هاجرې او اسماعيل عليه السلام په مليا مکې ته هجرت وکړ ، چې دغلته هيڅ شين بوتې او اوبه نه تر سترگو کيدلې ، هاجره او اسماعيل عليه السلام يې هلته پريښودل او خپله ورڅخه ولاړ هاجرې په تکرار ډول له شاه غرونه ورپسې کول چې : ته مونږ دلته پرېږې او ته چېرته ځې؟! ، هغه جواب نه ورکاوه ، اخر هاجرې وپوښتل : (الله جل جلاله درته امر کړی؟!) هغه مبارک وويل : هو ، څه وخت وروسته ابراهيم عليه السلام بيا مکې ته راغې ، اوس نو هلته د جرهم قبيله د هاجرې په اجازه ميشته شوې وه او اسماعيل له هغوی څخه واده هم کړې ؤ ، ابراهيم عليه السلام د خپل ځوی

¹ - رواه مسلم ، کتاب الفضائل ، باب من فضائل ابراهيم الخليل صلى الله عليه وسلم .

کور ته لاړ او هلته یې هغه ونه مونده خو د هغه له میرمن سره یې ملاقات وشو ، د هغې د شکایت له کبله یې ورته وویل چې اسماعیل راغې نو ورته ووايه چې دروازه دې بدله کړه ، اسماعیل علیه السلام په شفر پوه شو ؛ دا میرمن یې طلاق کړه او بله ښځه یې له جرهمیانو په نکاح کړه ، ابراهیم علیه السلام بیا راغی ، دا ځل نو د اسماعیل علیه السلام دویمې میرمنې له ژونده رضایت څرگند کړ او د الله حمد یې بیان کړ ، بیا یې اسماعیل ته د دې ښځې په نکاح کې د باقی ساتلو امر وکړ ، په دریم ځل بیا ابراهیم علیه السلام مکې ته هجرت وکړ او الله عزوجل په امر یې د اسماعیل علیه السلام سره یو ځای د بیت الله د ودانۍ کار پیل کړ چې دا واقعه په تفصیل سره امام بخاري د ابن عباس په راویت نقل کړیده¹.

دویم پراگراف : د لوط علیه السلام هجرت

له نصوصو معلومیږي چې لوط علیه السلام هم دوه ځلې هجرت کړې ، یو هجرت یې د ابراهیم علیه السلام سره شام ته تر سره کړې ؤ چې د دې هجرت یادونه (شام ته د ابراهیم علیه السلام هجرت) کې وشوه.

د نبوت څخه وروسته د لوط علیه السلام هجرت : کله چې لوط علیه السلام داسې قوم ته ولیږل شو چې هغوی نارینه د نارینه ؤ څخه شهوت پوره کولو ، لوط علیه السلام سره له ډیرو هلو ځلو پدې بریالی نه شو چې دغه قوم ته قناعت ورکړي ځکه د دې قوم په سترگو د شهوت پردې پرتې وې نو الله عزوجل د دې قوم د هلاکت اراده وکړه او لوط علیه السلام ته یې د هجرت امر وکړ الله عزوجل فرمایي : (قَالُوا يَنْلُوطُ إِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَنْ يَصْلُوا إِلَيْكَ ^ص

¹ - رواه البخاري ، کتاب أحاديث الأنبياء ، باب يزفون : النسلان في المشى.

فَأَسْرِبَ أَهْلَكَ بِقَطْعٍ مِّنَ اللَّيْلِ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ إِلَّا أَمْرًا تَكُ
 إِنَّهُ مُمْصِيئًا مَّا أَصَابَهُمْ^ع إِنَّ مَوْعِدَهُمُ الصُّبْحُ^ع أَلَيْسَ الصُّبْحُ^ع
 بِقَرِيبٍ^(١)

ژباړه : په دې وخت کېنې پرېستو هغه ته وويل 'ای لوطه ع! مونږ ستا
 درب لېږل شوې پرېستې یو، دا خلك به تا ته هېڅ ضرر ونشي رسولای، نو چې یو
 څه شپه پاتې شي د خپل کور غړي دې درسره واخله وځه، او گوره، له تاسې
 څخه دې هېڅوک شاته نه گوري. مگر ستا مېرمن (به ملگرتیا درسره ونه کړي)
 ځکه چې پر هغې هم هغه څه راتلونکي دي چې پردې خلکو راتلونکي دي
 ددوی د تباهي له پاره دسهار وخت ټاکل شويدي. ایا سهار نژدې ندي.

دریم پراگراف : د موسی علیه السلام هجرت

موسی علیه السلام د خپل ژوند په کشمکش کې دوه ځل هجرت کولو
 ته اړ شوی چې لومړی ځل مخکې له نبوته او دویم ځل ورسته له نبوته.
 لومړی هجرت : د نبوت څخه مخکې د قتل له ویرې هجرت

د موسی علیه السلام لومړنی هجرت د خپل نفس او ژوند د بچاؤ په
 خاطر و ځکه نوموړي علیه السلام په مصر کې یو قبطي وژلی و چې دا واقعه
 قرانکریم په تفصیل سره داسې بیانوي : (وَدَخَلَ الْمَدْيَنَةَ عَلَىٰ حِينِ غَفْلَةٍ مِّنْ
 أَهْلِهَا فَوَجَدَ فِيهَا رَجُلَيْنِ يَقْتَتِلَانِ هَذَا مِنْ شَيْعَتِهِ وَهَذَا مِنْ عَدُوِّهِ^ط

فَأَسْتَعْنَهُ الَّذِي مِنْ شَيْعَتِهِ عَلَى الَّذِي مِنْ عَدُوِّهِ فَوَكَرَهُ مُوسَى فَقَضَى عَلَيْهِ
 قَالَ هَذَا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ عَدُوٌّ مُضِلٌّ مُبِينٌ ﴿١٠١﴾^ط

ژباړه: (يوه ورځ) هغه ښارته په داسې وخت كښې ننووت چې. د ښار
 خلك په غفلت كښې وو. هلته هغه وميندل چې دوه تنه په جگړه دي. دا يود
 هغه د خپل قوم څخه ؤ او دا بل دهغه د دښمن په قوم پورې مربوط ؤ. د هغه
 دقوم سړي د دښمن د قوم دوگړي پرخلاف له هغه نه مرسته وغوښتله موسى
 هغه يوسوك ووايه او دهغه كاريې پاى ته ورساوه. (د دې حركت له صادرېدلو
 سره سم) موسى وويل ((دادشيطان په لمسون كار دى، هغه سخت دښمن
 اوبښكاره بېلارې كوونكى دى)) .

كله چې فرعونيان د خبر شول نو د موسى عليه السلام د قتل ايراده
 يې وكړه ، الله عزوجل فرمايي : وَجَاءَ رَجُلٌ مِّنْ أَقْصَا الْمَدِينَةِ يَسْعَىٰ قَالَ
 يَا مُوسَىٰ إِنَّ الْمَلَأَ يَأْتَمِرُونَ بِكَ لِيَقْتُلُوكَ فَاخْرُجْ إِنِّي لَكَ مِنَ النَّاصِحِينَ
 ﴿١٠٢﴾ فُجِرَجَ مِنْهَا خَائِفًا يَتَرَقَّبُ قَالَ رَبِّ نَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿١٠٣﴾^ط

ژباړه: (له هغه وروسته) يو سړى دښار له لېرې گونښې نه په منډه
 راغى او ويې ويل: ((اى موسى! سرداران په خپلو كې ستا په هكله مشوره كوي
 چې تا ووژني، له دې ځايه ووځه، زه ستا خواخوږى يم)) د دې خبرله اورېدلو

¹ - القصص / ١٥ .

² - القصص / ٢٠ - ٢١ .

سره سم موسی (ع) وېرېده او په څارنه څارنه اندېښمن وووت او دادعا یې وکړه چې ((ای زما ربه! ماله ظالمانو څخه وژغوره)) .

کله چې موسی علیه السلام له مصر څخه مدین طرف ته روان شو نو دا دعاگانې یې له ځان سره تکرارولې (وَلَمَّا تَوَجَّهَ تَلْقَاءَ مَدْيَنَ قَالَ عَسَىٰ رَبِّيَ أَن يَهْدِيَنِي سَوَاءَ السَّبِيلِ ﴿١٧﴾) ^١

ژباړه : (له مصر نه په وتلو سره) چې کله موسی دمدين خواته مخه کړه نو ويې ويل : هيله ده چې زما رب ما پرسمه لاره سيخ کړي.

الله عزوجل یې دعاء قبوله کړه او د مدین لار یې وروښودله کله چې مدین ته ورسید نو هلته یې یوه ډله خلک ولیدل چې خپل مالونه خړوبه وي خو دوه جنکۍ څنگ ته ولاړې دي ، دا واقعه الله عزوجل داسې بیانوي : (وَلَمَّا وَرَدَ مَاءَ مَدْيَنَ وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّةً مِّنَ النَّاسِ يَسْقُونَ وَوَجَدَ مِنْ دُونِهِمْ امْرَأَتَيْنِ تَذُودَانِ قَالَ مَا خَطْبُكُمَا قَالَتَا لَا نَسْقِي حَتَّىٰ يُصَدِرَ الرِّعَاءُ وَأَبُونَا شَيْخٌ كَبِيرٌ ﴿١٧﴾ فَسَقَىٰ لَهُمَا ثُمَّ تَوَلَّىٰ إِلَى الظِّلِّ فَقَالَ رَبِّ إِنِّي لِمَا أَنْزَلْتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ ﴿١٨﴾ فَبَاءَتْهُ إِحْدَاهُمَا تَمْشِي عَلَىٰ اسْتِحْيَاءٍ قَالَتْ إِنَّ أَبِي

يَدْعُوكَ لِيَجْزِيَكَ أَجْرَ مَا سَقَيْتَ لَنَا فَلَمَّا جَاءَهُ وَقَصَّ عَلَيْهِ الْقَصَصَ قَالَ لَا تَخَفْ نَجَوْتَ مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿١٥﴾^١

ژباړه : او کله چې هغه د مدين څاته ورسېده نو ويې ميندل (ويې ليدل) چې ډېر خلك خپل څاروي او به کوي او له هغو نه بېلې يوې خواته دوه ښځې خپل څاروي ايساروي موسی له دغو ښځونه پوښتنه وکړه ((تاسې ووايئ څنگه انديښمنې يئ؟ هغوی وويل مونږ خپلو څارويوته اوبه نشو ورکولی ترڅو پورې چې دغه شپانه خپل څاروي بونځي، او زمونږ پلار ډېر زيات سپين ږيري سړی دی.

(د دې په اورېدلو سره) حضرت موسی (ع) دهغو څاروي اوبه کړل، بيا يوه سيوري ځای ته لاړ او ويې ويل : پروردگاره! هره ښېگڼه چې تا پرما نازله کړې زه هغې ته اړيم.

(څه ځنډلانه وښوی چې) له هغو دوو وښځو څخه يوه په شرم او حيا سره راروانه، ده ته راغله او ويې ويل ((زما پلار تاغواړي تر څو تا چې زمونږ لپاره څارويوته اوبه ورکړيدی دهغه اجر درکړي)) موسی عليه السلام چې کله هغه ته ورغی او هغه ته يې خپله ټوله قصه واوروله نوهغه وويل هېڅ مه وپرېره، اوس ته له ظالمانو څخه ژغورل شوی يې.

کله چې موسی عليه السلام خپله وعده پوره کړه نو بيرته د خپلې کورنۍ سره مصر ته روان شو او جبل طور سره په نبوت مبعوث شو الله عزوجل فرمايي ﴿ فَلَمَّا قَضَىٰ مُوسَى الْأَجَلَ وَسَارَ بِأَهْلِهِ ۚ آنَسَ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ

¹ - القصص / ٢٣ - ٢٥.

نَارًا قَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَعَلِّي آتِيكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ جَذْوَةٍ مِنَ
النَّارِ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ ﴿١٣﴾ فَلَمَّا أَتَتْهَا نُودِيَ مِنَ شَاطِئِ الْأَيْمَنِ فِي
الْبُقْعَةِ الْمُبْرَكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ أَنْ يَمُوسَىٰ إِنِّي أَنَا اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ

(١) ﴿١٣﴾

ژباړه: کله چې موسی (عليه السلام) موده پوره کړه او هغه له خپل اهل او عيال سره روان شو نو د طور خواته یو اور په نظر ورغی. هغه خپلو کوروالو ته وویل: ((تاسې اوسئ ما اور لیدلی دی بنائی زه له هغه ځایه څه خبر درته راوړم یاله هغه اورنه کومه سکروټه راواخلم چې تاسې پرې تاوده شئ)).

هلته چې ورسېده نو د ناؤ د بني غاړې په برکتې ټوټه ځمکه کښې له یوې ونې څخه غبر وشو چې ((ای موسی همدا زه الله یم، دعا لومونو مالک)).

موسی علیه السلام مامور شو چې فرعون ته دعوت ورکړي تر څو له شرک لاس واخلي او بني اسرائیل له خپلې غلامۍ خلاص کړي: (وَقَالَ

مُوسَىٰ ۙ يٰۤاِفْرَعُونَ ۚ إِنِّي رَسُولٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٤﴾ حَقِيقٌ عَلَىٰ أَنْ لَا أَقُولَ
عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقُّ ۚ قَدْ جِئْتُكُمْ بِبَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ فَأَرْسِلْ مَعِيَ بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿١٥﴾

(٢)

¹ - القصص / ٢٩ - ٣٠.

² - الأعراف / ١٠٤ - ١١٢.

ژباړه : موسى وويل 'اى فرعون، زه د کائناتو د څښتن له خوا استازى راغلى يم ، زما دنده دا ده چې زه به دالله د نوم په اخيستلو له حقه پرته هېڅ کومه خبره نه کوم ، زه تاسې ته ستاسې د رب له لوري د ماموريت له څرگند دليل سره راغلى يم نو له دې امله بني اسرائيل له ما سره ولېږه.

کله چې فرعون او قوم يې د موسى عليه السلام او د هغه قوم ته د شر ايراده څرگنده کړه نو الله عزوجل موسى عليه السلام ته امر وکړ چې د قوم سره دې يوځاى د شپې لخوا هجرت وکړه الله عزوجل د دا خبره او د بني اسرائيلو د هجرت قصه داسې کوي : (وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ أَسْرِ

بِعِبَادِي إِنَّكَ مُتَّبَعُونَ ﴿٥٧﴾ ⁽¹⁾

ژباړه : او مونږ موسى ته وحى وليږله چې د شپې شپې زما بندگان درسره واخله ووځه، تاسې به تعقيب کړاى شئ.

نو معلومه شوه چې بني اسرائيل د فرعونيانو له ويرې هجرت کولو ته مجبور کړاى شول.

څلورم پراگراف : د اصحاب كهف هجرت :

قرانکريم لومړى اصحاب كهف راپيژني او بيا يې د هجرت يادونه کوي الله عزوجل فرمايي (لَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَأَهُم بِالْحَقِّ إِنَّهُمْ فِتْيَةٌ آمَنُوا بِرَبِّهِمْ وَزِدْنَاهُمْ هُدًى ﴿٦٨﴾ وَرَبَطْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ إِذْ قَامُوا فَقَالُوا رَبُّنَا رَبُّ

¹ - الشعرى / ٥٢ .

۱۱
 ۱۲
 ۱۳
 ۱۴
 ۱۵
 ۱۶
 ۱۷
 ۱۸
 ۱۹
 ۲۰
 ۲۱
 ۲۲
 ۲۳
 ۲۴
 ۲۵
 ۲۶
 ۲۷
 ۲۸
 ۲۹
 ۳۰
 ۳۱
 ۳۲
 ۳۳
 ۳۴
 ۳۵
 ۳۶
 ۳۷
 ۳۸
 ۳۹
 ۴۰
 ۴۱
 ۴۲
 ۴۳
 ۴۴
 ۴۵
 ۴۶
 ۴۷
 ۴۸
 ۴۹
 ۵۰
 ۵۱
 ۵۲
 ۵۳
 ۵۴
 ۵۵
 ۵۶
 ۵۷
 ۵۸
 ۵۹
 ۶۰
 ۶۱
 ۶۲
 ۶۳
 ۶۴
 ۶۵
 ۶۶
 ۶۷
 ۶۸
 ۶۹
 ۷۰
 ۷۱
 ۷۲
 ۷۳
 ۷۴
 ۷۵
 ۷۶
 ۷۷
 ۷۸
 ۷۹
 ۸۰
 ۸۱
 ۸۲
 ۸۳
 ۸۴
 ۸۵
 ۸۶
 ۸۷
 ۸۸
 ۸۹
 ۹۰
 ۹۱
 ۹۲
 ۹۳
 ۹۴
 ۹۵
 ۹۶
 ۹۷
 ۹۸
 ۹۹
 ۱۰۰

ژباړه : مونږ د هغو اصلي قصه تاته اوروو. هغوی خوتنه زلميان ووچي پر خپل پروردگار يې ايمان راوړی وء اومونږ هغو ته په هدايت کې پرمختگ ورپه برخه کړی و.

مونږ د هغو زړونه په هغه وخت کښې محکم کړل چې کله هغوی پاڅېدل او اعلان يې وکړ چې ”زمونږ رب خو فقط همغه ذات دی چې د اسمانونو او زمکې رب دی، مونږ به له هغه پرته نور کوم معبودان ونه بلو، که مونږ دغسې وکړو نو بيخي بابېزه خبره به مو کړې وي، (يا هغوی په خپلو مينځو کښې سره وويل) ”زمونږ دغه قوم خو د کائناتو له رب نه پرته نور په خدائی نيولي دي، دوی د هغو په معبود والي باندې کوم څرگند دليل ولې نه راوړي؟ نو له هغه چانه غټ ظالم بل څوک کيدای شي چې پر الله دروغ وتړي؟

کله چې اوس تاسې له هغو او د هغو له غير الله معبودانو څخه خپلې اړيکې پريکړې دي، نو ځی فلانی څمڅې ته پناه یوسئ ستاسې رب به پرتاسې دخپل رحمت لمن پراخه کړي او ستاسې د کار له پاره به لارې چارې برابرې کړي.

دا چې دوی ولې خمخې ته پناه ورلو ته مجبور شول؟! نو الله عزوجل د دوی له قوله وايي (إِنَّهُمْ إِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ يَرْجُمُوكُمْ أَوْ يُعِيدُوكُمْ فِي مِلَّتِهِمْ وَلَنْ تُفْلِحُوا إِذًا أَبَدًا) ¹

ژباړه : که د هغو لاس پر تاسې برشي نو سنگسار به مو کړي یا به مو بېرته په زوره خپل دین ته واړوي، او که داسې وشول، نو تاسې به هېڅکله بری ونشئ میندلای.

همدغه رنگه نور ډیر هجرتونو څخه په قرانکريم او نبوي احاديثو کې یادونه شوې چې مشهور یې پورته ذکر شول.

دویم مطلب : په نبوي دور کې د هجرت تاریخچه

په نبوي دور کې دوه ځلې حبشي هجرت شوي او له هغې ورسته بیا مدیني منورې ته چې د هر یو اسباب او تاریخي واقعي ته اشاره کؤ :

لومړی پراگراف : حبشي ته هجرت :

الف : حبشي ته لومړی هجرت : د سیرت لیکونکو دا په ډاگه کړې چې حبشي ته په لومړي ځل د بعثت په پنځم کال د رجب په میاشت کې ² دولس سړیو او څلور ښځو هجرت وکړ ³.

¹ - الکهف / ۲۰.

² - العسقلاني ، احمد بن علي بن حجر (۱۴۲۴هـ - ۲۰۰۴م) : فتح الباري ، القاهرة ، دار الحديث ، ۱۸۸ / ۷.

³ - ابن سعد ، محمد بن سعد بن منيع الهاشمي (۱۴۰۸هـ) : الطبقات الكبرى ، المحقق : زياد محمد منصور ، المدينة المنورة ، مكتبة العلوم والحكم ، ۲۰۴ / ۱.

کله چې مهاجرينو ته خبر ورسيد چې قريشو اسلام قبول کړ¹، دوی بيرته د همدې کال د شوال مياشت کې مکې ته راستانه شول، کله چې دوی مکې ته نژدې شول نو خبر شول چې دوی ته رسيدلی خبر باطل ؤ او تکليف لا هم جاري دی او امتحان لا هم باقي دی، نو دوی د مکې په شاؤ خوا سيمو کې وه او مکې ته داخل نه شول، غير له ابن مسعود څخه چې هغه هم ډير ژر بيرته حبشي ته ستون شو².

ب: حبشي ته دويم هجرت: عبدالله بن مسعود د دويم هجرت اړوند وايي (مونږ رسول الله نجاشي ته وليږلو او مونږ ۸۰ کسان ؤ.)³

دا چې د رسول الله دا درانه ملگري ولي حبشي ته هجرت وکړ؟! نو اسباب يې حضرت جعفر رضی الله عنه خپله نجاشي ته داسې بيان کړ (ای ملکه! مونږ داسې قوم ؤ چې د بوتانو عبادت مو کاوه، مردارې مو خوړلې، زنا گانې مو کولې، خپلولي مو قطع کوله، گاونډيانو سره مو بد کول، زمونږ قوي به زمونږ ضعيف خوړلو، مونږ لا همداسې حالت کې ؤ چې الله عزوجل زمونږ څخه مونږ ته يو استازې راوليږه چې مونږ ته يې نسب، رشتينولي، امانتداري او پاکلمني معلومه وه، هغه مونږ راوبله لو چې يواځې د يوه الله عبادت وکړو، له هغه پرته چې مونږ او زمونږ پلرونو چاته عبادت کولو د تپرو او بوتانو له جملې څخه هغه پرېږدو، مونږ ته يې په رشتيا وينا، د امانت په اداکولو، د خپل ولی په وصل کولو، ښه گاونډيتوب، له بديو لاس اخستلو، له وينې تويه

¹ - ابن الأثير، علي بن أبي الكرم محمد بن محمد بن عبد الكريم (۱۳۹۸هـ): الكامل في التاريخ، بيروت - لبنان، دار الفكر ۲/ ۵۳.

² - ابن سعد: الطبقات الكبرى، ۱/ ۲۰۶.

³ - رواه احمد، مسند المكثرين من الصحابه، مسند عبدالله بن مسعود.

ولو په لاس اخستلو امر وکړ او مونږ يې له زنا ، له درواغو وينا ، د يتيم مال له خوړلو ، پاک لمنه باندې له تور پورې کولو څخه منع کړو او مونږ ته يې په لمونځ ، زکات او روژه امر وکړ ، [د اسلام امور يې ورته و شمارل] مونږ د هغه تصديق وکړ ، ايمان مو پرې رواړ ، هغه چې څه راوړي وه د هغې تابعداري مو وکړه ، د يوه الله عبادت مو وکړ ، هيڅ څوک مو ورسره شريک نه کړ ، هغه څه مو حرام وگڼل چې هغه راته حلال معرفي کړي وه ، مونږ باندې مو قوم تجاوز وکړ ، تعذيب يې کړو ، په دين کې يې راباندې سخت امتحانونه وکړل تر څو له دين څخه واوړو او د بوتانو عبادت وکړو او د الله عبادت پرېږدو ، او هغه خبايث چې مخکې مونږ مخکې حلال گڼل هغه حلال وگڼو ، کله چې راباندې غالب شول او ظلم يې راباندې وکړ ، سختيو کې راگير شو ، زمونږ او زمونږ د دين په منځ کې پرده شول ، مونږ ستا ښار ته راغلو ، په نورو مو ته غوره وگڼلې ، ستا څنگ مو غوره کړ ، اي ملکه ! اميد مو درلود چې ستا په څنگ کې به په مونږ ظلم نه کيږي¹.

دويم پراگراف : مديني ته هجرت :

مديني منورې ته د رسول الله له هجرت څخه وړاندې د رسول الله تره ابوطالب چې د رسول الله کلک ملاتړی او مدافع ؤ ، او د هغه ميرمن خديجة الكبرى وفات شوه او دا دوره واقعات په يوه کال تر سره شول ، د ابوطالب له وفات وروسته ورته مشرکانو سخت تکليفونه رسول ، ځکه اوس نو ابوطالب ژوندی نه ؤ چې رسول الله يې د مشرکانو له شره ژغورلی وی ، رسول الله د خلکو د مدد تر لاسه کولو لپاره طائف ته ولاړ تر څو د ده ملاتړ وکړي ، خو هغوی نه يواځې دا چې دعوت يې قبول نه کړ بلکې د رسول الله پسې يې خپل

¹ - رواه احمد ، مسند اهل البيت ، حديث جعفر بن ابي طالب.

ماشومان او ناپوهان کړل ، رسول الله ته يې کنځلې کولې او شپيلې يې ورپسې وهل له هغې ورسته بيرته مکې ته راوگرځيد¹.

د طائف له سفره وروسته په قومونو گرځيده ، د قومونو له شريفو خلکو سره يې خبرې کولې او له هغوی يې د ملاتړ غوښتنه کوله تر څو د دعوت پر وړاندې يې خنډونه ختم شي او ويل به يې (لَا أُكْرَهُ أَحَدًا مِنْكُمْ عَلَى شَيْءٍ بَلْ أُرِيدُ أَنْ تَمْنَعُوا مَنْ يُؤْذِينِي حَتَّىٰ أُبَلِّغَ رِسَالَةَ رَبِّي) ستاسو په هيڅ يو ؛ هيڅ څه په زور نه منم ، زه غواړم څوک چې ماته تکليف رسوي هغه راڅخه منع کړي ، تر څو د خپل رب پيغام ورسولی شم ، چاپې پيغام ته په هو جواب ور نه کړ².

بالاخره : رسول الله د حج په موسم کې له شپږو خزرجيانو سره وکتل د دين دعوت يې ورکړ او هغوی هم قبول کړ ، يثرب ته له واپسې وروسته يې د اسلام په خپرولو لاس پوری کړ په يثرب کې داسې کورنۍ پاتې نه شوه، چې پکې د رسول الله پلويان نه وو³.

د بعثت پر لسم کال دولس کسيز پلاوی راغی او په عقبه کې يې له رسول اکرم سره وکتل او لومړی تړون يې تر سره کړ ، دا دولس تنه له پوره ايمان سره مدينې ته ستانه شول او د اسلام په خپراوي يې لاس پورې کړ او په راتلونکي کال کې ۷۳ تنه نارينه او دوه ښځينه ؤ د رسول الله سره په منی کې

1 - المعافري ، عبد الملك بن هشام بن أيوب الحميري (۱۴۱۱هـ) : السيرة النبوية لابن هشام ، تحقيق طه عبد الرؤوف سعد ، بيروت ، دار الجليل ، ۱ / ۴۱۶

2 - المسقلاني ، احمد بن علي بن حجر (۱۴۲۴هـ - ۲۰۰۴م) : فتح الباري ، ۷ / ۲۲۰.

3 - الطبري ، محمد بن جرير بن يزيد بن كثير (۱۳۸۷هـ) : تاريخ الطبري ، بيروت ، دار التراث ، ۲ / ۸۶

وکتل او رسول الله ورڅخه بيعت واخست چې (زما داسې دفاع وکړي؛ لکه چې د خپلې کورنۍ چې کوي). براء رضي الله عنه ورته وويل: (موږ د جگړې او مبارزې زامن يو او د جگړې په ډگر کې روزل شوي يو، چې دا مو ميراثي ځانگړنې دي). کله چې رسول الله له دغه تړون تر سره کړ نو صحابه کرامو ته يې مديني ته د هجرت امر وکړ، او ورته يې وويل (الله عز وجل تاسې ته وروڼه درکړي او د امن کورونه يې درته چمتو کړي دي) او رسول الله خپله مکه کې د الله عزوجل د امر په طمعه و چې د هجرت په اړوند ورته وشي¹.

کله چې قریش پوه شول چې اوس نو مسلمانان د امن ځای لري او ډله؛ ډله مديني ته هجرت کوي او يوه ورځ به محمد صلی الله عليه وسلم هم ور مهاجر شي نو په دار الندوة کې يې مشوره وکړه، دغې مشورې ته شيطان د نجد د يوه ملک په بڼه حاضر شو، د مشورې په جريان کې هر نظر د شيطان لخوا ردیده، بالاخره د ابوجهل نظر چې د هر قوم څخه به يو ځوان واخلو او ټول به په يو دم په محمد صلی الله عليه وسلم د تورې گزار وکړي او په شريکه به يې په قتل ورسو د شيطان لخوا د تائيد وړ وگرځيد او د رسول الله د قتل فيصله وشوه، لدې ورسته الله عزوجل؛ رسول الله ته د هجرت اجازه وکړه، رسول الله د الله جل جلاله امر ته لبيک ووايه؛ د ابوبکر صديق رضی الله عنه په ملتيا له مکې څخه د مديني په طرف د شپې په تياره کې روان شو، په غار ثور کې يې درې شپې تيرې کړې، کله چې قریش د هغوی له نيولو مايوسه شول نو، دوی هم له غار ثور څخه ووتل او د مديني په طرف روان شول².

1- المعافري، عبد الملك بن هشام: السيرة النبوية لابن هشام، ۱/ ۴۴۲.

2- هماغه مصدر، ۱/ ۴۴۲.

چې له پورته واقعاتو معلومېږي چې رسول الله او صحابه کرام هجرت کولو ته د مکې مشرکینو لخوا مجبور کړای شوي وه .

دویم فصل

د هجرت او پناه اخستنې مقام ، حکم او د مهاجر او پناه اخیستونکي راستنیدل

پدې فصل کې به د هجرت او پناه اخستنې په مقام ، د هجرت او پناه اخستنې اسباب او حکم او د دې ترڅنگ به د مهاجر او پناه اخیستونکي د راستنیدلو اسباب او حکم د اسلامي فقهې او نړیوالو تړونونو په رڼا کې وڅیړل شي.

په همدې اساس دا فصل په درې بحثونو مشتمل دی

لومړی بحث : په اسلامي شریعت او نړیوالو تړونونو کې د هجرت او پناه اخیستنې مقام

دویم بحث : د هجرت او پناه اخیستنې حکم او اسباب یې

دریم بحث : د مهاجر او پناه اخیستونکي د راستنیدلو حکم او اسباب یې

چې لدې څو موضوعاتو څخه به جلا جلا بحث وشي.

لومړۍ مبحث : په اسلامي شريعت او نړيوالو تړونونو کې د

هجرت او پناه اخستنې مقام

دا مبحث په دوه مطلبونو مشتمل دی :

لومړی مطلب : د هجرت او پناه اخستنې مقام په اسلامي فقه کې

دویم مطلب : د هجرت او پناه اخستنې مقام په نړيوالو تړونونو کې

چې په هر یو به یې دلته لنډ بحث وشي.

لومړی مطلب : د هجرت او پناه اخستنې مقام په اسلامي فقه

کې

دا چې قرانکریم او نبوي احاديث د اسلامي فقهي لومړني او اتفاقي

مصادر دي ، له همدې کبله د هجرت او پناه اخستنې د مقام اړوند قراني او

نبوي دلايل په لنډ ډول ذکر کيږي.

لومړی پراگراف : په قرانکریم کې د هجرت او پناه اخستنې مقام :

په قرانکریم کې په متعددو ځايونو کې د هجرت اوچت شان او مقام

ته ، په مختلفو اسلوبو اشاره شوې ، په گڼو اياتونو کې په ترتيب سره د ايمان ،

هجرت او جهاد د سعادت او نیک بختۍ سباب او د خلاصون لار گڼل شوې د

مثال په ډول:

۱ - الله جل جلاله فرمايي : (إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا

وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوَلَّيْتُمْ يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللَّهِ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ)^(۱)

ژباړه : ددې پر خلاف کومو خلکو چې ایمان راوړیدی او چاچې د خدای په لار کښې خپل کور وطن پرینسی او جهاد یې کړیدی، هغوی حق لري چې د خدای د رحمت هیله من وي او الله د هغو د خطاوو بښونکی او پر هغو د خپل رحمت پېرزو کوونکی دی.

ابن سعدي^۲ رحمه الله د دې آیات په تفسیر کې فرمايي :

دغه درې اعمال د سعادت عنوان او د عبادت محور دی ، پدې سره د انسان کټه او تاوان معلومیږي ، د ایمان د فضیلت په اړوند خو هیڅ پوښتنه مه کوه ! ته به د هغه څه په اړه څه وه پوښتې چې هغه د نیک بخته او بدبخته او د جنتي او جهنمي ترمخ جلا کوونکی دی !؟ ایمان هغه څه دی چې کله له انسان سره ؤ نیک اعمال یې قبلېږي او که ور سره نه ؤ نو توبه او فدیة ، همدارنگه فرض او نفل یې نه قبلېږي ، د هجرت په اړوند : هجرت الله د رضاء لپاره د خپل خوښې او مینې پرینسول دي ، مهاجر خپل وطن ، مال ، کورنۍ او دوستان الله لره د نزدیکت له کبله او د هغه د دین د نصرت له کبله پرېږدي ،

1 - البقرة / ۲۱۸

2 - عبد الرحمن بن ناصر بن عبدالله ، عالم او مفسر دی ، د سعودي په القصیم کې زېږیدلی ، د لس کلو ؤ چې پلار یې وفات شو ، قرانکریم او متون یې حفظ کړل ، الله جل جلاله ورته لوړه مرتبه ورکړه ، ډیر گټور کتابونه یې لیکلي ، اکثر یې په تفسیر او علوم القرآن کې دي، مشهور یې، تیسیر الکریم الرحمن فی تفسیر کلام المنان

د جهاد په اړوند : جهاد د دښمنانو په ټکولو کې خپل کوشش مصرفول دي او د الله د دين په نصرت کې پوره هڅه ده ، د شيطان د دين سپکول دي ، د نيکو اعمالو بوکان دی ، بدله يې تر ټولو نيکه بدله ده ، اسلام د دائرې د پراخوالي سبب دی ، د بوتانو عبادت کوونکو لره بې مرستندويه کوونکی دی ، د مسلمانانو د نفسونو ، مالونو او اولادونو په امن کوونکی دی ، چا چې دغه درې کاره (ايمان ، هجرت او جهاد) وکړل ، د دې د اوچت شان او تکليف له کبله ، دغه اشخاص واقعا همدوی د الله د رحمت اميدوار دي ، ځکه دوی د رحمت واجبوونکی اعمال سر ته ورسولو¹.

امام شوکاني² د دې ايات اړوند ليکي : الله عزوجل دا سورت د مولات په ذکر کولو سره ختم کړ ، تر څو هره ډله خپل دوستان وپيژني او مرسته ورڅخه وغواړي³.

۲ - همدغه رنگه ايمان ، هجرت او جهاد د مغفرت او عزتمند رزق سبب ذکر شوی او هجرت د ايمان د ثبوت په ډول بيان شوي ، الله عزوجل

1 - السعدي ، عبد الرحمن بن ناصر بن عبد الله (۱۴۲۰هـ - ۲۰۰۰ م) : تيسير الکریم الرحمن في تفسير کلام المنان ، تحقق: عبد الرحمن بن معلا اللويحق ، مؤسسة الرسالة، ص ۹۸.
2 - محمد بن علي بن محمد بن عبدالله الشوکاني اليميني ، فقيه او مجتهد دی ، د يمن له لويو علماؤ شمارل کيږي ، د يمن په شوکان سيمه کې پيدا شوی او په صنعاء کې لوی شوی ، د قضاء ، افتاء او د دعوت په چارو کې مصروف ؤ کله چې پکې د اجتهاد شرائط پوره شول ، د تقليد يې ترک کړ ، او د صنعاء په ښار کې وفات شو ، مشهور مؤلفات يې دا دي : نيل الأوطار په حديثو کې ، فتح القدير په تفسير کې. (الموسوعة العربية العالمية

(<http://www.mawsoah.net>)

3 - السيواسي ، کمال الدين محمد بن عبد الواحد ابن الهمام : فتح القدير ، ۲ / ۳۷۵.

فرمائي : (وَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ ءَاوَأُوا
وَنَصَرُوا أَوْلِيَّكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا هُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٧٤﴾ وَالَّذِينَ
ءَامَنُوا مِن بَعْدُ وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا مَعَكُمْ فَأُولَئِكَ مِنكُمْ)

ژباړه : کومو خلکو چې ایمان راوړ او د الله په لار کښې یې هجرت وکړ
او جهاد یې وکړ او کومو خلکو چې پناه ورکړه او مرسته یې وکړه هماغوی
ریښتیني مؤمنان دي. د هغو لپاره د گناهونو بښنه او ډېره ښه روزي ده.

او کومو کسانو چې وروسته ایمان راوړ او بیا یې هجرت وکړ او له تاسې
سره یو ځای یې په جهاد لاس پورې کړ هغوی هم له تاسې څخه دي.

ابن سعدي رحمه الله فرمائي : مخکني ایتونه د مهاجرو او انصارو
مؤمنانو ترمنځ د مولاة د عقد په اړوند وه او دا ایتونه د دوی د مدح او ثواب
په اړوند دي ، [أَوْلِيَّكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا] يعني مهاجرین او انصار رښتیني
مؤمنان دي ، ځکه دوی خپل ایمان په هجرت او له یوه بل سره په کومک ،
دوستۍ او د دکفارو او منافقانو سره په جهاد کولو سره ثابت کړ ، [لَّهُمْ مَغْفِرَةٌ]
دوی ته د الله له لوري بښنه ده ، چې په هغې سره به یې گناهونه محوه شي او
سهوې به یې پرې ورژیري او دوی ته به جنت کې لوي خیر ورسیري².

همدغه رنگه گڼ شمیر ایتونو کې د مهاجرینو د ثوابونو او اوچت
مقام څخه یادونه شوې: لکه الله عزوجل فرمایي (وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي اللَّهِ مِنْ بَعْدِ

1 - الأنفال / ٧٥-٧٤

2 - السعدي ، عبد الرحمن بن ناصر بن عبد الله (١٤٢٠هـ - ٢٠٠٠ م) : تيسير الكريم الرحمن في
تفسير كلام المنان ، ص ٣٢٧.

مَا ظَلَمُوا لِنَبْوَتِهِمْ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَلَا جُرْأَلًا خَيْرَ أَكْبَرَ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾
 الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٤٢﴾^١

ژباړه : کومو خلکو چې د ظلم له زغملو نه وروسته د الله په خاطر هجرت کړېدی هغو ته به مونږ په همدې دنیا کښې ښه استوگنځی ورکړو او د اخرت ثواب خو ډېر لوی دی. کاشکې هغه مظلومان وپوهېږي چې صبر یې کړیدی او د خپل رب په توکل کار کوي (چې څه ډول عاقبت د هغو په انتظار کښې دی).

ابن جریر الطبري^٢ رحمه الله د دې آیات په تفسیر کې فرمایي : الله جل جلاله فرمایي ، هغه کسانو چې خپل قوم ، کورونه او وطنونه د دوی سره د دښمنۍ له کبله پریخول چې دغه دښمني دوی سره د الله جل جلاله باندې د کفر له کبله وه او د (وَلَا جُرْأَلًا خَيْرَ أَكْبَرَ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ) په اړوند وایي : او الله جل جلاله چې دوی ته د هجرت بدله کې کوم ثواب ورکوي هغه ډیر

^١ - النحل / ٤١ - ٤٢.

^٢ - ابن یزید بن کثیر ، امام ؛ عالم او مجتهد دی ، اسم کنیه یې ابو جعفر او لقب یې طبري وه ، د طبرستان اوسیدونکی دی ، ٢٢٤هـ کې زیږیدلی ، د زمانې عالم او ذکي شخص ؤ ، گڼ کتابونه یې ولیکل ، په ٣١٠هـ کې د شوال په میاشت کې وفات او په بغداد کې دفن شو. (الذهبي ، شمس الدین أبو عبد الله (١٤٢٧هـ - ٢٠٠٦م) : سیر أعلام النبلاء ، القاهرة ، دار الحديث ، ١١ / ١٧١)

لوی دی ، ځکه په جنت کې چې الله دوی ته کوم ثواب ورکوي هغه جنت دی چې نعمتونه دوام داره او نه زړیدونکي دي¹.

همدارنگه فرمایي (ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ هَاجَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا فُتِنُوا ثُمَّ جَاهَدُوا وَصَبَرُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢﴾)

ژباړه : ددې پر خلاف د کومو کسانو چې دا حال دی چې کله (د) ایمان راوړلو له امله) وځورول شول؛ نو هغوی کور کلی پرېښود، هجرت یې وکړ، د خدای په لپاره کښې یې جهاد وکړ او له صبر نه یې کار واخیست، د هغو لپاره په یقیني ډول ستا رب په پایله کې بښونکی رحم کوونکی دی.

همدارنگه فرمایي (وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ قُتِلُوا أَوْ مَاتُوا لَيَرْزُقْنَهُمُ اللَّهُ رِزْقًا حَسَنًا وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ خَيْرُ الرَّزُقِينَ ﴿٣﴾)

ژباړه : او کومو کسانو چې دالله په لاره کښې هجرت وکړ، بیا ووژل شول یا په خپل مرگ مړه شول، الله به هغوته غوره روزي ورکړي، او بېشکه یوازې الله ډېر ښه روزي ورکوونکی دی.

ابن جریر رحمه الله د دې آیات اړوند فرمائي : کومو خلکو چې وطن او قومیان د الله جل جلاله د رضاء ، اطاعت او د الله د دښمنانو سره د جهاد له

1 - الطبري ، محمد بن جریر بن یزید بن کثیر بن غالب الأملي (١٤٢٢هـ - ٢٠٠١م) : جامع البيان في تأويل القرآن ، تحقيق: الدكتور عبد الله بن عبد المحسن التركي ، دار هجر للطباعة والنشر والتوزيع والإعلان ، ١٤ / ٢٢٣.

² - النحل / ١١٠.

3 - الحج / ٥٨.

کبله پریښودل ، بیا ووژل شوه او یا په خپل مرگ مړه شول او دوی په خپل حالت کې وه نو الله عزوجل به د قیامت په ورځ په جنت کې ښایسته رزق ورکړي او د رزق حسن څخه ډیز زیات ثواب مراد دی¹.

لکه څرنگه چې مخکې دا ذکر شوې وه چې ، هجرت او پناه اخیستننه په اسلامي شریعت کې سره څه توپیر نلري ، البته که غیر مسلم د اسلامي هیواد څخه پناه غواړي نو دېته په اسلامي فقه کې مستامن ویلی شو نه مهاجر چې قرانکریم په دې اړوند وائي : (وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلِمَ اللَّهِ ثُمَّ ابْلِغْهُ مَأْمَنَهُ² ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٦٠﴾

ژباړه : او که له مشرکانو نه کوم څوک په پناه غوښتلو تا ته راشي (تر څو چې د الله کلام واورې) نو هغه ته پناه ورکړه تر دې پورې چې د الله کلام واورې. بیا هغه د هغه دامن تر ځایه ورسوه. دا ددې له پاره باید وشي چې دوی علم نلري.

له پورته ایاتونو د هجرت او مهاجرینو لوړ مقام معلومیږي ، همدغه رنگه گڼ شمیر ایاتونه نور هم د هجرت د عالي مقام اړوند شته چې د بحث د اوږدېدو له کبله ترې تیریږو.

1 - الطبري، محمد بن جریر بن یزید بن کثیر بن غالب الأملي (١٤٢٢هـ - ٢٠٠١م) : جامع البيان في تأويل القرآن ، 16 / 19٦.

2 - التوبه / ٦

دويم پراگراف : نبوي احاديثو کې د هجرت او پناه اخستنې

مقام

د هجرت او مهاجر د لوړ مقام اړوند په نبوي احايثو کې هم گڼ شمير څرگندونې شته چې دلته يې د مثال په ډول له څو رواياتو يادونه کيږي:

۱ - امام مسلم رحمه الله د عمرو بن العاص¹ رضی الله له قوله نقل کوي: (فَلَمَّا جَعَلَ اللَّهُ الْإِسْلَامَ فِي قَلْبِي أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ ابْسُطْ يَمِينَكَ فَلَأُبَايِعَكَ فَبَسَطَ يَمِينَهُ قَالَ فَقَبَضْتُ يَدِي قَالَ مَا لَكَ يَا عَمْرُو قَالَ قُلْتُ أَرَدْتُ أَنْ أُشْتَرِطَ قَالَ تَشْتَرِطُ بِمَاذَا قُلْتُ أَنْ يُغْفَرَ لِي قَالَ أَمَا عَلِمْتَ أَنَّ الْإِسْلَامَ يَهْدِمُ مَا كَانَ قَبْلَهُ وَأَنَّ الْهِجْرَةَ تَهْدِمُ مَا كَانَ قَبْلَهَا وَأَنَّ الْحَجَّ يَهْدِمُ مَا كَانَ قَبْلَهُ²)

ژباړه : کله چې الله جل جلاله زما په زړه کې اسلام ته ځای ورکړ ، رسول الله ته راغلم ورته مې وويل ښي لاس را اوږد کړه بيعت در سره کوم ، ښي

¹ - عمرو بن العاص بن وائل بن هاشم ، اسم كنيه يې ابو عبدالله وه ، احزاب له غزا وروسته حبشي ته ولاړ او هماغلته مسلمان شو او نجاشي ته يې د خپل ايمان څرگندونه وكړه ، عمرو بن العاص ، خالد بن وليد او عثمان بن طلحه مدينې ته رسول الله ته مهاجر شول ، لومړی خالد بن وليد او بيا عمرو بن العاص له رسول الله سره بيعت وكړ ، په مصر کې والي ؤ او په ۴۳هـ په مصر کې د وړوكي اختر په ورځ د سل كالو په عمر وفات شو او جنازه يې خپل ځوی عبدالله وكړه ، وگوره ، أبو نعيم أحمد بن عبد الله بن أحمد الأصبهاني: معرفة الصحابة ، تحقيق: عادل بن يوسف العزازي ، دار الوطن للنشر، الرياض ، لومړی چاپ ، (۱۴۱۹ هـ - ۱۹۹۸ م) ۴ / ۱۹۸۷.

2 - رواه مسلم ، كتاب الايمان ، باب كون الإسلام يهدم ما قبله وكذا الهجرة والحج .

لاس يې را اوږد کړ ، لاس مې يې وه نيوه ، راته يې وويل : [څه درباندي شوي اى عمرو !] ورته مې وويل : غواړم يو شرط کيږدم ، هغه مبارک وفرمايل : [څه شرط] ورته مې وويل : چې بښنه راته وشي ، رسول الله راته وفرمايل : [تا ته پته نشته چې ، اسلام مخکني گناهونه له منځه وړي ، هجرت مخکني گناهونه ختموي او حج وړاندني گناهونه له منځه وړي .

۲ - مهاجرين به لومړنۍ ډله وي چې بې حسابې جنت ته داخلېږي :
عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَتَعْلَمُ أَوَّلَ زُمْرَةٍ تَدْخُلُ الْجَنَّةَ مِنْ أُمَّتِي؟» قَالَ: اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ فَقَالَ: " الْمُهَاجِرُونَ يَأْتُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِلَى بَابِ الْجَنَّةِ وَيَسْتَفْتِحُونَ ، فَيَقُولُ لَهُمُ الْخَزَنَةُ، أَوْ قَدْ حُوسِبْتُمْ، فَيَقُولُونَ بَأَيِّ شَيْءٍ نَحَاسَبُ، وَإِنَّمَا كَانَتْ أَسْيَافُنَا عَلَى عَوَاتِقِنَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ، حَتَّى مِتْنَا عَلَى ذَلِكَ، قَالَ: فَيُفْتَحُ لَهُمْ، فَيَقِيلُونَ فِيهِ أَرْبَعِينَ عَامًا قَبْلَ أَنْ يَدْخُلَهَا النَّاسُ ² .

ژباړه : عبدالله بن عمرو رضی الله عنه فرمائي ، رسول الله صلى الله عليه وسلم راته وفرمايل : [هغه ډله پيژني چې زما د امت څخه اول جنت ته

¹ - عبدالله بن عمرو بن العاص بن وائل ، اسم كنيه يې ابو محمد يا ابونصير يا ابو عبدالرحمن ؤ ، د ورځې به يې روژې نيولې او د شپې به يې تهجد كول او ښځو سره به نه يوځای كيده ، رسول الله ورته وويل چې روژه هم نيسه او افطار هم كوه ، تهجد هم كوه او خوب هم كوه او ښځو سره هم يوځای كيږه ، او هرو اوو ورځو كې يوځل قرانكريم ختم كوه ، ٦٣هـ يا ٦٥هـ يا ٦٨هـ كې وفات شو او څوك وايي چې مکه كې څوك وايي په طايف او يا مصر كې وفات شوی وگوره ، أبو نعيم أحمد بن عبد الله بن أحمد الأصبهاني: معرفة الصحابة ، ٣ / ١٧٢١ .

2 - رواه الحاكم في المستدرک ، كتاب الجهاد ، حديث نمبر ٢٣٨٩ ، حاكم وائي دا حديث صحيح دی او د شيخينو (بخاري او مسلم) په شروطو برابر دی خو هغوی ندی تخريج کړی او امام ذهبي په تلخيص الذهبي كې دا خبره تصديق كړې .

داخليږي؟] ورته مې وويل الله او د هغه رسول ښه پوهيږي، راته يې وفرمايل [دا مهاجرين دي چې جنت ته به راځي او د جنت دروازې به ورته خلاصې وي]. ساتونکي ورته وائي: حساب در سره وشو؟!، دوی به ورته ووائي: د کوم شي حساب به راسره کيږي؟ تورې مو د الله په لار کې په اوږو وې، تر دې چې په همدې حالت کې مړه شو رسول الله وفرمايل: [بيا ورته دروازه خلاصه شي، دوی به پکې څلويښت کاله خوب وکړي مخکې لدې چې نور خلک جنت ته داخل شي].

۳ - هجرت د مشکلو عباداتو له جملې څخه دی: عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ¹ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ أَعْرَابِيًّا سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْهَجْرَةِ، فَقَالَ: «وَيْحَكَ، إِنَّ شَأْنَهَا شَدِيدٌ، فَهَلْ لَكَ مِنْ إِبِلٍ تُؤَدِّي صَدَقَتَهَا؟» قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: «فَاعْمَلْ مِنْ وَرَاءِ الْبِحَارِ، فَإِنَّ اللَّهَ لَنْ يَتْرَكَ مِنْ عَمَلِكَ شَيْئًا»²

ژباړه: د ابو سعيد خدری رضی الله عنه څخه روایت دی، یو اعرابي له رسول الله څخه د هجرت اړوند پوښتنه وکړه، رسول الله ورته وفرمايل: [غرق نشې، هجرت خو ډیر سخت کار دی، اوبښان لرې؟ او زکاة یې ورکوې؟] هغه ورته وويل: هو، رسول الله ورته وفرمايل: [له ښارونو لرې اوسېږه، الله عزوجل ستا له اعمالو هيڅ هم نه کموي]

¹ - سعد بن مالک بن سنان بعضي وائي عبید بن ثعلبة بن عبد مشهور په ابو سعيد الخدری، په مدینه کې یې استوگنه لرله او همدې مدینه کې د جمعې په ورځ ۷۴هـ کې د ۸۴ کالو په عمر وفات او په بقیع کې دفن شو وگوره، أبو نعیم أحمد بن عبد الله بن أحمد الأصبهاني: معرفة الصحابة، ۳ / ۱۲۶۱.

2 - رواه البخاري، کتاب الزکاة، باب زکاة الابل.

د (إِنَّ شَأْنَ الْهَجْرَةِ شَدِيدٌ) مقصد دا دی چې : د هجرت حق اداء کول سخت دي ، د دې حق لږ خلک ادا کولی شي ، کیدای شي په پوښتنه کوونکي باندې دا کار سخت تمامیده¹.

۴ - عامو مسلمانانو ته حق ورکړل شوی چې په فردي شکل پناه غوښتونکو ته پناه ورکړي لکه د علي رضی الله عنه دا حدیث پدې خبره څرگند دلالت کوي : (عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: مَا كَتَبْنَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا الْقُرْآنَ وَمَا فِي هَذِهِ الصَّحِيفَةِ، قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «الْمَدِينَةُ حَرَامٌ مَا بَيْنَ عَائِرٍ إِلَى كَذَا، فَمَنْ أَحْدَثَ حَدَثًا أَوْ أَوَى مُحْدَثًا فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ، لَا يُقْبَلُ مِنْهُ عَدْلٌ وَلَا صَرْفٌ، وَذِمَّةُ الْمُسْلِمِينَ وَاحِدَةٌ، يَسْعَى بِهَا أَدْنَاهُمْ.» الخ³)

ژباړه : د علي رضی الله عنه څخه روايت دی چې وه يې فرمايل : مونږ د رسول الله څخه څه ندي ليکلي مگر قرانکريم او هغه څه چې پدې صحيفه کې دي ، رسول الله فرمايي : [مدینه حرامه ده د عائر غر څخه تر دې ځايه ، چا چې بد کار وکړ او يا يې يوه جنايت کار ته پناه ورکړه په هغه دې د الله ،

1 - العظيم آبادي ، محمد أشرف بن أمير بن علي بن حيدر (۱۴۱۵هـ) : عون المعبود شرح سنن أبي داود ، بيروت ، دار الكتب العلمية ، ۱۱۱ / ۷ .

2 - علي بن ابي طالب بن عبد المطلب بن هاشم په بدر کې يې په ۲۰ کلنۍ کې برخه اخېستې وه ، درې مياشتې کم پنځه کاله خلافت يې وکړ په ۴۰هـ د ۶۳ کالو په عمر د ابن ملجم المرادي لخوا د کوفي په مسجد کې د سهار لمانځه پرمحال د جمعې په ورځ د رمضان مياشت کې په توره ووهل شو او د شنبې په ورځ کې په شهادت ورسيدو او خپل ځوئ حسن بن علي ورباندې جنازه وکړه . وگوره ، أبو نعيم أحمد بن عبد الله بن أحمد الأصبهاني: معرفة الصحابة ، ۴ / ۱۹۶۸

3 - رواه البخاري ، كتاب الجزية ، باب إثم من عاهد ثم غدر .

ملايکو او ټولو انسانانو لعنت وي ، لده څخه به فرض او نوافل قبول نشي ، د مسلمانانو عهد يو دی ، چې ادنی شخص ته هم شامل دی [کله چې يوه مسلمان چاته امان وکړ په ټولو مسلمانانو يې احترام واجب دی] .

چې له پورته حديث څخه په څرگنده معلومېږي چې ادنی مسلمان هم کولی شي په فردي شکل يوه پناه غوښتونکی ته پناه ورکړي .

چې دغه پورته ټول نېوي دلايل د هجرت او پناه اخستنې په عالي مقام دلالت کوي او دا په گوته کوي چې اسلامي فقې د هجرت او پناه اخستنې ضرورت درک کړی .

دويم مطلب : د هجرت او پناه اخستنې مقام په نړيوالو تړونونو

کې

دا يو ثابت حقيقت دی چې د هر شي اهميت هغه شي ته د ضرورت څخه معلوميدلی شي ، څومره چې يو شي ته ضرورت وي هماغه اندازه يې اهميت هم وي ، د هجرت او پناه اخستنې د حق اهميت ته دکتور مصطفی نيازي داسې اشاره کوي : تر هغې پورې د انسان حقوق او ازادۍ نه بشپړېږي تر څو چې د دې احساس ورسره نه وي پيدا شوی چې دې په انتقال کې ازاد دی ، هيڅ ډول قيودات ورباندې نشته ، هر ځای چې د هيواد په دننه کې د خپل ژوند د اوسيدنې لپاره مناسب گڼي هم هلته ووسئ ، دارنگه حق لري چې هر هيواد پرېږدي او بل ښار ته لاړ شي ، نو دا چې پدغو حقوقو کې نيمگړتيا نه وي راغلي او هم نړيواله بڼه خپله کړي ، نو يو شخص کولی شي په بل هيواد کې د ځان لپاره ځای وگوري په تيره بيا هغه مهال چې په خپل هيواد کې له

گواښونو سره مخ وي ، برابره خبره ده که دا هر راز گواښونه وي ، خو په ځانگړي ډول د حکومت له لوري گواښونه¹.

په همدې اساس نړيوالو تړونونو هجرت او پناه اخېستنه د بشر له اساسي حقوقو څخه يو حق گڼلی ، چې لدغه تړونونو څخه يې اساسي تړون د بشري حقوقو نړيواله اعلاميه ده ، نوموړی اعلاميه د هجرت حق په اړوند په ديارلسمه ماده کې وائي : (الف : هر څوک حق لري چې د هر هيواد په دننه کې ازادانه تگ او راتگ وکړي او د استوگنې ځای انتخاب کړي.

ب : هر څوک حق لري ، چې د خپل هيواد په گډون هر هيواد پرېږدي او يا خپل هيواد ته راستون شي.²

چې پورته ماده بشر ته د داخلي او خارجي هجرتونو حق ثابتوي ، بشر د هيواد په داخل کې د ازاد تگ راتگ حقدار بولي او همدارنگه بشر ته حق ورکوي چې د خپل هيواد څخه بهر هجرت وکړي او يا خپل هيواد ته راستون شي .

همدارنگه ۱۴ ماده کې د پناه اخيستنې په اړوند وايي: (الف : هر څوک حق لري ، چې د ځورونې او تعقيب په وړاندې په نورو هيوادونو کې د پناه په لټه کې شي او په نورو هيوادونو کې پناه واخلي.

1 - نیازی ، محمد مصطفی (۱۳۹۰مريز) : د بشري حقوقو نړيواله اعلاميه د اسلام په رڼا کې ، جلال اباد - افغانستان ، حکمت خپرندويه ټولنه ، ص ، ۹۷.

2 - ناصري ، صفي الله : نړيوال سندونه (د ملگرو ملتونو منشور ، د بشر حقونو نړيواله اعلاميه ، د بشر حقونو اسلامي اعلاميه) ص ۵۵.

ب : له دغه حق څخه په هغه وخت کې گټه نه شي اخیستل کیدای ، که چیرته تعقیب د غیر سیاسي جرم او یا د داسې اعمالو د ترسره کولو له امله وي چې د ملگرو ملتونو له موخو او اصولو سره توپیر لري.¹

دغه ماده بشر ته د تعقیب په وړاندې د پناه غوښتنې حق ثابتوي ، البته دا هم ورته په گوته کوي چې بشر نشي کولی د غیر سیاسي جرایمو او یا هغه جرایمو په مقابل کې د پناه غوښتونکي شي چې د ملگرو ملتونو له موخو او اصولو سره توپیر ولري ، تر څو بشر و نشي کولی په خلاص مټ جرایم تر سره کړي او بل هیواد کې پناه واخلي.

همدغه رنگه د : د پناه وړونکو په وضع پورې اړوند کنوانسیون (۱۹۵۱ جولای ۲۸)^۲ ایجاد د پناه اخیستنې حق ته په درنده د کتلو په معنی دي ، چې پدغه کنوانسیون کې د پناه وړونکو ځانگړي حقوق او وجایب په پام کې نیول شوي او همدغه رنگه د ژمنو دولتونو وظائف پکې په نظر کې نیول شوي ، چې دا خپله د پناه وړونکو حقوقو ته په درنده کتل او د هغوی حقوق تضمینوي.

د دې ترڅنگ د : د پناه وړونکو په وضع پورې اړوند پروتوکول (۱۹۶۷ د جولای ۳۱)^۳

تر سره کول هم د دې لپاره شوي تر څو چې د پناه وړونکو حقوق خوندي شي او د دوی حقوق ته زیان ونه رسیږي .

¹ - هماغه مرجع ، ص ۵۶.

² - د عدلي وزارت رسمي جریده ، (د ۱۳۸۵ هـ ش کال) د پناه وړونکو په وضع پورې اړوند کنوانسیون (۱۹۵۱ جولای ۲۸) پرله پسي نمبر (۹۰۲)

³ - د عدلي وزارت رسمي جریده ، (۱۳۸۵ هـ ش کال) د پناه وړونکو په وضع پورې اړوند پروتوکول (۱۹۶۷ د جولای ۳۱) ، پرله پسي نمبر (۹۰۲) .

همدارنگه ژمن دولتونه مکلف گڼل شوي چې د د پناه وړونکو په وضع پورې اړوند کنوانسیون (۱۹۵۱ جولای ۲۸) احکام بغیر له تبعیضه اجراء کړي ، نوموړی کنوانسیون په دریمه ماده کې وايي (ژمن دولتونه به د پناه وړونکو په هکله د دې کنوانسیون مقررات د توکم [نژاد] یا مذهب یا اصلي قلمرو له لحاظ له تبعیض پرته اجراء کړي. 1)

او تر ټولو مهمه دا چې د ملگرو ملتونو د گډوالو عالي کمشنري ایجاد د دې لپاره شوې تر څو د مهاجرینو او پناه وړونکو ستونزو ته په غوره توگه د حل لار ولټوي ، تر څو په نړۍ کې د هجرت او پناه اخستنې پدیدې ته په سمه توگه جواب ورکړای شي.

د ملگرو ملتونو د گډوالو عالي کمشنري (UNHCR) د ملگرو ملتونو د عمومي مجمع لخوا په ۱۹۴۹ز کال تصمیم ونيوه چې یوه د گډوالو لپاره عالي کمشنري جوړه کړي ، د اساسنامې له تصویب څخه وروسته د ملگرو ملتونو د عالي کمشنري دفتر عملا خپل کار په ۱۹۵۱ز کې پیل کړ ، د دې سازمان مقر په جینوا کې دی ، د دې سازمان وظیفه په نړیواله سطحه د کډوالو حمایت دی همدارنگه دا کمشنري پدې هڅه کې ده چې د کډوالۍ مشکل ته د پای ټکی کېږدي.²

1 - د عدلي وزارت رسمي جریده ، (د ۱۳۸۵هـ ش کال) د پناه وړونکو په وضع پورې اړوند کنوانسیون (۱۹۵۱ جولای ۲۸) پرله پسې نمبر (۹۰۲)

2 - موسی زاده ، رضا (۱۳۹۳هـ ش) : سازمان های بین المللي ، بنیاد حقوقي میزان ، ص

مقارنه

د اتفاق نقطې :

په دنيا وي لحاظ اسلامي فقه او نړيوال تړونونه انسان ته د هجرت حق وركوي او د مهاجرينو د ژوند د خونديتوب لپاره كار كوي ، هجرت د بشر له اساسي حقوقو څخه يو حق گڼي او په همدغه اړخ كې دواړه موافق دي.

د اختلاف نقطې : اسلامي فقه كې په هجرت او پناه اخستنې باندې دنياوي او اخروي نتايج مرتب كيږي ، مثلا : په اخروي لحاظ د الله د رحمت اميد ، تر ټولو مخكې جنت ته داخليدل ، د مغفرت سبب گرځيدل او د اخرت د لويو اجرانو طمعه وركول ، همدارنگه په دنياوي لحاظ د عزتمند رزق سبب گڼل شوی ، په دنيا كې دايمان او مسلمانانو سره دمولاة ثبوت دی ، له همدې كبله اجرايوي ضمانت يې ډير قوي او پياوړی دی.

خو په نړيوالو تړونونو كې بيا يواځې همدا چې هجرت او پناه اخيستنه د انسان يو له اساسی حقوقو څخه گڼل شوی او د مهاجرينو او پناه وړونكو مشكلاتو لپاره يوه نړيواله شبكه جوړه شوې او طبعاً اخروي اړخ يې له پامه غورزول كيږي ، په همدې لحاظ اجرايوي ضمانت يې ډير كم دی.

دویم مبحث : د هجرت او پناه اخستنې حکم او اسباب یې

په دې مبحث کې به د هجرت او پناه اخستنې په اسبابو او حکم رنډه واخلو چې په همدې خاطر دا مبحث په دوه مطلبونو مشتمل دی :

لومړی مطلب : د هجرت او پناه اخستنې اسباب

دویم مطلب : د هجرت او پناه اخستنې حکم

چې هر یو یې دلته جلا جلا مطالعه کوو.

لومړی مطلب : د هجرت او پناه اخستنې اسباب

دا چې د هجرت او پناه اخستنې اصطلاح په نړیوال قانون کې سره توپیر لري او هغه دا چې هجرت اختیاري وي او پناه اخستنې د هغه ډار له کبله وي چې یو شخص ورسره مخامخ وي.

او د اسلامي فقهي له لیده که مسلمان پناه اخستنې ته مجبورېږي نو هجرت ورته ویلی شو او که پناه اخستنې غیر مسلم وي نو بیا د مستامن په نوم سره یادېږي ، په همدې اساس لومړی د هجرت اسباب او بیا د پناه اخستنې اسباب مطالعه کوو :

لومړی پراگراف : د هجرت اسباب

هجرت گڼ شمیر اسباب لري چې دلته پرې بحث کېږي :

لومړی سبب : د دین او نفس ساتنه (حفظ الدین او حفظ النفس)

کله چې د یوه انسان نفس او ځان ته خطر متوجه وي ، یا یې دین ته خطر متوجه وي او نشي کولی خپل دیني شعایر او ژوند په عادي حالت کې

پرمخ یو سي ، مجبورېږي چې لدغې خاورې هجرت وکړي او په بل هیواد کې پناه واخلي ، لکه صحابه کرامو حبشي ته لومړی او دویم هجرت د دیني شعایرو په سمه توګه تر سره کولو او د ځان ساتنې لپاره تر سره کړ¹ ، همدارنګه اصحاب کهف د دیني شعارئرو په سمه توګه تر سره کولو او د ځان ساتنې په خاطر څمخې ته پناه وپورته² .

اسلامي شریعت د درې ډوله مقاصدو د لاسته راوړلو لپاره وضع شوی ، چې د ضروریات ، تحسینیات او حاجیاتو³ څخه مراد دی ، لومړی قسم یې بیا پنځمه خبرې په بر کې نیسي ، د دین حفاظت د نفس حفاظت ، د نسل حفاظت ، د مال حفاظت او د عقل حفاظت دی⁴ ، چې دلته په ډاګه

¹ - په دې اړوند د همدې بحث (۴۵ - ۴۶) صفحه وګوره.

² - په دې اړوند د همدې بحث (۴۴ - ۴۵) صفحه وګوره.

³ - ضروریات : چې د دین او دنیا د مصالحو لپاره حتمي وي ، په دې طریقه چې کله له منځه لاړ شي نو د دنیا مصالح خوندي نه وي بلکې په فساد او فتنو کې ښکېل شي او ژوند له منځه لاړ شي او په اخرت کې خلاصون او نعمتونه فوت شي او انسان څرګند تاوان سره مخ شي.

او حاجیات : په ژوند کې د پراخۍ راولي او د تنګوالي مخه نیسي او په فوت سره یې انساني ژوند په تکلیف او مشقت کې تیرېږي .

او تحسینیات : د ښایسته عاداتو د اخستلو او د چټلو عاداتو د ختمولو په معنی دی او دا ښایسته اخلاق ګڼل کېږي ، وګوره : الشاطبي ابو اسحاق ، إبراهيم بن موسى اللخمي الغرناطي المالکي (ب.ت): الموافقات في اصول الشريعة ، دار الفكر العربي ، ۲ / ۱۷ ، ۲۱ ، ۲۲ .

⁴ - وګوره : الشاطبي ابو اسحاق ، إبراهيم بن موسى اللخمي الغرناطي المالکي : الموافقات في اصول الشريعة ، ۲ / ۸ - ۱۰ .

معلوماتي چي د شريعت د پنځه مقاصدو څخه لومړی مقصد د دين او دويم مقصد د نفس ساتنه ده.

ابن العربي رحمه الله هجرت شپږ اقسامو ته تقسيم کړی چې عبارت دي له: دار کفر نه دار اسلام ته هجرت، د بدعت له خاورې څخه هجرت کول، له هغه ځايه هجرت چې حرام پکې عام شوي وي، د بدني تکليف څخه هجرت، له هغه ځايه هجرت چې امراضو پکې حالات ترنگلي کړي وي، په خپل مال د ویرې په حالت کې هجرت¹.

چې د لومړنيو درې اقسامو سبب يې د ديني شعائرو ساتنه ده.

او د څلورم او پنځم قسم سبب يې د نفس ساتنه ده.

او شپږم يې د مال ساتنې لپاره هجرت کول دي.

دويم سبب: د مسلمانانو تقويه او غير مسلمو کمزوري کول (جهاد)

د هجرت يو سبب هم د مسلمانانو تقويه او غير مسلمو کمزوري کول دي، قرانکريم په گڼو ځايونو کې هجرت او جهاد يوځای ذکر کړي لکه په دغه ايات کې²، (وَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ ءَاوَأُوْا وَنَصَرُوا أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا هُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ³)

¹ - په دې اړوند د همدې بحث (۲۳ - ۲۵) صفحې وگوره.

² - طنطاوي، محمد سيد: التفسير الوسيط للقران الكريم، الفجالة - القاهرة، دار نهضة مصر للطباعة والنشر والتوزيع، ۱۸۵/۶.

³ - الأنفال / ۷۵-۷۴

پنځم سبب : تعليم او تعلم

يو سبب د هجرت له اسبابو څخه د تعليم او تعلم لپاره هجرت كول دي ، لكه رسول الله صلى الله عليه وسلم لخوا مصعب بن عمير رضی الله عنه د انصارو سره مدينې ته وليږل شو تر څو هغوی ته د دين تعليم ورکړي¹.

دويم پراگراف : د پناه اخستنې اسباب

د پناه وړونکي په وضع پورې اړوند کنوانسيون کوم چې ۱۹۵۱ز کې تر سره شوې په لومړۍ ماده (الف) برخې [۲] فقره کې د پناه اخستنې اسباب داسې راپه گوته کوي (لدې څخه د موجه ويرې له امله چې د توکم [نژاد] مذهب ، په خاصو ټولنيزو ډلو کې د غړيتوب يا د سياسي عقيدې په لرلو پورې په اړوندو علتونو تر شکنجې لاندې ونيول شي ، د خپل تابعيت له هيواد څخه په بهر کې ژوند کوي او نشي کولای يا د ويرې په علت نوموړی نه غواړي ځان د هغه هيواد تر ملاتړ لاندې راولي.)

له پورته عبارت څخه داسې نتيجه اخستلای شو چې د پناه اخستنې اسباب هغه ويږه دي چې د دې لاندې اسبابو له کبله منځ ته راځي :

لومړی سبب : خاص نژاد له کبله پيدا شوې ويږه

دويم سبب : خاص دين ته د نسبت له کبله پيدا شوې ويږه

دريم سبب : خاص اجتماعي ډلې ته د نسبت له کبله پيدا شوې

ويږه

څلورم سبب : خاص سياسي نظريې له کبله پيدا شوې ويږه

1 - ابن كثير ، إسماعيل بن عمر (۱۴۰۸هـ - ۱۹۸۸م) : البداية والنهاية ، ۳ / ۱۸۵.

همدارنگه نور هغه اسباب چې انسان ته د ویرې سبب جوړیږي ، لکه د پناه اخیستونکو لپاره د افریقې اتحادې نړیوال تړون چې په ۱۹۶۹ز کې ترسره شوی داسې وایي : پناه اخیستونکی هغه شخص دی چې د بحرني تجاوز ، د نورو لاس وهنې او یا د نورو د اشغال او یا هم د هغو واقعاتو په بناء چې په خطرناک ډول د هیواد په یوه برخه یا ټول هیواد کې واقع کیدو په سبب د خپل ملک پرېخودلو ته مجبورول کیږي^۱.

کله چې د نسب ، اجتماعي ډلې ته د نسبت ، سیاسي نظریې او یا هر سبب له کبله چې وي خو د انسان نفس ته خطر متوجه وي ، پداسې حالت کې اسلامي فقه د دې ځای ترک کول او امن ځای ته د پناه وړلو امر کوي ، چې دا موضوع د هجرت په لومړی سبب کې بیان شوه.

خو د دې تر څنگ اسلامي فقه غیر مسلمو ته په اسلامي هیواد کې پناه ورکوي حتی که د قرانکریم د اوریدلو لپاره هم وي^۲ ، لکه قرانکریم کې الله عزوجل فرمائي : (وَإِنْ أَحَدٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّىٰ يَسْمَعَ كَلِمَ اللَّهِ ثُمَّ أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ ۗ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَ ﴿۱۰۱﴾^۳)

^۱ - اتفاقيه منظمة الوحدة الافريقية التي تحكم المظاهر الخاصة بمشكلات اللاجئين في افريقيا
<http://www.pal->

monitor.org/UpLoad/uploads/dce4f24c2c.pdf

^۲ - أبو الوفا ، أحمد (۱۴۳۰هـ - ۲۰۰۹م) : حق اللجوء بين الشريعة والقانون الدولي للاجئين، الرياض - المملكة العربية السعودية ، جامعة نايف العربية للعلوم الامنية ، ص ۲۲۳.

^۳ - التوبة / ۶.

ژباړه : او که له مشرکانو نه کوم څوک په پناه غوښتلو تا ته راشي (تر څو چې د الله کلام واورې) نو هغه ته پناه ورکړه تر دې پورې چې د الله کلام واورې. بیا هغه د هغه دامن تر ځایه ورسوه. دا ددې له پاره باید وشي چې دوی علم نلري.

دویم مطلب : د هجرت او پناه اخستنې حکم

د هجرت او پناه اخستنې اسبابو له ذکر کولو څخه وروسته به د هجرت او پناه اخستنې حکم ته تم شو ، لومړی به د هجرت او پناه اخستنې حکم په اسلامي فقه او بیا به نړیوالو تړونونو کې مطالعه کړو.

لومړی پراگراف : په اسلامي فقه کې د هجرت او پناه اخستنې حکم

تر هر څه لومړی به په اسلامي فقه کې د هجرت او پناه اخستنې اتفاقي صورتونه په گوته شي ، بیا به هغه صورت څیړنه وشي چې د علماء کرامو پکې د نظر اختلاف موجود دی ، د هر قول له ذکر کولو وروسته به د هغې قول دلایل او د دلایلو څیړنه وشي ، د دلایلو د ارزونې به نتیجه کې به راجح حکم څرگند شي.

لومړی جز : د هجرت اتفاقي صورتونه

دلته څو هغه صورتونه چې علماء یې په حکم کې اتفاق لري څرگندېږي او د اتفاقي صورتونو له معرفي کولو وروسته به اختلافي صورتونه څرگند شي.

لومړی اتفاقي صورت : له مکې څخه مدینې ته هجرت کول منسوخ

لومړی له مکې څخه مدینې ته هجرت کول منسوخ دی او دلیل یې در رسول الله دا قول دی چې فرمائي: (عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا هِجْرَةَ بَعْدَ الْفَتْحِ، وَلَكِنْ جِهَادٌ وَبَيْتَةٌ، وَإِذَا اسْتُنْفِرْتُمْ فَانْفِرُوا»¹)

ژباړه: د ابن عباس رضی الله عنه څخه روایت دی چې فرمایي، رسول الله وفرمائیل: [د فتح څخه ورسته هجرت نشته، مگر جهاد او نیت باقی پاتې، کله چې در څخه امام لخوا د وتلو غوښتنه وشوه نو و وځئ.]

ابن حجر² رحمه الله د دې حدیث په تشریح کې لیکي: (لَا هِجْرَةَ بَعْدَ الْفَتْحِ) څخه مراد د مکې فتحه ده، خطابي³ او نور وايي: د اسلام په ابتدا کې

¹ - متفق عليه: صحيح البخاري، كتاب الجهاد والسير، باب فضل الجهاد والسير. او صحيح مسلم، كتاب الامارة، باب مبايعة بعد فتح مكة على الاسلام، كې پدې لفظ نقل كړي («لَا هِجْرَةَ، وَلَكِنْ جِهَادٌ وَبَيْتَةٌ، وَإِذَا اسْتُنْفِرْتُمْ فَانْفِرُوا»)

² - أحمد بن علي بن محمد الكناني العسقلاني، أبو الفضل بن حجر العسقلاني چې په كال ۷۷۳هـ پيدا او په كال ۸۵۲هـ وفات شوی دی چې د امام شافعي د فقهائو له جملې څخه دی مشهور تصانيف يې عبارت دی له: فتح الباري شرح صحيح البخاري، الدراية في منتخب تخریج أحاديث الهداية، تلخیص الحبير، زرکلي، خير الدين بن محمود بن محمد بن علي بن فارس (۲۰۰۲م): الأعلام ۱/ ۱۷۶ - ۱۷۸

³ - الخطابى، اصلی نوم یی حمد بن محمد بن إبراهيم ابن الخطاب البستي، أبو سليمان: فقيه او محدث دی، بست دخلکو څخه دی چه بست دکابل يوه سمه ده (من بلاد کابل) دنسل سلسله یی زيد بن الخطاب ته منسب ده (أخي عمر بن الخطاب)، مشهور تالیفات (معالم السنن) في شرح سنن أبي داود، و (بيان إعجاز القرآن) و (إصلاح خطأ المحدثين) و (غريب الحديث) و (تفسير أحاديث الجامع الصحيح للبخاري) په بست سمه کی وفات شوی دی، گوره: زرکلي، خير الدين بن محمود بن محمد بن علي بن فارس (۲۰۰۲م): الأعلام ۲

په مسلمانانو هجرت فرض ؤ ، ځکه مدینه کې مسلمانان کم وه او د مسلمانانو اجتماع ته ضرورت وه ، کله چې الله عزوجل مکه فتحه کړه او خلک ډلې ؛ ډلې په دین کې داخلیدل نو له مکې څخه مدینې ته د هجرت کولو حکم منسوخ شو¹.

بدر الدین العیني² وائي : (لَا هِجْرَةَ بَعْدَ الْفَتْحِ) څخه مقصد د مکې څخه مدینې ته د هجرت نسخه ده ، خو که کوم ځای کې د دین احکام نه شي تطبیقیدلی نو له هغه ځایه اتفاقاً هجرت واجب دی³.

دویم اتفاقي صورت : که څوک په کفري هیواد کې نشي کولی چې دیني احکام تر سره کړي یا د دین اظهار وکړي او په هجرت قادر وي ؛ نو هجرت پرې واجب دی.

1 - العسقلاني ، احمد بن علي بن حجر (۱۴۲۴هـ - ۲۰۰۴م) : فتح الباري ، ۶ / 45.

2 - بدر الدین العیني ، اصلي نوم یې محمود بن أحمد بن موسی بن أحمد ، أبو محمد ، بدر الدین العیني الحنفي : علامة مؤرخ ، او د لویو محدثینو څخه وه ، اصلاً دسوری د حلب ښار وه او په عینتاب نومی قریه کی په (۷۶۲هـ ق) کال کی دی دنیا ته سترگی پرانستی دیلې وخت یې په حلب ، مصر ، دمشق او القدس او په (۸۵۵هـ ق) کال کی په قاهر کی وفات شوی دی ، په قاهر کی د الحسبة اوقضاء چاری په مخ وړلېبیا یې پورتنی وظایف ترک کړل او په تدریس پیل وکړ دژوند تر پای. مشهور کتابونه یې عمدة القاري في شرح البخاري ، مغاني الأخیار في رجال معاني الآثار ، العلم الهیب في شرح الکلم الطیب ، عقد الجمال في تاریخ أهل الزمان ، البناية في شرح الهدایة ، رمز الحقائق ، المقاصد النحویة ، فرائد القلائد او نور... ، وگوره : إعلام النبلاء ۵/۲۵۵

3 - العیني ، بدر الدین (ب.ت) : عمدة القاري ، بیروت ، دار إحياء التراث العربي ، ۱۴ /

اوس نو د علماؤ اتفاق دی که یو څوک په دار کفر¹ کې د دین له پلوه په فتنه کې لویده یا د دین له اظهار عاجز وي او یا یې د دین احکام نه شوی

¹ - دار کفر او دار اسلام پیژندنه : د دار کفر په تعریف کې د متقدمینو فقهاؤ له عباراتو دوه نظریات معلومیږي :

لومړی نظر : یوه دار ته د کفر یا اسلام نسبت کول د ظهور او غلبې په علت سره کیدلی شي ، پدې معنی که د کفر غلبه پکې وه نو دار کفر او که د اسلام د احکامو غلبه پکې وه نو دار اسلام دی ، امام کاساني وايي : (د دار نسبت کفر او اسلام ته د کفر یا اسلام د غلبې له کبله کیږي او ظهور د کفر یا اسلام د کفر یا اسلام د احکامو د غلبې له کبله کیږي ، کله چې د کفر احکام په کوم دار کې غالب شول نو دار کفر گرځي او له همدې کبله کله چې د اسلام احکام په کوم دار کې څرگند شي نو دار اسلام نومول کیږي پرته له بل شرطه (وگوره الکاساني ، علاء الدین أبو بکر بن مسعود بن أحمد (۱۴۰۶ هـ - ۱۹۸۶ م) : بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع ، دار الکتب العلمیة ، ۱۳۱ / ۷)

او شوکاني وايي : (دار اسلام هغه دی چې دوه گواهيانې (د الله مثل او د رسول الله مثل) او لمونځ پکې تر سره کیږي او کفري خصلتونه پکې څرگند نه وي اگر که تاویلا وي مگر په امان سره ، که داسې نه وي نو دار کفر دی (وگوره : الشوکاني محمد بن علي بن محمد بن عبد الله (ب.ت) : السيل الجرار المتدفق علی حدائق الأزهار ، دار ابن حزم ، ص ۹۷۶) د دې لید له نظره دار کفر د کفر د احکامو د څرکندیدو په علت سره معلول دي ، که داسې نه ؤ نو هغه دار اسلام گنل کیږي

دوهم نظر : دا نظر د دار د تسمیې علت امن او خوف گني ، بدائع الصنائع کې وايي : (که کوم دار کې مسلمانانو ته علی الاطلاق امان ؤ او کافرانو ته ډار نو دا دار اسلام دی او که کافرانو ته علی الاطلاق امان ؤ او مسلمانانو ته علی الاطلاق ډار ؤ نو دا دار کفر دی (وگوره : الکاساني ، علاء الدین أبو بکر بن مسعود بن أحمد (۱۴۰۶ هـ - ۱۹۸۶ م) : بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع ، ۱۳۱ / ۷)

شیخ محمد أبو زهرة رحمه الله دا دواړه رائي ذکر کوي او بیا د امام ابوحنيفه رحمه الله رایه غوره گني چې : مدار د حکم د مسلمانانو امان دی ، که چیرته مسلمان پدې وصف چې

تطبيققولى او په هجرت قادر وي ؛ نو له هغه ځايه هجرت كول واجب دى ، پدغه حالت كې د هجرت د وجوب اجماع ؛ ابن كثير¹ ، بدر الدين العيني او علاء الدين المرادوي² رحمهم الله نقل كړى³ .

مسلمان دى په امان ؤ نو دا دار اسلام دى او كه داسې نه وي دا دار كفر دى ، او بيا وايي : دا نظر د اسلام معنى ته ډير نژدې دى او دا د اسلامي جنگونو د فكري له اصل سره موافق دى ، او دا جنگونه د تجاوز د دفع لپاره وه (وگوره : ابو زهرة ، محمد (۱۴۲۹هـ - ۲۰۰۸م) : نظرية الحرب في الاسلام ، قاهرة - مصر ، جمهوريت مصر العربية وزارة الاوقاف المجلس الاعلى للشؤون الاسلامية ، ص ۴۹)

معاصرو فقهاؤ كې دكتور وهبه الزحيلي وايي : هغه سيمه چې د اسلامي واكمني له حدودو څخه د وتلو له امله هلته د اسلام ديني او سياسي احكام نه نافذېږي يعني هغه سيمه چې د كفارو د ولكې او قدرت لاندې وي (وگوره : الزحيلي وهبه : نړيوالې اړيكې د اسلام او نړيوالو حقوقو پرتليزه لوستنه ، ص ۱۴۶)

¹ - إسماعيل بن عمر بن كثير بن ضوء بن كثير بن درع القرشي الأموي البصري الشيخ عماد الدين چې په كال ۷۰۰هـ په بصره كې پيدا او په كال ۷۷۴هـ وفات شوى دى چې په تاريخ ، تفسير او حديث كې ډير لوى عالم ؤو ، مشهور تصانيف يي : البداية والنهاية ، الفصول في السيرة ، تفسير ابن كثير ، السيرة النبوية لابن كثير ، قصص الأنبياء ، معجزات النبي ، او داسې نور ، وگوره : زركلي ، خير الدين بن محمود بن محمد بن علي بن فارس (۲۰۰۲م) : الأعلام ، ۱ / ۳۲۰ .

² - علاء الدين المرادوي : علاء الدين علي بن سليمان بن أحمد المرادوي الدمشقي : د حنبلي فقهاؤ له جملې څخه ؤ ، دنابلس په مردا نومي سيمه كې ۸۱۷هـ ق كال كې پيدا شوى بيا دمشق ته انتقال شوى او هلته په ۸۸۵هـ ق كال كې وفات شوى دى ، وگوره : زركلي ، خير الدين بن محمود بن محمد بن علي بن فارس (۲۰۰۲م) : الأعلام ۴ / ۲۹۲

³ - ابن كثير ، إسماعيل بن عمر القرشي الدمشقي (۱۴۲۰هـ - ۱۹۹۹م) : تفسير القرآن العظيم ، ۳ / ۴۶۲ . او العيني ، بدر الدين (ب.ت) : عمدة القاري ، ۱ / ۲۹ . او علاء الدين المرادوي :

او د دې اجماع گڼ شمير دلايل شته ، چې دلته يې فقط دوه دلايل ، يو له قرانکریم او بل له نبوي سنتو څخه نقل کيږي :

الله عزوجل فرمائي : (إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّيْنَاهُمُ الْغَالِبِينَ ظَالِمِينَ أَنْفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنْتُمْ قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الْأَرْضِ قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا فَأُولَئِكَ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَسَاءَتْ مَصِيرًا ﴿١٧﴾^(١))

ژباړه : کومو خلکو چې پر خپلو نفسونو (دهجرت په نه کولو) ظلم کاوه پرېستو له هغو څخه د هغو د سا اخیستلو په وخت کېنې پوښتنه وکړه چې تاسې په څه حال کېنې اخته وئ؟ هغوی ځواب ورکړ چې مونږ په ځمکه کېنې کمزوري او مجبور وو پرېستو وویل، ایا د خدای ځمکه پراخه نه وه چې تاسې په هغې کېنې هجرت کړی وای؟ دا هغه خلک دي چې استوگنځی یې دوزخ دی او هغه ډېر بد استوگنځی دی.

شوکانی رحمه الله د دې آیات په تفسیر کې لیکي : لدې آیاتو داسې استدلال شوی چې : هجرت په هر هغه چا واجب دی کوم چې په دار شرک یا داسې ځای کې اوسي چې هلته گناهونه په علني ډول تر سره کيږي ؛ کله چې په هجرت کولو قادر وي او د مستضعفینو له جملې څخه نه وي ، ځکه دا آیات

المرداوي ، علاء الدين : الإنصاف في معرفة الراجح من الخلاف ، ار إحياء التراث العربي ، ٤ ، ١٢١ /

¹ - النساء / ٩٧ .

عام دی اگر که سبب یې خاص دی ، ظاهر یې داسې دی چې د یوه مکان توپیر د بل مکان سره نشته او د یوه زمان توپیر د بل زمان سره¹.

ابن قدامة المقدسي² رحمه الله وايي : دا سخت وعید په وجوب دلالت کوي ، او د دین واجب تر سره کول په هغه چا چې طاقت یې لري واجب دی ، هجرت د واجبو د تر سره کولو لپاره ضرورت او وسیله ده او دا قاعده ده ، کله چې واجب بغیر له کومې وسیلې څخه نه تر سره کیدل نو دا وسیله هم واجب ده³.

همدغه رنگه دغه حدیث هم پدې اجماع دلیل دی چې رسول الله فرمائي : «أَنَا بَرِيءٌ مِنْ كُلِّ مُسْلِمٍ يُقِيمُ بَيْنَ أَظْهَرِ الْمُشْرِكِينَ». قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ لِمَ؟ قَالَ: «لَا تَرَأَى نَارَاهُمَا»⁴

1 - الشوكاني ، محمد بن علي بن محمد بن عبد الله (۱۴۱۴هـ) : فتح القدير ، دار ابن كثير ، دمشق - بيروت ، دار الكلم الطيب ، ۱/ ۵۰۴.

2 - ابن قُدَامَةَ المَقْدِسِي ، محمد بن أحمد بن عبد الهادي بن عبد الحميد بن عبد الهادي ، داحاديثو حافظ، د ادب عارف او دحنبلې مذهب لوی فقيه عالم دی ، دهجرت په ۷۰۵ کال کی دنیا ته سترگی پرانستی ، د امام ابن التيمية شاگرد ؤ ، مشق کی دهجرت په (۷۴۴ هـ ق) کال وفات شوی دی. وگوره : الذهبي ، شمس الدين أبو عبد الله (۱۴۲۷هـ - ۲۰۰۶م) : سير أعلام النبلاء ، ۱۶ / ۱۴۹.

3 - المقدسي ابن قدامة ، أبو محمد موفق الدين عبد الله بن أحمد بن محمد (ب.ت): المغني ، ۹ / ۲۹۴.

4 رواه ابو داود في سننه ، كتاب الجهاد ، باب النهي من اعتصم بالسجود .

الباني رحمه الله د دې حدیث په تعلیق کې ليکي (صحيح) (أبو داود سليمان بن الأشعث السجستاني : سنن أبي داود ، تحقيق : محمد محيي الدين عبد الحميد ، المكتبة العصرية، صيدا - بيروت).

ژباړه : [زه د هر هغه مسلمان څخه بري يم چې د مشرکانو منځ کې استوگنه کوي] ، صحابه ؤ پوښتنه وکړه ، څومره لرې استوگنه وکړي ؟ ، رسول الله وفرمائئ : [چې د يو د بل اور ونه گوري].

صنعاني¹ رحمه الله د دې حديث په تشریح کې ليکي : دا حديث پدې دليل دی چې دار شرک څخه هجرت کول واجب دی بغير له مکې څخه (ځکه مکه اوس دار شرک ندی)².

نووي³ رحمه الله وايي : مسلمان چې په دار کفر کې ضعيف وي او د دين په اظهار قادر نه وي نو هلته ورته اوسيدل حرام دي او دار اسلام ته ورباندې هجرت واجب دی که په هجرت قادر نه ؤ نو دا شخص معذور دی تر

¹ - الصنعاني : محمد بن اسماعيل بن صلاح بن محمد الحسيني الصنعاني ، د کحلان په ښار کې پيدا شوی او په صنعاء استوگن ؤ او وفات شوی هم همدلته دی ، وگوره : زرکلي ، خير الدين بن محمود بن محمد بن علي بن فارس (۲۰۰۲م) : الأعلام ، ۶ / ۳۸ .

² - الصنعاني ، السيد محمد بن اسماعيل (ب.ت) : سبل السلام شرح بلوغ المرام من ادلة الاحکام ، دار الحديث ، ۲ / ۴۶۲ .

³ - سمحي الدين بن شرف النووي يانواوي ، (۶۷۶-۶۳۱هـ) اسم کنيه يې أبوزکريا ده ، دمشق دجنوبي کلي نوی اوسيدونکې وو ، په شافعي فقه ، احاديثو اولغت کې علامه وو ، په دمشق کې يې تعليم کړی او يوځه موده پکې پاتې شوی دی ؛ کتابونه يې : المجموع شرح المهذب ؛ روضة الطالبين او المنهاج شرح صحيح مسلم بن الحجاج دي ، وگوره : زرکلي ، خير الدين بن محمود بن محمد بن علي بن فارس (۲۰۰۲م) : الأعلام ، ۹ / ۱۸۵ .

خو چې په هجرت قادر شي ، که دا ښار مسلمانانو فتح کړ نو هجرت ورڅخه ساقط شو¹.

دکتور محمد مصطفی نیازی لیکي : له دار کفر څخه دار اسلام ته هجرت پدې پورې تړلې چې په دار کفر کې مسلمان په کومه اندازه کولای شي اسلامي شعائر په ډاډمنه فضاء کې تر سره کړي او خپل دین ، اولاد او کورنۍ په هکله له هیڅ راز فتنې څخه په ویره کې نه وي ، که چیرې د دین په ښکاره کیدو قادر نه وي ، یا په خپل ځان دین ، زامنو او کورنۍ باندې له فتنې څخه په ویره کې وي نو پدغسې حالت کې هجرت واجب دی².

دریم اتفاقي صورت : کله چې ټولو هیوادونو کې د دین اظهار ممکن نه وي نو هجرت فرضیت ساقطیږي همدارنگه که چا سره د هجرت طاقت نه وي هم هجرت وجوب ساقطیږي.

خطیبي شربیني³ رحمه الله پدې اړوند وایي : کله چې ټول ښارونه د دین په اظهار کې د نه قدرت له حیثه یو شان وه لکه زمونږ په وخت کې ، نو

1 - النووي ، أبو زکریا محیی الدین یحیی بن شرف (۱۴۱۲هـ / ۱۹۹۱م) : روضة الطالبین وعمدة المفتین ، تحقیق: زهیر الشاویش ، بیروت دمشق عمان ، المکتب الإسلامی ، ۱۰ / ۲۸۲.

2 - نیازی ، محمد مصطفی (۱۳۹۶هـ ش) : معاصر فقهي قضايا ، کابل - افغانستان ، نوی مستقبل خپرندویه ټولنه ۲ / ۲۱۴.

3 - الخطیب الشربیني : محمد بن أحمد الشربیني ، شمس الدین ، شافعي فقیه دی ، له قاهرې څخه ؤ ، په ۹۷۷هـ کې وفات شوی مشهور کتابونه یې السراج المنیر په تفسیر کې او مغنی المحتاج شرح منهج الطالبین للنووي، وگوره : زرکلي ، خیر الدین بن محمود بن محمد بن علي بن فارس (۲۰۰۲م) : الأعلام ، ۶ / ۶.

هجرت اتفاقاً واجب ندی همدارنگه که چا د هجرت طاقت نه درلود نو هجرت واجب ندی^۱.

دلیل : (إِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانَ لَأَنْ يَسْتَطِيعُوا حِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا)^۲

ژباړه : هو، کوم نارینه، ښځې او ماشومان چې په ریښتیا بېوسې دي او د وتلو کومه لاره او وسیله نه مومي، هغوی مستثنا دي

دکتور مصطفی نیازی لیکي : (إِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ) د الله پاک له

لوري د هغو لپاره عذر دی چې دهجرت توان نلري ، هغه لدې امله چې یا کمزوري نارینه یا بي وزله ښځې او یا هم ماشنومان وي ، دوی په هیڅ توگه د مشرکانو له لاسونو څخه ځانونه نشي خلاصولی^۳.

دویم جز اختلافي صورت :

دلته به هغه صورت باندې بحث وشي چې فقهاء پکې د نظر اختلاف لري ، لومړی به د نزاع محل ، بیا د فقهاؤ اقوال ، بیا د هر قول دلایل ، بیا د دلایل ارزونه او بیا ترجیح ذکر شي.

1 - الشربيني ، شمس الدين محمد بن أحمد الشافعي (۱۴۱۵هـ - ۱۹۹۴م) : مغني المحتاج إلى معرفة معاني ألفاظ المنهاج ، ۵۵ / ۶ .

2 - النساء / ۹۸ .

3 - نیازی ، محمد مصطفی (۱۳۹۶هـ ش) : معاصر فقهي قضايا ، ۲ / ۲۱۶ .

کله چې مسلمان په کفرې هیوادونو کې کولی شي چې د دین اظهار وکړي ، د دین احکام عملي کړي او د دین له پلوه له فتنې څخه نه ویريږي ، په دې صورت کې د هجرت د حکم په اړوند د علماؤ دوه قوله دي :

لومړی قول : اصلاً په دار کفر یا دار حرب کې استوگنه حرامه ده ، دا قول د مالکیانو¹ ، ابن حزم الظاهري² او بعضي معاصرینو علماؤ³ دی .

ابن العربي رحمه الله فرمایي : (څوک چې دار حرب کې مسلمان شو ، دار اسلام ته پرې هجرت کول واجب دي ، که هجرت یې ونه کړ ؛ نو گناه یې وکړه.⁴)

ابن رشد⁵ رحمه الله پدې موضوع کې ډیر سخت نظر لري او دار کفر ته تلل د عدالت سره منافي یو عمل گڼي ، هغه وایي (هیڅ مسلمان ته جایز

1 - القرطبي ، محمد بن أحمد بن رشد ، (۱۴۰۸ هـ ۱۹۸۸ م) : المقدمات المهدات ، دار الغرب الإسلامي ۱۵۱ / ۲ .

2 - الأندلسي ، علي بن أحمد بن سعيد بن حزم (ب.ت) : المحلی بالاثار ، بیروت ، دار الفكر ، ۴۱۸ - ۴۱۹ .

3 - الشيخ محمد بن عبدالوهاب ، عیون الرسائل والأجوبة علی المسائل ۱ / ۲۱۳ .

4 - ابن العربي : احکام القرآن ، ۴۸۴ / ۱ .

5 - ابن رشد القرطبي ، اصلی نوم یې : أبو الوليد محمد بن أبي القاسم أحمد ابن شيخ المالکية أبي الوليد محمد بن أحمد بن رشد القرطبي دی ، په خپل وخت لوی فیلسوف ؤ ، په (۵۲۰) هـ کې پیدا شوی ، علم یې د ابو مروان بن سمره او ځینو نور علماؤ څخه حاصل کړی ؤ ، او په فقه کې یې پوره مهارت درلوده ، طب علم یې د أبو مروان بن حزبول څخه یاد کړی ؤ ، مختلف کتابونه یې لیکلي چې ځیني یې دادی: په فقه کې یې بداية المجتهد ، په اصول فقه کې یې مختصر المستصفی او په طب علم کې الکلیات او ځیني نور کتابونه یې لیکلي ... په قرطبه کې د قاضی په صفت یې دنده تر سره کړی ، او په

ندی چې دار الشریک ته د تجارت او یا بل کار لپاره لار شي ، مگر د مسلمان د گټې لپاره تله لای شي ، که لدې څخه غیر بل کار لپاره په خپله خوښه لار ؛ دا د ده په عدالت جرحه ده ، امامت او شهادت یې نه قبلیري (1) او بیا وائي : (نو د مسلمانانو په والي باندې واجب ده چې خلک د دار حرب څخه منع کړي کوم چې د تجارت لپاره هلته ځي).⁽²⁾

ابن حزم وائي : (څوک چې د کافرو خاورې ته د جهاد او یا د امیر د پیغام وړلو څخه غیر داخل شو ، نو یو ساعت اقامت یې هم اقامت دی او حرام دی)⁽³⁾

دویم قول : اصل اباحت دی او کله چې یو شخص له فتنې په امن وي په دار کفر او دار حرب کې استوگنه جایز ده ، دا د جمهورو نظر دی له احنافو حنابله و او مالکیانو څخه⁴.

د لومړی نظر دلائل :

مراکش کې وفات شوی وگوره : الذهبي ، شمس الدين أبو عبد الله (۱۴۲۷هـ - ۲۰۰۶م) : سير أعلام النبلاء ۴۱ / ۲۹۱ - ۲۹۲.

1- القرطبي ، محمد بن أحمد بن رشد ، (۱۴۰۸ هـ ۱۹۸۸ م) : المقدمات المهدات ، ۲ / ۱۵۱

2- نفس مرجع ، ۲ / ۱۵۲.

3- الأندلسي ، علي بن أحمد بن سعيد بن حزم (ب.ت) : المحلى بالاثار ، ۵ / ۴۱۹.

4- الماوردي ، علي بن محمد بن محمد بن حبيب البغدادي (۱۴۱۹هـ - ۱۹۹۹م) : الحاوي الكبير ، المحقق : الشيخ علي محمد معوض او الشيخ عادل أحمد عبدالموجود ، بيروت - لبنان ، دار الكتب العلمية ، ۱۴ / ۱۰۳ ، المقدسي ابن قدامة ، أبو محمد موفق الدين عبد الله بن أحمد بن محمد (ب.ت) : المغني ۱۰ / ۵۱۵ ، الوزاني ، سيدي المهدي (۱۴۱۷هـ - ۱۹۹۶م) : النوازل الجديدة الكبرى ، المغرب ، وزارة الأوقاف والشؤون الإسلامية ، ۳ / ۳۳.

لومړۍ ډله علماء چې اصلا په دار کفر کې استوگنه حرامه گڼي په قراني او نبوي احاديثو استدلال کوي چې دلته به يې مشهور ورڅخه ذکر شي.

۱ - : الله عزوجل فرمايي : (إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّيْتُهُمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنْتُمْ قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الْأَرْضِ قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللَّهِ وَسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا قَالُوا لَيْسَ لَنَا مَاؤُنْهُمْ مَاؤُنْهُمْ جَهَنَّمُ وَسَاءَتْ مَصِيرًا ﴿٧٧﴾ إِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ لَا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا ﴿٧٨﴾ فَأُولَئِكَ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَعْفُو عَنْهُمْ وَكَانَ اللَّهُ عَفُورًا غَفُورًا ﴿٧٩﴾^(۱)

ژباړه : کومو خلکو چې پر خپلو نفسونو (دهجرت په نه کولو) ظلم کاوه پرېستو له هغو څخه د هغو د سا اخیستلو په وخت کېنې پوښتنه وکړه چې تاسې په څه حال کېنې اخته وئ؟ هغوی ځواب ورکړ چې مونږ په ځمکه کېنې کمزوري او مجبور وو پرېستو وویل، ایا د خدای ځمکه پراخه نه وه چې تاسې په هغې کېنې هجرت کړی وای؟ دا هغه خلک دي چې استوگنځی یې دوزخ دی او هغه ډېر بد استوگنځی دی.

هو، کوم نارینه، ښځې او ماشومان چې په ریښتیا بهوسې دي او د وتلو کومه لاره او وسیله نه مومي، هغوی مستثنا دي

¹ - النساء / ۹۷ - ۹۹.

نو کېدای شي چې الله هغو ته بښنه وکړي، الله لوی بښونکی او تیرېدونکی دی.

دا ایتونه د هغه کسانو په اړوند نازل شوي چې له رسول الله څخه مکه کې پاتې شول او د مشرکانو سره د بدر غزا ته راغلل، د مشرکانو ډله ورباندې غټه شوې وه، لکه دا خبره ابن عباس رضی الله عنه هم کوي، لدغه ډله کسانو څخه بعضو ته یې تکلیف ورسید، نو دا ایتونه عام د هغه چا په اړوند نازل شول چې د مشرکانو منځ کې استوگنه کوي او په هجرت قادر هم وي، دغه شخص ظالم شمیرل کېږي او په اجماع سره د کبیره گناه مرتکب دی.¹

د استدلال وجه: دغه ایتونو کې الله عزوجل هغه کسانو ته سخت وعید وفرمایلو کومو کسانو چې مکه کې د مشرکانو ترڅنګ استوگنه کوله او مدیني ته مهاجر نه شول، د دوی عذر یې قبول نه کړ، ځکه دغه وخت کې مکه دار شرک ؤ او مدینه دار اسلام، نو لدغه ایتو نو څخه له دار شرک څخه دار اسلام ته د هجرت وجوب معلومېږي.

شوکانی رحمه الله فرمائي: (**فَأُولَئِكَ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَعْفُوَ عَنْهُمْ** ^ع

[نو کېدای شي چې الله جل جلاله هغو ته بښنه وکړي]] د طمع صیغه یې نقل کړه تر څو د هجرت په موضوع تاکید وکړي، څوک چې گمان کوي هجرت پرې واجب ندی دا یې گناه ده او د توبې مطالبه ورڅخه کوي.²

¹ - ابن کثیر، إسماعيل بن عمر القرشي الدمشقي (١٤٢٠هـ - ١٩٩٩م): تفسير القرآن العظيم، ٣٢٩/٢.

² - السيواسي، كمال الدين محمد بن عبد الواحد ابن الهمام: فتح القدير، ١/٧٦.

دويم دليل : الله عزوجل فرمايي : (إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَهَاجَرُوا
وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ ءَاوَأُوا وَنَصَرُوا
أُولَئِكَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ ۗ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِّن
وَلِيَّتِهِم مِّن شَيْءٍ حَتَّىٰ يُهَاجِرُوا ۗ وَإِنِ اسْتَنْصَرْتُمْ فِي الدِّينِ
فَعَلَيْكُمْ النَّصْرُ إِلَّا عَلَىٰ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُم مِّيثَاقٌ ۗ وَاللَّهُ بِمَا
تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٧٢﴾¹

ژباړه : کومو خلکو چې ايمان راوړ او هجرت يې وکړ او د الله په لاره
کښې په خپل سر او مال وجنگېدل، او کومو خلکو چې مهاجرينو ته ځای ورکړ
او له هغو سره يې مرسته وکړه، هماغوی په اصل کښې يو د بل دوستان دي.
پاتې شول هغه خلک چې ايمان يې راوړی دی خو (دار اسلام ته يې) هجرت نه
دی کړی نو له هغو سره ستاسې کومه دوستانه اړيکه نشته تر څو پورې چې
هغوی هجرت نه وي کړی. هو که هغوی ددين په باب له تاسې نه مرسته
وغواړي نو د هغوی مرسته کول پر تاسې فرض دي خو ديو داسې قوم پر خلاف
نه چې له هغه سره ستاسې تړون وي. تاسې چې څه کوئ الله هغه ويني.

مفسرين د دې آيات په تفسير کې ليکي : پدغه وخت کې مؤمنان په

څلور قسمه وه :

¹ - الانفال / ٧٢.

لومړۍ قسم : لومړني مهاجرين چې الله عزوجل د دې کسانو څلور صفات بيانوي ، په الله جل جلاله ايمان لرل ، د رسول الله سره هجرت کول ، په نفسونو او مالو هجرت کول او دې اعمالو ته له نورو وړاندې والی کول.

دویم قسم : انصار کوم چې مهاجرينو ته يې پناه ورکړه او د علماؤ په اتفاق سره دوی له مهاجرينو څخه په دویمه درجه کې دي ، ځکه مهاجرين لومړني مؤمنان دي او انصارو د مهاجرينو پسې اقتدا کړې.

دریم قسم : هغه مؤمنان دي چې په رسول الله يې ايمان درلوده ، خو هجرت يې ورسره ونکړ او مکه کې پاتې شول.

څلورم قسم : هغه کسان چې له رسول الله سره يې هجرت کې ملگرتيا ونکړه خو وروسته د حديبي له صلحي يا بعضو له انده وروسته د بدر له عزا او بعضي وائي وروسته د دې ايات له نزول او تر ټولو قوي قول بيا دا دی چې د لومړني هجرت څخه وروسته يې هجرت وکړ¹.

پدې ايات کې د استشهاد محل دا الفاظ دي (وَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَلَمْ

يُهَاجِرُوا مَا لَكُم مِّنْ وَلِيَّتِهِمْ مِّنْ شَيْءٍ حَتَّىٰ يُهَاجِرُوا) چې امام فخر الدين رازي د پورته اقسامو څخه دريم قسم په اړوند وائي : (د دې خلکو څخه الله عزوجل د مؤمنانو دوستي او ولا يعني تعظيم او اکرام نفي کړ او دا د نصرت

¹ - الرازي ، فخر الدين (١٤٢٠ هـ) : التفسير الكبير ، ١٥ / ٥١٥ ، أ ابن كثير ، إسماعيل بن عمر القرشي الدمشقي (١٤٢٠هـ ١٩٩٩م) : تفسير القرآن العظيم ، ٣ / ٣٥ ، ٣٤٢ ، المراغي ، أحمد بن مصطفى (١٣٦٥ هـ ١٩٤٦ م) : تفسير المراغي ، مصر ، شركة مكتبة ومطبعة مصطفى البابي الحلبي وأولاده ، ١٠ / ٤١.

مغاير عمل دی ... او د مؤمنانو ملگرتيا قطع کولو څخه مقصد د هجرت کولو ته هڅونه او ترغيب دی ، ځکه مسلمان چې کله دا واورې چې الله عزوجل فرمائي : که هجرت و نه شو د ده او د مؤمنانو ترمنځ ملگرتيا هم قطع شوه ، که هجرت يې وکړ نو د ده او مؤمنانو ترمنځ ملگرتيا برقراره ده ، نو حتما دا د هجرت لپاره تر ټولو قوي ترغيب دی¹.

معلومه شوه چې په دغه وخت کې هجرت واجب وه ، ځکه چې د هجرت کول يې د مؤمنانو د ملگرتيا ، ولا او دوستۍ نښه او د هجرت نه کول د دې هر څه قطع کونکي وگڼلو.

درېم دليل : الله عزوجل فرمايي : (وَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُوا

فَتَكُونُونَ سَوَاءً^ط فَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ^ط أَوْلِيَاءَ حَتَّىٰ يُهَاجِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَإِن تَوَلَّوْا فَخُذُوهُمْ^ط وَأَقْتُلُوهُمْ^ط حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ^ط وَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ^ط وِلِيًّا وَلَا نَصِيرًا^٢)

ژباړه : هغوی خو دا غواړي لکه چې څنگه په خپله کافران دي هماغسې تاسې هم کافران شئ تر څو تاسې او هغوی ټول سره برابر شئ. له دې امله له هغو نه هېڅوک خپل دوستان مه نيسئ ترڅو چې هغوی د خدای په لار کښې هجرت ونه کړي، او که هغوی له هجرت نه منع راوړي؛ نو چېرته يې چې

¹ - الرازي ، فخر الدين (١٤٢٠ هـ) : التفسير الكبير ، ١٥ / ٥١٥ .

² - النساء / ٨٩ .

ومومئ ويې نيسئ او ويې وژنئ او له هغوى نه هيڅ يو خپل دوست او مرستندوى مه گرځوئ.

د استدلال وجه : الله جل جلاله مؤمنانو ته امر كوي ؛ كوم كسان چې دار شرك كې استوگنه لري او رسول الله ته يې هجرت ندی كړی ؛ له هغوى سره دوستي قطع كړئ ، ځكه څوك چې رښتيني مؤمنان وي هغوى رسول الله صلى الله عليه وسلم خطر كې نشي ليدلى ، كه د ضعف حالت كې نه وي نو هغه ته هجرت كول نه پرېږدي ، الله عزوجل لدې څخه مخكې ايات كې فرمائي

﴿ فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِئَتَيْنِ وَاللَّهُ أَرْكَسَهُم بِمَا كَسَبُوا ﴾¹ [نو دا پر

تاسې څه شويدي چې د منافقانو په باب ستاسې په مينځ كښې دوه مفكورې ميندل كېږي، په داسې حال كښې كومې بدۍ چې هغو گټلې دي د هغو له امله الله هغوى بېرته په شا گرځولي دي]²

نو له ايات څخه د هجرت وجوب او همدارنگه چې دار شرك يا دار كفر كې ايمان راوړي نول هلته د استوگنې عدم جواز معلومېږي.

دويم له نبوي سنتو څخه دلائل:

د لومړي نظر څښتنان كوم چې د كفري هيوادونو څخه د هجرت په وجوب قائل دي ، د خپل نظر د اثبات لپاره په ځيني نبوي احاديثو هم استدلال كوي چې دلته ورڅخه يادونه كيږي.

¹ - النساء ۸۸.

² - المراغي ، أحمد بن مصطفى (۱۳۶۵ هـ ۱۹۴۶ م) : تفسير المراغي، ۵ / ۱۱۴.

۱ - (عَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَرِيَّةً إِلَى خَثْعَمٍ فَأَعْتَصَمَ نَاسٌ مِنْهُمْ بِالسُّجُودِ، فَأَسْرَعَ فِيهِمُ الْقَتْلُ قَالَ: فَبَلَغَ ذَلِكَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَمَرَ لَهُمْ بِنِصْفِ الْعَقْلِ وَقَالَ: «أَنَا بَرِيءٌ مِنْ كُلِّ مُسْلِمٍ يُقِيمُ بَيْنَ أَظْهَرِ الْمُشْرِكِينَ». قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ لِمَ؟ قَالَ: «لَا تَرَأَى نَارَاهُمَا»⁽¹⁾)

ژباړه : د جرير بن عبدالله څخه روايت دی ؛ دا فرمائي : رسول الله د خثعم علاقې ته يوه سريه وليږله ، يوه ډله خلکو هلته په سجدي سره يې ځان په پناه کې داخل کړ ، خو د دوی په وژلو کې چالاکي وشوه [ووزل شول] ، جرير بن عبدالله وايي دا خبره چا رسول الله ته ورسوله ؛ رسول الله امر وکړ چې دوی ته نيمايي ديت ورکړئ او وه يې فرمائل : [زه د هر هغه مسلمان څخه ناراضه يم چې د مشرکانو منع کې اوسېږي] صحابه کرامو پوښتنه وکړه ، څومره اندازه لرې ورڅخه واوسي هغه وفرمائل : [د يو بل اور ونه گوري]

د استدلال وجه : له پورت حديث څخه د استدلال وجه څرگنده ده ، پدې شکل چې دلته رسول الله څرگند فرمائي ؛ چې مسلمان بايد له مشرکانو دومره لرې استوگنه وکړي چې يو د بل اور ونه گوري .

مبارکفوري² رحمه الله په النهاية کې ليکي : مسلمان باندې لازم دي چې د مشرکانو څخه لرې استوگنه وکړي او هغه ځای کې بايد ونه اوسي چې

¹ - رواه ابو داود ، كتاب الجهاد ، باب النهي عن قتل من اعتصم بالسجود ،

² - حافظ ابو العلي محمد عبدالرحمن بن الحاج عبدالرحيم بن الحاج الشيخ بهادر المبارکفوري ، ۱۲۸۳هـ کې د هند په مبارکفور قريه کې زيږيدلی ، او له حسام الدين المئوي ، فيض الله المئوي او شمس الحق عظيم ابادي او نورو څخه يې علم زده کړی ، علم الحديث کې يې مشهور تاليفات عبارت دي له : تحفة الاحوزي ، اباکار المنن في تنقيح الاثار السنن ،

که دا اور بل کړي او مشرک د ده اور وگوري ، يعني له مسلمانانو سره بايد واوسي او دا په هجرت کولو باندې ترغيب ورکول دي¹.

۲ - (عَنْ مُعَاوِيَةَ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «لَا تَنْقَطِعُ الْهَجْرَةُ حَتَّى تَنْقَطِعَ التَّوْبَةُ، وَلَا تَنْقَطِعَ التَّوْبَةُ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِهَا»²)

ژباړه : د معاويه رضی الله عنه څخه روايت دا وائي له رسول الله صلی الله عليه وسلم څخه مې واوريډل ، چې فرمائیل یې : [هجرت تر هغې نه قطع کيږي تر څو چې توبه نه وي قطع شوي او توبه تر هغې نه قطع کيږي تر څو چې لمر له مغرب څخه نه وي راپور ته شوی.]

امام البغوي په شرح السنة کې ليکي : (لَا تَنْقَطِعُ الْهَجْرَةُ [څخه مقصد دا دی چې څوک چې دار کفر کې مسلمان شو ؛ دار اسلام ته پرې هجرت کول فرض دي³.)

کتاب الجنایز او نور الابصار او ضیاء الابصار په اردو ژبه دي ، ۱۶ / شوال / ۱۳۵۳ هـ موافق د ۱۹۵۳ز سره وفات شوی وگوره : مقدمة تحفة الاحوذی.

1 - المبارکفوري ، محمد عبد الرحمن ابن عبد الرحيم (ب.ت) : تحفة الاحوذی ، بيروت ، دار الکتب العلمیة ۵ / ۱۹۵.

2 - رواه ابوداود في سننه، كتاب الجهاد ، باب في الهجرة هل انقطعت ؟ ، الالباني رحمه الله د دې حديث په تعليق کې وايي د نصف العقل له کلمي څخه پرته نور حديث صحيح دی .

3 - البغوي ، الحسين بن مسعود بن محمد بن الفراء (۱۴۰۳ هـ ۱۹۸۳م) : شرح السنة ، تحقيق: شعيب الأرنؤوط محمد زهير الشاويش ، دمشق، بيروت ، المكتب الإسلامي ، ۷ / ۲۹۵.

د استدلال وجه : له دار کفر څخه دار اسلام ته هجرت کول تر قیامت ورځې پورې باقي دي ځکه پورته حدیث کې هجرت د توبې پورې متعلق شوی او توبه د لمر له مغرب څخه راپورته کیدو پورې او لمر له مغرب څخه د قیامت په ورځ راپورته کیږي.

ابن حجر رحمه الله د ابن عمر قول نقل کوي چې ویل یې : (تر څو چې په دنیا کې دار کفر موجود وي تر هغې به په هغه چا هجرت فرض وي چې دار کفر کې مسلمان شي او هلته په ویره کې وي چې په دین کې راباندې امتحان ونشي ، پدې مفهوم چې که فرض کړو چې په دنیا کې دار کفر نشته نو هجرت به قطع شي ځکه د هجرت سبب ختم شو.¹)

۳ - (عَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدَبٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " لَا تُسَاكِنُوا الْمُشْرِكِينَ وَلَا تُجَامِعُوهُمْ ، فَمَنْ سَاكَنَهُمْ أَوْ جَامَعَهُمْ فَهُوَ مِثْلَهُمْ"²)

ژباړه : سمرة بن جندب له رسول الله څخه روایت کوي چې فرمائیل یې : له مشرکینو سره استوگنه مه کوئ مه ورسره یوځای کیږئ ، څوک چې ورسره و اوسیده او یا ورسره یوځای شو دا د همدوی په څیر دی.

او بل روایت کې راځي («مَنْ جَامَعَ الْمُشْرِكَ وَسَكَنَ مَعَهُ فَإِنَّهُ مِثْلُهُ»³)
چا چې د مشرک سره یوځای له هغه سره استوگنه وکړه دا د هغه په څیر دی.

¹ - العسقلاني ، احمد بن علي بن حجر (۱۴۲۴هـ - ۲۰۰۴م) : فتح الباري ، ۷ / ۲۲۹ ، ۲۳۰ .

² - رواه الترمذي ، ابواب السير ، باب ما جاء في كراهية المقام بين أظهر المشركين ،

³ - رواه ابوداود ، كتاب الجهاد ، باب في الإقامة بارض الشرك ، الباني رحمه الله د دې حدیث په تعلیق کې کوم چې په سنن ابی داود کړی د دې حدیث په صحت فیصله کړې.

د استدلال وجه : له مشرکانو سره په دار کفر کې استوگنه د مشرک په څیر کیدلو په معنی ده ، دا تر ټولو شدید وعید دی د هغه چا لپاره چې د مشرکانو سره استوگنه کوي.

شوکانی رحمه الله وائی : ([فَإِنَّهُ مِثْلُهُ] د مشرکانو سره د استوگنې په حرمت او د هجرت په فرضیت څرگند دلیل دی ، اگر که حدیث ضعیف دی خو د قرانکریم دا آیات [فَلَا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتَّىٰ تَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ] ^١ « هلته مه کښېنئ تر هغه چې خلک په کومه بله خبره کښې مصروف شي . » [پې شاهد دی. ^٢]

ابن العربي رحمه الله فرمائي : (د رسول الله په وخت کې هجرت فرض عین ؤ او دا فرضیت د قیامت تر ورځې باقی پاتې دی ، کوم چې په فتح سره قطع شوی هغه رسول الله ته قصد کول ؤ ، څوک چې دار حرب کې پاتې شي گناه گار دی. ^٣)

دا د هغه چا دلائل وه چې دار کفر کې استوگنه حرامه گڼي ، ابن رشد رحمه الله وائی : (کله چې د الله په کتاب ، د رسول الله په سنتو سره ثابته شوه چې چا په دار کفر کې اسلام قبول کړ ، نو دار اسلام ته پرې هجرت کول واجب دی او دار اسلام ته به ځي ، مشرکانو څخه به جلا کېږي او د مسلمانانو

^١ - النساء / ١٤٠.

^٢ - الشوکانی ، محمد بن علي بن محمد بن عبد الله (١٤١٣هـ - ١٩٩٣م) : نیل الاوطار ، تحقیق : عصام الدين الطباطبي ، مصر ، دار الحديث ، ٨ / ٢٥.

^٣ - ابن العربي : احکام القرآن ، ١ / ٤٨٤.

سره به استوگنه کوي، تر څو د کافرانو احکام پرې جاري نشي، نو څنگه به د تجارت يا بل څه لپاره دار کفر ته تگ جايز شي تر څو د کافرانو احکام پرې جاري شي، امام مالک رحمه الله په هغه ښار کې استوگنه مکروه گڼله چې هلته سلفو ته بدرد ويل کيدل، نو هلته به استوگنه څنگه جائز وي چې رحمان ذات باندې کفر کېږي او د غير الله عبادت پکې کېږي؟!¹

د دويم نظر دلائل:

د دويم نظر څښتنان کوم چې د فتني څخه د امن په حالت کې له کفري هيوادونو څخه هجرت کول واجب نه گڼي او د فتني څخه د امن په حالت کفري هيواد ته هجرت کول حرام نه گڼي، د اول نظر په څير له قراني او نبوي دلايلو څخه استدلال کوي ترڅنگ يې د دلائلو لنډه شرحه او د استدلال وجه څرگنديږي.

قراني دلائل:

دلته هغه دلايلو څخه يادونه کېږي کوم چې د دويم نظر څښتنان پرې د خپل نظر د تائيد لپاره استدلال کوي:

۱ - (إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّيْنَاهُمُ الظَّالِمِينَ ظَالِمِينَ أَنفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنَّا قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الْأَرْضِ قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضَ اللَّهِ وَسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا فَأُولَئِكَ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَسَاءَتْ مَصِيرًا ﴿٧﴾ إِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ

¹ - القرطبي، محمد بن أحمد بن رشد، (١٤٠٨ هـ ١٩٨٨ م): المقدمات المهدات، ١/١٥٢.

وَالنِّسَاءِ وَالْوَالِدَانِ لَا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا ﴿١٨﴾ فَأُولَئِكَ عَسَى
 اللَّهُ أَنْ يَعْفُوَ عَنْهُمْ ۗ وَكَانَ اللَّهُ عَفُوًّا غَفُورًا ﴿١٩﴾^١

ژباړه: کومو خلکو چې پر خپلو نفسونو (دهجرت په نه کولو) ظلم کاوه پرېستو له هغو څخه د هغو د سا اخیستلو په وخت کېنې پوښتنه وکړه چې تاسې په څه حال کېنې اخته وئ؟ هغوی ځواب ورکړ چې مونږ په ځمکه کېنې کمزوري او مجبور وو پرېستو وویل، ایا د خدای ځمکه پراخه نه وه چې تاسې په هغې کېنې هجرت کړې وای؟ دا هغه خلك دي چې استوگنځی یې دوزخ دی او هغه ډېر بد استوگنځی دی.

هو، کوم نارینه، ښځې او ماشومان چې په ریښتیا بېوسې دي او د وتلو کومه لاره او وسیله نه مومي، هغوی مستثنا دي، نو کېدای شي چې الله هغو ته بښنه وکړي، الله لوی بښونکی او تیرېدونکی دی.

دا آیات مخکې د لومړۍ ډلې په استدلال کې ذکر شو، له همدې کبله دلته یې تفسیر نه ذکر کېږي یواځې د استدلال وجهې ته اشاره کېږي.

د استدلال وجه: له پورته آیات څخه څرگندېږي چې سره له قدره او طاقته د هجرت د وجوب علت فتنه او په دین ویره ده، له همدې کبله دا آیات په مفهوم مخالف سره د دې څرگندونه کوي چې کله فتنه نه وه؛ نو د هجرت وجوب هم نشته.²

¹ - النساء / ۹۷ - ۹۹.

² - سلیمان توبوک: احکام السياسة للاقلیات المسلمة، ص ۴۹

محمد عبده همدې خبرې ته اشاره کوي : (په دار کفر کې اوسیدونکي شخص ته چې کله تکلیف نه رسول کېږي ، په دین د عمل کولو څخه نه منع کېږي ، ټول احکام په ښه توګه تر سره کولی شي ، په ده باندې هجرت کول واجب ندي ، لکه اوس وخت کې د انګریزانو په خاوره کې د مسلمانانو استوګنه ، بلکې ډیر ځله دا استوګنه د اسلام د محاسنو د څرګندیدو باعث جوړېږي او خلک دین ته مخه کوي.¹)

۲ - ﴿ وَمَنْ يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مُرَافًا كَثِيرًا وَسَعَةً ۚ وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكُهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴾²

ژباړه : څوک چې د الله په لار کېږي هجرت وکړي هغوی به په ځمکه کېږي د پناه اخیستلو ډېر ځایونه او د ژوند تېرولو له پاره ډېره پراخي ومومي، او څوک چې له خپله کوره د الله او پېغمبر خوا ته د هجرت کولو له پاره ووځي، بیا په لاره کېږي ورته مرګ راشي د هغه ثواب د الله پر ذمه واجب شو، الله ډېر بښونکی او رحیم دی. او کله چې تاسې په سفر ووتلئ نو څه باک نشته که په لمانځه کېږي لندوالی وکړئ (په تېره بیا) کله چې تاسې سره دا وېره وي چې کافران به مو وځوروي ځکه چې کافرانو په ښکاره څرګنده ستاسې دښمنۍ ته ملا تړلې ده.

¹ - رشید رضاء : تفسیر منار ، ۵ / ۳۵۷.

² - النساء / ۱۰۰.

د دې آیات د سبب نزول په اړوند ابن عباس رضی الله عنه فرمائي :
 (حمزة بن جندب رضی الله عنه د خپل کور څخه هجرت پیل کړ او د خپل قوم
 څخه یې غوښتنه وکړه چې ما د شرک له ځمکې بهر کړئ ، په لار کې مخکې
 لدې چې رسول الله ته ورسېږي وفات شو ، الله عزوجل د ده په اړوند دا ایاتونه
 نازل کړل.¹)

د دې آیات مقصد دا دی : څوک چې له یوه ښاره څخه بل ښار ته لاړ
 د هغه خیر او برکت له کبله چې په دویم ښار کې موجود دی ؛ تر څو د
 دښمنانو د شرمنده کولو لپاره کوم چې ده سره په خپل ښار کې اوسیدل ، ځکه
 کله چې یو څوک پردې ښار ته لاړ شي او هلته یې کار جوړ شي ؛ اصل ښار ته
 خبر راشي ، د اصل ښار اوسیدونکی په هغه بده رویه خجالتته شي کومه چې یې
 لدغه مهاجر شخص سره کوله او دوی شرمنده شي ، د (مُرَاغَمًا) له یوې
 ځمکې څخه بلې ځمکې ته تلل ، (مُهَاجِرًا) د هغه ځای نوم چې هلته ورته پناه
 ورکړل شوه ، ځکه له رغام څخه دی او رغام خاورې ته وائي ، ابن قاسم وائي :
 له مالک رحمه الله څخه مې واوریدل ویل یې : له المرغام څخه مقصد په ځمکه
 کې گرځیدل دي.²

¹ الطبري : المعجم الكبير ، ۱۱ / ۲۷۲ .

² - وگوره ، ابن کثیر ، إسماعيل بن عمر القرشي الدمشقي (۱۴۲۰هـ - ۱۹۹۹م) : تفسير القرآن العظيم ، ۲ / ۳۷۱ ، القرطبي ، محمد بن أحمد بن أبي بكر (۱۳۸۴هـ - ۱۹۶۴م) : الجامع لاحكام القرآن ، ۵ / ۳۴۸ ، الماوردي ، علي بن محمد بن محمد بن حبيب البغدادي (۱۴۱۹هـ - ۱۹۹۹م) : الحاوي الكبير ، ۱۴ / ۱۰۳ .

د استدلال وجه : پدې ايات کې هجرت په في سبيل الله سره موصوف شوی ، دا داسې کلمه ده چې ټولو د خیر خبرو او غوره نیتونو ته شامله ده ، لکه د حج په نیت هجرت کول ، د رزق په نیت هجرت کول ، د عبادت په نیت هجرت کول ، د فتنو څخه د بچاؤ په نیت هجرت کول ، دا هجرت چې هر ځای ته وي ؛ ځکه (الْأَرْضُ) مطلق دی ، او دائي په تاکید سره وویل (وَسَعَةً) په دې کې دوه قوله دي ، پراخ رزق ورڅخه مراد دی چې دا قول د ابن عباس او جمهورو دی او یا ورڅخه مقصد د دین اظهار باندې قدرت لرل دي ، دا قول بیا د قتاده دی.¹

۳ - (وَإِذْ أَعْرَضْتُمُوهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ فَأَوْدًا إِلَى الْكَهْفِ يَنْشُرُ

لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيُهَيِّئْ لَكُمْ مِنْ أَمْرِكُمْ مِرْفَقًا ﴿١٦﴾

ژباړه : کله چې اوس تاسې له هغو او د هغو له غیر الله معبودانو څخه خپلې اړیکې پریکړې دي، نو ځی فلانی څمخې ته پناه یوسئ ستاسې رب به پرتاسې دخپل رحمت لمن پراخه کړي او ستاسې د کار له پاره به لارې چارې برابرې کړي.

قرطبي رحمه الله فرمائي : دا ايات د دين د حفاظت له کبله په فرار کې صريح دی ، همدارنگه فتنې له ویرې او هغه تکلیفونو له کبله چې انسان ورسره مخ کېږي د میرمنې ، بچیو ، خپلوانو ، ملگرو ، وطن او اموالو په ترک

¹ - ابن جوزي : زاد المسير في علم التفسير ، ۳ / ۱۷۹.

² - الکهف / ۱۶.

کولو کې صریح دی رسول الله او ملگري یې د دین د سلامت ساتلو په امید او د کافرانو د فتنې څخه د خلاصون په هیله خپل وطن یې پرېښود ، خپله ځمکه یې ترک کړه¹.

د استدلال وجه : ایات کریمه د هغه چا ستاینه کوي چې د فساد او منکراتو له ځمکې وتښتیدل ، غره ته یې پناه ویوړه ، هلته چې دین او نفس یې په امان وه ، گڼ شمیر نصوص پدې دلالت کوي چې د فساد په وخت کې هجرت کول او امن ځای ته پناه وړل مستحب عمل دی دغه نصوص عام دي هیڅ مکان ئې خاص کړی ندی ، کومه سیمه یې په گوته کړې نده ، چې هلته ځی او هلته مه ځی ، چیرته چې د مسلمانانو دین او نفس په امان وي هلته دی ولاړ شي ، غر ، صحرا ، سواحل او هر ځای چې وي ، د دغه نصوصو څخه یو د رسول الله صلی الله علیه وسلم دا ارشاد دی چې فرمائي : (يُوشِكُ أَنْ يَكُونَ خَيْرَ مَالِ الْمُسْلِمِ غَنَمٌ يَتَّبِعُ بِهَا شَعَفَ الْجِبَالِ وَمَوَاقِعَ الْقَطْرِ يَفِرُّ بِدِينِهِ مِنَ الْفِتَنِ²)

ژباړه : زر ده چې د مسلمان غوره مال به هغه وړین مال وي چې د غرونو په سرونو او باراني سیمو کې ورپسې وي او په دین کې د فتنې له ویرې تښتي.

دا او دیته ورته ټول نصوص مطلق دي کوم خاص مکان پکې مقید شوی ندی.

¹ - قرطبي : الجامع لاحکام القرآن ، ۱۰ / ۳۶۰.

² - رواه البخاري ، کتاب الفتن ، باب التعرب في الفتن

٤ - (يَعْبَادِي الَّذِينَ ءَامَنُوا إِنَّ أَرْضِي وَاسِعَةٌ فَإِيَّايَ

فَاعْبُدُونِ) ^(١)

ژباړه : ای زما مؤمنو بندگانو! زما ځمکه پراخه ده، نو تاسې همدا زما بندگی وکړئ.

ابن کثیر رحمه الله وائي : الله جل جلاله خپلو مؤمنو بندگانو ته امر شوی ، چې هلته هجرت وکړئ چیرته چې ستاسو دیني امور تر سره کولی شي ، دا الله جل جلاله ځمکه پراخه ده هر چیرته چې وئ خو چې د یوه الله عبادت وکړئ ، څنگه ئې چې در ته امر کړی ^٢.

د استدلال وجه : د لته د هجرت امر صریح دی ؛ هغه چاته چې د دیني اوامر نشي تر سره کولی ، مسلمانانو ته لار ښوونه کوي چې الله عزوجل ځمکه پراخه ده هر چیرته چې دیني شعائر تر سره کولی شئ او نفس مو په امان وي هماغلته هجرت وکړئ ، یو مشخص مکان یې په گوته نکړ ، پراخه ځمکې څخه یې یادونه وکړه هر چیرته چې امن وي هلته استوگنه وکړئ ، اگر که اوسیدونکي یې کافران وي ، دا یو څرگند حقیقت دی چې ټوله اسلامي نړۍ د مسلمانانو لپاره سره تېۍ گرځیدلې هیڅ اسلامي هیواد مسلمان پناه غوښتونکو ته د پناه ورکولو جوگه ندی ، هر چیرته دهشت او وهشت خپور دی - والی المشتکی - .

^١ - العنکبوت / ٥٦.

^٢ - ابن کثیر ، إسماعیل بن عمر القرشي الدمشقي (١٤٢٠هـ - ١٩٩٩م) : تفسير القرآن العظيم ، ٣ / ٤٢٠.

سعید بن جبیر فرمائي: کله چې یو ځمکه کې گناهونو تر سره کیږي له هغې ځایه وتبسته بیا یې دا ایتونه تلاوت کړل (أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللَّهِ وَسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا¹) او دا آیات یې د شاهد په حیث ذکر کړ (وَأَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةٌ² [او دخدای ځمکه پراخه ده])³.

د نبوي سنتو څخه دلائل:

دویمه ډله علماء د خپل نظر د تائید لپاره په بعضي احادیثو باندې استدلال کوي؛ چې احادیث او د استدلال وجه یې دلته مطالعه کولی شئ.

۱ - عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ أَعْرَابِيًّا سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْهَجْرَةِ، فَقَالَ: «وَيْحَكَ، إِنَّ شَأْنَهَا شَدِيدٌ، فَهَلْ لَكَ مِنْ إِبِلٍ تُؤَدِّي صَدَقَتَهَا؟» قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: «فَاعْمَلْ مِنْ وَرَاءِ الْبِحَارِ، فَإِنَّ اللَّهَ لَنْ يَتْرَكَ مِنْ عَمَلِكَ شَيْئًا»⁴

ژباړه: د ابو سعید خدری رضی الله عنه څخه روایت دی، یو اعرابي له رسول الله څخه د هجرت اړوند پوښتنه وکړه، رسول الله ورته وفرمایل: [غرق نشې، هجرت خو ډیر سخت کار دی، اوبهان لرې؟ او زکاة یې ورکوې؟

¹ - النساء / ۹۷.

² - الزمر / ۱۰.

³ - القرطبي، محمد بن أحمد بن أبي بكر (۱۳۸۴هـ - ۱۹۶۴م): الجامع لاحكام القرآن، ۵ /

۳۴۷.

4 - مخکې یې تخریج ذکر شوی (وگوره ص)

[[هغه ورته وويل : هو ، رسول الله ورته وفرمايل : [له ښارونو لرې اوسېره ، الله عزوجل ستا له اعمالو هيڅ هم نه كموي]

د استدلال وجه : رسول الله صلى الله عليه وسلم دغه اعرابي ته په خپل ځاى كې د استوگنې امر كوي او د يوه الله عبادت باندې ورته ټنگا كوي او د هجرت امر ورته نه كوي ، څرگنده ده چې دغه اعرابي د اركفر د ترك اړوند رسول الله څخه پوښتنه كوي.

السندي په الحاشيه كې ليكي : (فَاعْمَلْ مِنْ وَّرَاءِ الْبِحَارِ) يعنى ټول د خير كارونه كوئ ، اگر كه د بحرونو څخه هاخوا ته استوگنه كوي ، تا ته د مسلمانانو څخه لرې اوسيدل ضرر نشي رسولى ، بلكې هر ځاى كې چې نيك اعمال تر سره كوى اجر پرې در كول كيږي¹.

ابن حجر رحمه الله د دې حديث په تشریح كې ليكي : (فَاعْمَلْ مِنْ وَّرَاءِ الْبِحَارِ) مبالغه ده پدې خبره كې چې ته په هر حال كې يې د نيكو كارونو اجر دې در كول كيږي².

٢ - (عَنْ عَطَاءِ بْنِ أَبِي رَبَاحٍ قَالَ زُرْتُ عَائِشَةَ مَعَ عَبِيدِ بْنِ عُمَيْرٍ اللَّيْثِيِّ فَسَأَلْنَاهَا عَنْ الْهَجْرَةِ فَقَالَتْ لَا هَجْرَةَ الْيَوْمَ كَانَ الْمُؤْمِنُونَ يَفِرُّ أَحَدُهُمْ بِدِينِهِ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى وَإِلَى رَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَخَافَةَ أَنْ يُفْتَنَ عَلَيْهِ فَأَمَّا الْيَوْمَ فَقَدْ أَظْهَرَ اللَّهُ الْإِسْلَامَ وَالْيَوْمَ يَعْبُدُ رَبَّهُ حَيْثُ شَاءَ وَلَكِنْ جِهَادٌ وَنِيَّةٌ³)

¹ - النسائي ، بشرح السندي ، ٨ / ١٦٦.

² - العسقلاني ، احمد بن علي بن حجر (١٤٢٤هـ- ٢٠٠٤م) : فتح الباري ، ٧ / ٣٠٥.

³ - رواه البخاري ، كتاب المناكب ، باب هجرة النبي صلى الله عليه وسلم وأصحابه إلى المدينة .

ژباړه : عطاء بن أبي رباح وائي : د عبید بن عمیر اللیثي سره مې یو ځای د عایشې رضی الله عنها ملاقات وکړ ، د هجرت په اړوند مو ورڅخه پوښتنه وکړه ، هغې وویل : نن ورځ هجرت نشته ؛ وړاندې به مؤمنانو څخه هر کس د خپل دین له کبله الله او رسول ته هجرت کولو ؛ په دین کې د فتنې له ویرې ؛ مگر نن ورځ الله عزوجل اسلام غالب کړ ، نن ورځ چر ته چې د چا خوښه وي د الله عبادت دې کوي ، مگر جهاد او نیت باقي پاتې دی .

د استدلال وجه : عایشه رضی الله عنها پوښتنه کونکي ته خبر ورکوي چې له دار شرک څخه درا اسلام ته هجرت کول د مکې له فتحې وروسته ختم شوی دی ، اوس نو د مخکې په څیر واجب ندی ، خو د ضرر ، فتنې او ویرې څخه تینبته اوس هم مشروع ده ، پس د مکې له فتحې څخه هر ځای کې چې اوسې او دالله عبادت کوی الله جل جلاله یې نیکه بدله درکوي ، چې دا خبره لدې جملې څخه څرگندېږي (وَالْيَوْمَ يَعْبُدُ رَبَّهُ حَيْثُ شَاءَ).

ابن حجر رحمه الله ليکي : عایشه رضی الله عنها د هجرت مشروعیت ته اشاره وکړه او د هجرت علت یې د فتنې څخه ویره وگڼله او حکم د علت سره څرښي ، د دې معنی دا ده څوک چې د الله عبادت کولی شي هر ځای کې چې وي ؛ له هغه ځایه هجرت واجب ندی ، که عبادت دې په سمه توگه نشو تر سره کولی هجرت واجب دی ، همدغه رنگه ماوردي رحمه الله وايي : د کفارو په یوه ښار کې دې د دین اوامر تر سره کولی شول پدې سره دغه ښار دار اسلام گرځي ، پدې ښار کې استوگنه د هجرت څخه بهتره ده ، ځکه اومید دی نور خلک ځان سره اسلام کې داخل کړي¹.

¹ - العسقلاني ، احمد بن علي بن حجر (۱۴۲۴هـ- ۲۰۰۴م) : فتح الباري ، ۷ / ۲۷۰.

۳ - (عَنْ سَلِيمَانَ بْنِ بُرَيْدَةَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَمَرَ أَمِيرًا عَلَى جَيْشٍ، أَوْ سَرِيَّةٍ، أَوْ صَاهُ فِي خَاصَّتِهِ بِتَقْوَى اللَّهِ، وَمَنْ مَعَهُ مِنَ الْمُسْلِمِينَ خَيْرًا، ثُمَّ قَالَ: «اغْزُوا بِاسْمِ اللَّهِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، قَاتِلُوا مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ، اغْزُوا وَلَا تَغْلُوا، وَلَا تَغْدِرُوا، وَلَا تَمَثِّلُوا، وَلَا تَقْتُلُوا وَلِيدًا، وَإِذَا لَقِيتَ عَدُوَّكَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ، فَادْعُهُمْ إِلَى ثَلَاثِ خِصَالٍ - أَوْ خِلَالٍ - فَأَيْتَهُنَّ مَا أَجَابُوكَ فَاقْبَلْ مِنْهُمْ، وَكُفَّ عَنْهُمْ، ثُمَّ ادْعُهُمْ إِلَى الْإِسْلَامِ، فَإِنْ أَجَابُوكَ، فَاقْبَلْ مِنْهُمْ، وَكُفَّ عَنْهُمْ، ثُمَّ ادْعُهُمْ إِلَى التَّحْوَلِ مِنْ دَارِهِمْ إِلَى دَارِ الْمُهَاجِرِينَ، وَأَخْبِرْهُمْ أَنَّهُمْ إِنْ فَعَلُوا ذَلِكَ فَلَهُمْ مَا لِلْمُهَاجِرِينَ، وَعَلَيْهِمْ مَا عَلَى الْمُهَاجِرِينَ، فَإِنْ أَبَوْا أَنْ يَتَحَوَّلُوا مِنْهَا، فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّهُمْ يَكُونُونَ كَأَعْرَابِ الْمُسْلِمِينَ، يَجْرِي عَلَيْهِمْ حُكْمُ اللَّهِ الَّذِي يَجْرِي عَلَى الْمُؤْمِنِينَ، وَلَا يَكُونُ لَهُمْ فِي الْغَنِيمَةِ وَالْفَيْءِ شَيْءٌ إِلَّا أَنْ يُجَاهِدُوا مَعَ الْمُسْلِمِينَ، الخ»⁽¹⁾)

ژباړه : سليمان بن بريدۀ د خپل پلار څخه روايت كوي وايي : (رسول الله صلى الله عليه وسلم به چې كله د كوم لښكر يا سريې امير ته امر كولو ؛ نو د الله جل جلاله څخه په تقوى او د مسلمانانو سره په ښه چلند ورتۀ وصيت وكړ بيا به يې ورتۀ فرمائيل : [د الله په نوم د الله په لار كې غزا پيل كړه ، هغه چا سره وجنگيږه چې په الله كافر وي ، غزا كوه ، غلو ، خيانت او مثله كول مه كوه ، ماشومان مه وژنه ، كله چې د مشركانو د ښمنانو سره مخ شوې درې خبرو ته يې راوبله ، هره يوه يې چې قبوله كړه ، ته يې هم ورڅخه ومنه او جنگ ورسره مه كوه ، لومړى يې اسلام ته راوبله ، كه وه يې منلو ، ورڅخه يې قبول كړه او جنگ ورسره مه كوه ، بيا يې د دوى له استوگنځاى څخه د مهاجرينو استوگن

¹ - رواه مسلم ، كتاب الجهاد والسير ، باب تأمير الأمراء على البعوث ، وصيته اياهم باداب الغزو وغيرها .

خای ته راوبله ، که چېرته یې انکار وکړ ، نو بیا یې خبر کړه چې تاسو به د باندېه چیانو مؤمنانو په څیر یئ ، الله هغه احکام به پرې عملي کيږي کوم چې په مؤمنانو عملي کيږي مگر په غنیمت او فئ کې به حصه ونلري ، مگر که جهاد کې برخه وال وه نو بیا به له غنیمت څخه هم برخه ولري. تر اخر د حدیث ((...

د استدلال وجه : په پورته حدیث کې پدې جمله (فَإِنْ أَبَوْا أَنْ يَتَحَوَّلُوا مِنْهَا، فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّهُمْ يَكُونُونَ كَأَعْرَابِ الْمُسْلِمِينَ) استدلال کيږي ، چې رسول الله نوی مسلمانانو ته په دار شرک او دار کفر کې د استوگنې اجازه ورکړه ، نو دا پدې دلیل دی چې دار اسلام ته د هجرت کولو امر د استحباب لپاره ؤ نه د وجوب لپاره.

صنعاني رحمه الله د دې حدیث په تشریح کې لیکي : دا پدې دلیل دی چې دوی د اسلام څخه وروسته هجرت کولو ته بلل شوي ، نو هجرت استحبابا جایز شو ، ځکه په حدیث کې بیرته د هجرت د نه کولو اجازه هم راغلې¹.

امام شافعي رحمه الله فرمایي : رسول الله خپلو لښکرو ته امر کوي چا چې اسلام قبول کړ هغوی ته ووايي : که هجرت مو وکړ د هاغو حقوقو لرونکي یاست چې مهاجرین یې لري او هغه وجایب به درباندي وي کوم چې مهاجرینو باندې دي ، که هجرت مو ونکړ نو د بانديچیانو مسلمانانو په څیر به یئ ، رسول الله دوی ته هغه څه خبر ورکړوي چې دوی ته جائز دی².

¹ - الصنعاني، السيد محمد بن اسماعيل (ب.ت): سبل السلام شرح بلوغ المرام ، ۲ / ۴۶۷.

2 - أبو بكر البيهقي: أحكام القرآن للشافعي ، مكتبة الخانجي - القاهرة ، لومړی چاپ ، (۱۴۱۴ هـ - ۱۹۹۴ م) ، ۲ / ۱۸.

۴ - (عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا هِجْرَةَ بَعْدَ الْفَتْحِ، وَلَكِنْ جِهَادٌ وَنِيَّةٌ، وَإِذَا اسْتُنْفِرْتُمْ فَانْفِرُوا»¹)

ژباړه : ابن عباس رضی الله عنه څخه روایت دی دا وایي ، رسول الله وفرمایل : [د فتح څخه وروسته هجرت نشته ، مگر جهاد او نیت باقی دی ، کله چې در څخه د وتلو غوښتنه وشوه نو ووځئ .

د استدلال وجه : په پورته حدیث کې د استشهاد محل (لَا هِجْرَةَ بَعْدَ الْفَتْحِ) دی پدې معنی چې واجبی هجرت د مکې له فتحې وروسته ساقط شو ، وجوب یې نسخه او استحباب یا جواز لا باقی پاتې شو ، له همدې کبله د دار شرک یا دار کفر په استوګنو دار اسلام ته هجرت واجب ندی .

الخطابي رحمه الله همدې خبرې ته اشاره کوي وایي : د اسلام په اوایلو کې رسول الله ته هجرت کول مطلوب وه ، بیا دا هجرت فرض وګرځول شو تر څو د مسلمانانو په نفعه په جهاد کې برخه واخلي ، علم حاصل کړي ، تر څو چې دا موضوع په مختلفو ایاتونو کې په ټنګار سره وشوه ، حتی چې د هجرت د نه کولو په سبب یې د مسلمانانو موالات او دوستي قطعه اعلان کړه ، الله عزوجل فرمایي (إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ ءَاوَأُوا وَنَصَرُوا أُولَئِكَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِنَ وَلِيَّتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتَّىٰ

¹ - متفق عليه ، رواه البخاري ، كتاب الجهاد والسير ، باب فضل الجهاد والسير او باب وجوب النفير ، ما يجب من الجهاد والنية ، رواه مسلم عن عائشة ، كتاب الامارة ، باب المبايعة بعد فتح مكة علي الاسلام .

مُهَاجِرُونَ^۱] ژباړه: کومو خلکو چې ایمان راوړ او هجرت یې وکړ او د الله په لاره کښې په خپل سر او مال وجنگېدل، او کومو خلکو چې مهاجرینو ته ځای ورکړ او له هغو سره یې مرسته وکړه، هماغوی په اصل کښې یو د بل دوستان دي. پاتې شول هغه خلك چې ایمان یې راوړی دی خو (دارالاسلام ته یې) هجرت نه دی کړی نو له هغو سره ستاسې کومه دوستانه اړیکه نشته تر څو پورې چې هغوی هجرت نه وي کړی) کله چې مکه فتحه شوه د ټولو قبائلو څخه خلک په اسلام کې داخل شوه واجبې هجرت ساقط شو او استحباب یې باقی پاتې شو.^۲

نو د هجرت د وجوب علت د اسلام په ابتدا کې د مسلمانانو تکثیر او د کافرانو د طاقت له منځه وړل وه، کله چې مکه فتح شوه علت ختم شو او مدینې ته د هجرت کولو حکم هم ختم شو، ځکه نور نو اسلام قوي شوی، مگر کله که مسلمانان اتفاق وکړي په بعضي وختونو کې چې مسلمانان کم دي او کافرانو طاقت زیات دی او یوه هیواد ته راټول شي، تر څو د کافرانو طاقت ختم کړي نو په دغه وخت کې په مسلمانانو هجرت لازم دی، ځکه اوس نو له مکې څخه مدینې ته د هجرت علت دوباره را واپس شو.^۳

پدې ډول سره د دواړو ډلو مشهور دلائل سره د لنډې شرحې او د استدلال وجه ذکر شول، د دې لپاره چې چې اوس راجح نظر ته لار پیدا کړای

۱- الانفال / ۷۲.

۲- العسقلاني، احمد بن علي بن حجر (۱۴۲۴هـ-۲۰۰۴م): فتح الباري، ۷ / ۲۷۰ - ۲۷۱.

۳- الرازي، فخر الدين (۱۴۲۰هـ): التفسير الكبير، ۱۱ / ۱۶۹.

شي؛ غوره به وي تر څو د دواړو ډلو دلائل د قوت او ضعف، صراحت او خفاء له حیثه و ارزول شي او په نتیجه کې راجح نظر څرگند شي.

د دلائلو ارزونه :

الف : د لومړۍ ډله دلائلو ارزونه :

لومړۍ ډله علماء چې مالکیان، ابن حزم الظاهري او بعضي معاصرین پکې داخل دي او په دار کفر کې استوگنه اصلاً حرامه گڼي د دوی په دلائلو باندې بعضي اعتراض واردېږي چې دلته ورته په ترتیب سره اشاره کېږي:

۱ - د قراني دلائلو ارزونه :

لومړی دلیل : (إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّيْتُمُ الْمَلَائِكَةَ ظَالِمِينَ أَنفُسِهِمْ

قَالُوا فِيمَ كُنْتُمْ قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الْأَرْضِ ...^۱)

ژباړه : کومو خلکو چې پر خپلو نفسونو (دهجرت په نه کولو) ظلم کاوه پرېښتو له هغو څخه د هغو د سا اخیستلو په وخت کېږي پوښتنه وکړه چې تاسې په څه حال کېږي اخته وي؟ هغوی ځواب ورکړ چې مونږ په ځمکه کېږي کمزوري او مجبور وو.

د سبب نزول څخه څرگندېږي چې په پورته آیات کې د هجرت امر له مکې څخه مدینې ته متوجه ؤ، خو اصولي قاعدې په بناء چې [اعتبار د لفظ عام والي ته دی نه د مورد خاص والي ته] د آیات حکم عام دی، البته حکم په

^۱ - النساء / ۹۷ - ۹۹.

یوه علم باندې معلول دی؛ یعنی مکه کې مسلمانان د دین له کبله په فتنه کې لویدل؛ امر ورته وشو چې مدینې ته هجرت وکړئ تر څو مو دین په امان شي، نو د هجرت حکم معلول دی په یوه علت پورې کله چې علت موجود شو معلول به موجودیږي، یعنی کله چې د دین یا نفس د نقصان ویره وي نو د هجرت وجوب به راځي او دا خو اتفاقي صورت دی.

همدې خبرې ته امام شافعي رحمه الله داسې اشاره کوي: (نبوي سنت پدې دلالت کوي چې د هجرت فرضیت په هغه چا دی چې طاقت یې لري او کوم ښار کې چې مسلمان شوی؛ هلته د دین په لحاظ فتنه کې گرفتاریږي، ځکه رسول الله بعضي کسانو ته په مکه کې د استوګنې اجازه ورکړې، لکه عباس بن عبدالمطلب رضی الله عنه او نور، ځکه دوی له فتنې څخه په امان وه...¹)

نو پورته آیات له مدعی سره مطابقت نلري پدې معنی چې مدعی دا وه چې اصل له دار شرک او دار کفر څخه هجرت دی خو دلیل وایې چې کله فتنه موجوده وه د هجرت فرضیت به موجودیږي.

دویم دلیل: (إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ

وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ...²)

¹ - القرطبي، محمد بن أحمد بن أبي بكر (۱۳۸۴هـ - ۱۹۶۴م): الجامع لاحكام القرآن، ۲ /

۱۷۰.

² - الانفال / ۷۲.

ژباړه : کومو خلکو چې ایمان راوړ او هجرت یې وکړ او د الله په لاره کښې په خپل سر او مال وجنگېدل...

په دغه دلیل هم هماغه اعتراض دی ، چې هجرت اصل ندی بلکې د یوه علت له کبله ؤ ، لکه فخرالدین الرازي رحمه الله د دې آیات په تفسیر کې لیکي : (د هجرت څخه مقصود د مسلمانانو اجتماع ، تکثیر او یو دبل امداد ؤ او د مینې ، طاقت او عدم تفرقي موضوع وه¹).

نو پدې آیات هم هلته استدلال کیدلی شي چې مسلمانان کمزوري وي ، په یوه ځای کې راټولیدل ورته ضرورت وي ، د دین له کبله په فتنه کې وي ، نفسونه یې په امان نه وي.

دریم دلیل : (وَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُوا فَتَكُونُونَ سَوَاءً فَلَا

تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ أَوْلِيَاءَ حَتَّىٰ يُهَاجِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ...²)

ژباړه : هغوی خو دا غواړي لکه چې څنگه په خپله کافران دي هماغسې تاسې هم کافران شئ تر څو تاسې او هغوی ټول سره برابر شئ. له دې امله له هغو نه هېڅوک خپل دوستان مه نیسئ ترڅو چې هغوی د خدای په لار کښې هجرت ونه کړي.

دغه ایاتونه هم د هغه چا اړوند نازل شوي چې مکه منوره کې یې استوګنه لرله او مدینې ته یې هجرت ونکړ ، هلته هم د هجرت ځانګړي اسباب او علتونه موجود وه ، لکه د مسلمانانو تقویه او جهاد کول ، د دین اړوند له فتنې

¹ - الرازي ، فخر الدین (۱۴۲۰ هـ) : التفسیر الکبیر ، ۵ / ۱۶۷.

² - النساء / ۸۹.

څخه خوندي توب ، د دين زده كړه ، نيل الاوطار كې د خطابي رحمه الله له قول څخه د مكې څخه مدينې ته د هجرت اسباب داسې په گوته كوي : (كله چې رسول الله مدينې ته هجرت وكړ نو په مسلمانانو هم مدينې ته هجرت واجب شو ، د رسول اله په ملگرتيا قتال كې برخه اخستل ، د دين زده كړه او دا خبره په ډيرو اياتونو كې په تاكيد ذكر شوى ده ، چې د مسلمانانو ترمنځ يې موالات قطع كړ كوم چې مهاجر وه او كووم چې مهاجر نه وه ، الله عزوجل فرمايي [إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ ءَاوَأُوا وَنَصَرُوا أُولَئِكَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِّنْ وَلِيَّتِهِم مِّنْ شَيْءٍ حَتَّىٰ يُهَاجِرُوا^١] كله چې مكه فتحه شوه د ټولو قبائلو خلك په اسلام كې داخل شول نو واجبي هجرت قطع شو او استحباب پاتې شو.^٢)

٢ - د احاديثو څخه دلایلو ارزونه :

لومړی دلیل : («أَنَا بَرِيءٌ مِنْ كُلِّ مُسْلِمٍ يُقِيمُ بَيْنَ أَظْهَرِ الْمُشْرِكِينَ»^٣)
 زه د هر هغه مسلمان څخه ناراضه يم چې د مشركانو منځ كې اوسېږي))
 له پورته حديث څخه په استدلال كولو دوه اعتراضه راځي :

^١ الانفال / ٧٢.

^٢ - الشوكاني ، محمد بن علي بن محمد بن عبد الله (١٤١٣هـ - ١٩٩٣م) : نيل الاوطار ، ٨ /

٢٩.

^٣ - مخكې يې تخریج وشو

لومړی اعتراض : د سند په حیثه : په پورته حدیث کې د جرح او تعدیل علماؤ کلام کړی ، لکه دا خبره خطابي کړې ، ابن حجر رحمه الله بیا وایي : دا حدیث صحیح دی او امام بخاري یې ارسال ته ترجیح ورکړې.¹

خو غوره دا بریښي چې حدیث صحیح دی او استدلال پرې درست دی.²

دویم اعتراض د متن په لحاظ : کله چې سند درست دی او د استدلال وړ دی نو دلته بیا بل اعتراض متوجه کیږي ، هغه دا چې دغه حدیث د یوه خاص علت له کبله ویل شوی دی ، پدې معنی چې هاغه سیمه کې چې دغه مسلمانان کمزوري وه ، د دین اظهار یې نشو کولی او په هجرت قادر وه ، نو سره لدې هجرت نه کول یې جرم وگڼل شو او رسول الله ورڅخه بې زاري اعلان کړه.

لکه همدغه خبره ابن حجر رحمه الله پدې حدیث باندې په تعلیق کې کوي : دا حدیث د هغه چا په مورد کې محمول دی چې د دین په اړوند له فتنې څخه په امن نه وي او د مشرکانو منځ کې استوگنه کوي.³

دویم دا چې د دې حدیث په مفهوم کې درې احتمالات موجود دي او کله چې احتمال راشي استدلال باطل گرځي ، لکه تحفة الاحوي له خطابي

¹ - مبارکفوري ، صفي الرحمن (۱۴۱۸هـ - ۱۹۹۷م) : اتحاف الکرام شرح بلوغ المرام ، دار السلام ، ۲/ ۳۸۳.

² - أبو زکریا محيي الدين يحيى بن شرف النووي (ب.ت) : المجموع شرح المهذب ، تحقيق : محمد نجيب المطيعي ، جدة - المملكة العربية السعودية ، مكتبة الارشاد ، ۱۹ / ۲۶۳.

³ - العسقلاني ، احمد بن علي بن حجر (۱۴۲۴هـ - ۲۰۰۴م) : فتح الباري ، ۶ / ۴۶.

¹ رحمه الله څخه نقل کوي: د دې حديث په معنی کې درې اقوال دي، څوک وایي دا دواړه په حکم کې یو شان ندي، چا ویلي چې دلته د دار کفر او دار اسلام ترمنځ فرق بیان شوی او مسلمانانو ته جایز ندي چې د کفارو په سیمه کې استوګنه ولري، بعضي وایي: مسلمانان باید د مشرکانو په څیر او شکل ژوند ونه کړي یعنی مشابهت باید ونکړي.²

پورته تحقیق ته په کتو دا حدیث پدې ځای کې د استدلال وړ ندی، یو خو دا چې د دې حدیث حکم د یوه علت له کبله و او دویم دا چې د دې حدیث په مفهوم کې احتمالات موجود دي.

دویم دلیل: («لَا تَنْقَطِعُ الْهِجْرَةُ حَتَّى تَنْقَطِعَ التَّوْبَةُ، وَلَا تَنْقَطِعُ التَّوْبَةُ حَتَّى تَطَّلَعَ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِهَا»³) [هجرت تر هغې نه قطع کیږي تر څو چې توبه نه وي قطع شوي او توبه تر هغې نه قطع کیږي تر څو چې لمر له مغرب څخه نه وي راپور ته شوی.]

د دې حدیث په وړاندې دا اعتراض کیدلی شي، چې دا هم په خاصو حالاتو او ظروفو پورې خاص دی، لکه د مسلمانانو او غیر مسلمو ترمنځ د

¹ - الخطابي، اصلی نوم یی حمد بن محمد بن إبراهيم ابن الخطاب البستي، أبو سليمان: فقيه او محدث دی، بست دخلکو څخه دی چه بست دکابل یوه سمه ده، دنسل سلسله یی زید بن الخطاب ته منسوب ده، مشهور تالیفات معالم السنن في شرح سنن أبي داود، و بیان إعجاز القرآن او إصلاح خطأ المحدثين او غریب الحديث او تفسیر أحاديث الجامع الصحيح للبخاري په بست سمه کی وفات شوی دی، گوره: زرکلي، خير الدين بن محمود بن محمد بن علي بن فارس (۲۰۰۲م): الأعلام ۲/ ۲۷۳

² - المبارکفوري، محمد عبد الرحمن ابن عبد الرحيم (ب.ت): تحفة الاحوذی، ۵ / ۱۹۰ -

۱۹۱.

³ - مخکې یې تخریج وشو، ص

جنگ حالت کې او مسلمانان د هغه کسانو باندې په ویره کې وي کوم چې د مشرکانو سیمه کې استوگنه لري د دې تر څنگ پدې حدیث کې له کوم ځایه هجرت وشي؟! ، چېرته وشي؟! دا موضوع روښانه نده ، نو د لومړي نظر لپاره پکې کوم حجت هم نشته.

لکه صنعاني رحمه الله د دې حدیث په تعلیق کې وايي : ... دا حدیث د هجرت په وجوب دلالت نه کوي او د هجرت د ثواب په اړوند پکې څه نشته¹.

دریم دلیل : " لَا تُسَاكِنُوا الْمُشْرِكِينَ وَلَا تَجَامِعُوهُمْ ، فَمَنْ سَاكَنَهُمْ أَوْ جَامَعَهُمْ فَهُوَ مِثْلُهُمْ"²

پدې حدیث کې هم دوه قسمه نیوکې لیدل کیږي ، لومړی د سند په لحاظ دغه حدیث ضعیف دی امام ذهبی رحمه الله وايي : دا سند توره تیاره دی ، حجت پرې نشي نیول کیدلی³.

دویم د متن په لحاظ : که چېرته حدیث صحیح هم وگڼو نو بیا هم دلته پرې استدلال نشي کیدلی ځکه ، حدیث د حکم د یوه علت سره تړلی چې هغه د فتنې څخه ویره ده او دلته زمونږ خبره د امن په حالت کې استوگنه ده.

لکه اللجة الدائمة د دې حدیث علت ته داسې اشاره کوي : حدیث (فَمَنْ سَاكَنَهُمْ أَوْ جَامَعَهُمْ فَهُوَ مِثْلُهُمْ) او ((«أَنَا بَرِيءٌ مِنْ كُلِّ مُسْلِمٍ يُقِيمُ بَيْنَ

¹ - الصنعاني، السيد محمد بن اسماعيل (ب.ت): سبل السلام شرح بلوغ المرام ، ٤ / ٤٥.

² - مخکې تخریج وشو ، ص

³ - أبو زكريا محيي الدين يحيى بن شرف النووي (ب.ت) : المجموع شرح المهذب ، ١٩ /

أَظْهَرُ الْمُشْرِكِينَ) دغه دوه حدیثونه د سخت وعید او د مشرکانو سره د استوګنې په تحریم دلالت کوي ، لکه دغه دوه حدیثونو د مشرکانو له استوګن ځای څخه د هجرت کولو فرضیت څرګندېږي ، خو دا د هغه چا په حق کې چې د دین اظهار وه نه شي کولی¹.

ب : د دویمه ډله علماؤ د دلائلو ارزونه :

دغه رنگه د دویمه ډله علماء چې وایي ، په استوګنه کې اصل اباحت دی او کله چې یو مسلمان په امن کې وي نو په دار کفر کې استوګنه جایز ده او دا قول د جمهورو احنافو ، حنابلہ و او مالکیانو نظر دی د دوی دلائلو باندې هم یو څه اعتراضات شته چې دلته په لنډ ډول ورته اشاره کېږي :

۱ - : د قراني دلائلو ارزونه :

لومړی دلیل (إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّيْتُمُ الْمَلَائِكَةَ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنْتُمْ قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ...²)

ژباړه : کومو خلکو چې پر خپلو نفسونو (دهجرت په نه کولو) ظلم کاوه پرېښتو له هغو څخه د هغو د سا اخیستلو په وخت کېږي پوښتنه وکړه چې تاسې په څه حال کېږي اخته وئ؟ هغوی ځواب ورکړ چې مونږ په ځمکه کېږي کمزوري او مجبور وو...

لډې دلیل څخه جواب دا دی چې آیات په یوه خاصه واقعه کې راغلي چې هغه له مکې څخه مدینې ته هجرت کول وه¹.

¹ - مجلة البحوث الاسلامية ، گڼه ٦٠ ، ص ٦١ .

² - النساء / ٩٧ - ٩٩ .

او مکه دار کفر ؤ او مدینه دار اسلام نو له همدې کبله دار کفر څخه دار اسلام ته د هجرت امر شوی ؤ نه د فتني له کبله.

دویم دلیل : ﴿ وَمَنْ يُّهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مُرَآغَمَا كَثِيرًا وَسَعَةً... ﴾^۲

ژباړه : څوك چې د الله په لار كښې هجرت وكړي هغوی به په ځمكه كښې د پناه اخیستلو ډېر ځایونه او د ژوند تېرولو له پاره ډېره پراخي ومومي... د دې آیات کریمه له سبب نزول څخه معلومیږي چې جناب رضی الله عنه په سخت حالت کې هجرت وکړ لکه څنگه چې مخکې هم ورته اشاره وشوه ، کچیرته دره کفر څخه دار اسلام ته هجرت کول واجب نه وی نو ده به دومره مشقت نه برداشت کولو.

دریم دلیل : ﴿وَإِذِ اعْتَرَلْتُمُوهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ فَأَوْدًا إِلَى الْكَهْفِ...﴾^۳

ژباړه : كله چې اوس تاسې له هغو او د هغو له غير الله معبودانو څخه خپلې اړیکې پریکړې دي، نو ځی فلانی څمڅې ته پناه یوسی...

¹ - الرازي ، فخر الدين (۱۴۲۰ هـ) : التفسير الكبير ، ۱۱ / ۱۱۷ او القرطبي ، محمد بن أحمد بن أبي بكر (۱۳۸۴ هـ- ۱۹۶۴ م) : الجامع لاحكام القرآن ، ۵ / ۳۴۶.

² - النساء / ۱۰۰.

³ - الكهف / ۱۶.

د دې دليل په وړاندې هم يو څو اعتراضونه كيدلى شي :

لومړى : دا د مخكني شريعتونو حكم دى او د مخكنيو شريعتونو په حجيت كې د علماؤ اتفاق ندى موجود.

دويم : كه مخكني شريعتونه قابل د استدلال هم وگرځي ، نو بيا هم زمونږ لپاره دليل دى (لومړى نظر لپاره) پدې معنى چې دوى له دار كفر څخه هجرت وكړ او دا پدې دليل دى چې په دار كفر كې استوگنه ممنوع ده.

څلورم دليل : (يَعْبَادِي الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ أَرْضِيَّ وَسِعَةُ فَإِنِّي

فَاعْبُدُونِ ﴿٥٦﴾^١

ژباړه : اى زما مؤمنو بندگانو! زما ځمكه پراخه ده، نو تاسې همدا زما بندگانگى وكړئ.

لدې ايات څخه داسې جواب كيدلى شي چې اگر كه دې ايات د هجرت مگان ندى مشخص كړى خو ډير نصوص پدې دال دي چې دار شرك كې استوگنه منع ده ، چې دا دلايل مخكې د لومړي نظر په دلايلو كې تير شول.

٢- : احاديثو څخه دلايلو ارزونه :

لومړى دليل : («فَاعْمَلْ مِنْ وَّرَاءِ الْبِحَارِ، فَإِنَّ اللَّهَ لَنْ يَتْرَكَ مِنْ عَمَلِكَ شَيْئًا»...^٢] له بنارونو لرې اوسپړه ، الله عزوجل ستا له اعمالو هيڅ هم نه

^١ - العنكبوت / ٥٦.

^٢ - مخكې يې تخريج وشو

کموي [(دلته اعرابي مدینې ته د هجرت پوښتنه کړې او هغه هجرت خو د فتح مکې سره منسوخ شوی دی ، نو دلته خو په دار کفر کې د استوگنې د جواز کوم دلیل نشته.

ابن حجر رحمه الله پدې حدیث تعلیق کې لیکي : دا واقعه د فتح مکې څخه وروسته واقع شوی ، ځکه مخکې خو هجرت فرض عین ؤ او له فتح مکې څخه وروسته یې فرضیت په (لا هجرة بعدا الفتح) منسوخ شو¹.

دویم دلیل : د عایشې رضی الله عنها اثر چې فرمایي (لَا هِجْرَةَ الْيَوْمَ كَانَ الْمُؤْمِنُونَ يَفِرُّ أَحَدُهُمْ بَدِينِهِ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى وَإِلَى رَسُولِهِ...² [نن ورځ هجرت نشته ؛ وړاندې به مؤمنانو څخه هر کس د خپل دین له کبله الله او رسول ته هجرت کولو...])

دلته د (لَا هِجْرَةَ الْيَوْمَ) څخه مقصد له مکې څخه مدینې ته هجرت کول دي ، چې دا نن ورځ منسوخ شوی ، خو له دار کفر څخه دار اسلام ته هجرت کول خو لا هم باقی دی لکه مخکې مو چې دلائل څرگند کړل.

دریم دلیل : (ثُمَّ ادْعُهُمْ إِلَى التَّحْوُلِ مِنْ دَارِهِمْ إِلَى دَارِ الْمُهَاجِرِينَ...³ [بیا یې د دوی له استوگنځای څخه د مهاجرینو استوگنځای ته راوبله])

لدې څخه داسې جواب کیږي چې دروازه مهاجرین څخه مدینه مراد ده او د مکې له فتحې څخه وروسته مدینې ته هجرت کول مستحب وه ، خو د

¹ - العسقلاني ، احمد بن علي بن حجر (۱۴۲۴هـ - ۲۰۰۴م) : فتح الباري ، ۷ / ۳۰۷.

² - مخکې یې تخریج وشو

³ - مخکې یې تخریج وشو

دار کفر څخه دار اسلام ته د هجرت د فرضیت بقاء د قیامت تر ورځې ده ، د هغه دلائلو له کبله چې مونږ مخکې ذکر کړل.

څلورم : «لَا هِجْرَةَ بَعْدَ الْفَتْحِ...»¹ [د فتح څخه وروسته هجرت نشته]]

دا حدیث هم له دار شرک څخه دار اسلام ته د هجرت دوجوب مانع نه گرځي ، ځکه لدې حدیث څخه د مکې نه مدینې ته د هجرت نسخ معلومېږي ، ماوردي رحمه الله د دې حدیث په مفهوم کې دوه قوله نقل کړي : لومړی : له مکې څخه هجرت نشته ځکه دا نور دار اسلام ورگرځیده.

دویم : نن ورځ د هجرت هغه فضیلت نشته کوم چې پرون له مکې څخه مدینې ته ؤ ، ځکه هلته تکلیف ډیر زیات ؤ².

ترجیح :

د دواړو لورو دلایلو له ارزونې څخه دا نتیجه لاسته راځي چې ، پورته ذکر شي دلائل په دوه کټه گورۍ تقسیم شي ، لومړی قراني دلائل او دویم نبوي دلائل چې هر یو یې څخه یې لاندې نقاط په لاس راځي :

قراني دلائل :

۱- له مکې څخه مدینې ته د هجرت وجوب په هغه چا چې په هجرت

قادر وي.

¹ - مخکې یې تخریح وشو

² - الماوردي ، علي بن محمد بن محمد بن حبيب البغدادي (۱۴۱۹هـ - ۱۹۹۹م) : الحاوي الكبير ، ۱۶ / ۱۰۵ . او النووي ، أبو زكريا محيي الدين يحيى بن شرف (۱۳۹۲هـ) : المنهاج شرح صحيح مسلم بن الحجاج ، بيروت ، دار إحياء التراث العربي ۱۲۳ / ۹ .

۲ - څوک چې په هجرت قادر نه وي ، په هجرت نه کولو مجرم نه شميرل کېږي.

۳ - له دار ظلم څخه دار امن ته هجرت کول هر چپرته چې وي.

۴ - د دين ، نفس ، مال او اهل د حفاظت له کبله د هجرت مشروعيت.

نبوي دلائل :

۱ - د رسول الله په دور کې له دار شرک (مکې) څخه دار اسلام (مديني) ته د هجرت وجوب په هغه چا چې په هجرت قادر وي.

۲ - له دار کفر څخه دار اسلام ته د هجرت مشروعيت کله چې فتنه موجوده وي د قيامت تروځې باقي دی.

۳ - د دار کفر اصلي اوسيدونکو ته په دار کفر کې د استوگنې جواز کله چې فتنه نه وي موجوده.

۴ - دار ظلم څخه دار امن ته هجرت کولو مشروعيت لکه حبشې ته هجرت.

بالاخره دې نتيجه ته رسېږو چې : د بحث لاندې صورت يعني کله چې په دار کفر کې فتنه نه وي موجوده يعني دين ، نفس ، مال او اهل يې خوندي وي د هجرت حکم څه دې ؟ د لومړۍ ډلې دلائل چې په وجوب يې نقل کړي وه په زير بحث موضوع کې وارد نه وه ، ځکه دغه دلائل ټول د فتنې په علت سره معلل وه ، نو کله چې علت موجو وه حکم به موجودېږي ، همدې نقطې ته په کتو سره داسې ويلي شو چې په کفري هيوادونو کې استوگنه يا ورته هجرت کول هلته جواز لري چې فتنه نه وي موجوده او ضرورت هم

موجود وي د دې لپاره چې فتنه نفي شي او ضرورت موجودیت ثابت شي خو شرطونه ضرور دي ، محمد بن صالح العثيمين رحمه الله دغه شرطونه داسې په گوته کوي :

لومړی شرط : چې انسان سره به دومره علم وي چې شبهات پرې دفع کړي .

دویم شرط : دیني جنبه یې دومره قوي وي چې د شهواتو څخه ځان وژغوري .

دریم شرط : دغه هجرت ته به ضرورت موجود وي¹ .

همدارنگه په کفري هیوادونو کې د اقامت په اړوند دکتور محمد مصطفی نیازی د څو شرطونو څخه په داسې ډول یادونه کوي :

۱ - شرعي ضرورت به موجود وي تر څو په کفري هیواد کې پاتې او هلته میشت شي ، چې دغه چاري به په اسلامي هیوادونو کې نشي تر سره کولای ، لکه سوداگري ، دعوت ، د خپل مسلمان هیواد نمایندګي ، علمي زده کړه چې په اسلامي هیوادونو کې هغسې نه وي موجوده ، په خپل ځان له وژنې ، زندان او شکنجې څخه ویریدل او داسې نور ، یا هم داسې چې په اسلامي هیواد کې په خپل اولاد ، کورنۍ او شتمنۍ ویریدل ، د دغو لاملونو په موجودیت سره کولای شي په کفري هیواد کې پاتې شي .

۲ - په کفري هیواد کې به یې پاتې کیدل مؤقت وي ، دائمی بڼه به نه غوره کوي ، ان چې د تل پاتې ژوند نیت به هم نه کوي ، بلکې د مؤقت وخت

¹ - العثيمين، محمد بن صالح(ب.ت) : شرح الأصول الثلاثة، اسكندرية، دار الايمان للطبع والنشر والتوزيع، ص ۱۳۱- ۱۳۲ .

نیت به ور سره وي ، ځکه دا دائمي اوسیدنې يا نیت معنی دا ده چې له دار د اسلام څخه یې دار کفر ته پناه وړې ، او دغه کړنه د اسلامي حکم او مقرراتو سره په ټکر کې ده هغه دا چې هجرت به له دار کفر څخه دار اسلام ته کېږي .

د مؤقت وخت تیریدل به په داسې توگه وي چې د کوم حاجت لپاره تللي چې کله هغه هم پوره شي نو کفري هیواد به پرېږدي او خپل اسلامي هیواد ته به ستنېږي .

۳ - په کوم کفري هیواد کې چې پاتې کېږي هغه هیواد به دار حرب نه وي بلکې تعهد به ورسره شوي وي او که دار حرب وو بیا پکې پاتې کیدل جواز نلري ، دار حرب پدې معنی چې هیواد وال یې د مسلمانانو سره جنگیږي .

۴ - په هماغه کفري هیواد کې به د دین بشپړه ازادي موجوده وي تر څو مسلمانان وکولای شي د خپل دین شعائر په ښکاره او سمه توگه سرته ورسوي .

۵ - د دې وړتیا به موجوده وي چې په هماغه هیواد کې اسلامي تعلیمات زده کړي ، که چیرې د دې شونتیا نه وي بیا هلته پاتې کیدل جواز نلري ، ځکه چې پدغه حلت کې د الله پاک له دین څخه سرغړاوی دی .

۶ - د ده غالب گمان به دا وي چې د خپل دین ساتنه کولای شي ، د دې سر بیره د خپل اولاد او کورنۍ ساتنه هم د اسلام په چوکاټ کې کولای شي ، که داسې نه وي بیا پاتې کیدل جواز نلري¹ .

¹ - نیازی ، محمد مصطفی (۱۳۹۶هـ ش) : معاصر فقهي قضايا ، ۲ / ۲۲۶ - ۲۲۷ .

وړاندې کفري هیوادونو ته د هجرت حکم څرگند شو ، اوس به بعضي هغه مسائلو ته اشاره وشي چې نن ورځ ورسره مسلمانان لاس او گریوان دي ، په هغه حالاتو به لنډ بحث وشي چې مسلمان ضرورت احساسوي تر څو د هغې اهدافو د تر لاسه کولو لپاره کفري هیوادونو ته هجرت وکړي.

لومړۍ مساله : غیر اسلامي هیوادونو ته د تعلیم او سوداگرۍ لپاره هجرت کول

دا چې غیر اسلامي هیوادونو ته د سوداگرۍ لپاره او یا هم د تعلیم لپاره د هجرت کولو حکم څه دی نو په دې اړوند بعضي معاصرو علماؤ اقوالو باندې اکتفاء کوو :

۱ _ محمد بن صالح العثيمين رحمه الله وايي : کفري هیوادونو ته هجرت کول او هلته استوگنه اختیاره ول مختلف اقسام لري او هر قسم یې ځانگړي شرایط چې په لاندې ډول دي :

لومړی قسم : د اسلام لور ته بلنه او تر غیب ، دا یو قسم جهاد دی او حکم یې فرض کفائي دی په هغه چا چې قدرت یې ولري ، پدې شرط چې بلنه امکان ولري او د بلنه منع کیږي نه او خلک یې قبلوي هم ، ځکه اسلام لور ته بلنه د دیني واجباتو څخه ده.

دویم قسم : د کافرانو د احوالو د څیړنې لپاره تر د هغوی عقیدوي ، اخلاقي او اجتماعي اوضاع فساد خلکو ته څرگند کړي ، دا هم یو ډول جهاد دی.

دریم قسم : د اسلامي دولت د حاجت له کبله تر څو د اسلامي او کفري هیواد ترمنځ روابط وساتي لکه د سفارتونو مؤظفین ، پدې سره د مسلمانانو مصلحت ساتل کېږي.

څلورم قسم : د مباحو کارونو د تر سره کولو لپاره ضرورت وي لکه د تجارت تر سره کول چې د حاجت په اندازه هلته استوگنه مباح ده.

پنځم قسم : د تحصیل او تعلیم لپاره ، اگر که دا هم د مخکې قسم یعنی د مباح کارونو د ترسره کولو لپاره په اقامه کې راځي مگر دا له هغې څخه ډیر خطر ناک دی ، ځکه دا استوگنه کونکي په دین او اخلاقو اثر لري ، ځکه محصل د خپلې مرتبې د ټیټ والي او د استاذانو د مرتبې د جگ والي احساس کوي ، پدې سره د هغوی تعظیم ورته څرگندېږي او د هغوی د نظریاتو ؛ افکارو او سلوک څخه متاثره کېږي نو د هغوی تقلید کوي مگر هغه څوک چې الله عزوجل یې وژغوري ، همدارنگه د هغوی ته احتیاج احساسوي نو د هغوی طرف ته میلان کوي نو د دوی په اقامه کې څو نور شروط هم ضرور دي :

لومړی شرط : محصل باید د لوړ عقلي قوت لرونکی وی چې د گټې او تاوان توپیر پرې وکړای شي ، کوچیان او د کم عقل څښتنان باید ونه لیږل شي ، ځکه دا ډیر زیات اضرار لري کوم چې په د سر په سترگو لیدل شوي دي.

دویم شرط : محصل سره به دومره شرعي علم وي چې حق او باطل پرې وپېژندلی شي .

دریم شرط : دومره دیني قوت ورسره وي چې د کفر او فسق څخه پرې وژغورل شي.

څلورم شرط : حاجت باید موجود وي پدې معنی چې پدې تعلیم کې به مسلمانانو ته گټه وي او دغه تخصص به په بل اسلامي هیواد کې نشي تر سره کیدلی.

شپږم قسم : د استوگنې لپاره کفري هیواد ته هجرت کول ، چې دا تر پورته قسم هم ډیر خطر ناک دی ځکه پدې سره مینه ، موالاة او د کفارو د ډلې زیادت راځي¹.

۲ - شیخ صالح بن فوزان الفوزان رحمه الله وایي².

کفري هېوادونو ته هجرت کول جواز نه لري مگر په لاندې حالاتو کې:
الف: د هغو درملو کولو لپاره چې هغه په اسلامي هېوادونو کې نه کېږي.
ب: د سوداگرۍ لپاره هجرت کولی شي.

ج: او د هغو علومو د زده کړې لپاره هجرت کولی شي چې په اسلامي هېوادونو کې د هغې زده کړه نه کېږي، او مسلمانان د هغې زده کړې ته محتاجه وي.

د: دعوت لپاره تللی شي چې اسلامي شریعت نشر کړي.

۲_ عبدالله بن عبدالرحمن الجبرین¹ رحمه الله وایي: زده کوونکی غېر اسلامي هېوادونو ته د هغې زده کړې لپاره تللی شي کومه چې په اسلامي هېوادونو کې نه وي خو شرطونه یې په لاندې ډول وضعه کړي دي.

¹ - العثيمين، محمد بن صالح(ب.ت): شرح الأصول الثلاثة ، ص ۱۳۴ - ۱۳۸ ، باختصار

² - الفوزان، صالح بن فوزان بن عبدالله: المنتقى من

فتاوى، (<http://www.alfawzan.af.org.sa/node/3071>)، ۲/۲۵۳

الف: خپل ديني شعائر به په ښکاره ډول اداء کولی شي.

ب: د کفارو مجالسو کې به گډون نه کوي.

ج: کفري اخترونه به نه لمانځي.

د: کفارو ته به درناوي نه کوي.

ه: د درس ختميدلو سره به فوري خپل اسلامي هېواد ته راستنېږي.

و: د فواخشو څخه به ځان ساتي²

په خلص ډول ویلی شو چې : کفري هیوادونو ته د سوداگری او تعلیم

لپاره هجرت کول په پورته شرطونو باندې جائز دي.

دویمه مساله : کفري هیوادنو کې د ښه ژوند د تیرولو لپاره پناه اخېستل

د ښه ژوند د تیرولو څخه هدف دا دی چې : بغیر لدې چې شرعي

ضرورت موجود وي او یواځې د دې لپاره کفري هیوادونو کې پناه اخېستل چې

د ژوند له سهولتونو څخه برخمن شي.

د دې لپاره چې په دغه صورت کې د پناه اخېستلو په حکم باندې پوه شو

نو باید د هغه شروط په نظر کې ونیسو کوم چې په کفري هیوادونو کې د

¹ عبدالله بن عبدالرحمن بن عبدالله بن ابراهيم بن فهد بن حمد بن جبیرین د بني زید له قبیلې څخه ، د اسلام بلونکی او فقیه عالم ؤ ، په ۱۳۲۵هـ کې القویعیة کې پیدا شوی او د ملک فیصل په روغتون کې په کال ۱۴۳۰هـ کې وفات شوی. د نشر <http://www.ahlalhadeeth.com/vb/showthread.php?t=208670>

نېټه ۲۰۱۰/۰۴/۱۹ سهار ۱۰:۵۹ وخت.

<http://www.awda.com/pages/articles/default.aspx?id=2072> _²

<http://www.awqaf.gov.ae/fatwa.aspx?sectionID=9&RefID=13314>

استوگنې ، هلته د هجرت کولو او پناه اخېستلو لپاره علماؤ وضع کړي او مونږ ورته لږ وړاندې اشاره وکړه ، د دې لپاره چې له تکرار څخه مو ځان ساتلی وي د هغې شرطونو خلاصه ذکر کيږي :

محمد بن صالح العثيمين رحمه الله په کفري هیوادونو ته د هجرت لپاره دریم شرط وضع کړی چې : دغه هجرت ته به ضرورت موجود وي ، همدارنگه په کفري هیوادونو کې د اقامت په اړوند دکتور محمد مصطفی نیازی د څو شرطونو څخه یادونه کوي چې لومړی شرط یې دا دی: شرعي ضرورت به موجود وي تر څو په کفري هیواد کې پاتې او هلته میشت شي ، چې دغه چاري به په اسلامي هیوادونو کې نشي تر سره کولای ، لکه سوداگري ، دعوت ، د خپل مسلمان هیواد نماینده گي ، علمي زده کړه چې په اسلامي هیوادونو کې هغسې نه وي موجوده ، په خپل ځان له وژنې ، زندان او شکنجي څخه ویریدل او داسې نور ، یا هم داسې چې په اسلامي هیواد کې په خپل اولاد ، کورنۍ او شتمنۍ ویریدل ، د دغو لاملونو په موجودیت سره کولای شي په کفري هیواد کې پاتې شي ، شیخ صالح بن فوزان الفوزان رحمه الله او عبدالله بن عبدالرحمن الجبرین هم کفري هیوادونو کې د استوگنې لپاره هغه حالات په گوته کوي کوم چې په کفري هیواد کې د استوگنې لپاره د مسلمان ضرورت راپه گوته کوي¹.

دریمه مسأله : په غیر قانوني او قاچاقي لارو هجرتونو حکم او د غیر قانوني هجرتونو د کاروبار حکم

دا چې نن ورځ په نړۍ کې د غیر قانوني او قاچاقي لارو څخه هجرتونه صورت نیسي او دغه هجرتونه گڼ شمیر مفاسد له ځانه سره لري او د دغې

¹ - د دې شرطونو لپاره د دې بحث ۹۲ - ۹۳ صفحه وگوره.

هجرتونو مساعدونکي اشخاص د خپلو مادي گټو دلاسته راوړلو لپاره غريب او بې وزله اشخاصو ته دوکه ورکوي او په ناقانونه لارو يې قاچاق کوي نو پکار ده چې د دغه حالت حکم هم څرگند شي.

د ليبيا دار الافتاء ته د غير قانوني هجرتونو په اړوند يوه استفتاء وړاندې کيږي چې پدغه استفتاء کې د غير قانوني مهاجرينو او د غير قانوني هجرتونو د کاروباريانو په اړوند پوښتنه کې او په نتيجه کې نوموړی دار الافتاء په دغه اړوند يوه مستنده او جامع فتوی صادروي چې لنډيز يې دلته لوستلی شئ:

دغه کرڼه - لکه څنگه چې څرگنده ده - گڼ شمير مفسد لري ، شرعا حرام او ډير لوی ضرر پکې نغښتی ، خاص ضرر غير قانوني مهاجر ته او عام ضرر يې هېواد ته دی.

خاص ضرر د انسانانو ژوند ته متوجه دی چې د انسان روځونه پکې له منځه ځي ؛ د فقر او غربت له کبله غولول کيږي او د بحر له لارې اروپا ته ليږدول کيږي ، پدې کار سره د انسانانو ژوند او مال دواړه په خطر کې لويږي ، لوتل کيږي ؛ اختطاف کيږي او وژل کيږي.

کوم کسان چې د دغه غير قانوني هجرتونو کاروبار کوي د مال لاس ته راوړلو لپاره د انسانانو د قتل باعث جوړيږي د دوی دغه کرڼه حرامه ده ، ځکه الله عزوجل فرمايي : (وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ ۗ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ ۗ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۗ اِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ۝۱) ^ط

ژباړه : کوم کارونه چې د نیکۍ او خدای پالنې دي په هغو کښې له ټولو سره مرسته وکړئ او کوم کارونه چې د گناه او تیري وي په هغو کښې د هېچا ملاتړ مه کوئ.

او همدارنگه فرمایي : (مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا^١ وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ إِنَّ كَثِيرًا مِّنْهُمْ بَعَدَ ذَلِكَ فِي الْأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ ﴿١١٠﴾^(١)

ژباړه : چا چې یو انسان د وینې له بدلې یا په ځمکه کښې له فساد خورولو پرته (په ناحقه) وواژه داسې وگڼه لکه چې هغه ټول انسانان ووژل او چا چې څوک له مرگه وژغوره داسې وگڼه لکه چې هغه ټولو انسانانو ته ژوند ور وېښه؛ خو د هغو حال دادی چې هغو ته زمونږ پیغمبران پرله پسې له روښانه څرگندو لار ښودنو سره راغلل سره له دې هم د هغو زیاتره کسان په ځمکه کښې زیاتې کوونکي دي.

او هغه اشخاص چې له غیر قانوني لارو هجرت کوي د دوی دغه کار هم حرام دی ، ځکه دوی په خپله ځان د قتل خولۍ ته غورځوي او الله عزوجل فرمایي : (وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا^٢ ﴿١١١﴾^(٢)

ژباړه : او خپل ځانونه مه وژنئ باور ولری چې الله پر تاسې مهربان دی.

^١ - المائدة / ٣٢

^٢ - النساء / ٢٩

دا عمل داسې یو مفسد عمل دی چې ټولو خلکو باندې لازم ده چې د دغه فساد د مخنيوي لپاره کار وکړي.¹

څلورمه مساله : په غیر قانوني ډول استوگنې حکم

په غیر قانوني او قاچاقي لارو هجرت کول او غیر قانوني استوگنې ترمنځ توپیر دا دی چې که یو شخص په قانوني لارو باندې هم هجرت وکړي خو په میلمه هیواد کې یې د استوگنې قانوني موده پوره شي نو هلته استوگنه یې غیر قانوني گڼل کېږي چې د دې حکم په اړوند دکتور محمد بن موسی بن مصطفی الدالي وايي : د نړۍ د هیوادونو ترمنځ چې په کومو حدودو باندې اتفاق صورت نیولی دی او د یوه حکومت تر تسلط لاندې وي ، هیڅ هیواد او د هیڅ هیواد افرادو ته مناسبه نده چې لدغه حدودو څخه بغیر له قانوني اجازې څخه تیر شي او یا ورته داخل شي ، د دې خبرې پابندي کول د دولتونو سیاسي قدرت ته درناوي کول دي د سیمي امن او امان خوندي کوي او دا د دې دلیل دی چې یوه هیواد ته له ناقانونه لارو څخه داخلیدل او هلته استوگنه کول مطلقاً حرام دی د مؤقت وخت لپاره وي او که د دائم لپاره د سیاسي ، دیني او یا نورو مقاصدو لپاره ، ځکه دغه عمل د فساد د خپریدو او نا امنۍ باعث جوړېږي او دا یو قسم اشغال گڼل کېږي او ډیر ځله جنگونو ته هم لاره حواره وي.²

1 - دار الافتاء الليبية (٢٠١٥) المتاجرة في الهجرة غير الشرعية ، (<https://ifta.ly>) ، (د

نشر تاریخ ١١ / ٥ / ٢٠١٥)

2 - الدالي ، محمد بن موسی بن مصطفی (ب.ت): الوطن والاستيطان دراسة فقهية ، مكتبة

الراشد ناشرون ٢ / ٤٧٧ .

په پورته ډول سره د هجرت حکم په اسلامي فقه کې څرگند شو اوس پکار ده چې اسلامي هیواد کې د غیر مسلمو پناه اخیستلو (عقد الامان) حکم او شروط هم څرگند شي تر څو پوه شو چې اسلامي فقه په اسلامي هیوادونو کې غیر مسلمو ته د استوگني اجازه په کومو شرایطو ورکوي.

د غیر مسلمو ته د پناه ورکولو حکم : قرانکریم چې د اسلامي فقهي لومړنی مصدر دی پدې اړوند فرمایي : (وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلِمَ اللَّهِ ثُمَّ ابْلِغْهُ مَأْمَنَهُ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٦٠﴾)

ژباړه : او که له مشرکانو نه کوم څوک په پناه غوښتلو تا ته راشي (تر څو چې د الله کلام واورې) نو هغه ته پناه ورکړه تر دې پورې چې د الله کلام واورې. بیا هغه د هغه دامن تر ځایه ورسوه. دا ددې له پاره باید وشي چې دوی علم نلري.

پورته آیات کریمه څرگند نص دی پدې کې چې کفارو ته د قرانکریم د اوریدلو لپاره امان ورکول واجب دي ، تر د قرانکریم په اوریدلو سره حقائق درک او د اسلامي شریعت حقانیت ومني.

په اسلامي فقه کې غیر مسلمو ته د پناه ورکولو موضوع په دوه ډوله صورت نیسي ، یو یې عام امان دی او بل هم خاص امان چې دلته یې دواړو اقسامو په اړوند د فقهاؤ نظریاتو ته په لنډ ډول اشاره کوو :

الف : عامه پناه (عام امان) :

عامه پناه هغه پناه ته وايي چې يو زيات شمير وگړو ته ورکول کيږي د بيلگې په ډول د يوه ولايت اوسيدونکو ته د پناه ورکول.¹

دا چې عام امان يا عامه پناه ورکول د چا واک دی ، د مسلمانانو د مشر او که د هر مسلمان ؟ نو پدې اړوند د فقهانو دوه نظريات دي .

لومړی نظر: عام مسلمانان کولی شي چې عام امان ورکړي ، مگر که مفسده پکې موجوده وه نو بيا صحيح ندی ، دا نظر د احنافو دی.²

دويم نظر : عام امان د عامو مسلمانانو له لوري نشي ورکول کيدلی بلکې عام امان به د مسلمانانو امير ورکوي ، دا نظر د حنابله ، شوافع او مالکيانو دی.³

احناف پدې حديث استدلال کوي: (ذِمَّةُ الْمُسْلِمِينَ وَاحِدَةٌ، يَسَعَى بِهَا أَدْنَاهُمْ⁴)

1 الزحيلي ، وهبه (۱۳۹۵ ال - ۲۰۱۶ز) : نړيوالې اړيکې د اسلام او نړيوالو حقوقو پرتليزه لوستنه ، ص ۲۰۶ .

2 - السيواسي ، کمال الدين محمد بن عبد الواحد ابن الهمام : فتح القدير ، ۴۶۲ / ۵

3 - المقدسي ابن قدامة ، أبو محمد موفق الدين عبد الله بن أحمد بن محمد (ب.ت): المغني ، ۲۴۲ / ۹ - ۲۴۳ ، البهوتي ، منصور بن يونس بن صلاح الدين ابن حسن بن إدريس (ب.ت): كشاف القناع عن متن الإقناع ، دار الكتب العلمية ، ۱۰۵ / ۳ ، الابي ، صالح عبدالسميع (ب.ت) : جواهر الأكليل ، بيروت ، دار الفكر ، ۱ / ۲۵۸ ، الشربيني ، شمس الدين محمد بن أحمد الشافعي (۱۴۱۵هـ - ۱۹۹۴م) : مغني المحتاج إلى معرفة معاني ألفاظ المنهاج ، ۵۱ / ۶ .

4 - متفق عليه رواه البخاري كتاب الاعتصام بالكتاب والسنة ، باب ما يكره من التعمق والتنازع في العلم، والغلو في الدين والبدع او مسلم كتاب الحج ، باب اب فضل المدينة

ژباړه : د مسلمانانو ذمه برابره ده ، ادنی مسلمان ته هم رسېږي .

د اَدْنَاهُمْ معنی دا ده چې : د مسلمانانو کم هم او کم یو وي ، نو د یوه مسلمان امان هم جائز دی¹ .

خو د دې دلیل څخه یې جواب دا دی چې : دا حدیث پدې دلیل دی چې یو مسلمان کافر ته امان ورکولی شي ، خو پدې معنی ندی چې یو مسلمان زیاتو کافرانو ته امان ورکولی شي ، ځکه دا کار د جهاد د تعطیل سبب جوړېږي او د جهاد تعطیل جایز ندی ، همدارنگه پدې کار سره په اسلامي هیواد کې گډوډي رامنځ ته کیدلی شي .

خو جمهور علماء استدلال کوي چې اقلیمونو او سیمو ته امان ورکول د امام کار دی ، که افراد دا اجازه ولري نو د امام وظایف به د خنډ سره مخ شي او امام په ټول رعیت باندې ولایت لري ، د مسلمانانو مصالح د امام د نظر او تقدیر پورې تړلي نو هیڅ چا ته جایز ندی چې د ده په وظایفو کې گوتې ووهي ، همدارنگه په امان ورکولو سره د جهاد تعطیل راځي او جهاد فرض دی تعطیل یې جائز ندی² .

او د جمهورو علماء استدلال قوي هم ښکاري ، ځکه امان ورکول هلته مشروع دي چې مسلمانانو ته پکې ضرر نه وي متوجه او کله چې افراد ټول هیواد ته پناه ورکوي نو پدې کې ښکاره ضرر متوجه دی .

¹ - السیواسي ، کمال الدین محمد بن عبد الواحد ابن الهمام : فتح القدير ، ۴۶۲ / ۵ .

² - المقدسي ابن قدامة ، أبو محمد موفق الدین عبد الله بن أحمد بن محمد (ب.ت) : المغني ، ۲۴۲ / ۹ او الابي ، صالح عبدالسميع (ب.ت) : جواهر الأکلیل ، ۲۵۸ / ۱ ، الشربيني ، شمس الدین محمد بن أحمد الشافعي (۱۴۱۵هـ - ۱۹۹۴م) : مغني المحتاج إلى معرفة معاني ألفاظ المنهاج ، ۲۳۷ / ۴ .

ب : ځانگړې پناه

که چيرې يوه يا له لسو څخه کمو وگړو ته پناه ورکول شي ؛ نو ځانگړې پناه گڼل کيږي¹.

پورته ډول امان د اسلامي فقهي د ټولو مذاهبو په اتفاق سره هر مسلمان ور کولی شي².

البته په دغه پناه کې به مسلمانانو ته ضرر متوجه نه وي ، که مسلمان داسې کافر ته پناه ورکړه چې هغه د کافرانو جاسوس وي او يا پکې مسلمانانو ته بل کوم ضرر وي دغه پناه به غير قابل د قبول وي³.

1 - الزحيلي ، وهبه (۱۳۹۵ ل - ۲۰۱۶ ز) : نړيوالې اړيکې د اسلام او نړيوالو حقوقو پرتليزه

لوستنه ، ص ۱۰۵

2 - الکاساني ، علاء الدين أبو بكر بن مسعود بن أحمد (۱۴۰۶ هـ - ۱۹۸۶ م) : بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع ، ۹ / ۷۲۷ ، المقدسي ابن قدامة ، أبو محمد موفق الدين عبد الله بن أحمد بن محمد (ب.ت) : المغني ، ۹ / ۲۴۳ الابي ، صالح عبد السمیع (ب.ت) : جواهر الأکلیل ، ۱ / ۲۵۸ ، الشربيني ، شمس الدين محمد بن أحمد الشافعي (۱۴۱۵ هـ - ۱۹۹۴ م) : مغني المحتاج إلى معرفة معاني ألفاظ المنهاج ، ۶ / ۵۱ .

3 - السيواسي ، کمال الدين محمد بن عبد الواحد ابن الهمام : فتح القدير ، ۵ / ۴۶۴ ، الشربيني ، شمس الدين محمد بن أحمد الشافعي (۱۴۱۵ هـ - ۱۹۹۴ م) : مغني المحتاج إلى معرفة معاني ألفاظ المنهاج ، ۶ / ۵۳ .

دويم پراگراف : د هجرت او پناه اخستنې حکم د نړيوالو

تړونونو په رڼا کې

لومړۍ جز : د هجرت حکم

په نړيوالو تړونونو کې هجرت او پناه اخستنې يو قانوني حق گڼل شوی ، هر بشر حق لري چې د کور د ننه يا بهر ته هجرت وکړي ، د بشري حقوقو نړيواله اعلاميه په ديارلسمه ماده کې د هجرت د حق اړوند وائي : (الف : هر څوک حق لري چې د هر هيواد په دننه کې ازادانه تگ او راتگ وکړي او د استوگنې ځای انتخاب کړي .

ب : هر څوک حق لري ، چې د خپل هيواد په گډون هر هيواد پرېږدي او يا خپل هيواد ته راستون شي.¹

چې پورته ماده بشر ته د داخلي او خارجي هجرتونو حق ثابتوي ، بشر د هيواد په داخل کې د ازاد تگ راتگ حقدار بولي او همدارنگه بشر ته حق ورکوي چې د خپل هيواد څخه بهر هجرت وکړي او يا خپل هيواد ته راستون شي .

خو البته بشر ته د حق تر څنگ د دې لپاره چې عامه امنيت خوندي وي او نظام په خطر کې نه وي پکار ده چې هجرت په مشروع توگه تر سره شي .

¹ - ناصري ، صفي الله : نړيوال سندونه (د ملگرو ملتونو منشور ، د بشر حقونو نړيواله اعلاميه ، د بشر حقونو اسلامي اعلاميه) ص ۵۵ .

قانوني هجرتونه : قانوني مهاجرین ، منظم یا ثبت شوي مهاجرین هغه کسان دي چې : د راتللو اقامت او د هغوی استعمال په مهاجر قبلونکي هیواد کې د رسمي دولتي مراجعو لخوا قانوني گڼل شوی وي ¹.

نو خارجي هجرتونه هلته قانوني گڼل کېږي ، کله چې د دواړو دولتونو ترمنځ د مهاجرینو په انتقال اتفاق تر سره شوی وي ، قانوني هجرتونه هغه دولتونو ته تر سره کیدلی شي چې قوانین یې په مهاجرینو باندې قیودات نه وي لگولي او هلته د تگ لپاره د ویزې ضرورت نه وي ، همدارنگه هغه دولتونو ته تر سره کیدلی شي چې قوانین یې مهاجرینو د قبول لپاره شرایط وړاندې کړي وي ، دغه دولت بیا مهاجرینو ته ویزې ورکوي او په قانوني شکل هجرت صورت نیسي ².

قانوني هجرتونه بیا په دوه ډولونو تقسیم کیدلی شي ، یو یې دایمي هجرت دی او دویم یې هم مؤقتي هجرتونه :

الف : دایمي هجرتونه : دایمي هجرتونه چې اعطایي هم ورته ویل کیدلی شي په لاندې ډولونو کیدلی شي :

لومړی : د سرمایه گذارۍ په طریقو

د مهاجرینو لخوا په قبلونکي هیواد کې سرمایه گذاري کول تر څو هغوی د ده مهاجرت قبول کړي یو له مشهورترینو او مؤفق ترینو قانوني

1 - نمین ، سپیده غفاري (۱۳۹۰هـ ش) : حقوق مهاجرت ، تهران - ایران ، انتشارات جنگل جاودانه ، ص ۱۳

2 - نور ، عثمان الحسن محمد او المبارک ، یاسر عوض الکریم (۱۴۲۹هـ : ۲۰۰۸م) : الهجرة غیر المشروعة والجريمة ، ص ۱۷

هجرتونو څخه شميرل کيږي ، دا چې سرمايه گذاري د هيواد په اقتصاد کې مهم رول لري ؛ هيوادونه د دغه ډول مهاجرينو د قبلولو لپاره تمايل پيدا کوي او خپلو پولو ته د داخليدو شرايط اسانه وي.

دويم : د متخصصينو دايمي مهاجرت

هغه افراد چې د تحصيلاتو او يا هم د مناسب شغل په اړوند مناسبه تجربه ولري د دغه دوه امتازاتو له کبله دوی ته د مهاجر قبلونکو هيوادونو لخوا د دايمي مهاجرت پيشنهاد کيږي.

دريم : د کورنۍ په طريقه قانوني مهاجرت

د کورنۍ په طريقه قانوني مهاجرت يوه بله لار ده د قانوني مهاجرت د تر لاسه کولو لپاره¹.

پدې طريقه کې مهاجرين د خپلې کورنۍ هغه افرادو له طريقه چې په مهاجر قبلونکي هيواد کې تابعيت لري د خپل مهاجرت غوښتنه کوي.

ب : مؤقتي قانوني هجرتونه

مؤقتي قانوني مهاجرت چط د دوره يي مهاجرت او اکتسابي مهاجرت اطلاق هم پرې کيږي په لاندې طريقو سره تر سره کيدلی شي :

لومړی : متخصصينو مؤقت قراردادي مهاجرت

مؤقتي ويزو صدور د متخصصانو د جذب لپاره په مهاجر قبلونکي هيواد کې د بشري قوت د کمبود له کبله صورت نيسي چې په مهاجر قبلونکي هيواد کې د ماهر يا نيمه ماهر اشخاصو کمبود وي.

¹ - نمين ، سپيده غفاري (۱۳۹۰هـ ش) : حقوق مهاجرت ، ص ۴۱ - ۴۵.

دویم : د د خدمتگارانو مهاجرت

دغه ډول هجرت په غیر معمولي ډول تر سره کېږي چې کارگران غواړي په مهاجر قبلونکي هیواد کې د کار گر په توگه مؤقتي اقامه واخلي تر څو دا د دايمي اقامې لپاره سبب جوړ کړي.

دریم : د تحصیل او تعلیم په طریقہ

دا ډول مهاجرت په محدود ډول باندې مهاجر قبلونکی هیواد په معلومو تخصصاتو کې د تحصیل یا تعلیم لپاره د مهاجرینو د قبلولو اعلان کوي.

څلورم : توریستي مهاجرت

دغه ډول مهاجرتونه د خپلوانو د لیدلو ، په علمي او تجارتي سیمانارونو کې د گډون په موخه ، د بازار موندنې په موخه او نور ډیر...¹.

دویم غیر قانوني مهاجرت :

د نړۍ له هرې نقطې څخه بلې نقطې ته انتقال د انسان له غیر قابل انکار حقوقو څخه دی ، مگر د شلم میلادي پیړۍ څخه را پدېخوا د دولتونو د سیاستونو له کبله پدې حق باندې د پابندي شاهد یو چې د هیوادونو قوانین اشخاصو ته اصول وضعه کړي چې د دې اصولو موافق باید حرکت وکړي چې تر ډیره د دغې اصولو په مراعت کولو کې انسانان پاتې راغلي ، ځکه بشر تر ډیره داسې حالاتو سره لاس او گریوان کېږي چې نشي کولی دغه اصول مراعت

1 - نمین ، سپیده غفاري (۱۳۹۰هـ ش) : حقوق مهاجرت ، ص ۴۶ - ۴۸.

کړي ، له همدې کبله هیوادونو ته د هغوی له قوانینو خلاف داخلېږي ، چې د دغه عمل په نتیجه کې د اصولو د ماتولو له کبله جرم رامنځ ته کېږي .

نو غیر قانوني هجرتونه هغه دي چې مهاجرین هیوادونو ته د ویزې څخه پرته یوه هیواد ته داخلېږي او قبلي یا بعدي اجازه یې نه وي اخستي ، ډیرې پرمختللي هیوادونه چې د کاروبار زمینه پکې مساعده وي د دغه ډول مهاجرتونو ښکار دي¹ .

د افغانستان د انسان له قاچاق او مهاجرانو له قاچاق سره د مبارزې قانون د مهاجرت له سند څخه پرته یوه هېواد ته د داخلیدو به اړوند مرسته د مهاجرانو قاچاق او جرم گڼي او د مهاجرانو قاچاق داسې تعریف کوي : د پېسو یا د منفعت د ترلاسه کولو په منظور ، د بهرني دولت تبعه یا بې تابعیته شخص ته د هېواد ته د ناقانونه ننوتلو د زمینې برابرول یا د هېواد تبعه یا له تابعیت پرته شخص یا د بهرني دولت تبعه ته له افغانستان څخه بل هېواد ته د مسافرت له سندونو یا مسافرت په تزویر شوو سندونو سره د وتلو د زمینې برابرول² .

او د مهاجرینو قاچاق ته یې مجازات هم په لاندې ډول په گوته گړي :
 ۱ - هغه شخص چې د مهاجرانو د قاچاق د جرم مرتکب شي ، له احوالو سره سم ، له دریو کلونو څخه په زیات حبس محکومېږي .

¹ - نور، عثمان الحسن محمد او المبارک، یاسر عوض الکریم (۱۴۲۹هـ - ۲۰۰۸م) : الهجرة غیر المشروعة والجريمة، ص ۱۷.

² - عدلي وزارت رسمي جریده ، (۱۳۹۵هـ ش کال) د انسان له قاچاق او مهاجرانو له قاچاق سره د مبارزې قانون ، پرله پسې نمبر (۱۲۴۴) ۳ ماده.

۲ - هغه شخص چې د مهاجرانو د قاچاق جرم سازماندهي کړي يا نور د هغه سازماندهي ته هدايت کړي ، د متوسط حبس په اکثر حد محکومېږي .

۳ - که چېرې د مهاجرانو د قاچاق جرم د جنايتکارې سازمان موندې ډلې په واسطه ارتکاب شي ، د جنايتکارې سازمان موندې ډلې مشر ، د متوسط حبس د مجازاتو په اکثر حد محکومېږي¹.

دويم جز : د پناه اخستنې حکم

همدارنگه د بشري حقوقو نړيواله اعلاميه بشر ته حق ورکړی چې د ويرې له کبله په بل هيواد کې پناه واخلي نوموړی اعلاميه په ۱۴ ماده الف بند کې د پناه اخستنې په اړوند د وايي: (هر څوک حق لري ، چې د ځورونې او تعقيب په وړاندې په نورو هيوادونو کې د پناه په لټه کې شي او په نورو هيوادونو کې پناه واخلي.²)

خو د دې لپاره چې بشر به لدې حق څخه د امنيت په گډوډولو کې کار واخلي نو د بشري حقوقو نړيواله اعلاميه په ۱۴ ماده ب بند کې وايي : (له دغه حق څخه په هغه وخت کې گټه نه شي اخيستل کيدای ، که چيرته تعقيب د غير سياسی جرم او يا د داسې اعمالو د ترسره کولو له امله وي چې د ملگرو ملتونو له موخو او اصولو سره توپير لري.³)

¹ - عدلي وزارت رسمي جريده ، (۱۳۹۵هـ ش کال) د انسان له قاچاق او مهاجرانو له قاچاق سره د مبارزې قانون ، پرله پسې نمبر (۱۲۴۴) ۱۴ ماده.

² - ناصري ، صفي الله : نړيوال سندونه (د ملگرو ملتونو منشور ، د بشري حقونو نړيواله اعلاميه ، د بشري حقونو اسلامي اعلاميه) ص ۵۶.

³ - هماغه مرجع هماغه صفحه.

دکتور مصطفی نیازی د پورته دوه مادو په تشریح کې لیکي: (البته د دې معنی دا نده چې د دې حق په درلودلو سره به ناوړه کړنې تر سره کوي ، شریعت او قانون به د هغه لپاره سزا ټاکي خو دی به ورڅخه بل هیواد ته پناه وړي ، په تیره بیا چې جرم سیاسي هم نه وي او یا هم داسې چارې تر سره کوي چې د هیواد امنیت ، سلامتیا او استقرار د مبادیو سره په ټکر کې وي.¹)

د بشري حقوقو نړیوالې اعلامي ۱۴ ماده د پناه اخېستونکي لپاره دوه شرطونه په گوته کوي :

لومړی شرط : پناه غوښتونکی به په جنائي جرم متهم نه وي

کله چې د پناه غوښتونکی شخص د خپل هیواد په محاکمو کې په یوه جنائي جرم متهم وي ، د ده دا غوښتنه به نه منل کیږي ، ځکه سیاسي پناه قانوني حمایه ده چې یو دولت یې د پناه غوښتونکي ته ورکوي په هغه صورت کې چې دا شخص د ظالم د ویرې له کبله پناه غوښتې وي ، له همدې کبله هغه اشخاص چې په جنائي جرمونو متهم وي دا ډول حمایه نشي ورکول کیدلی ، خصوصاً کله چې پدې شخص دعوی اقامه شوي وي او د جرم د اثبات مدارک هم موجود وي.²

دویم شرط : پناه غوښتونکی به په هغه جرایمو متهم نه وي کوم چې د ملگرو ملتونو د منشور سره په ټکر کې وي.

1 - نیازی ، محمد مصطفی (۱۳۹۰مریز) : د بشري حقوقو نړیواله اعلامیه د اسلام په رڼا کې ، ص ۹۸.

2 - الصفي ، عبدالفتاح (۱۴۱۵هـ - ۱۹۹۵م) : الأحكام العامة للنظام الجزائي ، نشر عمادة شؤون المكتبات ، الرياض - سعودي ، جامعة الملك سعود ، ص ۴۳.

د ملگرو ملتونو منشور یو سلسله مبادي او قواعد لري چې د ملگرو ملتونو اعضاء یې په رعایت کولو مکلف دي ، چې د نوموړي منشور په مختلفو نصوصو کې ورته اشاره شویده .

د ملگرو ملتونو د منشور په سریزه کې وایي : (موږ د ټولو انسانانو ، ښځې ، نارینه او ماشومانو پر اساسي حقونو ، روغتیا ، کرامت او د دوی ترمنځ پر حقوقي برابرۍ ټینګار کوو.¹)

همدارنگه د نوموړي منشور په لومړۍ ماده ۳ فقره کې راځي : (له هر ډول توکمیز ، جنسیتی ، مذهبي او ژبني توپیر پرته د بشري حقوقو هڅول او اساسي ازاديو ته درناوی.²)

او داسې نور ډیر اصول چې باید په پام کې ونیول شي .

دې ته په پام سره چې ملگرو ملتونو په مختلفو مواقعو کې د پناه وړونکو د وضع په نسبت زیاته مینه ښودلې او هڅه یې کړیده خو پناه وړونکو ته په ممکنه پراخه توګه له بشري حقوقو او بنسټیزو ازاديو څخه برخمن کیدل تضمین کړي نو د پناه وړونکو په وضع پورې اړوند کنوانسیون (۱۹۵۱ د جولای ۲۸) رامنځ ته شو چې دغه کنوانسیون په لومړۍ ماده (په ۲ بند کې د مقرر شرایطو لرونکی اشخاص پناه وړونکی و ګڼل شي

[۲] لدې څخه د موجه ویرې له امله چې د توکم [نژاد] مذهب ، په خاصو ټولنیزو ډلو کې د غړیتوب یا د سیاسي عقیدې په لرلو پورې په اړوندو

1 - ناصري ، صفي الله : نړيوال سندونه (د ملگرو ملتونو منشور ، د بشري حقونو نړيواله

اعلامیه ، د بشري حقونو اسلامي اعلامیه) ، ص ۴

2 - نفس مصدر ، ص ۶ .

علتونو تر شکنجې لاندې ونيول شي ، د خپل تابعیت له هیواد څخه په بهر کې ژوند کوي او نشي کولای یا د ویرې په علت نوموړی نه غواړي ځان د هغه هیواد تر ملاتړ لاندې راوړي په هغه صورت کې چې د تابعیت نه لرونکی دی او د دغسې پېښو په پایله کې د خپل دایمي استوګنځي هیواد څخه په بهر کې ژوند کوي ، نشي کولای یا د ویرې له امله نوموړی نه غواړي هغه هیواد ته وروگرځي.¹

دکتور احمد ابو الوفا وايي : (د پناه وړونکو په وضع پورې اړوند گنوانسیون ۱۹۵۱ او ۱۹۶۷ پروتوکول لومړۍ ماده کې د پناه وړونکي له تعريف څخه معلومېږي چې د پناه وړنی صفت لپاره دې لاندې شروط ضرور وگڼل شي :

۱ - پناه غوښتونکی شخص به د خپل متبوع هیواد او که بې تابعته شخص وي نو د هغه هیواد چې دا پکې دایمي استوګنه لري له پولو به خارج وي

۲ - پناه غوښتونکی شخص به د هغې موجه ویرې له کبله پناه غواړي چې د توکم [نژاد] مذهب ، په خاصو ټولنیزو ډلو کې د غړیتوب یا د سیاسي عقیدې په لرلو سره ورته پېښه شوي وي.

¹ - د عدلي وزارت رسمي جریده ، (د ۱۳۸۵ هـ ش کال) د پناه وړونکو په وضع پورې اړوند کنوانسیون (۱۹۵۱ جولای ۲۸) پرله پسې نمبر (۹۰۲).

۳ - دغه پناه غوښتونکی شخص به نشي کولی يا به نه غواړي چې د خپل متبوع هیواد او که بې تابعته شخص وي نو د هغه هیواد چې دا پکې دایمي استوگنه لري په حمایه کې راشي.¹

د اسلامي فقهې او نړیوالو تړونونو مقارنه :

د دې لپاره چې د هجرت او پناه اخستنې د اسبابو او حکم اړوند ؛ د اسلامي فقهې او نړیوالو تړونونو ترمنځ مقارنه وکړو ؛ غوره به وي چې د اسلامي فقهې او نړیوالو تړونونو اتفاقي نقاط په جلا او اختلافي نقاط یې په جلا عنوان کې په گوته شي.

اتفاقي نقاط :

اسلامي فقه او نړیوال تړونونه د هجرت او پناه اخستنې د اسبابو او حکم اړوند لاندې اتفاقي نقاط لري :

الف : اسلامي فقه او نړیوال تړونونه دواړه له ویرې څخه د خلاصون په پار پناه اخستنې مجاز گڼي.

ب : اسلامي فقه او نړیوال تړونونه دواړه ، بشر ته د اقتصادي گټو او تعلیم او تعلم د لاسته راوړلو په پار د هجرت جواز ورکوي.

اختلافي نقاط :

البته اسلامي فقه او نړیوال تړونونه ځیني اختلافي نقاط هم لري ، چې په لاندې ډول ورڅخه یادونه کیدلی شي:

1 - أبو الوفا ، أحمد (۱۴۳۰هـ - ۲۰۰۹م) : حق اللجوء بين الشريعة والقانون الدولي للاجئين ، ص ۴۱ - ۴۲ .

الف : په اسلامي فقه کې د قرانکريم د اوريدلو لپاره هم بشر ته پناه ورکول کيدلی شي ، چې دغه موضوع په نړيوالو تړونونو کې د پناه اخستنې په اسبابو کې داخله نده ، پدې معنی چې په اسلامي فقه کې د پناه ورکونې اسباب ډير عام دي نسبت نړيوالو تړونونو ته.

ب : په اسلامي فقه کې عام مسلمانان هم کولی شي يوه چاته خاصه پناه ورکړي ، مگر په نړيوالو تړونونو کې پناه ورکونکي مراجع يواځې دولتي ذي صلاح مراجع دي ، دلته هم ليدل کيږی چې د نړيوالو تړونونو په نسبت اسلامي فقه کې د پناه ورکونې موضوع ډيره پراخه ده.

دریم مبحث : د مهاجر او پناه اخیستونکي د راستنیدلو حکم او

اسباب یې

دا مبحث په دوه مطلبونو مشتمل دی :

لومړی مطلب : د مهاجر او پناه اخیستونکي راستنیدلو اسباب

دویم مطلب : د مهاجر او پناه اخیستونکي راستنیدلو حکم

چې هر یو به یې په جلا جلا توگه وڅیړل شي.

لومړی مطلب : د مهاجرینو او پناه اخیستونکو راستنیدلو

اسباب

د مهاجرینو او پناه اخیستونکو خپل هیواد ته راستنیدل گڼ اسباب

لري چې دلته ورڅخه په لنډ ډول یادونه کېږي :

لومړی : د کومو مقاصدو لپاره چې هجرت صورت نیولی وي هغه

مقاصد لاس ته راتلل

د مهاجرینو او پناه اخیستونکو د راستنیدلو د مهمو اسبابو له جملې

څخه یو هم د هجرت او پناه اخیستنې مقصد لاسته راتلل دي.

لکه ، کوم څوک د تجارت ، تحصیل او نورو مقاصدو لپاره تللی وي او

د تجارت یا تحصیل د پای ته رسیدو سره خپل وطن ته راستنېږي.

دويم : د کومې ویرې له کبله چې هجرت شوی ؤ هغه ویره پای ته رسيدل

لکه صحابه کرامو چې کله حبشي ته هجرت وکړ او هلته خبر شول چې ، مکه کې نور حالات عادي دي او څوک پکې زموږ دين ته خطر نشي متوجه کولی نو واپس شول.

دا چې ولې په حبشه کې صحابه ؤ داسې فکر کړی ؤ ابن حجر رحمه الله فرمايي (مسلمانانو ته په حبشه کې خبر ورسيد چې د مکې خلک مسلمانان شوي ، بعضي خلک مکې ته راستانه شول چې پدې کې عثمان بن مظعون هم ؤ دوی هغه خبر رشتيا ونه موند ، بيرته واپس شول او يوه ډله نور صحابه هم ورسره ستانه شول¹).

دریم : اقتصادي اسباب

کله کله اقتصادي اوضاع د دې غوښتنه کوي چې مهاجر بايد خپل وطن ته راستون شي.

د بېلگې په ډول، د ۲۰۰۸ کال راپدېخوا په ايران کې د نه ورتگ د ځايونو جوړيدا هغه سيمې چې د کډوالو لپاره د ملي امنيت، عامه گټو او صحت د لاملونو له امله منع الدخول شميرل شوې دي - د يوې دندې ساتل، د ټولنيزو اړيکو ساتل، ښوونځيو ته د ماشومانو ليرل، او د کورونو د مصرف د عهدې نه وتل ډير ستونزمن کړی دی .

پورته ستونزې چې کله د خوړو او نورو اړتياوو د پيريدلو د ځواک د لريدو د ستونزې سره ضرب شي نو ډيری راستنيدونکې کورنۍ اړباسي چې د

¹ - العسقلاني ، احمد بن علي بن حجر (۱۴۲۴هـ- ۲۰۰۴م) : فتح الباري ، ۷ / ۲۱۶.

يوه پلان شوي بيرته راتگ پر خای يو چټک او ناڅاپي بيرته راتگ اختيار کړي چې ددې پرېکړې لامل افسردگي او اروايي خفگان دی¹.

څلورم : سياسي اسباب

کله ، کله د مهاجر منونکي او مهاجر قبلونکي هيواد ترمنځ سياسي اوضاع مهاجر او پناه اخېستونکی دې ته مجبوروي چې له دار هجرت څخه خپل وطن ته راستون شي.

لکه پاکستان کې د افغان مهاجرينو په اړوند په يو راپور کې چې د ۲۰۱۰ کال راهيسي په ساحوي کار کې ليکل شوي راځي : (که څه هم يو وخت د مجاهدينو په نوم افغانان د قهرمانانو په نوم شهرت درلود خو اوس په پاکستان کې افغانانو ته د طالبانو په رڼا کې کتل کيږي او د افغانانو پر وړاندې دې مخ په زياتيدو کيږي د هغوی لپاره ډيري منفي اغيزې د ځانه سره لرلې دي .

په پاکستان کې د افغانانو لپاره د کورونو ضمانت وجود نلري (که په کمپونو کې وي، غير رسمي سيمې وي او که کرايي کورونه) او د کرايو يو په يو جگيدل يوه معموله پيښه ده .

د اساسي خدمتونو عرضه کول هم بې باوره ده او ځينې غير دولتي ادارې خو د افغانانو په سيمو کې د پانگې اچونې تکل نه لري ځکه چې ويږه لري چې دا سيمه به وتړل شي .

1 - گيلر ، آرمندو او ايم لايک ، ماسيچ (۲۰۱۴) : د ايران څخه راستنيدل ، د اجباري مهاجرت بيا ليدنه ، پرلپسې گڼه ۴۶ ، ص ۲۶

منظمه نیونې، خورونې، او حتی د افغانانو بیرته افغانستان ته شړل یو عادي کار شمیرل کیږي .

د امنیتي ګواښونو د ډیروالي له کبله امنیتي پوستې هم ډیرې شوې دي او د ورځني ژوند یو معمول ګرځیدلې دي – او د پیژندنې یو کار چې ډیر افغانان یې نه لري اړین دی .

همدارنگه په منظم ډول د افغانانو نښه کول د ډیرو له آنده یوه ستراتیژي ده چې موخه یې د افغانانو د بیرته ستندلو تشویق دی¹.

دویم مطلب : د مهاجرینو او پناه اخستونکو راستنیدلو حکم

دغه موضوع به په دوه عنوانونو کې تر څیړنې لاندې ونیول شي ، په لومړي عنوان کې به د اسلامي فقهې او په دویم عنوان کې د نړیوالو تړونونو په رڼا کې پرې بحث وشي.

لومړی پراگراف : په اسلامي فقه کې د مهاجر او پناه اخستونکي

راستنیدل

دا چې هجرت او پناه اخستنې کله اسلامي هیواد او کله هم غیر اسلامي هیواد ته صورت نیسي نو دلته به په دوه عنوانونو کې لومړی په هغه صورت بحث وکړو چې له اسلامي هیواد څخه کفري هیواد ته شوی وي او بیا په هغه صورت چې له اسلامي یا غیر اسلامي هیواد څخه اسلامي هیواد ته شوی وي.

1 - الیمیه ، سنا (۲۰۱۴م) : زور زیاتۍ او آسیب پذیرۍ افغانان په پاکستان کې ، د اجباري مهاجرت بیا لیدنه ، پرلپسې ګڼه ۴۶ ، ص ۲۴.

لومړۍ صورت: کله که هجرت یا پناه اخېستنه له اسلامي هېواد څخه کفري هېواد ته صورت نیولی وي:

کله که یو څوک په اسلامي هېواد کې د ویرې له کبله په کفري هېواد کې پناه اخلي او د وخت په تیریدو سره دغه ویره له منځه ځي یا یو څوک کفري هېواد ته د اسلامي هېواد څخه د مباحو کارونو یا اهدافو د ترلاسه کولو لپاره هجرت کوي او د وخت په تیریدو سره دغه اهداف تر لاسه کیږي نو پدې صورت کې د مهاجرینو او پناه اخېستونکو راستنیدل نه یواځې جایز دي بلکې ضرور گنل کیږي .

له همدې کبله په کفري هېوادونو کې د اقامت په اړوند دکتور محمد مصطفی نیازی د څو شرطونو څخه یادونه کوي چې دویم شرط یې داسې په گوته کوي: ۲ - په کفري هېواد کې به یې پاتې کیدل مؤقت وي ، دائمي بڼه به نه غوره کوي ، ان چې د تل پاتې ژوند نیت به هم نه کوي ، بلکې د مؤقت وخت نیت به ور سره وي ، ځکه دا دائمي اوسیدنې یا نیت معنی دا ده چې له دار د اسلام څخه یې دار کفر ته پناه وړې ، او دغه کړنه د اسلامي حکم او مقرراتو سره په ټکر کې ده هغه دا چې هجرت به له دار کفر څخه دار اسلام ته کیږي .

د مؤقت وخت تیریدل به په داسې توگه وي چې د کوم حاجت لپاره تللی چې کله هغه هم پوره شي نو کفري هېواد به پریردي او خپل اسلامي هېواد ته به ستنیري¹.

¹ - نیازی ، محمد مصطفی (۱۳۹۶هـ ش): معاصر فقهي قضايا ، ۲ / ۲۲۷ .

په همدې اساس هغه افغان مهاجرین چې اروپایي او نورو کفري هیوادونو ته د شوروي اتحاد له یرغل څخه وروسته مهاجر شوي وه ، اوس باید خپل هیواد ته راستانه شي ځکه د نن ورځ د افغانستان اوضاع د کفري هیوادونو له اوضاع څخه ډیره بهتره ده.

دویم صورت : کله که هجرت یا پناه اخستنې له کفري هیواد څخه اسلامي هیواد ته صورت نیولی وي او یا یوه اسلامي هیواد څخه چې هلته فتنه موجوده وي بل اسلامي هیواد کې چې فتنه پکې نه وي یا کمه وي هجرت کول یا پناه پکې اخستنې صورت نیولی وي ، په خپله رضاء او رغبت سره د راستنیدلو حکم د څرگنده ولو لپاره به د علماؤ اقوال او دلائل په لاندې ډول مطالعه کړو:

دا چې هغه صحابه چې له مکې څخه یې مدینې ته هجرت تر سره کړی او د مکې له فتحې څخه وروسته مکې ته راستنیدل ، هلته استوگنه او راستنیدل جائز وه او کنه؟! چې په همدې موضوع باندې زموږ موضوع هم ولاړه ده ، پدې اړوند قاضي عیاض رحمه الله وایي : د فتح مکې څخه مخکې چې کومو خلکو مدینې ته هجرت کړې دی ، هغوی ته په مکه کې د فتح مکې څخه وروسته د استوگنې جواز نشته او دا قول یې جمهورو ته منسوب کړی او قاضي عیاض¹ رحمه الله وایي ، بعضي علماء وایي چې له فتح مکې څخه وروسته ورته جواز شته¹.

¹ - قاضي عیاض ، اصلی نوم یې : عیاض بن موسی بن عیاض بن عمرو بن یحصبی السبتي ، أبو الفضل دی ، په (۴۷۶) هـ کې په سبته ښار کې پیدا شوی او په همدی ښار کې قاضي مقرر شو ، او بیا په غرناطه کې قاضي شو ، د مغرب د علماؤ څخه ؤ ، په خپل وخت کې د حدیثو لوی عالم ؤ ، مشهور کتابونه یې دادی: الشفا بتعريف حقوق المصطفى ، الغنية ،

او د ده د نظر د تائد لپاره دغه دلائلو څخه یادونه کولی شو :

لومړی دلیل - عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: جَاءَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَعُودُنِي وَأَنَا بِمَكَّةَ، وَهُوَ يَكْرَهُ أَنْ يَمُوتَ بِالْأَرْضِ الَّتِي هَاجَرَ مِنْهَا²»

ژباړه : د سعد بن ابي وقاص رضی الله عنه څخه روایت دی ، دا فرمایي : رسول الله صلی الله علیه وسلم زما د ناروغۍ پوښتنې ته راغی او زه په مکه کې وم ، او هغه دا بده گڼله چې یو شخص دې په هغه ځای کې وفات شي چې له هغه ځایه یې هجرت کړی وي .

(وَهُوَ يَكْرَهُ أَنْ يَمُوتَ بِالْأَرْضِ الَّتِي هَاجَرَ مِنْهَا) احتمال لري چې دا جمله د فاعل څخه حال شي او یا هم له مفعول څخه حال شي ځکه هر یو رسول الله او سعد بن ابي وقاص دواړو دا بده گڼله چې هغه ځای ته راشي چې هجرت یې ورڅخه کړی دی³.

ترتیب المدارك وتقريب المسالك في معرفة أعلام مذهب الإمام مالك ، أربعة أجزاء وخامس للفهارس ، شرح صحيح مسلم ، مشارق الأنوار ، الإعلام بحدود قواعد الإسلام او نور ، او (۵۴۴) هـ کې په مراکش کې وفات شوی زرکلي ، خير الدين بن محمود بن محمد بن علي بن فارس (۲۰۰۲م) : الأعلام ۹۹ / ۵ .

¹ - البحصي ، عياض بن موسى بن عياض (۱۴۱۹ هـ - ۱۹۹۸ م) : شَرْحُ صَحِيحِ مُسْلِمٍ لِلْقَاضِي عِيَّاضٍ (إِكْمَالُ الْمُعْلِمِ بِفَوَائِدِ مُسْلِمٍ) ، المحقق: الدكتور يحيى إِسْمَاعِيل ، مصر ، دار الوفاء للطباعة والنشر والتوزيع ، ۴ / ۴۶۷ .

2 - رواه البخاري ، كتاب الوصايا ، باب أن يترك ورثته أغنياء خير من أن يتكفوا الناس

³ - العسقلاني ، احمد بن علي بن حجر (۱۴۲۴هـ - ۲۰۰۴م) : فتح الباري ، ۵ / ۳۶۴ .

دويم دليل - عَنْ عَامِرِ بْنِ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ ، عَنْ أَبِيهِ ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ عَلَى سَعْدٍ يَعُودُهُ بِمَكَّةَ ، فَبَكَى ، قَالَ : « مَا يُبْكِيكَ؟ » فَقَالَ : قَدْ خَشِيتُ أَنْ أَمُوتَ بِالْأَرْضِ الَّتِي هَاجَرْتُ مِنْهَا ، كَمَا مَاتَ سَعْدُ بْنُ حَوْلَةَ ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : « اللَّهُمَّ اشْفِ سَعْدًا ، اللَّهُمَّ اشْفِ سَعْدًا » ثَلَاثَ مَرَّاتٍ¹.

ژباړه : عامر بن سعد بن ابي وقاص رضی الله عنه له خپل پلار څخه روایت کوي چې رسول الله د سعد د ناروغۍ پوښتنې ته راغی او هغه په مکه کې ؤ ، نو سعد په ژړا شو ، رسول الله ورته وفرمایل : ولې ژاړې ؟ هغه وویل : ویرېرم چې په هغه ځای کې مړ شم چې له هغې ځایه مې هجرت کړی ، لکه سعبد بن خوله چې ومړ ، رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل : « یا الله سعد ته شفاء ورکړه ، یا الله سعد ته شفاء ورکړه » او دا الفاظ یې درې ځلې تکرار کړل.

په بل روایت کې راځي چې سعد بن ابي وقاص د حجة الوداع په کال کې مریض شو او رسول الله یې پوښتنې ته راغی او په اخر د حدیث کې رسول الله وفرمایل : (اللَّهُمَّ أَمْضِ لِأَصْحَابِي هِجْرَتَهُمْ ، وَلَا تَرُدَّهُمْ عَلَى أَعْقَابِهِمْ ، لَكِنَّ الْبَائِسُ سَعْدُ ابْنِ حَوْلَةَ) « یرثي له رسول الله صلی الله علیه وسلم أن مات بمكة² » یا الله زما د ملگرو هجرت باقی پاتې کړې او ته یې په پوندو شاته ومه گرځوې ، مگر سعد بن خوله فقیر (رسول الله په سعد بن خوله خواشني څرگنده کړه چې په مکه کې وفات شو.

1 - رواه مسلم ، کتاب الوصية ، باب الوصية بالثلث

2 - مفق عليه ، رواه البخاري ، کتاب الجنائز ، باب رثاء النبي صلی الله علیه وسلم سعد ابن خولة ، رواه مسلم ، کتاب الوصية ، باب الوصية بالثلث.

((اللهم أَمْضِ)) عرب وايي امضيت الامر يعني کار مې نافذ کړ يعني پوره مې کړ ، (الأصحابي هجرتهم) او د دوی له اجر څخه څه حصه مه کموه او مه يې باطلوه ، (ولا تردهم على أعقابهم) يعني شاته يې مه گرځوه چې خپل وطن ته واپس شي او مدينه ترک کړي تر دې چې مدينه کې وفات شي ، ... او په هغه چا باندې مدينه کې استوگنه لازم شوه چې مدينې ته يې هجرت کړی و.¹

بعضي علماء وايي چې سعد بن خوله په مکه کې اسلام قبول کړ خو هجرت يې ونه کړ او هماغلته وفات هم شو ، امام بخاري رحمه الله وايي چې هجرت يې کړی و او په بدر او نورو غزاگانو کې يې شرکت هم کړی و او په حجة الوداع کې وفات شو (يرثي له)) يعني زړه خوړی يې پرې څرگند کړ او رسول الله ورباندې د رحم غوښتنه کوله (إن مات) ځکه هغه ځای کې وفات شو چې له هغه ځايه يې هجر کړی و (يرثي له رسول الله صلى الله عليه وسلم أن مات بمكة) دا د سعد بن ابي وقاص قول دی او امام بخاري په کتاب الدعوات کې پرې تصريح کړې او ابن بطال² وايي : دا د زهري³ رحمه الله قول دی¹.

1 - الأرمي ، محمد الأمين بن عبد الله (١٤٣٠ هـ - ٢٠٠٩م) : الكوكب الوهاج شرح صحيح مسلم ، دار المنهاج دار طوق النجاة ، ١٨ / ١٠٦.

2 - ابن بطال ، اصلی نوم يې: أبو الحسن علي بن خلف بن بطال البكري، القرطبي دی ، په ابن اللجام باندې مشهور و ، د صحيح البخاري شارح دی ، مشهور استادان يې: أبو عمر الطلمنكي، وابن عفيف، وأبي المطرف القنازعي، او يونس بن مغيث و او په (٤٤٩) هـ کې وفات شوی : الذهبي ، شمس الدين أبو عبد الله (١٤٢٧هـ - ٢٠٠٦م) : سير أعلام النبلاء ٣٥ / ٣٧.

3 - الزهري ، اصلی نوم يې : إبراهيم بن سعد بن إبراهيم بن عبد الرحمن بن عوف، أبو إسحاق الزهري دی په (١٠٩) هـ کې پیدا شوی ، دمديني منوری د حديث دعلم معتبرو

دریم دلیل : امام بخاري او امام مسلم رحمهما الله په خپلو صحیحینو کې د العلاء بن الحضرمی په روایت یو حدیث نقل کړی چې مکه کې مهاجرینو د حج له مراسمو څخه وروسته یواځې درې ورځې د استوګنې جواز ورکوي :
 قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «ثَلَاثٌ لِلْمُهَاجِرِ بَعْدَ الصَّدْرِ»²

ژباړه : مهاجر ته د طواف صدر څخه وروسته درې ورځې استوګنه جائز ده.

او امام مسلم په صحیح مسلم کې همدغه حدیث پدې الفاظو نقل کوي : سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «لِلْمُهَاجِرِ إِقَامَةٌ ثَلَاثٍ بَعْدَ الصَّدْرِ بِمَكَّةَ»، «كَأَنَّهُ يَقُولُ لَا يَزِيدُ عَلَيْهَا»³

ژباړه : له رسول الله څخه مې واوريډل چې ويل يې : «مهاجر ته درې ورځې د طواف صدر څخه وروسته په مکه کې اوسيدل دي» «لکه ويل يې چې په دې درې ورځو به نه زياتوي.»

د دې حدیث په تشریح کې قاضي عیاض رحمه الله لیکي : (وهذا الحديث حجة لمن منع المهاجر بعد الفتح من المقام بمكة وهو قول الجمهور)¹

علماء کرامو څخه و ، امام بخاری او امام مسلم یې شاگردان دي په بغداد کې قاضي و ، او هملته (۱۸۴) هـ کې وفات هم شو (زرکلي ، خير الدين بن محمود بن محمد بن علي بن فارس (۲۰۰۲م) : الأعلام ۴۰ / ۱).

1 - العيني ، بدر الدين (ب.ت) : عمدة القاري ، ۸ / ۹۰.

² رواه البخاري ، كتاب اصحاب النبي ، باب اقامة المهاجر بمكة بعد قضاء نسكه ،

³ رواه المسلم ، كتاب الحج ، باب جواز الإقامة بمكة للمهاجر منها بعد فراغ الحج والعمرة،

ثلاثة أيام بلا زيادة

ژباړه : او دا حديث دليل دى د هغه چا لپاره چې مهاجرينو ته مکه کې د فتح مکې څخه وروسته استوگنه منع کوي (ناجايز يې گڼي) او دا د جمهورو قول دى.

ابن حجر رحمه الله د دې حديث په تشریح کې ليکي : (د دې حديث څخه دا پوهيدلى شو چې په مکه کې استوگنه حرامه وه هغه چا ته چې د فتح مکې څخه وړاندې يې ورڅخه هجرت کړې ؤ ، مگر هغه چاته مباح ده چې څوک د حج او عمرې قصد ولري او د حج او عمرې له مراسمو اجرا کولو څخه وروسته درې ورځې هلته استوگنه وکړي خو له درې ورځو به نه زياتوي ، له همدې کبله د سعد بن خوله په اړوند رسول الله خواشني څرگنده کړه ځکه چې هغه په مکه کې وفات شو² .

امام قرطبي رحمه الله وايي : له دې حديث څخه مراد هغه اشخاص دي چې له مکې څخه يې مديني ته د رسول الله صلى الله عليه وسلم د نصرت لپاره هجرت کړې ، پدې کې هغه اشخاص ندي شامل چې له مکې څخه غير له بل ځای څخه يې مديني ته هجرت کړې وي ، ځکه حديث د دې اشخاصو په جواب کې راغلى دى کله چې مکه کې تنگ شول ، ځکه دوى دا مکه د الله جل جلاله لپاره ترک کړې وه دوى ته يې پدې سره جواب ورکړ او پوه يې کړل چې درې ورځې استوگنه استوگنه نه گڼل کېږي ، بيا وايي : او هغه خلاف چې قاضي عياض ورته اشاره کړې دا د هغه چا په اړوند دى چې مخکې يې له مکې څخه هجرت کړې ، قرطبي رحمه الله بيا وايي : ايا دا اختلاف په هغه چا

¹ - اليحصبي ، عياض بن موسى بن عياض (۱۴۱۹ هـ - ۱۹۹۸ م) : اكمال المعلم بفوائد مسلم ، ۴ / ۴۶۷ .

2 - العسقلاني ، احمد بن علي بن حجر (۱۴۲۴ هـ - ۲۰۰۴ م) : فتح الباري ، ۷ / ۳۰۶ .

تطبيقیږي چې په دین کې د فتنې له ویرې وتبنتي تر څو دین یې سالم پاتې شي ایا دغه شخص بیرته خپل مسکن ته را گرځیدلی شي؟! کیدای شي داسې وویل شي ، که چېرته یې الله لپاره پرینسې وي (ترکها لله) لکه مکې څخه هجرت کوونکو چې پرینسې و نو دوی ته جائز ندي چې راستون شي او که په دین کې د فتنې له ویرې تبنتیدلی وي تر څو دین یې سالم پاتې شي او د مسکن د ذات له کبله یې نه وي ترک کړی نو ده ته رجوع جائز ده¹.

او ابن قیم الجوزي رحمه الله له قول څخه هم د قرطبي رحمه الله د نظر تائد معلومېږي (وإنما رخص فيها ثلاثا وذلك لأنهم تركوها لله وما ترك لله فإنه لا يُعادُ فيه ولا يسترجع، ولهذا منع النبي صلى الله عليه وسلم من شراء المتصدق لصدقته²) دوی ته په مکه کې درې ورځې استوگنې اجازه ورکړل شوه ، ځکه دوی دا مکه د الله لپاره پرینسې وه ، کوم څه چې الله لپاره پرینسودل شي ؛ هغې ته به دوباره نه راځي نه به واپس کېږي ؛ له همدې کبله رسول الله صلى الله عليه وسلم منع کړی چې صدقه ورکونکی خپله صدقه بیرته واخلي.

ابن عبدالبر مالکي³ رحمه الله وايي (هجرت د وطن په ترک کولو کې مقتصر ندی او علی الابد ورته رجوع حرامه نده مگر یواځې د مکې خلکو لپاره

1 - الأستاذ الدكتور موسى شاهين لاشين (ب.ت): فتح المنعم شرح صحيح مسلم ، دار الشروق ، ٥ / ٤١٩ ، او العسقلاني ، احمد بن علي بن حجر (١٤٢٤هـ - ٢٠٠٤م) : فتح الباري ، ٧ / ٣٠٧ .

2 - الجوزية ، محمد بن أبي بكر بن أيوب بن سعد شمس الدين ابن قيم (١٤١٥هـ / ١٩٩٤م) : زاد المعاد في هدي خير العباد ، بيروت ، مؤسسة الرسالة ، الكويت ، مكتبة المنار الإسلامية ، ١ / ٤٥٢ .

3 - ابن عبد البر ، اصلی نوم یی يوسف بن عبد الله بن محمد بن عبد البر النمري القرطبي المالکي، أبو عمر: دحدیثو مشران علماء څخه دی ، تاریخ پوه ، په قرطبه کی زیږیدلی دی ،

کومو چې ایمان قبول کړی او د رسول الله اتباع یې کړې په دوی باندې خاصا هجرت فرض کړی شوی دی او په دوی باندې فرض ده چې چېرته رسول الله وي هلته به اوسېږي ، چېرته چې ځي هلته به ورسره ځي د ده مبارک د نصرت ، ساتنې ، صحبت او د دین د حفاظت لپاره او لده مبارک څخه د دین د رسولو لپاره تر څو پوره فضیلت ورته حاصل شي ، دوی یوه ته هم جائز نده چې خپل وطن ته رجوع وکړي او رسول الله صلی الله علیه وسلم پرېږدي ، ځکه د دار کفر ترک کول چې هر چېرته وي اگر که په هر چا باندې فرض ده څوک چې په دار کفر کې ایمان قبول کړي نو له هغه ځایه به هجرت کوي ، تر څو پده باندې د کفر احکام جاري نشي ځکه رسول الله فرمایي (أَنَا بَرِيءٌ مِنْ كُلِّ مُسْلِمٍ مُقِيمٍ مَعَ الْمُشْرِكِينَ) زه د هغه مسلمان څخه بري یم چې د کافرانو منع کې استوگنه کوي ، خو کله چې دغه دار دار ایمان او دار اسلام وگرځي نو هلته رجوع کول او راستنیدل حرام ندي.¹

عظیم ابادي صاحب سنن ابي داود په شرح کې لیکي : (دغه مهاجرین همدغه درې ورځې د خپلو ضرورتونو د پوره کولو لپاره تیرولی شي لدې ډیرې به نه تیروي ، ځکه دا هغه څه ته واپس کیدو سره مشابه دی چې یو څه یې الله لپاره ترک کړی وي ... دا حدیث دلیل دی د هغه چا لپاره چې مهاجرین په مکه کې له استوگنې څخه منع کوي ، سره لدې چې پدې خبره اتفاق دی چې په دوی باندې د مکې له فتحې څخه مخکې هجرت واجب ؤ او

په شېبونه او شنترین سمه کی قاضی وو په شاطبه ښار کی وفات شوی . زرکلي ، خیر الدین بن محمود بن محمد بن علي بن فارس (۲۰۰۲م) : الأعلام ۲۴۰/ ۸

1 - النمري ابن عبد البر ، أبو عمر يوسف بن عبد الله (۱۴۱۴ هـ - ۱۹۹۳ م) : الاستذکار الجامع لمذاهب فقهاء الأمصار وعلماء الأقطار ، تحقیق: عبدالمعطي امين قلعجي ، دمشق ، دار قتیبة، ۲۳ / ۴۰.

پدوی واجب وه چې مدینه کې به د رسول الله صلی الله علیه وسلم د نصرت او په رسول الله باندې د خپلو ځانونو قربانولو او خپل دین له فتني څخه ژغورلو لپاره هجرت کوي ، مگر هغه مهاجرین چې د مکې له فتحي څخه وروسته مسلمانان شويدي دوی ته په اتفاق د علماؤ جایز ده چې خپل مسکن کې استوگنه وکړي مکه وي او که بل ځای.¹

ابن حجر رحمه الله بیا د قرطبي رحمه الله دغه پورته نظر ته ترجیح ورکړی او وایي : (وهو حسن متجه²) يعني دا ښایسته نظر دی او توجیه هم لري.

دا چې مکې ته صحابه کرامو راستنیدل بد گڼل او رسول الله هم ورته د درې ورځو د استوگنې اجازه ورکړې وه دغه حکم د صحابه کرامو پور خاص ؤ چې دا قول اسلام ویب انلاین دار الافتاء³ هم نقل کړی : (کله چې له یوه هېواد څخه هجرت واجب شي يعني چې مسلمان پکې په ځان وپریږي او یا د دیني شعائرو د تر سره کیدو قدرت ونلري ، دغه هېواد چې تر څو په همدغه حالت باقي پاتې وي [يعني په ځان وپریږي او یا دیني شعائر په څرگنده نشي تر سره کولی] نو په خپله خوښه ورته راستنیدل جائز ندي ، ځکه اوس هم د حرمت علت موجود دی ، مگر که د هېواد وصف تغیر شو او د استوگنې د

1 - العظیم آبادي ، محمد أشرف بن أمیر بن علي بن حيدر (۱۴۱۵هـ) : عون المعبود شرح سنن أبي داود ۳/ ۶.

2 - العسقلاني ، احمد بن علي بن حجر (۱۴۲۴هـ - ۲۰۰۴م) : فتح الباري ، ۳۰۷ / ۷.

3 - اسلام ویب یو علمي او دعوتي سایټ دی چې د قطر هېواد د اوقافو او اسلامي تعلیماتو د وزارت لخوا پر مخ وړل کېږي.

حرمت علت له منځه لاړو په دې ډول چې دار اسلام وگرځیدو او یا پکې د مسلمان نفس خوندي ؤ او دیني شعائر یې په علني ډول تر سه کولی شول نو دغه حالت کې راستنیدل حرام ندي ، اوس نو کله چې د هجرت باعث [یعني په ځان ویره او یا دیني شعائر په څرگنده تر سره کیدو منع] له منځه ولاړ د هجرت د صحت لپاره عدم راستنیدل شرط ندي.

کومه نهی چې د هجرت څخه د راستنیدو راغلی ده : هغه خاص ده هغه هجرت پورې کوم چې صحابه کرامو رسول الله ته مدیني ته کړی ؤ ، په دغه حالت کې علماء اخلاف لري چې دغه نهی په ابتدا د اسلام کې وه او که د رسول الله تر وفات ورسته هم باقی پاتې ؤ ؟

خو اصل دا دی چې کله د هجرت باعث له منځه ولاړ نو د مهاجرینو راستنیدل مباح دي¹.)

همدارنگه وایي : (مسلمان مهاجر ته هیڅ مانع نشته کله چې د یوه معین سبب له کبله یې هجرت کړی وي لکه د کفر او یا د منکراتو د ظهور او یا د دیني شعائرو د تر سره کولو قدرت نه لرل ، کله چې سبب له منځه ولاړ ، ځکه حکم د علت سره څرخي د وجود او عدم په دواړو حالتونو کې ، دغه راستنیدل د خپلې کورنۍ د کتلو لپاره وي او که د استوګنې لپاره وي.

¹ - اسلام ویب : حکم رجوع المهاجر الی بلد الکفر التي هاجر مها (22 ربيع الأول 1437 - 2016-1-3) ، فتوی نمبر (318871))

اگر که غوره خو دا ده چې د دايمي استوگنې لپاره راستون نشي ځکه سلفو به دا بده گڼله چې هغه څه ته رجوع وکړي کوم څه چې يې د الله لپاره ترک کړی وه.

او په کومو رواياتو کې چې مهاجر ته خپل هېواد ته راستنيدل په صورت کې درې ورځې استوگنه جائز گڼل شوې؛ دا د هغه صحابه کرامو پورې خاص دی چې رسول الله ته يې مدينې ته هجرت کړی و.

نو په همدې بناء مسلمان مهاجر ته جائز دي چې خپل هېواد ته راستون شي او استوگنه پکې اختيار کړي پرته لدې چې ځان ته څه ورځې مشخص کړي، پدې شرط چې نفس او دين يې په امن کې وي¹.

او د خصوصيت وجه يې ابن عبدالبر مالکي رحمه الله داسې په گوته کوي: (هجرت د وطن په ترک کولو کې مقتصر ندی او علی الابد ورته رجوع حرامه نده مگر يواځې د مکې خلکو لپاره کومو چې ايمان قبول کړی او د رسول الله اتباع يې کړې په دوی باندې خاصتا هجرت فرض کړی شوی دی او په دوی باندې فرض ده چې چېرته رسول الله وي هلته به اوسېږي، چېرته چې ځي هلته به ورسره ځي د ده مبارک د نصرت، ساتنې، صحبت او د دين د حفاظت لپاره او لده مبارک څخه د دين د رسولو لپاره تر څو پوره فضيلت ورته

¹ - - اسلام ويب: حکم رجوع المهاجر الى بلد الکفر التي هاجر مها (9 شوال 1428 - 21

(2007-10)، فتوی نمبر (100150)

<http://fatwa.islamweb.net/fatwa/index.php?page=showfatwa&Opti>

(on=FatwaId&Id=100150)

حاصل شي ، دوی یوه ته هم جائز نده چې خپل وطن ته رجوع وکړي او رسول الله صلی الله علیه وسلم پرېږدي.¹

او اسلامي تاریخ کې له دقت څخه وروسته مونږ ته د هغه صحابه کرامو واقعه هم مخ ته پرته ده چې حبشي ته یې هجرت وکړ او کله چې خبر شول په مکه کې فتنه له منځه تللې بیرته مکې ته راستانه شول ، چې پدې اړوند باندې رسول الله صلی الله علیه وسلم کومه منع نده فرمایلي.

او کیدای شي چې همدغه واقعه به یې یوه غوره توجیه وي.

له همدې امله ده چې شیخ الباني رحمه الله څخه یوه فتوی غوښتل کیږي چې : که یو شخص له یوه ځای څخه د ځینې اسبابو له امله هجرت کوي ، کله چې دغه اسباب له منځه لاړ شي ، دغه مهاجر خپل هیواد ته راستنیدلی شي ؟

شیخ رحمه الله جواب کوي : رسول الله علیه السلام له دغه سوال څخه داسې جواب کوي ، یعنی مقصد یې دا دی چې (لا هجرة بعد الفتح²) له فتح مکې څخه وروسته هجرت نشته ، هجرت له مکې او نورو ځایونو څخه واجب و د رسالت او نبوت مقر او د اسلامي دولت مقام یعنی مدیني ته ، کله چې الله عزوجل خپل نبي باندې مکه فتحه کړه ، خپل لښکر یې عزتمند جوړ کړ ، خپل بنده مرسته یې وکړه او کفر او کافران یې ذلیله کړل نو دغه وخت کې رسول الله وفرمایلي (لا هجرة بعد الفتح وإذا استنفرتم فانفروا³) د مکې له فتحي

1 - النمري ابن عبد البر ، أبو عمر يوسف بن عبد الله (۱۴۱۴ هـ - ۱۹۹۳ م) : الاستذکار الجامع لمذاهب فقهاء الأمصار وعلماء الأقطار، ۲۳ / ۴۰.

2 - مخکې تخریج شوی

3 - مخکې تخریج شوی

وروسته هجرت نشته ، کله چې درڅخه د عامو وتلو غوښتنه وشوه نو ووځئ ، لدې وروسته هر ځای ته راستنیدل جایز شول کله چې دغه هیوادونه اسلامي وه ، که چېرته یو شخص د خپل ښار څخه په غوره ښار کې وي د جواز دروازه خلاصه ده ، تا ته جائز ده چې له یوه اسلامي هیواد څخه بل اسلامي هیواد ته ستون شې مگر تا ته جائز نده چې د کفر او گمراهۍ هیوادونو ته سفر وکړې لکه اروپا او امریکا¹

د پورته عبارت مفهوم دا دی چې : په ابتدا د اسلام کې هجرت فرض ؤ ، نو د هجرت ترک کول او مکې ته راستنیدل هم نامشروع وه او کله چې مکه فتحه شوه د هجرت فرضیت له منځه لاړو او یواځې د فتني له ویرې او د جهاد او نور شرعي اعمالو د تر سره کولو لپاره د هجرت کولو جواز پاتې شو ، اوس نو هر اسلامي هیواد ته هجرت کول او بیا خپل هیواد ته راستنیدل جائز دي .

خلاصه :

د دلائلو په کتنې او د علماء کرامو له اقوالو څخه داسې معلومېږي چې خپل هیواد ته د مهاجرینو راستنیدل د هغه چا لپاره جایز ندي چې خپل هیواد یې یواځې د الله د رضاء لپاره پرېښې وي ، نه د دې لپاره چې هغه ځای کې یې د دین ، نفس ، مال او اولاد له فتني څخه د حفاظت لپاره که چېرته د دین ، نفس ، اولاد د حفاظت لپاره کوم ځای څخه هجرت شوی وي نو هلته واپس کیدلو کې به دغه لاندې دوه حالات په نظر کې نیول کېږي .

¹ - الالباني ، محمد ناصر الدين : تفریغات سلسلة الهدی والنور ، مسلسل نمبر ۶۴۱ .

لومړی : که له کوم هیواد څخه هجرت کول واجب گرځیدلی وه ، پدې ډول چې د مسلمان نفس او دین په امن نه وي او یا د دیني شعائرو په اظهار قادر نه وي او دغه هیواد لا هم په همدې حالت باقي پاتې وي ، دغه هیواد ته د مهاجرینو او پناه اخېستونکو راستنیدل جایز ندي ، ځکه دغه ځای کې د استوګنې د حرمت علت لا هم باقي دی.

دویم : مګر که هیواد اوضاع تغیر وکړي ؛ د دین اظهار او د نفس او دین حفاظت پکې محفوظ شي او دغه هیواد دار اسلام یا دار امن وګرځي ، پدغه حالت کې د مهاجرینو واپس کیدل حرام ندي ځکه اوس نو علت له منځه تللی او د علت له منځه تلو سره حکم هم له منځه ځي.

پورته خبرې په دغه اصل ولاړې دي چې : (فَإِنْ الْحَكْمُ يَدُورُ مَعَ الْعَلَّةِ وَجُودًا وَعَدَمًا^۱) حکم له علت سره څرېبي د وجود او عدم دواړو حالاتو کې.

يعني که علت موجود ؤ حکم به هم موجود وي او که علت موجود نه ؤ نو حکم به هم نه موجودیږي.

والله اعلم بالصواب

دا چې د مهاجرینو او پناه اخېستونکو د راستنیدلو حکم څرګند شو ، اوس پوښتنه پیدا کیږي هغه دا چې ، هغه مهاجر یا پناه اخېستونکی چې خپل مسکن ته راستنېږي ، ایا د ده راستنیدل د دوی په ثواب اغیزه کوي او کنه ؟

اصلا په هر ځای کې د استوګنې حکم د فتني په علت څرخي ، يعني چېرته چې فتنه موجوده وي ؛ هلته استوګنه حرامه او چېرته چې فتنه نه وي

1 - السرخسي ، محمد بن أحمد بن أبي سهل شمس الأئمة (ب.ت) : أصول السرخسي ، بيروت ، دار المعرفة، ۱۸۲.

موجوده هلته استوگنه مباحه ده ، خو کله چې د فتني له ویرې له یوه ځایه هجرت وشي یا په بل هیواد کې پناه واخېستل شي او د فتني په حالت کې د هجرت په ثواب بحث وشو ، اوس نو دا باید څرگنده شي چې د هجرت ثواب مطلق په هجرت کولو سره تر لاسه کیدلی شي او که د مهاجر وفات کیدل د هجرت په حالت کې ضرور دي:

الله عزوجل فرمایي ﴿ وَمَنْ يَهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مُرَافًا كَثِيرًا وَسَعَةً ۚ وَمَنْ تَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ ۗ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ۝١٠٠﴾^(۱)

ژباړه : څوک چې د الله په لار کښې هجرت وکړي هغوی به په ځمکه کښې د پناه اخیستلو ډېر ځایونه او د ژوند تېرولو له پاره ډېره پراخي ومومي، او څوک چې له خپله کوره د الله او پیغمبر خوا ته د هجرت کولو له پاره ووځي، بیا په لاره کښې ورته مرگ راشي د هغه ثواب د الله پر ذمه واجب شو، الله ډېر بښونکی او رحیم دی.

د پورته آیات کریمه په (ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ) په کلمه کې د محمد طاهر ابن عاشور رحمه الله^۲ وایي :

1 - النساء / ۱۰۰.

2 - محمد الطاهر بن عاشور په ۱۲۹۶هـ ، ۱۸۷۹م کې پیدا شوی او ۱۳۹۳هـ ، ۱۹۷۳م کې وفات شوی ، د مالکي مفتیانو رئیس ؤ په تونس کې او د جامع الزيتونیه او د دې جامعي د فروعو استاد ؤ ، تونس کې پیدا شوی ، وفات شوی او درس یې هم همدلته لوستلی ، مشهور کتابونه یې (مقاصد الشریعة الإسلامیة) او (أصول النظام الاجتماعي في الإسلام) او (التحریر

۱ - مخکې لدې چې دار هجرت ته داخل شي مرگ ورته راشي نو د هجرت اجر يې واجب شو.

۲ - مرگ ورته په داسې حالت کې راشي چې دا شخص مهاجر وي ، يعني بېرته دار کفر ته را واپس شوی نه وي نو د هجرت اجر يې واجب شو او ابن عاشور وايي همدا قول اصح هم دی^۱.

رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايي : (اللَّهُمَّ أَمْضِ لِأَصْحَابِي هِجْرَتَهُمْ، وَلَا تَرُدَّهُمْ عَلَى أَعْقَابِهِمْ، لَكِنَّ الْبَائِسُ سَعْدُ ابْنِ حَوْلَةَ» يَرْتِي لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ مَاتَ بِمَكَّةَ^۲» يا الله زما د ملگرو هجرت باقي پاتې کړې او ته يې په پوندو شاته ومه گرځوې ، مگر سعد بن خوله فقير (رسول الله په سعد بن خوله خواشني څرگنده گړه چې په مکه کې وفات شو.

د پورته حديث په تشریح کې امام نووي رحمه الله ليکي : عیسی بن دینار وايي په سعد بن خوله باندې د رسول الله خواشینی سبب د هجرت سقوط و ځکه هغه په خپل اختیار سره له مدینې څخه راستون شوی و او مکه کې وفات شو ، نور بیا وايي چې د خفگان سبب يې په مکه کې وفات کيدل دی ، په هر حال د ده په اختیار کې وه او کنه ، خو د رسول الله صلى الله عليه وسلم د خفگان سبب د سعد بن خوله رضی الله عنه څخه د هجرت پوره ثواب

والتنوير) تفسير کې او نور . وگوره :خير الدين بن محمود الزركلي الدمشقي: الاعلام ، دار العلم للملايين ، پنځلسم چاپ (۲۰۰۲م) ۶ / ۱۷۴.

1 - ابن عاشور ، محمد الطاهر بن محمد بن محمد الطاهر(ب.ت): التحرير والتنوير ، بيروت - لبنان ، مؤسسة التاريخ، ۵ / ۱۰۸.

2 - مفق عليه ، رواه البخاري ، كتاب الجنائز ، باب رثاء النبي صلى الله عليه وسلم سعد ابن خولة ، رواه مسلم ، كتاب الوصية ، باب الوصية بالثلث.

فوت کیدل وه کوم چې په دار هجرت کې د وفات په سبب ورته رسیدلی شو او کوم چې د خپل وطن څخه په نا اشنایې او غربت کې د وفات په سبب چې د الله لپاره تر سره شوی و ورته رسیدلو¹. په هر حال لکه مخکې چې ورته اشاره وشوه چې دغه حکم یواځې د هغه صحابه کرامو پورې خاص و کوم چې له مکې څخه یې مدینې ته هجرت کړی و.

دا چې اوس کله فتنه په یوه سیمه کې ختمه شي هلته راستنیدل جائز دي خو په ثواب یې اثر شته ، پدې شکل چې ثواب په کلي شکل له منځه نه ځي البته هغه ثواب کوم چې په دار هجرت کې د وفات په سبب تر لاسه کیدلی شي هغه د راستنیدلو څخه وروسته په خپل وطن کې د وفات په نتیجه کې لاس ته نه راځي ، چې همدې خبرې ته پورته امام نووي رحمه الله هم اشاره کړې چې سعد بن خوله باندې رسول الله حکه خواشني څرگنده کړه چې په مکه کې د وفات په سبب له پوره ثواب څخه محروم شو يعني ټول ثواب د هجرت له منځه ندی تللی بلکې پوره ثواب ورته ندی حاصل کوم چې نورو هاغو مهاجرینو ته حاصل دی چې دار هجرت کې وفات کيږي.

دویمې خبرې ته چې امام نووي رحمه الله اشاره کوي وايي (وَالْغُرَبَةَ عَنْ وَطَنِهِ) د خپل وطن څخه په نا اشنایې او غربت کې د وفات په سبب ، نو ممکن امام نووي رحمه الله دې حدیث ته اشاره کول غواړي چې : (عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، قَالَ: تُوْفِّي رَجُلٌ بِالْمَدِينَةِ مِمَّنْ وُلِدَ بِالْمَدِينَةِ، فَصَلَّى عَلَيْهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: «يَا لَيْتَهُ مَاتَ فِي غَيْرِ مَوْلِدِهِ» فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ النَّاسِ: وَلِمَ

¹ - النووي ، محيي الدين يحيى بن شرف (١٣٩٢هـ): المنهاج شرح صحيح مسلم بن الحجاج ، بيروت ، دار إحياء التراث العربي ١١ / ٨٠.

يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ «إِنَّ الرَّجُلَ إِذَا مَاتَ فِي غَيْرِ مَوْلِدِهِ، قِيسَ لَهُ مِنْ مَوْلِدِهِ إِلَى مُنْقَطِعِ أَثَرِهِ فِي الْجَنَّةِ¹»

ژباړه : د عبدالله بن عمرو څخه روايت دی دا وايي : يو سړی په مدينه کې وفات شو کوم چې په مدينه کې پيدا شوی ؤ ، رسول الله يې جنازه وکړه نو وه يې فرمايل : ای کاش چې خپل پيدايشي ځای کې نه وی وفات شوی ، يوه سړي ورته وويل : ولي ای رسول الله !؟ ، رسول الله وفرمايل : کله چې يو سړی د خپل وطن څخه غير بل ځای کې وفات کېږي نو د ده له وطن څخه تر وفات ځای پورې ورته په جنت کې اندازه کېږي.

نو پورته تشریح ته په کتو سره ویلی شو چې :

الف : که چېرته فتنه له منځه نه وي تللي هغه ځای ته راستنیدلو سره د هجرت ثواب له منځه ځي ځکه د هجرت هدف متحقق نشو (لکه د ابن عاشور قول ذکر شو)

ب : که فتنه له منځه لاړه نو د هجرت ثواب له منځه نه ځي خو البته د هغه مهاجر په اندازه ثواب به يې نه وي کوم چې د خپل وطن څخه د نا اشنا یی په حالت کې وفات کېږي (لکه د امام نووي قول او حدیث چې ذکر شو)
والله اعلم

1 - رواه ابن ماجه ، كتاب الجنائز ، باب ما جاء فيمن مات غريبا ، او ابن حبان په خپل صحيح کې ، كتاب الجنائز وما يتعلق بها مقدما أو مؤخرا ، ذكر إعطاء الله المتوفى في غربته مثل ما بين مولده إلى منقطع أثره من الجنة ، د دې حدیث په اړوند الالباني رحمه الله او شعيب الأرنؤوط وايي ، دا روايت حسن دی اوگوره (محمد بن حبان : صحيح ابن حبان بترتيب ابن بلبان ، المحقق: شعيب الأرنؤوط ، بيروت ، مؤسسة الرسالة)

تبصره : او دا چې کله که یو څوک په یوه هېواد کې د نفس او یا دین له اړخه په فتنه کې وي او له دغه ځایه هجرت وکړي ، وړاندې تر دې چې دغه فتنه له منځه لاړه شي ، یوه شخص ته جائز دي چې دغه هېواد ته د تجارت یا نورو مباحو کارونو تر سره کولو ته د لنډ وخت لپاره راستون شي او کنه ؟

جواب دا دی چې : په کوم هېواد کې چې د دین او یا نفس له اړخه فتنه موجوده وي هېڅ مسلمان ته دا جائز ندي چې هلته استوگنه وکړي او یا ورته هجرت وکړي ، ځکه په دې کې د علماؤ اتفاق دی که یو څوک په یوه هېواد کې د دین له پلوه په فتنه کې لویده یا د دین له اظهار عاجز وي او یا یې د دین احکام نه شواى تطبیقولى او په هجرت قادر وي ؛ نو له هغه ځایه هجرت کول واجب دی ، پدغه حالت کې د هجرت د وجوب اجماع ؛ ابن کثیر ، بدر الدین العینی او علاء الدین المرداوی رحمهم الله نقل کړی¹.

او د دې اجماع گڼ شمیر دلایل شته چې په مخکې مبحث کې ورته په تفصیل سره اشاره وشوه.

همدارنگه دکتور محمد مصطفى نیازی لیکي : له دار کفر څخه دار اسلام ته هجرت پدې پورې تړلی چې په دار کفر کې مسلمان په کومه اندازه کولای شي اسلامي شعائر په ډاډمنه فضاء کې تر سره کړي او خپل دین ، اولاد او کورنۍ په هکله له هېڅ راز فتنې څخه په ویره کې نه وي ، که چیرې د دین

¹ - ابن کثیر ، إسماعیل بن عمر القرشي الدمشقي (١٤٢٠هـ-١٩٩٩م) : تفسير القرآن العظيم ، ٣ / ٤٦٢ . او العيني ، بدر الدين (ب.ت) : عمدة القاري ، ١ / ٢٩ . او علاء الدين المرداوي : المرادوي ، علاء الدين : الإنصاف في معرفة الراجح من الخلاف ، ار إحياء التراث العربي ، ٤ / ١٢١ .

په ښکاره کیدو قادر نه وي ، يا په خپل ځان دين ، زامنو او کورنۍ باندې له فتنې څخه په ويره کې وي نو پدغسې حالت کې هجرت واجب دی¹.

دويم دا چې په تير مبحث کې بيان شول چې هغه هېوادونو ته چې مسلمان پکې په خپل نفس او دين په امن کې نه وي د تجارت او نورو مباحو کارونو سرته رسولو لپاره تلل جائز ندي².

اوس نو کله چې له يوه هېواد څخه هجرت واجب وي نو دا په دې معنی چې په دغه هېواد کې استوگنه حرامه ده نو راستنيدل هم ورته په طريقه اولی حرام دي. والله اعلم بالصواب

دويم پراگراف : په نړيوالو تړونونو کې د مهاجر او پناه اخېستونکي

راستنيدل

په نړيوالو تړونو کې هم مهاجر او پناه اخېستونکی کولی شي په ازاد ډول خپل هیود ته راواپس شي چې دلته به لومړی د مهاجر راستنيدل وڅیړو او بيا د پناه اخېستونکي :

اول : جز : د مهاجر راستنيدل

په نړيوالو تړونونو کې مهاجر ته حق ورکړل شوی چې هر وخت وغواړي خپل هیواد ته راستون شي ، د بشري حقوقو نړيواله اعلاميه ديارلسمه ماده کې راځي (الف : هر څوک حق لري چې د هر هیواد په دننه کې ازادانه تگ او راتگ وکړي او د استوگنې ځای انتخاب کړي.

¹ - نیازی ، محمد مصطفی (۱۳۹۶هـ ش): معاصر فقهي قضايا ، ۲ / ۲۱۴.

² - په دې اړوند د دې بحث ۱۰۲ او ۱۰۳ صفحي وگوره

ب : هر څوک حق لري ، چې د خپل هیواد په گډون هر هیواد پریردي او یا خپل هیواد ته راستون شي.

دلته بشر ته حق ورکړل شوی چې هر وخت وغواړي خپل هیواد ته راستنیدلی شي.

دویم جز : د پناه اخېستونکي راستنیدل

د پناه وړونکو په وضع پورې اړوند گنوانسیون له مخې پناه وړونکی په جبري ډول له خپل هیواد څخه نه اخراجوي مگر د ملي امنیت ته د گواه له کبله چې پدې اړه ، دري دیرشمه ماده داسې صراحت لري : ۱- له ژمنو دولتونو څخه هېڅ یو به په هېڅ ډول پناه وړونکی هغو خاورو ته چې امکان لري په توکم (نژاد) ، مذهب ، ملیت ، په خاصه ټولنیزه ډله کې په غړیتوب یا د سیاسي عقیدو په لرلو پورې په اړوندو علتونو د هغه ژوند یا آزادي تر گواښ لاندې راشي ، و نه باسي ، یا به یې بېرته و نه گرځوي.

۲- خو هغه پناه وړونکی به چې د کافي دلایلو له مخې یې وجود هغه هېواد ته چې هلته ژوند کوي ، خطرناک وي یا د محکمې د قطعي قضاوت له مخې د مهم جرم یا جنایت په ارتکاب محکوم شوی ، وي او دهېواد دټولني حال ته مضر تشخیص شي ، نشي کولای پدې ماده کې له ذکر شوو مقرراتو څخه د گټې اخستنې دعوي وکړي¹.

همدغه رنگه پناه وړونکو ته حق ورکړل شوی چې په خپله خوښه او رضاء سره خپل هیواد ته ستون شي د همدغه کنونسیون ۴ ماده (ج) برخې ۴

¹ - د عدلي وزارت رسمي جریده ، (د ۱۳۸۵هـ ش کال) د پناه وړونکو په وضع پورې اړوند کنونسیون (۱۹۵۱ جولای ۲۸) پرله پسي نمبر (۹۰۲)

بند داسې صراحت لري: داوطلبانه د استوگنې لپاره هغه هېواد ته ستون شي چې د شکنجې له وېرې يې د مخه هغه ځای پرېښی (خوشی کړی) وي يا يې له هغه څخه په بهر کې ژوند کاوه¹.

مقارنه :

له پورته څيړنې څخه دا نتیجه لاس ته راځي چې اسلامي فقه او نړيوال تړونونه په دې خبره سره متفق دي چې ، مهاجر او پناه اخېستوکی هر کله چې وغواړي خپل هيواد ته راستنيدلی شي.

البته په اسلامي فقه کې د مهاجرينو د راستنيدلو سره د هجرت په ثواب کې اثر شته او همدارنگه تر څو چې فتنه له منځه نه وي تله لي تر هغې راستنيدل جواز نلري.

خو په نړيوالو تړونو کې بيا که يو شخص په خپله خوښه غواړي چې راستون شي نو هيڅ مانع وجود نلري ، چې دلته مونږ ته په څرگنده معلومېږي چې اسلامي فقه د يوه شخص د ساتنې په اړوند تر نړيوالو تړونونو زياته محتاطه ده.

¹ - د عدلي وزارت رسمي جريده ، (د ۱۳۸۵ هـ ش کال) د پناه وړونکو په وضع پورې اړوند کنوانسيون (۱۹۵۱ جولای ۲۸) پرله پسې نمبر (۹۰۲)

دریم فصل

ایران او پاکستان ته د افغانانو هجرت او راستنیدل یې

په دې فصل کې به د هجرت او پناه اخستنې احکام په تطبیقي ډول وڅیړل شي او د افغانانو هجرت او پناه وړنه ایران او پاکستان ته او بیرته راستنیدل یې یوه عملي موضوع ده چې دلته پرې بحث کیږي ، هڅه به وشي تر څو په دې اړخ کې د مسلمانانو عامه مصالح او په خاص ډول د افغانانو مصالح په نظر کې نیولو سره د اسلامي فقهي او نړیوالو تړونونو احکام په بې پرې ډول وڅیړل شي.

دا فصل په دوه مبحثونو مشتمل دی

لومړی مبحث : ایران او پاکستان ته د افغانانو هجرت

دویم مبحث : د ایران او پاکستان څخه د افغان مهاجرینو راستنیدل

چې دغه دوه موضوعات به دلته په لنډ ډول بحث شي.

لومړۍ مبحث : ایران او پاکستان ته د افغانانو هجرت

دا مبحث په دوه مطلبونو مشتمل دی

لومړی مطلب : ایران او پاکستان ته د افغانانو د هجرت عوامل

دویم مطلب : ایران او پاکستان ته د افغانانو د هجرت حکم

چې په دغه دوه موضوعاتو به دلته رڼا واچول شي.

لومړی مطلب : ایران او پاکستان ته د افغانانو د هجرت عوامل

دلته به له کودتا تر کودتا او د شوروي اتحاد لخوا د افغانستان تر اشغاله د افغان مهاجرینو د هجرت اسباب او عوامل تر مطالعې لاندې ونيول شي ، د دې لپاره چې موضوع له فقهي او قانوني بحث څخه په تاريخي بحث تبديله نشي ، د نظامو د بدلون او کودتا گانو او اشغال په عواملو بحث نه کيږي ، يواځې په هغه اسبابو بحث کيږي چې پدغه نظامونو کې د افغان مهاجرین لپاره يې ایران او پاکستان ته د هجرت لار برابره کړه.

لومړۍ مرحله : د سردار محمد داود له کودتا څخه وروسته د افغانانو هجرت

د ۱۹۷۳م کال د جولای د میاشتي په ۱۷ چې د چنگاښ د میاشتي له اووه ويشتي نيتې سره سمه وه په هیواد کې د محمد ظاهر شاه شاهي نظام د

نوموړې د تره ځوی او پخواني صدرا اعظم سردار محمد داود خان له خوا د یوې (سپیني) پوځي کودتا په نتیجه کې پای ته ورسید¹.

د داود خان په کودتا کې د کمونسټانو لوی لاس موجودیت دا تقریبا د ډیری تاریخ لیکونکو ترمخ د اتفاق نقطه ده ، همدغه لامل شو چې د داود خان او ولس او په خاص ډول د اسلام پالو ترمخ ټکر رامنځ ته شو².

دا چې لدغې کودتا څخه وروسته ولې ځیني افغانان مجبور شول تر څو گاونډیو هیوادونو ته هجرت وکړي؟! میر محمد صدیق فرهنگ یې په اړوند وایي: پرچمیان د اسلامي ډلو له منځه وړلو په هڅه کې شول او محمد دواو د یې پدې قانع کړ یا یې مجبور کړ په دې وخت کې د اسلامي نهضت مشرتابه دنده د شرعیاتو د پوهنځي د رئیس استاذ غلام محمد نیازی په غاړه وه د ۱۳۷۳ کال له کودتا وروسته استاذ نیازی پرته له کوم تور او دلیل څخه ونیول شو ، ورپسې پولیسو د جوانان اسلام نور غړي ځیني ونیول او ځیني په تینبته بریالي شول چې لدې جملې څخه استاد برهان الدین رباني په غرونو پاکستان

1 - زرملوال، غلام محمد (۱۳۸۳ل - ۲۰۰۴م): افغانستان تر ورستي افغانه ، قصه خواني بازار - پېښور، دانش خپرندويه
۳۱۹/۱

2 - مصداق ، نبي (۱۳۸۹ش - ۲۰۱۱ع): افغانستان سياسي کمزوري او بهرنۍ مداخله ، ۱۷۳ ، او زرملوال، غلام محمد (۱۳۸۳ل - ۲۰۰۴م): افغانستان تر ورستي افغانه ، ۱ / ۳۲۲ ، او فرهنگ ، میر محمد صدیق : افغانستان په وروستيو پنځو پېړيو کې ، ۹۱۲ - ۹۱۴ او کول ، ستيو (۱۳۹۵هـ ش - ۲۰۱۶م) : د پيريانو جگړې ، ژباړه : غلام محمد زرملوال ، دانش خپرندويه ټولنه، ص ۱۶۲.

ته واوښت او پوهنتون د محصلينو له جملې حکمتيار او مسعود هم پاکستان ته وتښتيدل.¹

او زرمالو او وایي: په اخوان المسلمین مشهوره بله ډله هم بوتهو په غیر کې ونیوله دا ډله په سر کې د جوانان مسلمان او اسلامي تحریک په نامه یادیده د کابل پوهنتون د شرعیاتو پوهنځي رئیس پوهاند غلام محمد نیازی په مشري د کمونستانو پر ضد په شدید سړي او څرگند فعالیت کې لاس لاره د جوانان مسلمان گوند په ۱۹۷۴ کال کې که څه هم د کمیت له خوا دومره پیا وړي نه وه د محمد داود خان د حکومت پر ضد په یوه پاڅون کې برخه لرله خو مقاومت یې زر وځپل شو او د هماغه کال د جون تر میاشتې پورې د دې گوند مشر پوهاند نیازی او څه نا څه دوه سوه نور غړي یې ونیول شول د برهان الدین رباني احمد شاه مسعود او گلبدین حکمتيار په شمول د هغې ځیني فعالین پاکستان ته وتښتيدل.²

علت چې هر څه و خو اسلام ته ژمن محصلین او استاذان تر سختو شرائطو لاندې راغلل، ونیول شول، ووژل شو او بلاخره هجرت کولو ته مجبور شول، مجبور شول چې پاکستان ته پناه یوسي، د پیرانو جگړې کتاب لیکوال یې تقریبا شمیر ۵۰۰۰ زره تنه په گوته کوي.³

بالاخره په ۱۹۷۷ کال لیونید بریژنیف داود خان ملاقات او د پوې مسالې د توضیح لپاره راوغوښت چې افغانستان لیدر هڅه کوي چې د مصر، سعودي عربستان او نورو دولتونو سره اړیکې تنگې کړي، داود په غوسې سره

¹ - فرهنگ، میر محمد صدیق: افغانستان په وروستیو پنځو پېړیو کې، ۲ / ۹۳۳.

² - زرمالو، غلام محمد (۱۳۸۳-۲۰۰۴م): افغانستان تر ورستی افغانه، ۱ / ۳۲۷ - ۳۲۸.

³ - کول، سټیو (۱۳۹۵هـ ش - ۲۰۱۶م): د پیرانو جگړې، ص ۱۶۳.

اعتراض او مخالفت وکړ چې افغانان خپله اختیار لري ، چې هر راز پریکړې وکړي ان تر دې چې یو ځل یې میز په سوک وواهه د په خپلو خبرو ټنگار وکړ ، چې ډیرې تاریخ پوهان پدې باور دي چې همدا لیدنه کتنه د داود د ماتې خوړلو پیل وگرځید¹.

دویمه مرحله : د ثور له کودتا څخه وروسته د افغانانو هجرت

په ۱۳۵۷ هجري لمريز کال د ثور په اومه نیټه د ۱۹۷۸ میلادي کال د اپریل میاشتې په ۲۷ په افغانستان کې یوه پوځي کودتا تر سره شوه ، په کودتا کې محمد داود خان او د نوموړي د کورنۍ ۱۷ غړي هم ووژل شول ، د ۱۹۷۸ کال د اپریل په ۳۰ نیټه نور محمد ترکی د افغانستان دیموکراتیک جمهوریت رئیس جمهور وټاکل شو.²

د افغانستان خلق دیموکراتیک گوند او د هغوی دیموکراتیک جمهوریت د افغاني ټولنې او افغاني ولس د مهار کولو او ولچک کولو لپاره له هر څه نه مخکې داسې فرامینونه جاري کولو او نافذ کولو لړۍ پیل کړه چې هغه هر یو فرمان د افغانستان په درې زره کلن تاریخ کې ساری نه درلوده ، هر فرمان دې ته لاره هواره وله چې گوندي منگولې ښې په مضبوطیا سره د ولس په مری ښخې شي ، د فرمانونو په جاري کولو سره ولس په پدې حقیقت باور پیدا کړ چې گوند او دولت دواړه به هیڅکله د هېواد د اداره کولو لپاره له اسلامي لارو چارو څخه کار وانه خلي او عمل کې یې هم خلکو ته و خودل چې

¹ تانیر ، ستیوېن (۱۳۹۳) : افغانستان د جگړو تاریخ ، ژباړن : گل شریف هڅاند ، خیبر خپرندویه ټولنه ، ص ۴۷۳ ، او خیبري ، غوث (۱۳۸۹ ل ۲۰۱۰ م) : په افغانستان کې توپان ، دانش خپرندویه ټولنه (ص ۴۵ او ۶۸ .

² - زرملول ، غلام محمد (۱۳۸۳ ل - ۲۰۰۴ م) : افغانستان تر ورستی افغانه ، ۱ / ۱ - ۲ او ۲۳ .

دوی له نوي نړۍ لید سره راغلي نه له هغه پخواني اسلامي او افغاني عنعنوي لارو څخه ، په همدې اساس په روحانيون ، ديني عالمان ، مذهبي مشران او نورو نيول کيدل پيل شول ، د ديني او مذهبي اعتقاداتو سره دښمني خودل کيدله ، همدې چال چلند او گوندي ديکتاتورۍ د بي کچه ځواک په نتيجه کې د هيواد له گوټ گوټ ، ښارونو او کليو څخه د خلکو د تېښتې ، فرار او مهاجرت بهير پيل شو ، د هېواد گڼ شمير روښانفکران ، پوهان ، استاذانو ، ډاکټرانو ، انجنيرانو ، پورفيسرانو ، ليکوالانو ، شاعرانو او داسې نورو چې د افغانستان د خلکو معنوي پانگه گڼل کيدله د مجبوريت او ويرې له کبله هيواد پرېښود او ځيني خو يا ووژل شول او يا په زندانونو کې واچول شول¹.

ډاکټر نبي مصداق وايي : (پر پوځي ځايونو حملو د حکومت له خوا ډير سخت غبرگونونه په بر کې لرل ، دغسې غچ به پولې ته نژدې خلک مجبورول چې د ژغورنې په خاطر پاکستان ته واوړي ، کله چې معلومه شوه چې کډوالو ته په پاکستان کې شه راغلی ويل کيږي ، نو دا څاڅکي په يو توپان سره واوښتل په پاکستان کې د افغان مهاجرينو شمير چې تير کال [۱۹۷۹ز] ۴۰۰۰۰ ته رسيدلی وو ، ډير ژر دا دی يو مليون هم واوښت. [۱۹۸۰ ډسمبر ۱۲]²)

د ۱۳۵۸ ل کال د سنبلې په ۲۵ نور محمد ترکي له گوندي او دولتي دندو گوښه او حفيظ الله امين د گوند عمومي منشی ، انقلابي شوری رټس او صدر اعظم په توگه وټاکل شو ، له همدې نيتې څخه د حفيظ الله امين درې

¹ - خيبري ، غوث (۱۳۸۹ ل ۲۰۱۰ م) : په افغانستان کې توپان ، ص ۱۲۹ - ۱۳۱ ، په اختصار سره.

² مصداق ، نبي (۱۳۸۹ ش - ۲۰۱۱ ع) : افغانستان سياسي کمزوري او بهرنۍ مداخله ، ص ۳۲۰.

مياشتنۍ واکمني پيل شوه او د ۱۳۵۸ل کال د میزان ۱۶ مه له راډيو تلویزیون څخه د نور محمد ترکي مړینه اعلان کړه او پر هیواد د شوروي اتحاد له یرغل سره جونبست د ۱۳۵۸ل کال د جدي په ۶ نومړی ووژل شو.¹

دریمه مرحله : د شوروي له اشغال څخه وروسته د افغانانو هجرت

په افغانستان باندې په ۱۳۵۸ل د مرغومي پر شپږمه د پخواني شوروي اتحاد له یرغل سره پر افغانانو قیامتونه راکوز کړل ، کله چې په افغانستان کې د پخواني شوروي اتحاد د لاسپوڅو گوندونو (خلق او پرچم) ډلو د کودتا له لارې د کابل واکمني لاندې کړه ولس یې ورو ورو پر خلاف ودرید ، زیات افغانان پاکستان ته په هجرت مجبور شول ... کله چې په افغانستان کمونستي ډلې واکمنې شوې په هیواد کې حاکم استبداد دې ته زمینه برابره کړه چې زیات خلک په پوه پارکي [محصلین ، علما ، زده کوونکي او برحال مامورین] له هیواده وتبستې او پاکستان او ایران ته پناه یوسي ، کله چې شوروي پوځو نو پر افغانستان یرغل وکړ ټول ولس یې پر خلاف راپورته شو او بیا عام خلک په ډیر زیات شمیر گاونډیو هیوادونو ته په هجرت مجبور شول.²

پر افغانستان باندې د شوروي اتحاد یرغل ، پنځه ملیونه افغانان یې بې کوره ، بې اوره او بی وطنه کړل ... څه د پاسه دوه ملیونه افغانان ایران او څه کم درې ملیونه افغانانو پاکستان ته کډه وکړه.³

¹ - نیازی ، مستعلي (۱۳۹۴ل - ۲۰۱۵ز) : پر افغانستان د شوروي اتحاد یرغل او شوری کمونستي رژیم پر سقوط یې اغېز ، ننگرهار ، گودر کتاب خپرني ، ص ۱۰۷ ، ۱۲۷ .

² - شفيقي ، محمد زبير (۱۳۹۴ل - ۲۰۱۵ز) : افغانستان د پردۍ جگړې په اور کې ، اکسوس کتابپلورنځی ، ۴۲ - ۴۳ ، ۵۲ . په اختصار سره .

³ - خیبري ، غوث (۱۳۸۹ل ۲۰۱۰م) : په افغانستان کې توپان ، ص ۳۱۱ .

پورته جرياناتو ته په کتو سره کيدلی شي د افغان مهاجرينو او پناه غوښتونکو د مهاجرت او پناه غوښتنې اسباب په لاندې ډول په گوته شي :

الف : په لومړنۍ مرحله کې يعني د داود خان له کودتا وروسته ؛ ځيني افغانان له زندان څخه د خلاصون ، خپل ژوند د ژغورول لپاره هجرت کولو ته مجبور کړل شول ، دا چې دغه ويره لدوی سره د داود خان د تشدد لرونکی مفکورې او که په داود خان باندې د کمونستو اشخاصو د تاثير له کبله وه ، هر څه چې وه خو ځيني اشخاص د اخوانيانو په نوم زندان ته وغوزول شول او د وژلو هڅه يې وشوه او ځيني خو لا ان اعدام شوه.

ب : په دويمه او دريمه مرحله کې يعني په افغانستان کې د ثور له کودتا او د شوروي اتحاد له يرغل څخه وروسته ، په افغانستان کې د کمونيزم له نظر يې سره د افغانانو ټکر راغی ، چې لدې کبله په افغانستان کې د ميشتو مسلمانو قومونو ژوند له يوه پلوه د کمونيزم له مفکورې سره يو ځای ژوند کول او له بله پوله د کمونستانو او بادارنو په لاسونو يې افغانان له سختو کړاوونو سره لاس او گريوان شوه ، بلاخره افغانانو ايران او پاکستان ته د هجرت لار غوره کړه.

سره لدې چې له ۲۰۰۱ کال څخه تراوسه ۷ ميليونو څخه ډير افغان کډوال او پناه غوښتونکي خپل هېواد ته راستانه شويدي . خو لا هم ۵ ميليونو څخه ډير افغانان دنړۍ په ۵۶ هېوادونو کې لا دکډوالۍ ژوند تېروي .

د نړۍ په ۵۶ هېوادونو کې د افغان کډوالو او پناه غوښتونکو احصايه¹

¹ - د کډوالو او راستنيدونکو چارو وزارت : د کډوالۍ په برخه کې د افغانستان اسلامي جمهوري دولت لاسته راوړنې (<https://www.morr.gov.af>) ، ص ۸.

دافغان کډوالو او پناه اخېستونکو شمېر	هېواد
(۲۱۶۰۰۰۰) ۱۱۶۰۰۰۰ اسناد لرونکي	ایران
(۱۹۴۷۰۴۴) ۱۲۴۷۰۴۴ قانوني اسناد لرونکي	پاکستان
۴۸۷۳۹۹	اروپا
۳۵۰۰۰۰	امریکا
۱۵۱۹۱۴	ترکیه
۴۰۰۰۰	استرالیا
۳۴۳۲۵۰	سعودي عربستان
۴۸۱۸۳	عربي متحده امارات

د نړۍ په ۵۶ هېوادونو کې د افغان کډوالو او پناه غوښتونکو مجموعي

شمېر 5: 691466

دویم مطلب : له ایران او پاکستان څخه د افغان مهاجرینو

راستنیدلو حکم

په دې مطلب کې به په پورته موضوع په دوه عنوانونو کې بحث وشي

، په لومړي عنوان کې به دغه موضوع د اسلامي فقهي او په دویم عنوان کې د نړيوالو تړونونو له انده وڅیړل شي.

لومړی پراگراف : له ایران او پاکستان څخه د افغان مهاجرینو راستنیدل

د اسلامي فقهې له انده

په دویم فصل کې د مهاجر راستنیدل په تفصیل سره مطالعه شول ، دلته به هغه احکام په تطبیقي ډول مطالعه شي ، کوم چې د افغان مهاجرینو د راستنیدلو پورې تړلي دي.

کیدلی شي چې افغان مهاجرینو راستنیدل په دوه قسمه تقسیم شي ، لومړی هغه ډله راستنیدونکي چې په خپله خوښه غواړي راستانه شي پرته له کوم فشار او ضرورت څخه او دویمه ډله هغه کسان چې د دار هجرت کې د حاکم نظام لخوا په جبري ډول خپل هیواد ته ستنول کیږي چې دغه دواړه حالات به په لاندې ډول وڅیړل شي.

ما له ځیني افغان مهاجرینو سره مرکې وکړي چې افغان مهاجرین ولې نه غواړي افغانستان ته په خپله خوښه راستانه شي ؟ نو د دې په جواب کې اظهار الحق عزیز¹ له درې عمده دلائلو څخه یادونه وکړه لومړی دا چې افغانستان کې اوس هم امنیتي وضعه د ډاډ وړنده او دویم دا چې افغانستان کې لا هم اشغال حاکم دی او دیني وضعه پکې د دې تقاضا نه کوي چې مهاجرین ستانه شي او دریم یې له اقتصادي ستونزو څخه یادونه وکړه ، نو

تر ډیره د دغه مهاجرینو اندېښنې د فکر وړ دي ځکه په افغانستان کې بحرني اشغالگر قوتونه په سختو جنگي جرمونو کې لټار دي چې د عامو مسلمانانو ژوند یې تریخ کړی ، په ودونو ، جنازو او مدارسو بمباردونه تر سره شوی ، چې څو نمونې یې دلته د مثال په ډول ذکر کیږي : د (۲۰۰۱ز کال د

¹ - اظهار الحق عزیز یو افغان مهاجر دی چې د اسلام اباد په نړیوال پوهنتون کې د استاذی دنده پرمخ وړي او ما ورسره د ۱۲ / ۲ / ۱۳۹۶ د سهار په ۹ بجو د فیس بوک له لارې مرکه وکړه.

اکتوبر د ۷ مې) د بمباریو له پیل سره چې هر څومره مرگ ژوبله شوې ده ، هغه د طالبانو د ځپلو په حساب د نوي نظام او نړیوالو بریا ثبت شوې ده ، په دې کې تر ټولو لویه بورنووونکي غمیزه د مزار د جنګي کلا پېښه ده چې پر کلابندو زرگونو طالبانو ، لومړی د بي ۵۲ الوتکو پنځه سوه کیلو یې بمونه وغوزورل او ورپسې چې ژوندي پاتي طالبان سمخو ته ننوتل اوبه پرې ور پرېښودل شوې او ټول ځای پر ځای ووژل شول ، د ۲۰۰۲ کال په لومړیو کې د سکاټلینډ په ادنبرا کې د افغانستان په اړه مستندو فلمونو په یوه فستیوال کې د (مرگ کاروان) په نامه یو پنځوس دقیقه یې فلم وښودل شو چې د ۲۰۰۱ کال د نومبر کې له کندز نه د جنرال دوستم او امریکایانو لخوا په کانتینرو کې د څلور زره طالبانو وړلو په اړه ؤ ، دغه طالبان څه د ساه له بندیدو او څه د دوستم د جگړه مارو په ډزو کې ټول ووژل شول ، همدغه رنگه په ۲۰۰۴ز کال کې د جنوري پر ۲۴ مه د شپي لخوا په چارچینو کې د یوه واده پر مراسمو بمبارۍ کې ۴۸ تنه بي گناه افغانان شهیدان شول چې زوم او ناوې هم پکې شامل وه ، د هرات شینډنډ ولسوالۍ د عزیز اباد پرکلي د شپي پر ۲ بجو بمبار وشو چې ټول ټال ۹۲ تنه پکې شهیدان او ۷۰ تنه پکې ټپیان شوه دغه پښه په ۲۰۰۸ ز د اگست پر ۲۲ مه وشوه ، د ۲۰۰۸ ز کال د جولای په ۶ مه د ننگرهار په هسکه مینه ولسوالۍ کې د واده پر مراسمو هوایي برید وشو چې د زوم او ناوي په شمول ۷۲ تنه بي گناه هیواد وال پکې شهیدان شول ، د ۲۰۱۱ز کال د فبروري ۱۰ مه پر غازي اباد دویمه د مارچ په لومړۍ په پیچ دره او دریمه د مارچ په ۱۵ مه وې چې ټول ۷۷ تنه پکې شهیدان شول پدې کې ۴۱ تنه

ماشومان او ۲۳ تنه ښځې وې ، غرض دا چې د نوي اشغال پر محال هم عام افغانان خوندي ندي^۱.

همدارنگه د یوناما د ملګي خلکو د ژوند د نه خونديتوب او د هغوی د تلفاتو په اړه وايي : (ملکي وګړي د ۲۰۱۷ کال په اوږدو کې له وسله واله جګړې څخه په دوامداره ډول اغېزمن شوي دي ، د جنورۍ له لومړۍ نېټې څخه تر ۳۱ د دسمبر پورې ، یو ناما ۱۰۳۵۳ ملکي تلفات [۳۴۳۸ مړينې او ۷۰۱۵ ټپيان) ثبت کړي ، چې په ټوليز ډول دا د ۲۰۱۶ کال په پرتله ۹ سلنه کمښت ښيي او ۲۰۱۲ راورسته لومړنۍ کال دی چې په ملکي تلفاتو کې کمښت ثبت شوی دی ، د ۲۰۱۶ کال په پرتله د ملکي وګړو په مړينه کې دوه سلنه کمښت راغلی او د ملي وګړو په ژوبله کې ۱۱ سلنه کمښت راغلی ، په ټوليز ډول د ملکي وګړو دوام داره ډول لوړ شمير تلفات د روان جنگ له امله ځاني تلفات په گوته کوي ، د ۲۰۰۹ کال د جنورۍ د لومړۍ نېټې څخه د ۲۰۱۷ کال د دسمبر تر ۳۱ نېټې پورې په افغانستان کې وسله والې جګړې د ۲۸۲۹۱ ملکي وګړو ژوند اخستی او ۵۲۳۶۶ نور يې ټپيان کړي.^۲)

دا خو هغه رسمي شمېرنې وې چې یوناما ثبت کړي د ملکي تلفاتو حقيقي شميره تر ډې زيات خودل کېږي.

نو په نتيجه کې ویلی شو متاسفانه په افغانستان کې د بهرنيو قوتونو ، دولت او د دولت وسله وال مخالفينو له لوري نن ورځ ملکي وګړي خوندي ندي ، او د اسلامي فقهي له انده د مهاجرينو راستنېدل د خونديتوب په علت

^۱ - شفيقي ، محمد زبير (۱۳۹۴ل - ۲۰۱۵ز): افغانستان د پردۍ جګړې په اور کې ، ص ۱۸۵ - ۱۸۷ په اختصار .

^۲ - د بشري حقونو لپاره د ملګرو ملتونو د عالي کمشنرۍ دفتر (فبروري ۲۰۱۸) په وسله واله جګړه کې د ملکي وګړو خوندي ساته کلنی راپور ۲۰۱۷ ، کابل افغانستان ، ص ۸ .

خرخي نو په همدې اساس ویلی شو چې: افغان مهاجرینو ته په خپله خوښه راستنېدل مشروع ندی.

چې د دې خبرې د اثبات لپاره دغه دلائلو باندې اتکاء کېږي :

لومړی دلیل - عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: جَاءَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَعُودُنِي وَأَنَا بِمَكَّةَ، وَهُوَ يَكْرَهُ أَنْ يَمُوتَ بِالْأَرْضِ الَّتِي هَاجَرَ مِنْهَا¹»

ژباړه : د سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه څخه روایت دی ، دا فرمایي : رسول الله صلی الله علیه وسلم زما د ناروغۍ پوښتنې ته راغی او زه په مکه کې وم ، او هغه دا بده گڼله چې یو شخص دې په هغه ځای کې وفات شي چې له هغه ځایه یې هجرت کړی وي.

(وَهُوَ يَكْرَهُ أَنْ يَمُوتَ بِالْأَرْضِ الَّتِي هَاجَرَ مِنْهَا) احتمال لري چې دا جمله د فاعل څخه حال شي او یا هم له مفعول څخه حال شي ځکه هر یو رسول الله او سعد بن ابی وقاص دواړو دا بده گڼله چې هغه ځای ته راشي چې هجرت یې ورڅخه کړی دی².

دویم دلیل : په بل روایت کې راځي چې سعد بن ابی وقاص د حجة الوداع په کال کې مریض شو او رسول الله یې پوښتنې ته راغی او په اخر د حدیث کې رسول الله وفرمایي : (اللَّهُمَّ أَمْضِ لِأَصْحَابِي هِجْرَتَهُمْ، وَلَا تَرُدَّهُمْ عَلَى أَعْقَابِهِمْ، لَكِنَّ الْبَائِسُ سَعْدُ ابْنِ حَوْلَةَ» يَرْتِي لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ

1 - رواه البخاري ، كتاب الوصايا ، باب أن يترك ورثته أغنياء خير من أن يتكففوا الناس

2 - العسقلاني ، احمد بن علي بن حجر (١٤٢٤هـ - ٢٠٠٤م) : فتح الباري ، ٥ / ٣٦٤.

مَاتَ بِمَكَّةَ¹» يا الله زما د ملگرو هجرت باقي پاتې کړې او ته يې په پوندو شاته ومه گرځوې ، مگر سعد بن خوله فقير (رسول الله په سعد بن خوله خواشني څرگنده گړه چې په مکه کې وفات شو.

((اللهم أَمْضِ) عرب وايي امضيت الامر يعني کار مې نافذ کړ يعني پوره مې کړ ، (الأصحابي هجرتهم) او د دوی له اجر څخه څه حصه مه کمه او مه يې باطلوه ، (ولا تردهم على أعقابهم) يعني شاته يې مه گرځوه چې خپل وطن ته واپس شي او مدينه ترک کړي تر دې چې مدينه کې وفات شي ، ... او په هغه چا باندې مدينه کې استوگنه لازم شوه چې مديني ته يې هجرت کړی و.)²

دريم دليل : دا چې د مهاجرينو راستنېدل د خونديتوب په علت څرخي په دې اړوند د اسلام ويب انلاين دار الافتاء وايي : (کله چې له يوه هېواد څخه هجرت واجب شي يعني چې مسلمان پکې په ځان وپريږي او يا د ديني شعائرو د تر سره کيدو قدرت ونلري ، دغه هېواد چې تر څو په همدغه حالت باقي پاتې وي [يعني په ځان وپريږي او يا ديني شعائر په څرگنده نشي تر سره کولی] نو په خپله خوښه ورته راستنيدل جائز ندي ، ځکه اوس هم د حرمت علت موجود دی.³

¹ - مفق عليه ، رواه البخاري ، كتاب الجنائز ، باب رثاء النبي صلى الله عليه وسلم سعد ابن خولة ، رواه مسلم ، كتاب الوصية ، باب الوصية بالثلث.

² - الأرمي ، محمد الأمين بن عبد الله (١٤٣٠ هـ - ٢٠٠٩م) : الكوكب الوهاج شرح صحيح مسلم ، دار المنهاج دار طوق النجاة ، ١٨ / ١٠٦.

³ - اسلام ويب : حكم رجوع المهاجر الى بلد الكفر التي هاجر منها (22 ربيع الأول 1437 - 2016-1-3) ، فتوى نمبر (٣١٨٨٧١))

دا چې د مهاجرينو او پناه اخېستونکو د راستنيدلو حکم څرگند شو ، اوس پوښتنه پيدا کيږي هغه دا چې ، هغه مهاجر يا پناه اخېستونکی چې خپل مسکن ته راستنېږي ، ايا د ده راستنيدل د دوی په ثواب اغيزه کوي او کنه ؟ نو بايد وويل شي چې په خپله خوښه د هجرت پای او له منځه وړل يې د هجرت په ثواب باندي اغېزه لري د لاندې دلائلو په اساس :

لومړی دليل : الله عزوجل فرمايي ﴿ وَمَنْ يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مُرَافًا كَثِيرًا وَسَعَةً وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴾¹

ژباړه : څوك چې د الله په لار كښې هجرت وكړي هغوی به په ځمكه كښې د پناه اخيستلو ډېر ځايونه او د ژوند تېرولو له پاره ډېره پراخي ومومي، او څوك چې له خپله كوره د الله او پيغمبر خوا ته د هجرت كولو له پاره ووځي، بيا په لاره كښې ورته مرگ راشي د هغه ثواب د الله پر ذمه واجب شو، الله ډېر بښونکی او رحيم دی.

د پورته ايات كريمه په (ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ) په كلمه كې د محمد طاهر ابن عاشور رحمه الله وايي :

<http://fatwa.islamweb.net/fatwa/index.php?page=showfatwa&Opti>

(on=FatwaId&Id=318871

۱ - مخکې لدې چې دار هجرت ته داخل شي مرگ ورته راشي نو د هجرت اجر يې واجب شو.

۲ - مرگ ورته په داسې حالت کې راشي چې دا شخص مهاجر وي ، يعني بېرته دار کفر ته را واپس شوی نه وي نو د هجرت اجر يې واجب شو او ابن عاشور وايي همدا قول اصح هم دی^۱.

دويم دليل : رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايي : (اللَّهُمَّ أَمْضِ لِأَصْحَابِي هِجْرَتَهُمْ، وَلَا تَرُدَّهُمْ عَلَى أَعْقَابِهِمْ، لَكِنَّ الْبَائِسُ سَعْدُ ابْنِ خَوْلَةَ» يَرْتِي لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ مَاتَ بِمَكَّةَ^۲» يا الله زما د ملگرو هجرت باقي پاتې کړې او ته يې په پوندو شاته ومه گرځوې ، مگر سعد بن خوله فقير) رسول الله په سعد بن خوله خواشني څرگنده گرځه چې په مکه کې وفات شو.

د پورته حديث په تشریح کې امام نووي رحمه الله ليکي : عیسی بن دینار وايي په سعد بن خوله باندې د رسول الله خواشینی سبب د هجرت سقوط و ځکه هغه په خپل اختیار سره له مدینې څخه راستون شوی و او مکه کې وفات شو ، نور بیا وايي چې د خفگان سبب يې په مکه کې وفات کيدل دی ، په هر حال د ده په اختیار کې وه او کنه ، خو د رسول الله صلى الله عليه وسلم د خفگان سبب د سعد بن خوله رضی الله عنه څخه د هجرت پوره ثواب فوت کيدل وه کوم چې په دار هجرت کې د وفات په سبب ورته رسيدلی شو او کوم چې د خپل وطن څخه په نا اشنایې او غربت کې د وفات په سبب چې

1 - ابن عاشور ، محمد الطاهر بن محمد بن محمد الطاهر (ب.ت): التحرير والتنوير ، ۵ /

۱۰۸.

2 - مفق عليه ، رواه البخاري ، كتاب الجنائز ، باب رثاء النبي صلى الله عليه وسلم سعد ابن خولة ، رواه مسلم ، كتاب الوصية ، باب الوصية بالثلث.

د الله لپاره تر سره شوی و ورته رسيدلو¹. په هر حال لکه مخکې چې ورته اشاره وشوه چې دغه حکم يواځې د هغه صحابه کرامو پورې خاص و کوم چې له مکې څخه يې مدینې ته هجرت کړی و.

البته دا خبره بايد ياده شي چې که د حکومتونو لخوا افغان مهاجرین په زور او جبري ډول استل کيږي نو بيا يې راستنېدل مشروع دي ځکه دا نو د اضطرار حالت گڼل کيږي او د اضطرار په حالت کې ممنوع اعمال مباح گرځي ، د لاندې دلائلو په اساس :

لومړی دليل : الله عزوجل فرمايي : (إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالْدَّمَ
وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أَهْلَ بِهِ لغيرِ اللَّهِ^ط فَمَنْ أَضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ
عَلَيْهِ^ع إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ^٢)

ژباړه : د الله له لوري که پر تاسې څه بنديز لگول شویدی نو هغه دادی چې مرداره مه خوري، دوینې او د خوگ د غوښې له خورلو نه ډډه وکړئ او داسې کوم شی مه خورئ چې پر هغه له الله نه پرته د بل چا نوم اخیستل شوی وي هو که څوک د اړتیا په حالت کښې وي او له دغو شيانو نه څه شی بې له دې چې د ا لهي حکم ماتولو اراده ولري يا له حده تیری وکړي زیات وخوري؛ نو پر هغه څه وبال نشته، الله بښونکی او رحم کوونکی دی.

¹ - النووي ، محيي الدين يحيى بن شرف (١٣٩٢هـ) : المنهاج شرح صحيح مسلم بن

الحجاج ، ٨٠ / ١١ .

² - البقرة / ١٧٣

همدارنگه الله عزوجل فرمايي : (وَمَا لَكُمْ أَلَّا تَأْكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ
 اللَّهِ عَلَيْهِ وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَّا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ إِلَيْهِ ۗ وَإِنَّ كَثِيرًا
 لَيُضِلُّونَ بِأَهْوَاءِهِمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُعْتَدِينَ ﴿١٠٣﴾¹)

ژباړه : ښه نو څه دليل دی چې تاسې هغه څه ونه خورئ چې پر هغه د
 الله نوم اخيستل شوی وي، په داسې حال کې چې د کومو شيانو استعمال چې
 الله له اضطراري حالاتو نه پرته په نورو ټولو حالتونو کې پر تاسې حرام کړيدي
 دهغو تفصيل يې تاسې ته درښودلی دی زياتره خلك داسې دي چې له علم نه
 پرته صرف د خپلو خواهشاتو په اساس گمراه کونکې خبرې کوي، ستا رب داله
 حده تېرېدونکي ډېر ښه پيژني.

دغه دواړه اياتونه پدې دلالت کوي چې د ضرورت په حالت کې حرام
 اعمال مباح گرځي او زموږ د بحث لاندې موضوع کې هم قوي دليل کيدلی
 شي ، ځکه کله چې پاکستان او ايران افغان مهاجرين په زوره له هېواده استل
 وغواړي يا يې هلته ژوند ته جدي گواخ متوجه وي ، د زنداني کيدو او ترور
 کيد ويره وي او يا يې کورونه وړانوي او دوی ورڅخه په زور اوباسي نو دغه
 حالت د ضرورت حالت دی چې افغان مهاجرينو ته پکې راستنيدل جائز دي.

دويم دليل : فقهاؤ ځيني قواعد وضعه کړي چې هغه د ضرورت په
 حالت کې د حرامو په اباحت دلالت کوي مثلاً :

الف : المشقة تجلب التيسير : مشقت د اسانتيا غوښتونکی دی

دا يوه لويه قاعده ده چې تعظيم او مقام يې له فقاؤ څخه په تواتر سره نقل شوی ، په دې قاعده باندې د فقهي قواعدو کتابونه اجماع لري او دا د اسلامي فقهي يوه قوي ستنه ده¹.

د دې قاعدې معنی دا ده چې : هغه شرعي احکام چې په تطبيق سره يې انسان له تکليف سره مخ کېږي په نفس او يا مال کې نو شريعت ورسره له اسانتيا څخه کار اخلي او هغه کار ورته تلقين کوي چې د مکلف په وسه پوره وي².

ب : الضرورات تبیح المحظورات ، ضرورتونه حرام اعمال مباح

گرځوي

د جمهورو مسلمانانو پر وړاندې دا يو منل شوې قاعده ده چې اسلامي شريعت د احکامو په وضع کولو کې د انسانو مصالح په نظر کې نيسي او د مفسادو څخه يې بچ کوي او د اسلامي شريعت په نصوصو کې د پلټنې څخه دا خبره ډيره ښه څرگنديږي له همدې کبله هغه کارونه ، خبرې ، عقدونه او تصرفات چې امر ورباندې شوې په هغې کې د انسانانو مصالح پراته وي او کوم چې منع ورڅخه شوې هغې کې د انسان ته ضرر متوجه وي³.

¹ - السدلان ، صالح بن غانم : القواعد الفقهية الكبرى و ما يتفرغ منها ، (١٤١٧هـ ق) الرياض - المملكة العربية السعودية ، درا بلنسية للنشر والتوزيع ، ص ٢١٦.

² - البورنور ، محمد صدقي : الوجيز في ايضاح قواعد الفقه الكلية (١٤٠٤هـ ق) لبنان ، مؤسسة الرسالة ، ص ١٣٠

³ - السدلان ، صالح بن غانم : القواعد الفقهية الكبرى و ما يتفرغ منها ، (١٤١٧هـ ق) ، ص ١٤٧-٢٤٨.

خلاصه دا چې : د افغانستان وسني اوضاع د ډاډ وړ نده او انساني نفسونه او مالونه پکې خوندي ندي ، هغه افغان مهاجرين چې په ايران او پاکستان کې د هجرت ورځې او شپې سبب کوي ، هغوی ته د اسلامي فقهي په اساس په خپله رضاء او رغبت راستنيدل جائز ندي .

البته که حکومتونه افغان مهاجرين مجبور کړي چې له دار هجرت څخه راستانه شي او کورونو څخه يې په زور اوباسي او په ښارونو کې د گرځيدو اجازه نه ورکوي او همدارنگه د کاروبار په وړاندې يې خنډ جوړوي نو دغه حالت يې د اضطرار حالت دی او راستنيدل يې شرعا جائز او مشروع دي .

والله اعلم وعلمه اتم

اوس دا چې : کوم افغان مهاجرين چې افغانستان ته د مباحو کارونو د ترسره کولو لپاره د مؤقت وخت لپاره راځي او دلته د دايمي استوگنې ايراده نلري ، ايا دغه راستنيدل يې د اسلامي فقهي په اساس څه حکم لري ؟ نو دا چې مکې ته د مهاجرو صحابه کرامو راستنيدل مشروع نه وه خو البته د مؤقت وخت لپاره رسول الله ورته اجازه ورکړې وه ، رسول الله فرمايي «ثَلَاثٌ لِلْمُهَاجِرِ بَعْدَ الصَّدْرِ¹»

ژباړه : مهاجر ته د طواف صدر څخه وروسته درې ورځي استوگنه جائز ده .

¹ رواه البخاري ، كتاب اصحاب النبي ، باب اقامة المهاجر بمكة بعد قضاء نسكه ،

د رسول الله صلى الله عليه وسلم دا قول موږ ته دا راپه گوته کوي چې د کوم مقصد لپاره چې مهاجر راستون شوی وي د هغې مقصد د تر لاسه کولو څخه وروسته باید مهاجر درې ورځو څخه زیاتې تېرې نه کړي.

دا چې زیات وخت باید هغه ځای کې چې هجرت یې ورڅخه کړی پاتې نشي ، ځکه رسول الله دا بده گڼله چې مهاجر هغه ځای کې وفات شي له کومه ځایه یې چې هجرت کړی : عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: جَاءَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَعُودُنِي وَأَنَا بِمَكَّةَ، وَهُوَ يَكْرَهُ أَنْ يَمُوتَ بِالْأَرْضِ الَّتِي هَاجَرَ مِنْهَا¹»

ژباړه : د سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه څخه روایت دی ، دا فرمایي : رسول الله صلى الله عليه وسلم زما د ناروغۍ پوښتنې ته راغی او زه په مکه کې وم ، او هغه دا بده گڼله چې یو شخص دې په هغه ځای کې وفات شي چې له هغه ځایه یې هجرت کړی وي.

(وَهُوَ يَكْرَهُ أَنْ يَمُوتَ بِالْأَرْضِ الَّتِي هَاجَرَ مِنْهَا) احتمال لري چې دا جمله د فاعل څخه حال شي او یا هم له مفعول څخه حال شي ځکه هر یو رسول الله او سعد بن ابی وقاص دواړو دا بده گڼله چې هغه ځای ته راشي چې هجرت یې ورڅخه کړی دی.²

والله اعلم وعلمه اتم

1 - رواه البخاري ، كتاب الوصايا ، باب أن يترك ورثته أغنياء خير من أن يتكفوا الناس

2 - العسقلاني ، احمد بن علي بن حجر (١٤٢٤هـ - ٢٠٠٤م) : فتح الباري ، ٥ / ٣٦٤ .

دویم پراگراف : ایران او پاکستان ته د افغان مهاجرینو هجرت د نړیوالو تړونونو له نظره

لکه څنگه چې په دویم فصل کې هم د نړیوالو تړونونو له انده د پناه اخېستنې اسباب په گوته شول هغه اسباب د افغانانو په هجرت کې موجود وه ، یعنی ځیني افغانانو د سیاسي نظریې له کبله په ویره کې وه او د ثور له کودتا څخه وروسته د کمونستانو له لوري د دین له کبله له ویرې سره مخ شول نو پدغه حالت کې ایران او پاکستان ته د پناه وړل قانوني بڼه لري لکه د بشري حقوقو نړیواله اعلامیه بشر ته حق ورکړی چې د ویرې له کبله په بل هیواد کې پناه واخلي نوموړی اعلامیه په ۱۴ ماده الف بند کې د پناه اخېستنې په اړوند د وایي: (هر څوک حق لري ، چې د ځورونې او تعقیب په وړاندې په نورو هیوادونو کې د پناه په لټه کې شي او په نورو هیوادونو کې پناه واخلي).¹

همدارنگه د پناه وړونکو په وضع پورې اړوند کنوانسیون (۱۹۵۱ د جولای ۲۸) رامنځ ته شو چې دغه کنوانسیون په لومړۍ ماده الف بند کې د پناه وړنی اسباب داسې په گوته کوي : لدې څخه د موجه ویرې له امله چې د توکم [نژاد] مذهب ، په خاصو ټولنیزو ډلو کې د غړیتوب یا د سیاسي عقیدې په لرلو پورې په اړوندو علتونو تر شکنجې لاندې ونیول شي ، د خپل تابعیت له هیواد څخه په بهر کې ژوند کوي او نشي کولای یا د ویرې په علت نوموړی نه غواړي ځان د هغه هیواد تر ملاتړ لاندې راولي په هغه صورت کې چې د تابعیت نه لرونکی دی او د دغسې پېښو په پایله کې د خپل دایمي استوګنځي

¹ - ناصري ، صفي الله : نړیوال سندونه (د ملګرو ملتونو منشور ، د بشري حقونو نړیواله اعلامیه ، د بشري حقونو اسلامي اعلامیه) ص ۵۶.

هيواد څخه په بهر کې ژوند کوي ، نشي کولای يا د ويرې له امله نوموړی نه غواړي هغه هيواد ته وروگرځي.¹

پورته قانوني موادو ته په کتو سره ويلی شو چې : د نړيوالو تړنونو له انده هم د افغانانو هجرت او ايران او پاکستان کې يې پناه اخېستنه قانوني جنبه لري.

¹ - د عدلي وزارت رسمي جريده ، (د ۱۳۸۵ هـ ش کال) د پناه وړونکو په وضع پورې اړوند کنوانسيون (۱۹۵۱ جولای ۲۸) پرله پسې نمبر (۹۰۲)

دويم مبحث : له ايران او پاکستان څخه د افغان مهاجرينو

راستنيدل

دغه موضوع به په دوه عنوانونو کې مطالعه شي.

لومړی مطلب : له ايران او پاکستان څخه د افغان مهاجرينو
راستنيدلو اسباب

دويم مطلب : له ايران او پاکستان څخه د افغان مهاجرينو راستنيدلو

حکم

چې هريو به يې په لنډ ډول وڅيړل شي.

لومړی مطلب : له ايران او پاکستان څخه د افغان مهاجرينو

راستنيدلو اسباب

په ۱۹۸۸ د اپريل پر ۱۴ مه په جينوا کې د افغانستان او پاکستان ترمنځ
يو تړون لاسليک شو چې امريکا او روسيه پکې نړيوال ضمانت کوونکي وه ، دغه
تړون کې يوه اساسي موضوع په خپله خوښه د افغان مهاجرينو د راستنيدل
وه^۱.

روسي جنرال گروموف په خپل کتاب کې پرته لدې چې پورته تړون ته
اشاره وکړي وايي : د مقاماتو خپل سري ، د باغيانو (مجاهدين يادوي) ظلمونه

^۱ - مصداق ، نبي (۱۳۸۹ش - ۲۰۱۱ع) : افغانستان سياسي کمزوري او بهرنۍ مداخله ، ص

، له حقوقو څخه د کډوالو بشپړ بي برخې والی او د نیکمرغه راتلونکي د لرلید نشتوالی له یوې خوا او د افغانستان د حکومت پرله پسې هڅي د دې سبب کیدې چې یو شمیر کډوال خپل هیواد ته د ستنیدو پریکړه وکړي ، د شوروي پوځي حضور په لومړیو اووه کلونو کې کې ایله دولس زره تنه هیواد ته ستانه شوي وو ، خو یوازې په ۱۹۸۸ کال کې ۱۲۰ زره کډوال خپلو کورونو ته راوگرځیدل.¹

که څه هم دغه شمیره نورو ازادو لیکوالانو نده تائید کړې ، خو په هر حال ممکن بعضي افغان مهاجرین هاغه مهال د اقتصادي ستونزو له کبله بیرته افغانستان ته راستانه شوي وي.

په افغانستان کې د شوروي اتحاد له ماتې وروسته د (UNHCR) له یوه راپور سره سم ، یو ملیون افغان مهاجرین خپل هیواد ته راستانه شول ، چې متاسفانه تر ډیره دغه راستنیدونکي په خپله راستنیدنه پښیمانه شول ، ځکه دلته لا هم عدالت تامین نه ؤ ، امنیت موجود نه ؤ ، بلکې لا هم د دوی ژوند له گواښ سره مخ ؤ.²

د عودت مجلې په خپل یو تحلیلي راپور کې د ۱۳۸۱ کال څخه راپدیخوا افغان مهاجرینو د راستنیدو اسباب په گوته کړي چې دلته یې د راپور لنډیز ته اشاره کيږي : افغان مهاجرینو له څو لسیزو راپدېښوا په قانوني او غیر قانوني ډول په ایران او پاکستان کې مهاجر دي ، په افغانستان کې د نوي نظام څخه راپدېخوا (۱۳۸۱) څخه تر اوسه ۷ ملیونه مهاجرین له ایران ،

¹ - ب.گروموف(۱۳۷۵هـ ش - ۱۹۹۷م) : سرې لښکرې په افغانستان کې ، ژباړن : داود جنبش ، پېښور ، دانش خپرندویه ټولنه ص ۴۲۴.

² - خیبري ، غوث (۱۳۸۹ ل ۲۰۱۰م) : په افغانستان کې توپان ، ص ۴۴۶.

پاکستان او نورو هېوادونو څخه راستانه شوي ، گاونډي هېوادونو خاصا له ایران او پاکستان څخه د افغان مهاجرینو راستنیدل د جاذبه او دافعه اسبابو له کبله صورت نیسي ، په افغانستان کې د طالبانو د نظام له سقوط څخه وروسته زیات افغانان له ایران او پاکستان څخه راستانه شول چې په تیر کې کال کې تقریبا یو ملیون یو سل او څوارلس زره مهاجرین راستانه شوي.

له ۱۳۸۲ کال څخه راپدېخوا د جاذبه او دافعه اسبابو له کبله د افغان مهاجرینو راستنیدل زیات شوي ، په تیر کال کې له پاکستان څخه د دافعه اسبابو له کبله کله چې په پاکستان کې سیاسي وضعه مخ پر خرابیدو شوه او افغان مهاجرین تر سیاسي فشارونو لاندې راغلل نو افغان مهاجرینو د راستنیدو پریکړه وکړه.

د جاري ۱۳۸۶ کال له حمل څخه د جوزا تر ۱۲ پورې ۱۷۴۴۸۵ نفر له ایران او پاکستان څخه راستانه شوي ، چې د تیر کال په پرتله دا شمیره زیاته گڼل کیږی ، چې د دوی په منځ کې ۶۸۸۵۵ نفر له پاکستان او ۱۰۵۶۳۰ نفر له ایران څخه راستانه شوي^۱.

د یو شمیر راپورونو پر بنسټ د پاکستان د لاهور او یو شمیر نورو ښارونو له ترهگریزو بریدونو وروسته په دغه هېواد کې افغان کډوال له کڼو ستونزو سره مخامخ شوي ، همدغو ترهگریزو بریدونو په تړاو د پاکستان اتباعو ترڅنګ زمونږ هېواد وال هم د پاکستاني پوځ له لوري نیول شوي ، یو شمیر افغانان چې قانوني اسناد هم ور سره شته د پاکستان د امنیتي ځواکونو له

^۱ - د کډوالو او راستنیدونکو چارو وزارت (۱۳۹۶هـ ش): عودت ، څلورمه گڼه ، پسرلی ، ص

لوري ځورول شوي او ځيني يې بيا په زوره له دغه هيواد څخه اېستل شوي دي.

د کډوالۍ پدیده یوه انساني پدیده ده ، خو کله نا کله د کډوالۍ موضوع سياسي کيږي کله چې له پاکستان سره د افغانستان اړیکې خرابيږي قرباني يې افغان کډوال ورکوي ، د تورخم له شخړو وروسته او په پاکستان کې له ترهگریزو بریدونو وروسته دغه ستونزې پیدا شوي دي¹.

ځینی جاذبه اسباب هم وه چې په افغان مهاجرینو کې یې خپل وطن ته د راستنیدلو شوق پیدا کړ او هغه دا چې تر ایران او پاکستان په افغانستان کې د کار روزگار مساعد چاپیریال جوړ شوی و د بېلگې په ډول، د ۲۰۰۸ کال راپدېخوا په ایران کې د نه ورنگ د ځایونو جوړیدو هغه سیمې چې د کډوالو لپاره د ملي امنیت، عامه گټو او صحت د لاملونو له امله منع الدخول شمیرل شوې دي - د یوې دندې ساتل، د ټولنیزو اړیکو ساتل، ښوونځیو ته د ماشومانو لېږل، او د کورونو د مصرف د عهدې نه وتل ډیر ستونزمن کړی دی .

پورته ستونزې چې کله د خوړو او نورو اړتیاوو د پیریدلو د ځواک د لږیدو د ستونزې سره ضرب شي نو ډیری راستنیدونکې کورنۍ اړباسي چې د یوه پلان شوي بیرته راتگ پر ځای یو چټک او ناڅاپي بیرته راتگ اختیار کړي چې ددې پرېکړې لامل افسردگي او اروايي خفگان دی².

¹ - د کډوالو او راستنیدونکو چارو وزارت (۱۳۹۵هـ ش): عودت ، درې میاشتنی مجله ،

دریم وار ، ژمی ، ۱

2 - گیلر ، آرمنډو او ایم لایک ، ماسیج (۲۰۱۴) : د ایران څخه راستنیدل ، د اجباري مهاجرت بیا لیدنه ، ص ۲۶

او ځینې دافعه اسبابو څخه چې په پورته راپور کې یادونه شوي دا دي چې : پاکستان کې د افغان مهاجرینو په اړوند په یو تحلیلي راپور کې چې د ۲۰۱۰ کال راهیسي په ساحوي کار کې لیکل شوي: (که څه هم یو وخت د مجاهدینو په نوم افغانان د قهرمانانو په نوم شهرت درلود خو اوس په پاکستان کې افغانانو ته د طالبانو په رڼا کې کتل کیږي او د افغانانو پر وړاندې دې مخ په زیاتیدو کینې د هغوی لپاره ډیرې منفي اغیزې د ځانه سره لرلې دي .

په پاکستان کې د افغانانو لپاره د کورونو ضمانت وجود نلري (که په کمپونو کې وي، غیر رسمي سیمې وي او که کرایي کورونه) او د کرایو یو په یو جگیدل یوه معموله پېښه ده .

د اساسي خدمتونو عرضه کول هم بې باوره ده او ځینې غیر دولتي ادارې خو د افغانانو په سیمو کې د پانگې اچونې تکل نه لري ځکه چې ویره لري چې دا سیمه به وتړل شي .

منظمه نیونې، ځورونې، او حتی د افغانانو بیرته افغانستان ته شړل یو عادي کار شمیرل کیږي .

د امنیتي گواښونو د ډیروالي له کبله امنیتي پوستې هم ډیرې شوې دي او د ورځني ژوند یو معمول گرځیدلې دي - او د پیژندنې یو کار چې ډیر افغانان یې نه لري اړین دی .

همدارنگه په منظم ډول د افغانانو نښه کول د ډیرو له آنده یوه ستراتیژي ده چې موخه یې د افغانانو د بیرته ستندلو تشویق دی¹.

1 - الیمیه، سنا (۲۰۱۴م): زور زیاتۍ او آسیب پذیری افغانان په پاکستان کې، د اجباري مهاجرت بیا لیدنه، ص ۲۴.

په خلص ډول د افغانانو د راستنیدلو اسباب په لاندې ډول په گوته کولی شو

۱ - د اشغال له ختمیدو څخه وړاندې د اقتصادي اسبابو له کبله راستنیدل

۲ - د اشغال پای ته رسیدل او دین ، نفس ، عرض او مال له فتني څخه خوندي کیدل

۳ - د اشغال پای ته رسیدو څخه وروسته اقتصادي اسباب

۴ - د سیاسي اسبابو له کبله په زور سره له کوربه هیوادونو څخه شړل.

دویم مطلب : له ایران او پاکستان څخه د افغان مهاجرینو

راستنیدلو حکم

په دې مطلب کې به په پورته موضوع په دوه عنوانونو کې بحث وشي ، په لومړي عنوان کې به دغه موضوع د اسلامي فقهې او په دویم عنوان کې د نړیوالو تړنونو له انده وڅیړل شي.

لومړی پراگراف : له ایران او پاکستان څخه د افغان مهاجرینو راستنیدل د اسلامي فقهې له انده

په دویم فصل کې د مهاجر راستنیدل په تفصیل سره مطالعه شول ، دلته به هغه احکام په تطبیقي ډول مطالعه شي ، کوم چې د افغان مهاجرینو د راستنیدلو پورې تړلي دي.

په مخکې پراکراف کې د افغان مهاجرينو راستنيدلو اسباب په گوته شول ، له هماغې اسبابو څخه کيدلی شي چې افغان مهاجرينو راستندل په دوه قسمه تقسيم شي ، لومړی هغه ډله راستنيدونکي چې وړاندې تر دې چې اشغال پای ته ورسېږي ، د دين ، نفس ، عرض او مال له اړخه فتنه له منځه لاړه شي او دويمه ډله هغه کسان دي چې د اشغال پای ته رسيدلو څخه وروسته ، کله چې د راستنيدونکو دين ، نفس ، عرض او مال خوندي شول .

د لومړۍ ډله اشخاص کوم چې وړاندې تر دې چې اشغال پای ته ورسېږي او فتنه له منځه لاړه شي راستنيدل چې روسي جنرال گروموف ورته اشاره کړې ، دغه حالت کې راستنيدل جائز ندي ، ځکه لا هم فتنه باقي وه او دين ، نفس ، عرض او مال خوندي نه وه .

دويمه ډله هغه اشخاص چې د اشغال د پای ته رسيدلو وروسته او بيا په افغانستان کې د نوي اشغال د پيل سره جوخت ۱۳۸۱هـ ش څخه وروسته د افغان مهاجرينو راستنيدلو موضوع ده چې دغه موضوع يو څه بحث ته ضرورت لري .

سره لدې چې اوس هم د عامو افغانانو ژوند په بشپړ ډول خوندي ندي ، که يو څو بيلگو ته اشاره وکړو ، نو په افغانستان کې د (۲۰۰۱ز کال د اکتوبر د ۷ مي) د بمباريو له پيل سره چې هر څومره مرگ ژوبله شوې ده ، هغه د طالبانو د ځپلو په حساب د نوي نظام او نړيوالو بريا ثبت شوې ده ، په دې کې تر ټولو لويه بورنووونکي غميزه د مزار د جنگي کلا پيښه ده چې پر کلابندو زرگونو طالبانو ، لومړی د بي ۵۲ الوتکو پنځه سوه کيلو يي بمونه وغوزورل او ورپسې چې ژوندي پاتي طالبان سمڅو ته ننوتل او په پرې ور پرېښودل شوې او ټول ځای پر ځای ووژل شول ، د ۲۰۰۲ کال په لومړيو کې د سکاټلينډ په ادنبرا

کې د افغانستان په اړه مستندو فلمونو په یوه فستیوال کې د (مرگ کاروان) په نامه یو پنځوس دقیقه یي فلم وښودل شو چې د ۲۰۰۱ کال د نومبر کې له کندز نه د جنرال دوستم او امریکایانو لخوا په کانتینرو کې د څلور زره طالبانو وړلو په اړه ؤ، دغه طالبان څه د ساه له بندیدو او څه د دوستم د جگړه مارو په ډزو کې ټول ووژل شول، همدغه رنگه په ۲۰۰۴ز کال کې د جنوري پر ۲۴ مه د شپې لخوا په چارچینو کې د یوه واده پر مراسمو بمبارۍ کې ۴۸ تنه بي گناه افغانان شهیدان شول چې زوم او ناوې هم پکې شامل وه، د هرات شیندنې ولسوالۍ د عزیز اباد پرکلي د شپې پر ۲ بجو بمبار وشو چې ټول ۹۲ تنه پکې شهیدان او ۷۰ تنه پکې ټپیان شوه دغه پښه په ۲۰۰۸ ز د اگست پر ۲۲ مه وشوه، د ۲۰۰۸ ز کال د جولای په ۶ مه د ننگرهار په هسکه مینه ولسوالۍ کې د واده پر مراسمو هوايي برید وشو چې د زوم او ناوې په شمول ۷۲ تنه بي گناه هیواد وال پکې شهیدان شول، د ۲۰۱۱ز کال د فبروري ۱۰ مه پر غازي اباد دویمه د مارچ په لومړۍ په پیچ دره او دریمه د مارچ په ۱۵ مه وې چې ټول ۷۷ تنه پکې شهیدان شول پدې کې ۴۱ تنه ماشومان او ۲۳ تنه ښځې وې، غرض دا چې د نوي اشغال پر مهال هم عام افغانان خوندي ندي^۱.

دا نمونې پدې خاطر وړاندې شوې چې د نوي اشغال مظالم پټ پاتې نشي، خو سره لدې هم اوس په عام ډول د عوامو پر وړاندې هغه تشدد ندی موجود کوم چې پخوا موجود ؤ.

اوپه کل کې هغه اوضاع چې د روس د اشغال پرمهال افغانان په کوم ډول په ډله ایز ډول وژل او ترور کیدل هغه اوضاع یو څه تغیر ده، همدغه

^۱ - شفیقي، محمد زبیر (۱۳۹۴ل - ۲۰۱۵ز): افغانستان د پردۍ جگړې په اور کې، ص ۱۸۵ - ۱۸۷ په اختصار.

رنګه د دين له لحاظ په افغانستان کې پوره پوره ازادې موجوده ده ، هغه مهال د کمونيستي نظرياتو ترويج ته په څرګنده کار کيدو ، هغه چې د دې نظرياتو مخالف وه وژل ، ترور او بندي کول يې لار وه ، چې دغه حالت په وسني نظام کې تر ډيره نه تر ستر گو کيږي ، که څه هم چې وسني نظام کې هم هغه اندازه اسلامي مقدسات په پام کې نه نيول کيږي چې پکار ده ونيول شي ، خو د نورې نړۍ په پرتله اوضاع ښه بريښي¹.

همدغه رنګه اوس په عام ډول باندې اسلامي بلونکو شمير ښه په پراخه کچه په پوهنتونونو او نورو علمي مراکزو کې موجود دی او پروړاندې يې هيڅ څوک په برملا ډول خنډ کيدلی نشي ، د ديموکراتو او کمونستو عناصرو پروړاندې په ښه برملا ډول دعوت کيږي او د کمونستو او ديموکراتو عناصرو دعوتي پروگرامونه په خفيه ډول تر سره کيږي.

د دې تر څنګ که وکتل شي چې هغه وخت په ايران او پاکستان کې افغان مهاجرينو ته د اتلانو په سترګه کتل کيدل ، خو اوس ورباندې ځمکه سور اور گرځيدلې ، په پاکستان کې نيول کيږي ، په زور له هيواده شړل کيږي.

همدغه رنګه ايران کې له افغان مهاجرينو څخه د اسلام او مسلمانانو په خلاف استفاده کيږي ، چې سوريې او عراق ته د افغان مهاجرينو ليرل او هلته د مسلمانانو په خلاف جنګيدل يې ښه مثال دی.

نو دغې ټولو حالاتو ته په کتو سره ويلی شو چې اوس نو هغه وضعه چې په افغانستان کې حاکمه وه تر ډيره له منځه تله لې همدغه رنګه هغه

¹ - د هغې نظامونو مظالم او له دين سره د دښمنۍ مفکورې په اړوند د غه کتابونه مطالعه کولی شئ : حکمتيار : اسلامي نهضت ، محمد يعقوب شرافت : سپيڅلی پاڅون ، پوهاند ډاکټر محمد حسن کاکړ : د ثور کودتا او د هغې ژورې پايلې.

ضرورت چې هجرت ته موجود ؤ هغه هم اوس نه تر سترگو کيږي همدارنگه په مهاجر منونکو هیوادونو کې هم اوضاع تغیر شوی ، نو ځکه ویلی شو چې افغان مهاجرینو ته خپل هیواد ته راستنیدل جواز لري ، دغه خبره په درې دلیلونو قوي ښکاري :

لومړی دلیل : په یوه هیواد کې د استوګنې جواز او حرمت ، همدارنگه خپل هیواد ته راستنیدلو جواز او حرمت د فتنې په موجود دیت باندې څرښي ، که فتنه موجوده وه نو هجرت واجب او راستنیدل ورته نا جایز دي او که فتنه نه وه موجوده هجرت واجب ندی او راستنیدل ورته جایز دي .

لکه په دویم فصل کې چې دا خبره څرګنده شوه چې د هجرت سبب د فتنې موجودیت دی ، کله که فتنه موجوده وه هلته استوګنه حرامه او که فتنه نه وه موجوده نو استوګنه ورکې جائز ده ، همدغه رنگه که یوه ځای څخه هجرت صورت نیولی ؤ د فتنې له کبله او هلته فتنه له منځه لاړه هلته راستنیدل جائز دي .

شیخ الباني رحمه الله د همدغه رنگه یوې استفتاء په مقابل کې وایي : رسول الله علیه السلام له دغه سوال څخه داسې جواب کوي ، یعنی مقصد یې دا دی چې (لا هجرة بعد الفتح¹) له فتح مکې څخه وروسته هجرت نشته ، هجرت له مکې او نورو ځایونو څخه واجب ؤ د رسالت او نبوت مقر او د اسلامي دولت مقام یعنی مدینې ته ، کله چې الله عزوجل خپل نبي باندې مکه فتحه کړه ، خپل لښکر یې عزتمند جوړ کړ ، خپل بنده مرسته یې وکړه او کفر او کافران یې ذلیله کړل نو دغه وخت کې رسول الله وفرمایيل (لا هجرة بعد

الفتح وإذا استنفرتم فانفروا¹ د مکې له فتحې وروسته هجرت نشته ، کله چې درڅخه د عامو وتلو غوښتنه وشوه نو ووځئ ، لدې وروسته هر ځای ته راستنیدل جایز شول کله چې دغه هیوادونه اسلامي وه ، که چېرته به یو شخص د خپل ښار څخه په غوره ښار کې و نو د جواز دروازه خلاصه وه ، تا ته جائز ده چې له یوه اسلامي هیواد څخه بل اسلامي هیواد ته ستون شې مگر تا ته جائز نده چې د کفر او گمراهۍ هیوادونو ته سفر وکړې لکه اروپا او امریکا (۲....)

همدارنگه قرطبي رحمه الله وايي : [کوم څوک چې] د فتني له ویرې وتبنتي تر څو دین یې سالم پاتې شي ایا دغه شخص بیرته خپل مسکن ته را گرځیدلی شي؟! کیدای شي داسې وویل شي ، که چېرته یې الله لپاره پرینسې وي (ترکها لله) لکه مکې څخه هجرت کوونکو چې پرینسې و نو دوی ته جائز ندي چې راستون شي او که په دین کې د فتني له ویرې تبنتیدلی وي تر څو دین یې سالم پاتې شي او د مسکن د ذات له کبله یې نه وي ترک کړی نو ده ته رجوع جائز ده³.

او دا چې ولې له مکې څخه مدیني ته هجرت کوونکي صحابه بیرته مکې ته راستانه نه شول ؟ نو دا حکم یواځې د مکې څخه مدیني ته د هجرت کوونکو پورې خاص و چې دغه د خصوصیت قول یې اسلام ویب انلاین دار

1 - مخکې تخریج شوی

2 - الالباني ، محمد ناصر الدين : تفریغات سلسلة الهدی والنور ، مسلسل نمبر ۶۴۱.

(<http://www.alalbany.net>)

3 - لاشین ، موسی شاهین (ب.ت): فتح المنعم شرح صحیح مسلم ، دار الشروق ، ۴۱۹ / ۵ ، او العسقلاني ، احمد بن علي بن حجر (۱۴۲۴هـ- ۲۰۰۴م): فتح الباري ، ۳۰۷ / ۷.

الافتاء نقل کړی : (کله چې له یوه هېواد څخه هجرت واجب شي يعني چې مسلمان پکې په ځان وپریږي او یا د دیني شعائرو د تر سره کیدو قدرت ونلري ، دغه هېواد چې تر څو په همدغه حالت باقي پاتې وي [يعني په ځان وپریږي او یا دیني شعائره په څرگنده نشي تر سره کولی] نو په خپله خوښه ورته راستنیدل جائز ندي ، ځکه اوس هم د حرمت علت موجود دی ، مگر که د هېواد وصف تغیر شو او د استوګنې د حرمت علت له منځه لاړو په دې ډول چې دار اسلام وگرځیدو او یا پکې د مسلمان نفس خوندي ؤ او دیني شعائره یې په علني ډول تر سه کولی شول نو دغه حالت کې راستنیدل حرام ندي ، اوس نو کله چې د هجرت باعث [يعني په ځان ویره او یا دیني شعائره په څرگنده تر سره کیدو منع] له منځه ولاړ د هجرت د صحت لپاره عدم راستنیدل شرط ندي .

کومه نهې چې د هجرت څخه د راستنیدو راغلی ده : هغه خاص ده هغه هجرت پورې کوم چې صحابه کرامو رسول الله ته مدیني ته کړی ؤ ، په دغه حالت کې علماء اخلاف لري چې دغه نهې په ابتدا د اسلام کې وه او که د رسول الله تر وفات ورسته هم باقي پاتې ؤ ؟

خو اصل دا دی چې کله د هجرت باعث له منځه ولاړ نو د مهاجرینو راستنیدل مباح دي¹ .

¹ - اسلام ويب : حکم رجوع المهاجر الى بلد الكفر التي هاجر مها (22 ربيع الأول 1437 - 2016-1-3) ، فتوى نمبر (318871)

همدارنگه وايي: (مسلمان مهاجر ته هيڅ مانع نشته کله چې د يوه معين سبب له کبله يې هجرت کړی وي لکه د کفر او يا د منکراتو د ظهور او يا د ديني شعائرو د تر سره کولو قدرت نه لرل ، کله چې سبب له منځه ولاړ ، ځکه حکم د علت سره څرخي د وجود او عدم په دواړو حالتونو کې ، دغه راستنيدل د خپلې کورنۍ د کتلو لپاره وي او که د استوگنې لپاره وي.

اگر که غوره خو دا ده چې د دايمي استوگنې لپاره راستون نشي ځکه سلفو به دا بده گڼله چې هغه څه ته رجوع وکړي کوم څه چې يې د الله لپاره ترک کړی وه.

او په کومو رواياتو کې چې مهاجر ته خپل هېواد ته راستنيدل په صورت کې درې ورځې استوگنه جائز گڼل شوې ؛ دا د هغه صحابه کرامو پورې خاص دی چې رسول الله ته يې مدينې ته هجرت کړی ؤ.

نو په همدې بناء مسلمان مهاجر ته جائز دي چې خپل هېواد ته راستون شي او استوگنه پکې اختيار کړي پرته لدې چې ځان ته څه ورځې مشخص کړي ، پدې شرط چې نفس او دين يې په امن کې وي¹ .

او د خصوصيت وجه يې ابن عبدالبر مالکي رحمه الله داسې په گوته کوي: (هجرت د وطن په ترک کولو کې مقتصر ندی او علی الابد ورته رجوع حرامه نده مگر يواځې د مکې خلکو لپاره کومو چې ايمان قبول کړی او د رسول الله اتباع يې کړې په دوی باندې خاصتا هجرت فرض کړی شوی دی او په

¹ - - اسلام ويب : حکم رجوع المهاجر الى بلد الکفر التي هاجر مها (9 شوال 1428 - 21- 2007-10) ، فتوی نمبر (100150))

دوی باندې فرض ده چې چېرته رسول الله وي هلته به اوسېږي ، چېرته چې ځي هلته به ورسره ځي د ده مبارک د نصرت ، ساتنې ، صحبت او د دين د حفاظت لپاره او لده مبارک څخه د دين د رسولو لپاره تر څو پوره فضيلت ورته حاصل شي ، دوی يوه ته هم جائز نده چې خپل وطن ته رجوع وکړي او رسول الله صلی الله عليه وسلم پرېږدي.¹

يعني هغوی باندې دا فرض وه چې چېرته رسول الله استوگنه کوي دوی به ورسره هلته اوسېږي ، تر څو د ده مبارک نصرت ، ساتنه وکړي او لده مبارک څخه د دين زده کړه وکړي او فضيلت ورته حاصل شي.

دويم دليل : د امت مصالح په نظر کې نيول دي ، که د امت مصالح په نظر کې نيول شي نو د امت مصلحت د افغان مهاجرينو په راستنيدو کې دی او خاص ډول باندې د افغانانو مصلحت د افغان مهاجرينو په راستنيدو کې پروت دی ، په لاندې دلائلو :

الف : په ايران کې له افغان مهاجرينو او پناه اخېستونکو سره ناوړه چلند او لدوی څخه غير شرعي او غير قانوني استفاده کول : دا چې په ايران کې له افغان کډوالو سره کوم ډول ناوړه چلند کېږي لدې ښه معلوميدلی شي چې افغان پناه اخېستونکي د پرديو جگړو ښکار گرځول کېږي ، د پرديو گټو لپاره استعمالېږي ، ښه مثال يې د ايران لخوا د افغان مهاجرينو او پناه اخېستونکو د عراق او سوري جگړو ته لېږل دي ، له هماغه اوله سره افغان کډوال د د عراق جنگ ته لېږل کيدل ، د دغو کډولو عمرورنه اکثرا د ۱۶ او ۱۸ کلونو په منځ کې وه ، لدې سره دوی ته چې کوم معاشونه ورکول کيدل هغه

1 - النمری ابن عبد البر ، أبو عمر يوسف بن عبد الله (۱۴۱۴ هـ - ۱۹۹۳ م) : الاستذکار الجامع لمذاهب فقهاء الأمصار وعلماء الأقطار، ۲۳ / ۴۰.

هم ډیر ناچیزه او پر خپل وخت نه ورکول چې دغه خبرې سره له ثبوتو نو تاریخ لیکونکو راجمع کړي¹.

همدا اوس په ۲۰۱۶ او ۱۷ کلونو کې چې په سوریه او عراق کې کوم جنگونه روان دي ، دغلته هم افغان مهاجرینو او پناه اخېستونکي د مسلمانانو پر وړاندې جنگول کېږي ، چې دا عمل هم د افغانانو او هم د نړۍ مسلمانانو د مصالحو خلاف دی.

ب : په ایران او پاکستان کې خاصا او په ټوله نړۍ کې عموما له مهاجرینو او پناه اخېستونکو څخه په سیاسي لوبو او استخباراتي جگړو کې ترې ناروا گټه اخستل کېږي او د مسلمانانو په خلاف استعمالېږي ، چې دا خپله د مسلمانانو او په خاص ډول د افغانانو د مصالحو په خلاف دی².

دریم دلیل : هغه وخت افغان مهاجرینو ته ایران او پاکستان په خپله خوښه او په قانوني ډول د استوگنې اجازه وکړې وه ، او اوس ورته د دایمي استوگنې اجازه نه ورکوي بلکې نیتې ورکوي تر څو خپل هیواد ه ستانه شي ، نو د هاغه معلومې نیتې څخه وروسته په ایران او پاکستان کې استوگنه جائز نده ، دکتور محمد بن موسی بن مصطفی الدالي وايي : د نړۍ د هیوادونو ترمنځ چې په کومو حدودو باندې اتفاق صورت نیولی دی او د یوه حکومت تر تسلط لاندې وي ، هیڅ هیواد او د هیڅ هیواد افرادو ته مناسبه نده چې لدغه حدودو څخه بغیر له قانوني اجازې څخه تیر شي او یا ورته داخل شي ، د دې خبرې

¹ - خیبري ، غوث (۱۳۸۹ ل ۲۰۱۰ م) : په افغانستان کې توپان ، ص ۳۴۳ - ۳۵۴ .

² - پدې اړوند وگوره : کول ، سټیو (۱۳۹۵ هـ ش - ۲۰۱۶ م) : د پیریانو جگړې . پدغه کتاب کې د CIA پټ رازونو څخه یادونه شوې چې گڼ شمیر مثالونه یې کتلی شو کوم چې د افغان مهاجرینو څخه په استخباراتي جگړو کې گټه اخستل شوې .

پابندي کول د دولتونو سياسي قدرت ته درناوي کول دي د سيمي امن او امان خوندي کوي او دا د دې دليل دی چې يوه هيواد ته له ناقانونه لارو څخه داخليدل او هلته استوگنه کول مطلقاً حرام دی د مؤقت وخت لپاره وي او که د دائم لپاره د سياسي ، ديني او يا نورو مقاصدو لپاره ، ځکه دغه عمل د فساد د خپریدو او نا امنۍ باعث جوړیږي او دا يو قسم اشغال کڼل کيږي او ډير ځله جنگونو ته هم لاره حواره وي¹.

نو پور ته نظر ته په کتو سره ، کله چې افغان مهاجرينو ته د ميلمه هيواد لخوا وخت ورکول کيږي چې تر دغه معلوم وخت پورې بايد خپل هيواد ته ستانه شئ نو هلته بيا تر هغې وخت څخه وروسته استوگنه غير قانوني ده او غير قانوني ډول باندي د يوه هيواد څخه استفاده کول ، د هيوادونو ازادۍ تر سوال لاندي راځي ، د نا امنۍ سبب جوړیږي او يو قسم د اشغال او غصب يې گڼلی شو.

نو کله چې په ناقانونه توگه په يوه هيواد کې استوگنه جائز نده او اشغال گڼل کيږي نو په پاکستان او ايران کې کومې سيمي چې د مؤقت وخت لپاره افغان مهاجرينو په واک کې ورکړل شوې وي نو هلته ورته استوگنه جائز وه خو اوس چې د ايراني او پاکستاني حکومتونو لخوا ورته د بيرته تگ امر کيږي نو هلته استوگنه يې د هغو سيمو غصب گڼل کيږي ، د مجله الاحکام العدلية داسې وايي (کله چې رئس جمهور (سلطان) يا يې نائب کوم چاته کومه ځمکه يواځې د گټې اخستنې لپاره ورکړي او د هغه ملکيت يې ونه گرځوي دغه شخص پدې ځمکه کې تصرف کوي نو دا ورڅخه يواځې گټه اخستلی شي

¹ - الدالي ، محمد بن موسى بن مصطفى (ب.ت): الوطن والاستيطان دراسة فقهية ، ۲ /

او مالک يې نشي جوړيدلی¹.) کله چې د مهاجرينو کمپونه د مهاجرينو ملکيت ندی بلکې د گټې اخستنې لپاره ورکړل شوي وه او اوس ورڅخه بيرته اخستل کيږي، نو په دوی لازمه ده چې بيرته يې هماغو حکومتونو ته تسليم کړي او که نه يې تسليموي نو دا به غصب وي. والله اعلم.

همدغه رنگه افغان مهاجرين د داود خان په دور کې د زندان او شکنجې له ویرې هجرت کولو ته مجبور شوي وه چې دا خبره مير محمد صديق فرهنگ په داسې ډول بيانوي: پرچميان د اسلامي ډلو له منځه وړلو په هڅه کې شول او محمد دواود يې پدې قانع کړ يا يې مجبور کړ په دې وخت کې د اسلامي نهضت مشرتابه دنده د شرعياتو د پوهنځي د رټس استاذ غلام محمد نيازي په غاړه وه د ۱۳۷۳ کال له کودتا وروسته استاذ نيازی پرته له کوم تور او دليل څخه ونيول شو، ورپسې پوليسو د جوانان اسلام نور غړي ځيني ونيول او ځيني په تينبته بريالي شول چې لدې جملې څخه استاد برهان الدين رباني په غرونو پاکستان ته واوښت او پوهنتون د محصلينو له جملې حکمتيار او مسعود هم پاکستان ته وتښتيدل².

او زرملوال وايي: د جوانان مسلمان گوند په ۱۹۷۴ کال کې که څه هم د کميت له خوا دومره پيا وړي نه وه د محمد داود خان د حکومت پرضد په يوه پاڅون کې برخه لرله خو مقاومت يې زر وځپل شو او د هماغه کال د جون تر مياشتي پورې د دې گوند مشر پوهاند نيازی او څه نا څه دوه سوه نور غړي يې ونيول شول د برهان الدين رباني احمد شاه مسعود او گلبدين حکمتيار په

¹ مجلة الاحكام العدلية، مادة ۱۲۷۲.

² - فرهنگ، مير محمد صديق: افغانستان په وروستيو پنځو پيړيو کې، ۲ / ۹۳۳.

شمول د هغې ځینې فعالین پاکستان ته وتبیتدل¹. نو معلومه شوه چې هغه وخت دغه ډله چې وروسته مهاجر شوي په افغانستان کې خوندي نه وه او اوس خوندي دي.

او د روسانو د اشغال پرمهال هم د کمونستانو او د هغوی د بادارنو د ظلم څخه هجرت کولو ته مجبور شوي وه د افغانستان خلق دیموکراتیک گوند او د هغوی دیموکراتیک جمهوریت د افغاني ټولنې او افغاني ولس د مهار کولو او ولچک کولو هڅه وکړه او په همدې اساس په روحانیون ، دیني عالمان ، مذهبي مشران او نورو نیول کیدل پیل شول ، د دیني او مذهبي اعتقاداتو سره دښمني خودل کیدله ، همدې چال چلند او گوندي دیکتاتورۍ د بي کچه ځواک په نتیجه کې د هیواد له گوټ گوټ ، ښارونو او کلیو څخه د خلکو د تېښتې ، فرار او مهاجرت بهیر پیل شو ، د هېواد گڼ شمیر روښانفکران ، پوهان ، استادانو ، ډاکټرانو ، انجنیرانو ، پورفیسرانو ، لیکوالانو ، شاعرانو او داسې نورو چې د افغانستان د خلکو معنوي پانگه گڼل کیدله د مجبوریت او ویرې له کبله هیواد پرېښود او ځیني خو یا ووژل شول او یا په زندانونو کې واچول شول². نو ویلی شو چې په هغه وخت کې چې افغان مهاجرین ایران او پاکستان ته مهاجر شول د زندان ، ظلم او وژلو له ویرې مهاجر شول چې په هېواد کې وسنۍ اوضاع له هغې اوضاع سره تر ډیره توپیر لري.

پورته دلائلو په کتو سره په لنډ ډول ویلو شو ، د افغان مهاجرینو او پناه اخیستونکو راستنیدل په هغه حالت کې چې هلته د فشار لاندې وي نه یواځې

¹ - زرملاوال، غلام محمد (۱۳۸۳ل - ۲۰۰۴م): افغانستان تر ورستی افغانه ، ۱/ ۳۲۷ - ۳۲۸.

² - خیبري ، غوث (۱۳۸۹ل ۲۰۱۰م) : په افغانستان کې توپان ، ص ۱۲۹ - ۱۳۱ ، په اختصار

داچې جائز دی بلکې غوره گڼل کېږي ، خو که له فشار څخه خلاص شي او د میلمه هیواد له لوري ورته د دایمي استوګنې اجازه ورکړي نو بیا ورته هلته پاتې کیدل غوره دي ، تر څو هغه څه چې د الله لپاره یې ترک کړي دوباره ورته رجوع کولو ته مجبور نه شي .

دویم پراگراف : له ایران او پاکستان څخه د افغان مهاجرینو راستنیدل د نړیوالو تړونونو له انده

د افغان مهاجرینو او پناه اخېستونکو په داوطلبانه ډول راستنیدل له ایران او پاکستان څخه د نړیوالو تړونونو له انده یو قانوني عمل دی ، لکه چې مخکې هم پرې بحث شوی د نړیوالو تړونونو له انده هر څوک حق لري په ازادانه ډول خپل هیواد پرېږدي او په ازادانه ډول خپل هیواد ته راستون شي ، چې د بشري حقوقو نړیواله اعلامیه ۱۳ او ۱۴ ماده کې دا موضوع روښانه شوېده ، او د د پناه وړونکو په وضع پورې اړوند گنوانسیون ۴ ماده (ج) برخې ۴ بند داسې صراحت لري: [هر شخص حق لري چې] داوطلبانه د استوګنې لپاره هغه هیواد ته ستون شي چې د شکنجې له وېرې یې د مخه هغه ځای پرېښی (خوشی کړی) وي یا یې له هغه څخه په بهر کې ژوند کاوه¹.

مگر دلته باید دا خبره هم یاده شي چې ایران او پاکستان د افغان پناه غوښتونکو په جبري ډول اخراجول د پناه وړونکو په وضع پورې اړوند گنوانسیون له مخې غیر قانوني عمل دی په داسې حال کې چې افغان مهاجرین او پناه اخېستونکي نوموړو هیوادونو ملي امنیت ته کوم گواښ هم

¹ - د عدلي وزارت رسمي جریده ، (د ۱۳۸۵ هـ ش کال) د پناه وړونکو په وضع پورې اړوند کنوانسیون (۱۹۵۱ جولای ۲۸) پرله پسې نمبر (۹۰۲)

ندی چې پدې اړه ، دري دیرشمه ماده داسې صراحت لري : ۱- له ژمنو دولتونو څخه هېڅ یو به په هېڅ ډول پناه وړونکی هغو خاورو ته چې امکان لري په توکم (نژاد) ، مذهب ، ملیت ، په خاصه ټولنیزه ډله کې په غړیتوب یا د سیاسي عقیدو په لرلو پورې په اړوندو علتونو د هغه ژوند یا آزادي تر گواښ لاندې راشي ، و نه باسي ، یا به یې بېرته و نه گرځوي .

۲- خو هغه پناه وړونکی به چې د کافي دلایلو له مخې یې وجود هغه هېواد ته چې هلته ژوند کوي ، خطرناک وي یا د محکمې د قطعي قضاوت له مخې د مهم جرم یا جنایت په ارتکاب محکوم شوی ، وي او دهېواد دټولنې حال ته مضر تشخیص شي ، نشي کولای پدې ماده کې له ذکر شوو مقرراتو څخه د گټې اخستنې دعوي وکړي¹.

¹ - د عدلي وزارت رسمي جریده ، (د ۱۳۸۵ هـ ش کال) د پناه وړونکو په وضع پورې اړوند کنوانسیون (۱۹۵۱ جولای ۲۸) پرله پسې نمبر (۹۰۲)

څلورم فصل

د مهاجر او پناه اخيستونکي حقوق او د هجرت او پناه اخيستنې تاثيرات

په دې فصل کې به د مهاجرينو او پناه اخيستونکو په حقوقو او همدارنگه په هغه اغيزو او تاثيراتو بحث وشي کوم چې د هجرت او پناه اخيستنې په نتيجه کې رامنځ ته کېږي او همدارنگه د مهاجرينو او پناه اخيستونکو د راستنيدلو په تاثيراتو به هم بحث وشي ، په همدې اساس دا فصل په درې مبحثونو مشتمل دی

لومړی مبحث : د مهاجر او پناه اخيستونکي حقوق

دويم مبحث : د هجرت او پناه اخيستنې تاثيرات

درېم مبحث : د مهاجرينو او پناه اخيستونکو د راستنيدلو تاثيرات

چې هر يو به يې په جلا جلا توگه وڅېړل شي.

لومړی مبحث : د مهاجرينو او پناه اخېستونکو حقوق

په دې مبحث کې به د مهاجرينو او پناه اخېستونکو حقوق په دوه مطلبونو کې تر بحث لاندې ونيول شي چې لومړی به د مهاجر او پناه اخېستونکي حقوق په اسلامي فقه او بيا به په نړيوالو تړونونو کې وڅيړل شي.

لومړی مطلب : په اسلامي فقه کې د مهاجرينو او پناه

اخېستونکو حقوق

لومړی : د ژوند حق

په اسلام کې لومړی تړون چې د مهاجرينو په اړوند تر سره شوی هغه د مديني مسلمانانو او رسول الله ترمخ تر سره شوی چې پدغه تړون کې د مهاجرينو د ژوند خونديتوب حق ته خاصه پاملرنه شوی ، پدغه تړون کې راځي : «تبايعوني على السمع والطاعة في النشاط والكسل، والنفقة في العسر واليسر، وعلى الأمر بالمعروف والنهي عن المنكر، وأن يقولها لا يبالي في الله لومة لائم، وعلى أن تنصروني، وتمنعوني إذا قدمت عليكم مما تمنعون منه أنفسكم وأزواجكم وأبنائكم، ولكم الجنة»¹

ژباړه : ما سره به بيعت کوي په اوريدلو او منلو باندې د ضعف او قوت په حالت کې ، په مالدارۍ او غريبي کې په خرچه کولو باندې ، په نيکيو

¹ - رواه ابن حبان في صحيحه ، كتاب التاريخ ، باب بدء الخلق ، الباني رحمه الله په صحيح ابن حبان باندې تعليق کې وايي : دا حديث صحيح دی.

امر کولو او له بدیو منعه کولو باندې ، او دا چې وائي به : د الله په لار کې د هیڅچا له ملامیتا څخه نه ویرپرو ، زما نصرت او امداد به کوئ ، زما څخه به داسې دفاع کوئ لکه له خپلو ځانونو ، میرمنو او ماشومانو یې چې کوئ او د دې ټولو په بدل کې به تاسو ته جنت وي .

چې د دې تړون دغه الفاظ : (وعلى أن تنصروني، وتمنعوني إذا قدمت عليكم مما تمنعون منه أنفسكم وأزواجكم وأبناءكم [زما نصرت او امداد به کوئ ، زما څخه به داسې دفاع کوئ لکه له خپلو ځانونو ، میرمنو او ماشومانو یې چې کوئ]) پدې دلالت کوي چې د مهاجر یو حق دا دی چې ژوند یې خوندي شي .

همدغه رنگه هغه اشخاص چې اسلامي دولت ته پناه وړي او هلته ورسره معاهده یا تړون تر سره کېږي د هغوی وژل حرام دي: عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنْ قَتَلَ مُعَاهِدًا لَمْ يَرِحْ رَائِحَةَ الْجَنَّةِ، وَإِنَّ رِيحَهَا تُوجَدُ مِنْ مَسِيرَةِ أَرْبَعِينَ عَامًا»¹

ژباړه : د عبدالله بن عمرو رضی الله عنهما څخه روایت دی چې رسول الله وفرمائل : چا چې معاهد وواژه ؛ د جنت بوی به بوئ نه کړئ او د جنت بوی د څلورنست کلونو مزل په اندازه احساس کیدلی شي .

عطية بن محمد سالم رحمه الله وايي : (هر [غير مسلم] چې اسلامي هیواد ته داخلیدو لپاره ویزه تر لاسه کړي ، دغه ویزه د معاهدې په معنی ده

1 - رواه البخاري ، كتاب الجزية ، باب اثم من قتل معاهدا بغير جرم .

او د مسلمانانو په ذمه کې دخل شو د مسلمانو چارواکو په عهد سره د معلوم وخت لپاره.¹ نو د دې اشخاصو ژوند باید خوندي شي .

له پورته دلائلو څخه څرگنديږي چې په اسلامي دولت کې د اسلامي فقهې په اساس د هرچا ژوند خوندي دی او د ژوند حق ورکړل شوی ، هغه مسلمان مهاجر وي او که غیر مسلم چې اسلامي دولت ورته پناه ورکړې وي .

دويم : د ديني شعائرو د ازادۍ حق

په اسلامي فقه کې ټول انسانان هغه مهاجر وي او که پناه اخېستونکي د ديني شعائرو د ازادۍ حق لري ، د مسلمان مهاجر په اړوند خو خبره بلکل څرگنده ده ، ځکه مسلمان چې کله اسلامي دولت ته پناه وړي نو د اسلامي مقدساتو موافق عمل تر سره کوي او دا نو ده ته خو هسې هم د خپلو ديني شعائرو د تر سره کولو ازادۍ ده .

همدارنگه په اسلامي فقه کې غير مسلمانو پناه اخېستونکو ته په اسلامي دولت کې د خپلو ديني شعايرو تر سره کولو اجازه ورکول کيږي ، البته خپل ديني شعائر به د مسلمانانو په عامه ځايو نو کې نه ترسره کوي ، همدارنگه هغه څه چې په اسلامي فقه کې غير شرعي گڼل کيږي ، لکه شراب او نور څه د مسلمانانو له نظرونو پټ استعمالوي² .

¹ - عطية بن محمد سالم : شرح بلوغ المرام (http://www.islamweb.net) ، ۲۲ / ۲۲۷ .

² - الڪاساني ، علاء الدين أبو بكر بن مسعود بن أحمد (۱۴۰۶هـ - ۱۹۸۶م) : بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع ، ۲۳۳۶ / ۹ ، البهوتي ، منصور بن يونس بن صلاح الدين ابن حسن بن إدريس (ب.ت): كشاف القناع عن متن الإقناع ، ۱۳۳ / ۳ ، الشربيني ، شمس الدين محمد بن أحمد الشافعي(۱۴۱۵هـ - ۱۹۹۴م) : مغني المحتاج إلى معرفة معاني ألفاظ المنهاج ، ۲۵۷ / ۴ .

په اسلامي تاريخ کې د دغه حق ډيرې بيلگې شته : د رسول الله صلى الله عليه وسلم په دور کې د نجران وفد کوم چې نصاری وه ، مدينې منورې ته راغلل او رسول الله ته د ماډيگر لمانځه څخه وروسته مسجد نبوي ته داخل شول ، د نصاراؤ د لمانځه وخت راغی ، دوی لمانځه ته ودرېدل ، څه خلکو منع کړل ، رسول الله ورته وفرمايل پرېږدئ چې لمونځ وکړي ، دوی په مسجد نبوي کې خپل لمونځ ادا کړ¹.

دا هم پدې دلالت کوي چې د اسلامي دولت په حدودو کې د اسلامي فقهي په اساس هر شخص مسلمان مهاجر وي او که غير مسلم پناه اخېستونکی د ديني مراسمو د تر سره کولو ازادې لري او هېڅ شخص يې د دين په بدلولو نشي مجبورولی.

درېم : د ملکيت حق

اسلامي فقه کې هر انسان مهاجر وي ، پناه اخېستونکی وي او که هېواد وال ؛ د ملکيت لرلو حق لري ، د دې ترڅنگ د ملکيت د گټلو لپاره د کاروبار کولو حق لري.

دا چې مهاجرين د کار و کسب حق لري په اسلامي تاريخ کې د لومړنيو مهاجرينو قصه لولو : (عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَدِمَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ الْمَدِينَةَ فَأَخَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْتَهُ وَبَيْنَ سَعْدِ بْنِ الرَّبِيعِ

¹ - الجوزية ، محمد بن أبي بكر بن أيوب بن سعد شمس الدين ابن قيم: زاد المعاد في هدي خير العباد ٣ / ٥٤٩ - ٥٥٠.

الْأَنْصَارِيُّ فَعَرَضَ عَلَيْهِ أَنْ يُنَاصِفَهُ أَهْلَهُ وَمَالَهُ، فَقَالَ: عَبْدُ الرَّحْمَنِ بَارَكَ اللَّهُ لَكَ فِي أَهْلِكَ وَمَالِكَ دَلَّنِي عَلَى السُّوقِ، فَرِيحَ شَيْئًا مِنْ أَقْطٍ وَسَمْنٍ... الخ.¹

ژباړه : له انس رضی الله عنه څخه روایت دی دا وایي : عبد الرحمن بن عوف مدیني ته را مهاجر شو ؛ رسول الله صلی الله علیه وسلم د ده او د سعد بن الربیع الانصاري ترمنځ ورور گلوي وکړه ، سعد ورته خپل مال او اهل د نیمه ولو وړاندیز وکړ ، خو عبد الرحمن وویل : الله دی ستا په مال او اهل کې برکت کیږدي ؛ ماته بازار وښایه ، (هغه ورته بازار وښود) ده یو څه اندازه پنیږ او غوړي وگټل.

دغه پورته دلائل په څرگنده بیانوي چې مهاجرین په اسلامي دولت کې د کار کولو حق لري.

څلورم : د مساوات حق

رسول الله صلی الله علیه وسلم د مهاجرینو قریش وه او که د نورو قبائلو څخه وه د مدیني منورې له اصلي استوګنو سره داسې علاقه جوړه کړه چې د هجرت په لومړنیو کلونو کې یې مدینه دار اسلام ونوموله ، دغه علاقه یې د مهاجرینو او انصارو ترمنځ د وروۍ پر بنسټ جوړه کړه او د مهاجرینو او انصارو ترمنځ یې د هیوادوالو په حقوقو کې او د مدیني منورې د چارو په سمبالولو کې کامل مساوات مراعت کړل دغه کار رسول الله یواځې د قریشو

1 - رواه البخاري ، کتاب مناقب الانصاری ، باب: کیف آخی النبي صلی الله علیه وسلم بین أصحابه.

مهاجرينو لپاره ونکړ بلکې هغه بانډه چيان چې مديني ته مهاجر شوي وه هغه يې هم لدغه حقوق څخه برخمن کړل¹.

نو معلومېږي چې اسلام مهاجرينو ته د مساوات حق ورکړی دی.

دويم مطلب : په نړيوالو تړونونو کې د پناه اخېستونکي او مهاجر

حقوق

لومړی د ملکيت حق

هر انسان په فطري ډول ملکيت ته ضرورت لري له همدې کبله ده چې د بشریت د تاريخ له پيل څخه انسانان په اقتصادي چارو مصروف دي ، د ملکيت د لاسته راوړلو لپاره کار کوي او خپلو فطري غوښتنو ته جواب وايي ، د بشري حقوقو نړيوال اعلاميه ۱۷ ماده د ملکيت د حق په اړوند وايي : (۱ - هر وگړی د ځانگړي او يا گډ ملکيت درلودلو حق لري.

۲ - هيڅوک د ملکيت درلودلو حق څخه محروم کولی نه شو.²)

چې د بشري حقوقو د نړيواله اعلاميه دغه ماده په څرگنده بشر ته د ملکيت حق ورکوي او مهاجر او پناه اخېستونکی من حيث بشر لدغه حق څخه برخمن دي په همدې اساس د بهرنيانو د حقوقو نړيواله اعلاميه (۱۹۸۵م

¹ - صالح ، امانی (۱۴۲۷هـ - ۲۰۰۶م) ، الشرعية فقه الخلافة الاسلامية وواقعها ، المعهد العالمي للفکر الاسلامي، ۱/ ۳۰۵.

² - ناصري ، صفي الله : نړيوال سندونه (د ملگرو ملتونو منشور ، د بشري حقونو نړيواله اعلاميه ، د بشري حقونو اسلامي اعلاميه) ، ص

دسمبر ۱۳) پنځمه ماده دویمه فقره [د] برخه کې وايي : بهرنيان د ځانته او مشترک ملکیت د لرلو حق لري خو د محلي قانون په رعايت سره^۱.

دغه رنگه د کاگرو مهاجرينو په نړيوال تړون په ۱۵ ماده کې راځي : کارگر مهاجر او د هغه د کورنۍ غړي د ملکیت څخه په جبري توگه نه بې برخې کېږي ؛ برابره ده دا ملکیت يې فردي وي او که مشترک ، کله چې د کارگر مهاجر او د هغه د کورنۍ د کوم غړي مال په کلي او يا هم جزي ډول د کار د هيواد قانون په اساس مصادره شي نو د عادلانه او پوره عوض مستق گرځي^۲.

همدارنگه د پناه وړونکو د وضع پورې اړوند کنوانسيون پناه وړونکو ته مختلف حقوق ورکوي چې ټول يې د ملکیت د لاسته راوړلو لپاره دي د منقول او غير منقول مالونو د لرلو حق (۱۳ ماده) ، له اجورې سره بوختيا او اشتغال حق (۱۷ ماده) ، په ازادو کارونو کې بوختيدلو حق (۱۸ ماده) ، ازادې علمي حرفې حق (۱۹ ماده) په گوته شوي.

چې دغه پورته ټول حقوق د ملکیت د لاسته راوړلو او ملکیت لرلو لپاره ورکړل شوي.

دويم : محکمو ته د رجوع حق

1 فشار ، عطاء الله (۲۰۱۳) : حقوق الانسان من خلاف موثيق الدولية ، فلسطين ، دار الصداقة للنشر الالكتروني، ص ۳۵۶.

2 -اتفاقية لحقوق العمال

المهاجرين)

(<http://www.ohchr.org/Documents/Publications/FactSheet24Rev.1ar.pdf>)

ص ۳۵.

محاکمو ته د رجوع د حق معنی دا ده چې : پناه وړونکی او مهاجر بغیر له کوم ډار او ترس څخه وکړای شي د خپل حق د ترلاسه کولو لپاره دعوی اقامه کړي او وکولی شي له خپل ځان څخه دفاع وکړي ، د بهرنيانو د حقوقو د تړون په پنځمه ماده لومړۍ فقره [ج] جز کې وايي : بهرنيان په مساوي ډول محاکمو ته او نورو ارگانونو ته کوم چې د عدل د قائمولو لپاره کار کوي د رجوع حق لري¹.

او کارگو مهاجرينو نړيوال تړون په ۱۸ ماده کې کارگر مهاجر ته د محاکمو ته د رجوع حق ثابت کړی نوموړی ماده داسې صراحت لري : (کارگر مهاجر او د کورنۍ غړي يې په مساوي ډول هر قسم محاکموته د رجوع حق لري او د هر قسم تور د اثبات لپاره کوم چې د دوی په ضد يې ادعا شوې او د خپلو حقوقو او التزاماتو د اندازې معلومولو لپاره د دوی حق دی چې د دوی خبره په عادلانه او علني ډول د ذي صلاح او مستقلو محاکمو پر وړاندې په قانوني ډول واوريدل شي²)

او د پناه وړونکو په وضع پورې اړوند گنوانسيون (د ۱۹۵۱م د جولای ۲۸) ماده کې پناه وړونکو ته دغه حق ثابت کړی : (: ۱ - هر پناه وړونکی کولای شي د ژمنو دولتونو په خاوره کې قضائي محکموته ازادانه مراجعه وکړي .

۲ - هر پناه وړونکی به د هغه ژمن دولت په خاوره کې چې د هغه عادي استوگنې ځای دی ، محکمو ته له لاس رسۍ له هغې جملې له قضايي معاضدت څخه د گټې اخستنې او دغورونې د لگښتونو د تضمین له سپارلو

1 - فشار ، عطاء الله (۲۰۱۳) : حقوق الانسان من خلاف موثيق الدولية ، ۳۵۶.

2 - ميثاق حقوق للعمال المهاجرين وافراد اسرهم ، ص ۳۸.

څخه د معافیت په هکله له هم هغه چلند څخه چې د نوموړي دولت د اتباعو په باره کې عملي کېږي برخمن شي.¹

دریم : د اسوده ژوند لرلو حق

په غالب ډول هغه اشخاص چې په بل هیواد کې پناه اخلي او یا بل هیواد ته هجرت کوي د اسوده ژوند په لټه کې وي ، دا چې پناه وړونکی او مهاجر اسوده ژوند ولري نو نړیوالو تړونونو ورته د استوگن ځای د لرلو ، عمومي تعلیماتو او خیریه کارونو حقوق ورکړي دي.

الف : د استوگن ځای د لرلو حق

بشر د مناسب استوگن ځای لرلو ته په فطري ډول ضرورت لري تر څو وکولی شي اسوده ژوند ولري نو نړیوالو تړونونو مهاجر او پناه اخېستونکي ته دغه حق ورکړی

د پناه وړونکو په وضع پورې اړوند گنوانسیون (د ۱۹۵۱م د جولای ۲۸) په ۲۱ ماده کې لدې حق څخه داسې یادونه کوي : (د استوگنځي په هکله تر هغه ځایه چې دغه امر د قوانینو او مقرراتو مطابق تنظیم شوی یا د دولتي مقاماتو تر څارنې لاندې دی ، ژمن دولتونه به د پناه وړونکو په نسبت هغه چلند عملي کړي چې د امکان تر حده مساعد وي او په هر حال کې له هغه

¹ د عدلي وزارت رسمي جریده ، (د ۱۳۸۵هـ ش کال) د پناه وړونکو په وضع پورې اړوند

کنوانسیون (۱۹۵۱ جولای ۲۸) پرله پسې نمبر (۹۰۲)

چلند څخه چې په دغسې مواردو کې یې په کلي توګه د پردیو په نسبت عملي کوي ، زیات نامساعد نه وي.¹

ب : د عمومي تعلیماتو حق

د اسوده ژوند تر لاسه کولو لپاره د تعلیم ضرورت دی له همدې کبله د بشري حقوقو نړیواله اعلامیه په ۲۶ ماده کې بشر ته د تعلیم حق ورکړی : (۱) – هر څوک حق لري چې د ښوونې او روزنې څخه برخمن شي ، ښوونه او روزنه بر سیره په لومړنیو او اساسي پړاوونو کې وړیا وي لومړني تعلیمات باید اجباري وي ، حرفوي او تخنیکي زده کړې ، عمومیت ومومي لورې زده کړې باید د برابرې شرایطو سره د ټولو پرمخ خلاصی وي او ټول د استعداد او وړتیا په بنسټ له هغه څخه ګټه پورته کړي.

۲ – ښوونه او روزنه باید د انساني شخصیت د بشپړوالي او بشري حقوقو او بنسټیزو ازادایو ته د درناوي د زیاتوالي په لوري و هڅول شي ، ښوونه ، روزنه باید ټولو ملیتونو ، توکمونو او دیني ډلو ترمنځ تفاهم ، زغم او دوستي پیاوړي کړي او د ملګرو ملتونو هڅې د سولې د پیاوړتیا لپاره پر مخ بوزي.

۳ – میندې او پلرونه د خپلو ماشومانو د روزنې د ډول په غوره کولو کې د لومړیتوب حق لري.²

¹ د عدلي وزارت رسمي جریده ، (د ۱۳۸۵هـ ش کال) د پناه وړونکو په وضع پورې اړوند کنوانسیون (۱۹۵۱ جولای ۲۸) پرله پسي نمبر (۹۰۲)

² - ناصري ، صفي الله : نړیوال سندونه (د ملګرو ملتونو منشور ، د بشري حقوقو نړیواله اعلامیه ، د بشري حقوقو اسلامي اعلامیه) ، ص

همدغه رنگه د پناه وړونکو په وضع پورې اړوند کنوانسیون (د ۱۹۵۱م د جولای ۲۸) په ۲۲ ماده کې وایي: (۱) - د لومړنیو تحصیلاتو په هکله به ، ژمن دولتونه د پناه وړونکو په نسبت د خپلو اتباعو په شان چلند وکړي.

۲ - د غیر لومړنیو تحصیلاتو په هکله او په خاصه په تحصیل باندې د بوختېدو د حق په هکله او له بهرنیو مملکتونو څخه د صادرو شوو تحصیلي مدرکونو ، دیپلومونو او پوهنلیکونو د ارزښت د ټاکلو ، د اړوندو حقوقو او عوارضو د راکمولو ، د تحصیلي او تحصیلي بورس د لگښت د مرستو ورکولو په هکله به ، ژمن دولتونه د پناه وړونکو په نسبت هغه چلند عملي کړي چې د امکان تر حده پورې مساعد وي او په هر حال کې له هغه چلند څخه چې په کلي توگه د پرديو په نسبت عملي کېږي ، زیات نامساعد نه وي.^(۱)

ج : د خیریه چارو څخه برخمن کیدل

د اسوده ژوند لپاره باید له انسانانو سره مرستې وشي په همدې اساس د پناه وړونکو په وضع پورې اړوند کنوانسیون (د ۱۹۵۱ م د جولای ۲۸) لدغه حق څخه په ۲۳ ماده کې یادونه کړې (د عمومي مرستو او کومکونو په هکله ، ژمن دولتونه به د هغو پناه وړونکو په نسبت چې د قانون مطابق د هغو په خاوره کې ژوند کوي ، د خپلو اتباعو په څېر چلند وکړي.^(۲)

چې دغه ټول حقوق (د استوگن ځای د لرلو ، د عمومي تعلیماتو ، د خیریه چارو څخه د برخمن کیدلو حقوق) د کارگرو مهاجرینو نړیوال تړون ۴۳

^۱ د عدلي وزارت رسمي جریده ، (د ۱۳۸۵هـ ش کال) د پناه وړونکو په وضع پورې اړوند کنوانسیون (۱۹۵۱ جولای ۲۸) پرله پسي نمبر (۹۰۲)

^۲ هماغه مرجع.

ماده لومړي فقره کې داسې یاد شوي: ۱ - کارگر مهاجر سره به لاندې مواردو کې د کار په هیواد کې د کار هیواد د اتباعو په څیر چلند کېږي:

الف: تعلیمي خدماتو او مؤسساتو ته لاس رسی، د غوښتنو د قبول شرایطو په پوره کولو سره کوم چې دغه مؤسسات او معین خدمات یې لري.

ب: د متخصصینو تقرر ته لاس رسی.

ج: د متخصصینو د تربیې او تقرر پروگرامو ته لاس رسی.

د: په اجماعي ځایونو کې مسکن حاصلولو ته لاسرسی او ایجاړې پورې تړلی گټې خوندي توب.

ه: اجتماع او صحي خدماتو ته لاس رسی پدې شرط چې پدغه پروگرامونو کې د گډون شرایط یې پوره کړي وي.

و: بشري مرستو ته لاس رسی کوم چې د همدغې کار لپاره گمارل شوی مؤسسات یې وړاندې کوي او له دوی سره باید د مهاجر په شکل هیڅ تبعیض ونشي.

ز: ثقافي ژوند ته لاس رسی او پدې کې د اشتراک کولو حق^۱.

همدغه رنگه دغه تړون د کارگر مهاجر کورنۍ ته هم دغه ټول حقوق چې په ۴۳ ماده کې ذکر شول کټ مټ د کارگر مهاجر د کورنۍ غړوته په ۴۵ ماده کې ورکوي^۲.

څلورم: د ازادۍ حق

^۱ - اتفاقية لحقوق العمال المهاجرين وافراد اسرهم، ص ۴۷.

^۲ - هماغه مصدر، ص ۴۹.

پناه وړونکی او مهاجر د ازاد ژوند د ترلاسه کولو لپاره هجرت او پناه اخېستلو ته مجبورېږي له همدې کبله نړيوالو تړونونو مهاجرينو او پناه وړونکو ته د دين ازادۍ او د گرځيدو راگرځيدو ازادۍ حقونه ورکړي.

الف : د دين ازادي

د دينونو ازادي هم يوه له هغه مهمو موضوعاتو څخه ده چې نړيوالو تړونونو په نظر کې نيولې ده ، د کارگو مهاجرينو نړيوال تړون په ۱۲ ماده کې وايي : ۱- کارگر مهاجر او د کورنۍ غړي يې د فکر ، ضمير او دين ازادۍ حق لري دغه حق کې دا راضي چې يو شخص به دين او معتقدات لري کوم چې دا يې اختياري او ورته ژمن وي او د دين او عقيدې په څرگنده ولو کې ازاد دی په انفرادي ډول وي او که په ډله ايز ډول ؛ پټ وي او که ښکاره ؛ عبادت کوي او که شعائر څرگنده وي ؛ زده کول کوي او که ورزده کول.

۲- کارگر مهاجر او د کورنۍ غړي باندې به يې اکراه ونشي چې له خپلو ازاديو او ديني شعائرو کې کمی وکړي هغه چې ده اختيار کړی دی او کوم چې دا ورته ژمن دی.

۳- افراد به د خپل دين او معتقداتو په څرگندولو کې د هغه قيودو کوم چې قانون وضعه کوي او د ملي امنيت ؛ عام نظام ، عامه صحت ، عامه ادابو او د نورو د حقوقو او ازاديو غوښتنه وي.

۴- د دې تړون امضاء کوونکي هيوادونه په دې عقیده دی چې که والدين او يا يو يې له کارگو مهاجرينو څخه وي او يا يې قانوني اولياء کارگر

مهاجر وي نو دوی ته حق دی چې دوی خپلو اولادونو ته د خپلو دیني او اخلاقي معتقداتو د زده کړې زمینه برابره کړي.¹

د پناه وړونو په وضع پورې اړوند کنوانسیون په څلورمه ماده کې لیکي : (ژمن دولتونه په خپل قلمرو کې دیني چارو په اجراء او خپلو کوچنیانو ته د مذهبي زدکړو په ورکولو کې د پناه وړونکو د ازادۍ په نسبت لږ تر لږه د هغې رويې په حد کې چې د خپلو اتباعو په نسبت یې لري ، رویه وکړي.²)

ب : د گرځیدو راگرځیدو ازادي

د کارگرو مهاجرینو تړون په ۳۹ ماده کې کارگر مهاجر ته د انتقال د ازادۍ حق ورکړی : (۱ - کارگر مهاجر او د کورنۍ غړو ته یې د کار هیواد په حدودو کې د گرځیدو راگرځیدو د ازادۍ حق او د استوگنې د اختیار حق ثابت دی.

۲ - د دې مادې په ۱ فقره کې ثابت حق هیڅ قید نلري مگر هغه قیدونه چې قانون ورباندې صراحت کړی وي او د ملي امنیت ؛ عام نظام ؛ عامه ادابو او د نورو د حقوقو او ازادیو څخه پرته بل قید نلري او هغه چې په دې تړون له نورو حقوقو سره په ټکر کې نه وي.³)

د پناه وړونکو په وضع پورې اړوند کنوانسیون شپږ ویشتمه ماده پناه وړونکو ته د دغه حق په اړوند وایي : له ژمنو دولتونو څخه هر یو به هغو پناه

¹ - اتفاقية لحقوق العمال المهاجرين وافراد اسرهم ، ص ۳۴.

² - د عدلي وزارت رسمي جریده ، (د ۱۳۸۵ هـ ش کال) د پناه وړونکو په وضع پورې اړوند کنوانسیون (۱۹۵۱ جولای ۲۸) پرله پسي نمبر (۹۰۲)

³ - اتفاقية لحقوق العمال المهاجرين وافراد اسرهم ، ص ۴۷.

وړونکو ته چې د هغوی په خاوره کې ژوند تیروي ، حق ورکړي چې د خپلې استوګنې ځای وټاکي او ازادانه د هغه دولت په خاوره کې تګ راتګ وکړي ، د هغو مقرراتو له په پام کې نیولو باندې مشروط چې عموماً پدغه شان مواردو کې د بهرنیانو په هکله اجراء کېږي¹.

پنځم : د ایستلو یا اعادې منع حق

د نړیوالو تړونونو په اساس مهاجر او پناه اخېستونکی په زوره له هیواد څخه نشي شړل کیدلی ، مگر که مهاجر او پناه اخېستونکی ملي امنیت ته ګواښ وګڼل شي ، د کارګرو مهاجرینو نړیوال تړون په ۵۶ ماده ۱ فقره کې همدغه خبره کوي : د کار له هیواد څخه به کارګر مهاجر او د کورنۍ غړي یې ونه شړل شي مگر د خاصو اسبابو له کبله کوم چې د هیواد قانون کې ورڅخه یادونه شوې وي پدې شرط چې هغه ضمانتونه موجود وي کوم چې پدې تړون کې په ګوته شوي².

د پناه وړونکو په وضع پورې اړوند کنوانسیون (د ۱۹۵۱م د جولای ۲۸) په دري دیرشمه ماده کې لدغه حق څخه داسې یادونه شوې : ۱- له ژمنو دولتونو څخه هېڅ یو به په هېڅ ډول پناه وړونکی هغو خاورو ته چې امکان لري په توکم (نژاد) ، مذهب ، ملیت ، په خاصه ټولنیزه ډله کې په غړیتوب یا د سیاسي عقیدو په لرلو پورې په اړوندو علتونو د هغه ژوند یا آزادي تر ګواښ لاندې راشي ، و نه باسي ، یا به یې بېرته و نه ګرځوي.

¹ - د عدلي وزارت رسمي جریده ، (د ۱۳۸۵هـ ش کال) د پناه وړونکو په وضع پورې اړوند کنوانسیون (۱۹۵۱ جولای ۲۸) پرله پسې نمبر (۹۰۲)

² - اتفاقية لحقوق العمال المهاجرين وافراد اسرهم ، ص ۵۶.

۲- خو هغه پناه وړونکی به چې د کافي دلایلو له مخې یې وجو دهغه هېواد ته چې هلته ژوند کوي ، خطرناک وي یا د محکمې د قطعي قضاوت له مخې د کوم جرم یا جنایت په ارتکاب محکوم شوی وي او دهېواد دټولني حال ته مضر تشخیص شي ، نشي کولای پدې ماده کې له ذکر شوو مقرراتو څخه د گټې اخستنې دعوي وکړي¹

شپږم: د نه تبعیض حق

بالاخره مهاجر او پناه وړونکی باید پورته ټول حقوق پرته له تبعیض څخه تر لاسه کړي په همدې اساس د کارگرو مهاجرینو نړیوال تړون په ۷ ماده کې له عدم تبعیض څخه داسې یادونه کوي : امضاء کونکي هیوادونه وعده کوي چې : د نړیولو اسنادو په اساس چې کوم حقوق بشر ته ورکړل شوی د هغې به رعایت کوي او دا ټول به کارگرو مهاجرینو او د کورنۍ غړو ته به یې ورکوي کوم چې د دوی په حدوداتو کې موجود وي پرته له هیڅ قسمه تبعیض مثلاً د جنس ، عنصر ، رنگ ، ژبې ، دین او معتقداتو ، سیاسي رای او نور په اساس به هیڅ قسمه تبعیض ونکړي او نه به د قومي ، عنصری ، جنسي ، عمر ، اقتصاد ، ملکیت ، مدني حالت او هیڅ بل حالت په نظر کې نیولو سره تبعیض ونکړي².

د پناه وړونکو په وضع پورې اړوند کنوانسیون (د ۱۹۵۱م د جولای ۲۸) لدې حق څخه په دریمه ماده کې یادونه کوي : (ژمن دولتونه به د پناه

¹ د عدلي وزارت رسمي جریده ، (د ۱۳۸۵هـ ش کال) د پناه وړونکو په وضع پورې اړوند کنوانسیون (۱۹۵۱ جولای ۲۸) پرله پسي نمبر (۹۰۲)

² - اتفاقية لحقوق العمال المهاجرين وافراد اسرهم ، ص ۳۲.

وړونکو په هکله د دې کنوانسیون مقررات د توکم (نژاد) یا مذهب یا اصلي قلمرو له لحاظه له تبعیض پرته اجراء کړي.¹

مقارنة :

اسلامي فقه او نړيوال تړونونه کې د مهاجرينو او پناه اخېستونکو د حقوقو په برخه کې کوم توپير نه تر سترگو کېږي ، البته اسلامي فقه لا له پخوا څخه مهاجرينو او پناه اخېستونکو ته هغه حقوق ورکړي چې ننۍ نړۍ يې مهاجرينو او پناه اخېستونکو ته د ورکولو ادعا لري .

¹ د عدلي وزارت رسمي جريده ، (د ۱۳۸۵ هـ ش کال) د پناه وړونکو په وضع پورې اړوند کنوانسیون (۱۹۵۱ جولای ۲۸) پرله پسې نمبر (۹۰۲)

دویمه بحث : د هجرت او پناه اخستنې تاثیرات

په دې بحث کې به د هجرت او پناه اخستنې ایجابي او سلبي تاثیرات اسلامي او غیر اسلامي هیوادونو ته وڅیړل شي ، په همدې اساس دغه بحث په دوه مطلبونو مشتمل دی:

لومړی مطلب : کفري هیوادونو ته د هجرت او پناه اخستنې

تأثيرات

دویمه مطلب : اسلامي هیوادونو ته د هجرت او پناه اخستنې

تأثيرات

چې هر مطلب به په جلا جلا توگه وڅیړل شي.

لومړی مطلب : کفري هیوادونو ته د هجرت او پناه اخستنې

تأثيرات

لومړی پراگراف : سیاسي تاثیرات

دا چې په دنیا کې هیڅ شی نه مطلق شر دی او نه هم مطلق خیر په همدې اساس کفري هیوادونو ته د هجرت او هلته د پناه اخستنې تاثیرات به په دوه عنوانونو کې مطالعه شي ، په لومړي عنوان کې به د هجرت او پناه اخستنې ایجابي تاثیرات مطالعه شي او په دویم عنوان کې سلبي تاثیرات.

لومړۍ جز : ايجابي تاثيرات

الف : مهاجر او پناه اخېستونکي په کفري هيوادونو کې د مسلمانانو استازي دي

د هجرت او پناه اخېستنې يو له سياسي تاثيراتو څخه دا دي چې د کفري ملت او اسلامي امت ترمنځ د ارتباط نقطه ده ، په خاص ډول کله چې مهاجر او پناه اخېستونکي پدې ايمان ولري چې زه د مسلمان په حيث دا دنده په غاړه لرم چې د مسلمه امت سمه استازولي بايد وکړم ، چې دغه حالت د اسلامي نړۍ او غير اسلامي نړۍ ترمنځ څرگند سياسي ارتباط پيدا کوي.

د مثال په ډول : حبشي ته د مسلمانانو او د حبشي د پاچا لخوا مسلمانو پناه غوښتونکو ته د پناه ورکولو تاثير دا شو چې ، رسول الله او نجاشي د حبشي پاچا ترمنځ استازي او خطونه تبادلې شول ، د اسلام بلنه يې ورکړه ، رسول الله بلنه ورکړه چې صحابه کرامو مديني ته په راستنيدو کې ورسره مرسته وکړه ، هغه همداسې وکړل صحابه کرام يې راوليږل او خپل يو وفد يې هم ورسره راواسته ولو او د دواړو دولتونو ترمنځ يو بل ته احترام او عزت پيدا شو¹.

ب : مهاجر او پناه اخېستونکو له سياسي ازاديو څخه گټه اخستنه

په ډيری غير اسلامي هيوادونو کې مهاجرين او پناه اخېستونکي له سياسي ازاديو څخه برخمن دي لکه د سياسي ډلو کې مشارکت کول ، سياسي احزاب جوړول او همدارنگه نور سياسي فعالتونه کول چې پدې سره مسلمان

¹ - أبو بكر ، أحمد (۱۴۱۳هـ - ۱۹۹۳م) : معالم الهجرة إلى أرض الحبشة ، الرياض ، مكتبة التوبة ، ص ۲۳۵ - ۲۳۷.

مهاجر او پناه اخېستونکی له سياسي ازاديو څخه برخمن جوړېږي ، چې دا يو له هغه ايجابياتو څخه شميرل کيدلی شي چې مهاجر او پناه اخېستونکی ترې په غير اسلامي هيوادونو کې برخمن جوړېږي¹.

ج : سياسي پوهه ترلاسه کول

يو له سياسي ايجابياتو څخه دا هم شميرل کيدلی شي چې په غير اسلامي هيوادونو کې مسلمان مهاجرين او پناه اخېستونکي سياسي خبره او پوهه ترلاسه کولی شي ، چې له راستنيدلو څخه وروسته ترې په سمه توگه استفاده وکړي او په اسلامي هيوادونو کې سياسي حرکات پياوړي کړي ، اگر که بعضي وخت دا سلبې حالت هم غوره کولی شي ، پدې معنی چې له هغه سياسي تجربو څخه استفاده کول کوم چې له اسلامي فقهي سره په ټکر کې وي².

دويم جز : غير اسلامي هيوادونو ته د هجرت او پناه اخېستنې سياسي سلبې تاثيرات

غير اسلامي هيوادونو ته هجرت او هلته پناه اخېستنه سر تر پايه سلبې تاثيرات لري ، خاصتا په اسلامي سياست باندې بده اغيزه کوي ، ډيری وخت اسلامي هيوادونه د هغه اشخاصو له لوري د غير اسلامي هيوادونو په چوپړ کې د همدې پناه اخېستونکو او مهاجرينو په لاس غورزیدلي ، چې دلته به کوشش

¹ - دا چې په غير اسلامي هيوادونو کې مهاجرين ، پناه اخېستونکي او په کل کې مسلمو اقليات په سياسي ژوند کې برخه اخستل څه حکم لري ؟ کولی شئ دا کتاب مطالعه کړئ : فلة زردومي : فقه السياسة الشرعية للاقليات المسلمة ، ص ۲۰۷ - ۳۲۶.

² - سلقيني ، ابراهيم عبدالله (۱۴۳۵هـ - ۲۰۱۴م) : الهجرة واحكامها دراسة شرعية لواقع الهجرة العشوائية في عصر الحديث ، لبنان - بيروت ، دار النوادر اللبنانية ، ص ۲۸۳ - ۲۸۴.

وشي کفري هیوادونو ته د هجرت او هلته د پناه اخستنې سلبي تاثیرات په لنډ ډول په گوته شي.

۱: کفري نړۍ له مهاجرینو او پناه اخستونکو څخه د اسلامي نړۍ په خلاف گټه اخلي او په استخباراتي جگړو کې یې استعمالوي

۲: مهاجرین او پناه اخستونکي له کفري سیاست څخه متاثره کیږي او فکر کوي چې کفري سیاست د مشکلاتو د حل لار ده.

۳: اسلام یواځې د عباداتو دین گڼل او له سیاسي پوهې څخه یې خالي گڼل.

۴: کفري نړۍ ته د اسلامي هیوادونو د سیاست کمزوري په ډاگه کیدل.

مثلا په افغانستان کې د ثور کودتا د رامنځ ته کیدو او بریالیتوب له اسبابو څخه یو هم دا ؤ چې: د افغانستان دولت چې شوروي اتحاد ته خپل محصلین د نظامي زده کړي یا ملکي تحصیلاتو لپاره لیږل هغوی به په کمونستي مفکورې سمبال بیرته وطن ته راگرځیدل^۱.

دویم پراگراف: اقتصادي تاثیرات

هجرت او پناه اخستنې د مهاجر او پناه اخستونکي په هیواد، په خپله په مهاجر او پناه اخستونکي ځیني سلبي او ځیني ایجابي اقتصادي تاثیرات لري، چې په لاندې دوه عنوانو کې به تشریح شي.

^۱ - فیضان، عبدالملک (۱۳۹۴هـ): د افغانستان معاصر تاریخ، جلال اباد، حکمت خپرندویه ټولنه، ص ۱۱۸.

لومړۍ جز : سلبي اقتصادي تاثيرات

له يوه هيواد څخه د ځوان نسل تېښته په اصل کې د يوې سترې معنوي سرمايې تېښته ده او هر هېواد هڅه کوي چې دغه ځوان کاري ځواک په خپله گټه وکاروي او ځان ته يې جذب کړي ، انساني سرمايه د اقتصادي پرمختگ ستر لامل بلل کېږي او د دغې سرمايه نه تېښته انساني ځواک له تشې سره مخامخ کوي او په لنډ مهال او اوږد مهال کې د هېواد لپاره ناوړه پايلې رامنځ ته کوي.¹

همدغه رنگه ډيری خلک بهرنيو هيوادونو ته د تگ لپاره زيات مصارف کوي ، کله خو لوي قرضونه په خپله غاړه واخلي ؛ کله چې په اروپايي هيوادونو کې ورته پناه ورنه کړل شي او يا په کار پيدا کولو ونه توانېږي نو مجبور دی بيرته خپل هيواد ته راستون شي او خپل مصارف کوم چې اروپا ته په تگ کې يې کړي وه له لاسه ورکوي.²

دويم جز : ايجابي اقتصادي تاثيرات

که څه هم د کډوالۍ ننگونې ډېرې دي خو ترڅنگ يې بيا يو شمير فرصتونه او گټې هم لري يوه له هغو گټو څخه د کډوالو له لوري خپلو هېوادونو ته د پيسو لېږد دی ، دغه کډوال خپلو هېوادونو لپاره يوه مهمه اقتصادي او د عايد سرچنې بلل کېږي ، په بهر کې کډوال کار کوي او د خپلو پيسو ډيره برخه په خپلو اصلي هيوادونو کې خپلو کورنيو ته استوي هر کال

¹ - حيدري ، زينت (۱۳۹۵) : د کډوالۍ موکې (فرصتونه) او ننگونې ، عودت ، شماره سوم ، زمستان ۱۳۹۵ ، د کډوالو او راستنېدونکو چارو وزارت ، ص ۲۱ .

² - موحيدي ، علي رضا (۱۳۹۵ هـ ش) : اثرات مهاجرت بر مهاجرين و خانواده آنها ، عودت مجله ، دوهمه شماره ، ۱۳۹۵ هـ ، ص ۶ .

دوی ملیاردونه ډالر خپلو اصلي هېوادونو ته لېږدوي ، چې یوازې په ۲۰۱۵ز کال کې د کډوالو لخوا ۴۴۰ ملیارده ډالر د دوی هېوادونو ته لېږدول شوي د یو شمېر پرمختللو هېوادونو له لوري مخ پرودې هېوادونو ته د دغو پیسو لېږد کولای شي چې د مخ پرودو او وروسته پاتې هېوادونو په اقتصادي وده کې مهمه اغېزه ولري^۱.

ډیری افغان مهاجرین په افغانستان کې یا خو دنده نه لرله او که لرله یې هم نو ډیر کم مزد او معاش یې تر لاسه کولو ؛ ولې په صنعتي او پیش رفته هېوادونو کې پس له هجرت څخه له ډیرو لاسته راوړنو څخه برخمن دي ؛ چې همدا کولی شي د دوی د ژوند په مختلفو برخو کې پرمختګ رامنځ ته کړي^۲.

دریم پراگراف : کفري هېوادونو ته د هجرت او پناه اخستنې دیني

تأثيرات

غير اسلامي هېوادونو ته هجرت دیني سلبې او ایجابي تاثیرات لري چې دلته به دواړه ډوله په لنډ ډول وڅیړل شي :

لومړی جز : ایجابي دیني تاثیرات

کفري هېوادونو ته هجرت او هلته پناه اخستنې د دې سبب جوړېږي چې هلته د اسلام وړانګې خپرې شي (هرکله چې د اسلام د ختمولو کوشش کېږي اسلام راڅرګندېږي او نوي ځایونه تر خپل اثر لاندې راولي نوي

^۱ - حیدري ، زینت (۱۳۹۵) : د کډوالۍ موکې (فرصتونه) او ننگونې ، عودت مجله ، ص ۲۲.

^۲ - موحدی ، علي رضا (۱۳۹۵ هـ ش) : اثرات مهاجرت بر مهاجرین و خانواده آنها، عودت مجله ، ص ۷.

هيوادونه يې تر اثر لاندې راځي ، د مسلمانو تاتاريانو هجرت د دې سبب شو چې هغه ځايونو ته اسلام خپور شي چې دوی په هاغه ځای تير شوي او هلته هم چې دوی هلته استوگنه اختيار کړې او هلته په زور سره شړل شوي او د دې نتيجه دا شوه چې اسلام په بعضي کفري هيوادونو کې خپور شي او مسلمانان پدې وتوانيدل چې په دغه هيوادونو کې اسلام خپور کړي.¹

افغانان په استراليا کې د اسلام بنسټ ايښودونکي دي ، دوی هغه لومړني مسلمانان دي چې استراليا ته راغلل او د محمدي اذان غږ يې په دې هېواد کې اوچت کړ ، له دوی څخه پخوا هغه ټول مهاجرين چې دې هېواد ته راغلي وو اروپايي عيسويان وو د هغو ترڅنک لږ شمېر چينايان هم دې هېواد ته راغلي وو ، ځکه نو افغانان هغه لومړني مسلمانان دي چې د بسپنو په راغونډولو سره يې جوماتونه په دې هېواد کې ودان کړل چې له هغو څخه دوه لوی جوماتونه په (اديلايد) او (پرت) کې همدا اوس هم د دې ښارونو تر ټولو لوي جوماتونه دي.²

دويم جز : ديني سلبي تاثيرات

غير اسلامي هيوادونو ته هجرت کول او هلته پناه اخېستنه ډير زيات دينی سلبي تاثيرات لري ، مثلا :

الف : د ارتداد احتمال او د کفارو څخه تاثر : له کفارو سره د مسلمانانو اختلاط په هغه وخت کې چې مسلمانان ضعيف او کم وي او کفار

¹ - الشويمان ، عبدالله بن ابراهيم بن عبدالرحمن (١٤١٧هـ) : الهجرة في ضوء الكتاب والسنة دراسة دعوية (<http://www.al-eman.com>) ، ص ٢٨٥

² - امين ، حميد الله ، (١٣٨٤ل / ٢٠٠٦م) : افغانان په استراليا کې ، رڼا علمي مرکز ، ص ٨٣.

قوي او ډير وي ، دا ډير ځله د دې سبب جوړپړی چې مسلمانان له كفارو متاثره شي او له هغوی سره يوځای شي¹.

ب : اخلاقي انحراف : اسلامي ټولنه هغه ټولنه ده چې ثابت اصول لري چې يو يې اخلاقي او دين اصول دي ... لدغه قوانينو او ثابتو اصولو څخه د خلاصون او بې مهاره شهواني ټولنې ته داخلیدلو سره د تر تاثیر لاندې راځي او دا د اخلاقي انحراف باعث جوړپړي خاصا کله چې ديني تربيه هم نه وي موجوده او ايماني قوت هم له منځه تله لی وي².

(برتانوی ورځپاڼې انډپينډنټ د المان د کلیساو د چارواکو له خولې خبر ورکړی، چې هره ورځ هلته يو ستر شمېر مسلمان کډوال خپل دين پرېږدي او مسيحيت ته اوړي.

په دې اړه څو ځل مخکې هم راپورونه ورکول شوي وو او ځينې وېديوگانې هم خپرې شوې وې، چې په کې څرگندېده چې مسلمانان له خپل دين څخه اوړي او مسيحيت کې داخلېږي. په دې وېديوگانو کې د نويو مسيحي شويو کسانو مراسم ښودل شوي.

د المان د يوې کلیسا مشر ماتياس لينک رسنيو ته ويلي، چې «ډېری دغه کډوال المان ته راځي او فکر کوي، چې کولی شي خپل دين غوره کړي او د ازادۍ دين قبلوي». خو بل پلو داسې راپورونه هم ورکول کېږي، چې المان

¹ - الرازي ، فخر الدين (۱۴۲۰ هـ) : التفسير الكبير ، ۵ / ۵۱۸.

² - سلقيني ، ابراهيم عبدالله (۱۴۳۵ هـ - ۲۰۱۴ م) : الهجرة واحكامها دراسة شرعية لواقع الهجرة العشوائية في عصر الحديث ، ص ۳۰۴.

کې د دې کډوالو له ستونزمن حالت په گټه اخیستو مسلمانان له اسلامه وتو ته اړوېستل کېږي، چې لوړه، بې روزگاري او د پناه د غوښتنو نه منل کېدل په کې شامل دي.

د کلیسا یوه بل الماني راهب فیلیکس گولډینګیر رسنیو ته ویلي، چې مسیحیت ته په نویو داخلېدونکو کډوالو کې ډېری یې له ایران، افغانستان، سوريې او اریتریا څخه دي، چې ټول مسلمان هېوادونه دي¹.

(هغه کډوال چې پرته له پاسپورټ او ویزې څخه آلمان او ځینې نورو اروپایي هیوادونو ته داخلېږي، د پولیسو لخوا د نیول کېدو له ویرې کلیسا گانو ته پناه وړي او کلیسا گانې هم دوی ته خپلې دروازې پرانیستي دي . هر دین ځانته دعوت کوونکي لري، د عیسویت د دین د دعوت محل کلیسا او داعي یې په کلیسا کې شته مذهبي مشران او کارکوونکي دي. کله چې مسلمانان پخپله د دوی کلیسا گانو ته پناه وړي بیا نو دوی ته ښه موقع په لاس ورځي تر څو د عیسویت د تبلیغ او عیسویت ته د اوښتلو لپاره په دوی باندې کار وکړي.

په ډیری مواردو کې پناه غوښتونکو کې ته دا هم ویل کېږي چې که چیرې دوی له خپل دین څخه واوړي نو دوی ته په مربوطه هیواد کې پناه

1 - باور : غربي رسنۍ: آلمان کې مسلمان کډوال عیسویان کېږي

ورکړ شي.

د آلماني رسنيو له قوله له (۲۰۰۸ ع) کال څخه را پدېخوا تر (۵۰۰) زيات افغان او ايراني پناه غوښتونکي مسيحيان شوي، چې د هغې جملې څخه %۷۵ يې ايرانيان او پاتې %۲۵ نور يې افغانان دي.

د پناه غوښتونکو د ويښپانې د راپور پر اساس ځينې وختونه داسې هم کيږي چې پناه غوښتونکي د يوه کال لپاره په دغه کليسا گانو کې پاتې شي. يو کال ژوند کول په کليسا کې حتما خپل اثر لري او پر پناه غوښتونکو اثر پريباسي^۱.

ج : د ماشومانو انحراف او ارتداد : کله چې د مشرانو په اړوند ويره موجوده وي سره لدې چې مشران خو د غربي جراثيمو په اړوند معلومات هم لري او د دې ترڅنگ د ښه او خراب توپير هم کولی شي نو ماشومان خو په وچه بيديا کې خوشې شوي ؛ بلکي په داسې دښته کې خپاره شوي چې هلته مفسد زرغونيزي ، کله چې بالغان شي نو د استقلال او خپلواکۍ غوښتونکي وي ، له سرکشۍ سره مخ کيږي ځکه پدغه ټولنه کې خو هيڅ کوم قيود وجود نلري^۲.

1 - الهاشمی ، ياسر : په اروپا کې افغان او ايراني مسيحيان ، <http://www.tolafghan.com/posts/30904> د ۱۳۹۶ لمريز کال د کب ۲.

2 - الأزهري، عيساوي ، أبناء المسلمين في مجتعات الهجرة ، مخاصر الواقع وهموم المستقبل ، ص ۶۱.

په استرالیا کې افغان مهاجرینو تر ډیره وخته خپل کلتور وساتلی شو خو د افغانانو بچیانو خپل زیات کلتوري خصوصیات لکه ژبه ، دین جامې او دودونه هر څه له لاسه ورکړي¹.

دویم مطلب : اسلامي هیوادونو ته د هجرت او پناه اخستنې

تأثیرات

اسلامي هیوادونو ته هجرت او هلته پناه اخیستل یو صورت دا دی چې له یوه اسلامي هیواد څخه بل اسلامي هیواد ته هجرت وشي او بل دا چې له کفري نړۍ څخه اسلامي نړۍ ته هجرت صورت ونیسي ، چې هر یو یې جلا تاثیرات لري ، چې دلته به په دوه عنوانونو کې تشریح شي.

لومړی پراگراف : له اسلامي هیوادونو څخه نورو اسلامي هیوادونو ته د هجرت او هلته د پناه اخیستنې تاثیرات

لومړی جز : سیاسي تاثیرات

الف : اسلامي هیوادونو ته هجرت کول او هلته د پناه اخیستلو سلبي تاثیرات

دا چې اوس اسلامي نړۍ د دیني او اجتماعي ضعف ترڅنګ د سیاسي ضعف سره هم لاس او گریوان ده نو اسلامي هیوادونو ته د مهاجرینو هجرت کول او هلته یې پناه اخیستل ځینې سلبي تاثیرات هم لري مثلا : ډیری وخت ځیني اشخاص په اسلامي هیوادونو کې پناه اخلي او نوره نړۍ د هغه اشخاصو

¹ - امین ، حمید الله ، (۱۳۸۴ ل / ۲۰۰۶ م) : افغانان په استرالیا کې ، ص ۲۰۷ .

د استرداد غوښتنه کوي ، پدغه حالت کې اسلامي نړۍ له دوه ستونزو سره لاس او گريوان کيږي يا به کفري نړۍ ته مسلمان سپاري ، چې دا خپله يوه لويه ستونزه ده او يا به هم د کفري نړۍ سره دښمنۍ ته غاړه غړۍ ورځي چې دا بله ستونزه ده ، چې همدغه حالت سره مونږ افغانان په نژدې کلونو کې لاس او گريوان شو ، کله چې په امريکا کې د پنتاگون حملي وشوې او تور يې په اسامه بن لادن پورې شو او نتيجه کې افغانستان له يوه لوی بهران سره لاس او گريوان شو.

همدغه رنگه ډيری وخت اسلامي هيوادونه له مهاجرينو څخه د سياسي فشار په ډول استفاده کوي ، لکه کله چې له پاکستان سره د افغانستان اړيکې خرابيږي قرباني يې افغان کډوال ورکوي ، د تورخم له شخړې وروسته او په پاکستان کې له ترهگريزو بريدونو وروسته دغه ستونزې پيدا شوې دي ، چې د افغانستان ، پاکستان او ملگرو ملتونو د کډوالو ادارې ترمنځ د کډوالو په تړاو دوه اړخيز او درې اړخيز ناستې وشوې او پدې کې له کډوالۍ څخه د سياسي فشار په توگه د نه استفادې پريکړه وشوه¹.

همدغه رنگه په ايران کې له افغان مهاجرينو څخه په استخباراتي جگړو کې استفاده کيږي ، ښه مثال يې د ايران لخوا د افغان مهاجرينو او پناه اخېستونکو د عراق او سوري جگړو ته ليرل دي ، له هماغه اوله سره افغان کډوال د د عراق جنگ ته ليرل کيدل ، د دغو کډولو عمرونه اکثرا د ۱۶ او ۱۸ کلونو په منځ کې وه ، لدې سره دوی ته چې کوم معاشونه ورکول کيدل هغه

¹ - د کډوالو او راستنيدونکو چارو وزارت ، عودت درې مياشتنۍ مجله ، درېم وار اوږې

هم ډیر ناچیزه او پر خپل وخت نه ورکول چې دغه خبرې سره له ثبوتو نو تاریخ لیکونکو راجمع کړي¹.

کله چې په افغانستان کې د پخواني شوروي اتحاد لاس پوڅو گوندونو (د خلق او پرچم) د گودتا له لارې د کابل واکمني لاندې کړه ولس ورو ورو پر خلاف ودرید زیات افغانان پاکستان ته هجرت ته مجبور شول همدغه وضعه په تاریخ کې د لومړي ځل لپاره د دې سبب شوه چې پاکستان د افغانستان د ننه نفوذ وکړي او د جهاد د ملاتړ په نامه پاکستان د خپلو راتلونکو سترا تیزیکو اهدافو لپاره پانگونه پیل کړه ، د جهاد بیلا بیلو ډلو جوړیدلو او پر یوه زعامت نه راټولیدل ټول یوې ستاتیژۍ له مخې وو چې اسلام اباد نه غوښتل افغان ولس د یوه پیاوړي زعامت خاوند شي².

ب : اسلامي هیوادونو ته هجرت کول او هلته د پناه اخېستلو ایجابي

تأثيرات

له مهمو ایجابي سیاسي تاثیراتو څخه یې دا دی چې د نورې اسلامي نړۍ له دردونو او کړاوونو څخه معلومات ترلاسه کړي ، یا په معاصر تعبیر سره اسلامي فکر نړیوال شي او اسلامي فکر نړیوال کیدل د اسلامي نړۍ د وحدت مهمه وسیله ده³.

¹ - خیبري ، غوث (۱۳۸۹ ل ۲۰۱۰م) : په افغانستان کې توپان ، ص ۳۴۳ - ۳۵۴.

² - محمد زبیر شفیقي : افغانستان د پردۍ جگړې په اور کې ، ص ۴۳.

³ سلقيني ، ابراهيم عبدالله (۱۴۳۵هـ - ۲۰۱۴م) : الهجرة واحكامها دراسته شرعية لواقع الهجرة العشوائية في عصر الحديث ، ص ۲۶۸.

دویم جز : دیني تاثیرات

له اسلامي هیودونو څخه نورو اسلامي هیودونو ته هجرت یو سلسله دیني تاثیرات لري.

په ایجابي تاثیراتو کې یې کولی شو له لاندې تاثیراتو څخه یادونه وکړو

:

الف : دیني پوهه تر لاسه کول : اسلامي هیوادونو ترمنځ هجرت په نتیجه کې دیني پوه قوت پیدا کوي.

ب : فقهي مدارسو قوت : پدې معنی چې نوي فقهي مسائل او نوي عرفونو په پیژندلو سره فقهي مدارس قوي کیږي.

او په سلبي تاثیراتو کې داسې کوم سلبي تاثیرات په نظر نه راځي غیر لدې څخه چې فکري انحرافات او دیني تیروتنې له یوې سیمې څخه بلې سیمې ته انتقالیږي¹.

دریم جز : اقتصادي تاثیرات

په دې برخه کې اقتصادي تاثیرات له نورو هغه تاثیراتو سره کوم خاص توپیر نلري کوم چې مخکې په کفري هیوادونو ته د هجرت او پناه اخستنې اقتصادي تاثیرات ذکر شول.

څلورم جز : د زده کړو په برخه کې

¹ - سلقيني ، ابراهيم عبدالله (۱۴۳۵هـ - ۲۰۱۴م) : الهجرة واحكامها دراسة شرعية لواقع الهجرة العشوائية في عصر الحديث ، ص ۲۷۷ - ۲۸۰ په اختصار سره.

افغانستان یو له هغه هېوادونو څخه دی چې ډیری کډوال یې په بهرنیو هېوادونو کې په بیلا بیلو برخو کې زده کړې او تجربې تر لاسه کړي د نورو هېوادونو ترڅنګ په پاکستان او ایران کې چې زموږ ګڼ شمیر افغانان میشت دي ، دوی د دغو دوو هېوادونو په پوهنتونونو کې لوړې زده کړې کړي ، ځوانان دغلته پر نوي تکنالوژۍ سمبال شوي او دې ته ورته نورې زده کړې او تجربې یې تر لاسه کړي دي ، د پاکستان او ایران ترڅنګ په امریکا او اروپایي هیوادونو کې هم ګڼ شمیر افغانان له لوړو زده کړو او تجارو برخمن شوي او ډیر ښه باظرفیته افغانان هلته میشت دي ؛ خو که چېرې د دوی د راستنولو لارې چارې برابرې شي پرته له شکه چې د افغانستان په بیارغونه او اقتصادي وده کې اغېزمن رول لوبولای شي¹.

همدغه رنگه ایران او پاکستان ته د افغان مهاجرینو هجرت سلبي تاثیرات هم لري لکه په ایران کې هغه افغان مهاجرین چې د مهاجرت قانوني اسناد په لاس نه لري د دوی ژوند په تعلیمي برخه کې منفي تاثیرات لري ، بلکې د دوی د اولادونو په ژوند هم ، ځکه دغه ډله افغان مهاجرین قانوني اسناد نه لري چې پر اساس یې خپل اولادونو ته د تحصیل زمينه برابره کړي ، همدا بحث جوړېږي چې ډیری هغه افغان کډوال چې د مهاجرت قانوني اسناد نلري له تعلیم او تحصیل څخه بې برخې پاتې کېږي.²

1 - حیدري ، زینت (۱۳۹۵) : د کډوالۍ موکې (فرصتونه) او ننگونې ، ص ۲۰

2 - خبر گزارې میزان : اثار واسیب مهاجرت غیر قانوني افغاني ها به ایران (۱۳ /

دویم پراگراف : اسلامي نړۍ ته له کفري نړۍ د هجرت او هلته د پناه اخستنې تاثیرات

له کفري نړۍ څخه اسلامي نړۍ ته هجرت کول او په اسلامي هیوادونو کې پناه اخېستل هم یو سلسله سیاسي او دیني تاثیرات لري.

لومړی جز : سیاسي تاثیرات

له کفري نړۍ څخه اسلامي نړۍ ته هجرت کول په عمومي ډول ایجابي تاثیرات لري ، لکه د کفري نړۍ د سیاسي مظالمو او تیږو افشاء کیدل او همدارنگه د مسلمانو مهاجرینو او پناه اخېستونکو خلاصون له هغه غیر اسلامي سیاستونو څخه چې په کفري نړۍ کې حاکم دي¹.

خو که د نننۍ اسلامي نړۍ وضعیت ته وکتل شي ، په سیاسي لحاظ باندې اسلامي نړۍ له سخت بحران سره لاس او گریوان ده ؛ نشي کولی په سمه توگه له هغه مهاجرینو څخه چې اسلامي دولت ته هجرت کوي او په اسلامي هیوادونو کې پناه اخلي په سمه توگه استفاده وکړي او بالاخره مهاجرین او پناه اخېستونکي په نیابتي جگړو کې استعمالیږي.

مثلا : په سلگونو مهاجرین (عرب او عجم) کوم چې عراق ته له مختلفو لارو راغلل ، یو قوي قوت شو د (دولت اسلامي) لپاره ، دا په اصل کې ځانگړی ځواک شو ، عراق د بغدادی لخوا د خلافت تر اعلان وروسته د مهاجرینو د راتلو لوی مرکز شو ، کوم چې له اروپا ، شرقي اسیا ، شمالي افریقا او خلیج هیوادونو څخه راتلل ... حقیقت دا ؤ چې د بغدادی لخوا د خلافت د بیعت تر اعلان وروسته داسې فکر کیدو چې دغه مهاجرین به د (خلافت او

¹ - هماغه مصدر ، ص ۳۰۷ - ۳۰۸.

تنظيم) حالت ښه کړي ، اسلام ته به يې نژدې کړي خو په حقيقت کې دا فکر تر حقيقت ډير لرې ؤ¹.

دويم : ديني تاثيرات

السيد محمد الحسيني الشيرازي په خپل کتاب كيف و لماذا اسلموا کې د لسگونه هغه مسيحيانو قصې او محورات ذکر کړي چې له غير اسلامي هيوادونو څخه عراق ته راغلي او په نتيجه کې د اسلام په مقدس دين باندې مشرف شوي².

محمد الغزالي د الاسلام والغرب په نوم کتاب کې کن شمير واقعات د هغه اشخاصو نقل کوي چې اسلامي نړۍ ته له هجرت کولو څخه وروسته په اسلام مشرف شوي او خپلو هيوادونو ته تر گرځيدو وروسته ورڅخه لوی بلونکی جوړ شوي او د دوی په لاسونو الله عزوجل اسلامي شريعت د اسلامي نړۍ څخه بهر هم خپور کړ³.

1 - الهاشمي ، هشام : عالم داعش تنظيم الدولة الاسلامية في العراق والشام ، لندن ، دار للحكمة او بغداد ، دار بابل للطباعة والنشر والتوزيع ، (www.iqraapdf.net) ص ۲۶۷.

2 - الشيرازي ، السيد محمد الحسيني (۱۴۲۱هـ - ۲۰۰۱م) : كيف ولماذا اسلموا ، بيروت ، دار الصادق ص ۷.

3 - الغزالي ، محمد (ب.ت) : مستقبل الاسلام خارج ارضه كيف نفكر فيه ؟ ، دار الشروق، ص ۱۳ - ۲۶.

دریم مبحث : د مهاجرینو او پناه اخیستونکو د راستنیدلو

تأثیرات

په دې مبحث کې به د مهاجرینو او پناه اخیستونکو د راستنیدلو تاثیرات وڅیړل شي ، لومړی به د اسلامي هیوادونو څخه د راستنیدونکو تاثیرات او بیا د کفري هیوادونو څخه د راستنیدونکو تاثیرات و څیړل شي ، که څه هم په اقتصادي لحاظ دغه تاثیرات تر ډیره سره ورته وي ، خو په سیاسي او دیني لحاظ ډیر متفاوت تاثیرات لري ، چې هر یو یې په جلا جلا مطلب کې څیړل کېږي.

لومړی مطلب : له اسلامي هیوادونو څخه د مهاجرینو او پناه

اخیستونکو د راستنیدلو تاثیرات

لومړی پراگراف : اقتصادي تاثیرات

د مهاجرینو د راستنیدلو د هیواد په اقتصادي حالت یو لږ تاثیرات لري چې په لاندې ډول ورته اشاره کېږي:

الف : د کډوالو راستنیدلو د هېواد بشري پانگه ده

له راستنیدونو وروسته د کډوالۍ له ظرفیتونو او د دوی له نویو تجربو ، مهارتونو او نوښتونو څخه چې دوی په کډوالۍ کې تر لاسه کړي د کډوالۍ د اقتصادي فرستونو په توگه کار اخستل کېږي ، گڼ شمیر کډوال په یو شمیر

پرمختللو هېوادونو کې په لوړو زده کړو بوخت دي ، له فني او حرفوي زده کړو برخمن شوي ، بېلابېلې تجربې يې تر لاسه کړي دي ، په نوې تکنالوژۍ سمبال شوي او نويو فکرونو خاوندان دي دغه ځوانان د افغانستان لپاره يوه ستره بشري پانگه بلل کېږي ، يو شمير هېوادونه هڅه کوي چې کډوالۍ له دا ډول ظرفيتونو گټه پورته کړي او د دوی د بېرته ستونلو لارې چارې برابرې او له دغه انساني ځواک څخه د هېواد د بيارغونې او پرمختگ په گټه کار واخلي ... افغانستان هم يو له هغه هېوادونو څخه دی چې ډيری کډوال يې په بهرنيو هېوادونو کې په بيلا بيلو برخو کې زده کړې او تجربې تر لاسه کړي د نورو هېوادونو ترڅنگ په پاکستان او ايران کې چې زمونږ گڼ شمير افغانان ميشت دي ، دوی د دغو دوو هېوادونو په پوهنتونونو کې لوړې زده کړې کړي ، ځوانان دغلته پر نوي تکنالوژۍ سمبال شوي او دې ته ورته نورې زده کړې او تجربې يې ترلاسه کړي دي ، د ۲۰۰۱ کال راهيسې د ۶ ميليونه راستنو شويو کډوالو له ډلې څخه اکثرا يې په دولتي ادارو کې په لوړو پوستونو کې په دندو بوخت دي او د دولت خصوصي سکتور د کار کوونکو پوه عمده برخه په ځانگړې ډول د تکنالوژۍ او ای تي په برخه کې هغه ځوانان دي چې په پاکستان او ايران کې يې زده کړې کړي ، د دوی له راتگ سره تر يوه حده د ظرفيتونو تشه ډکه شوې او ډېر ښه ظرفيتونه د افغانستان په دولتي خصوصي ارادو کې په دندو بوخت دي ، د پاکستان او ايران ترڅنگ په امريکا او اروپايي هېوادونو کې هم گڼ شمير افغانان له لوړو زده کړو او تجارو برخمن شوي او ډير ښه باظرفيته افغانان هلته ميشت دي ؛ خو که چېرې د دوی د راستنولو

لارې چارې برابرې شي پرته له شکه چې د افغانستان په بیارغونه او اقتصادي وده کې اغېزمن رول لوبولای شي¹.

ب : عام راستنیدونکي مهاجرین او پناه اخېستونکي د ملک په ابادۍ کې ونډه لري

راستنیدونکي مهاجرین او پناه اخېستونکي د ملک په اقتصادي پرمختګ او ابادۍ کې پراخه ونډه لري ، هغه افغان راستنیدونکي چې له ګاونډیو هیوادونو څخه راستنېږي د ملک په اقتصادي پرمختګ کې ونډه لري ، د ملک د ابادۍ باعث ګرځیدلي ، مثلاً : د ۱۳۹۵ هـ ش کال د (۱۰۴) نمبر فرمان په اساس په مرکز او ولایاتو کې هغه راستنیدونکو ته چې د راستنیدلو اسناد په لاس لرل (۴۳۱۴۰۴) عریضي د مهاجرینو او راستنیدونکو ریاستونو ته وړاندې شوي چې لدې جملې څخه (۱۲۰۳۰۰) کورنیو د نمرود ویش کمیسیون لخوا د نمرود مستحق ګڼل شوي او (۷۹۰۵۸) کورنیو د نمرود قیمت د دولت خزانې ته تحویل کړی دی².

نو د پورته راپور په اساس ملي خزانې ته د (۷۹۰۵۸) نمرود قیمت تحویل شوی ، همدغه رنگه د شارو دشتو د ابادۍ باعث ګرځیدلی.

نو ویلی شو چې د مهاجرینو او پناه اخېستونکو راستنیدل د هیواد په ابادۍ او اقتصادي پرمختګ کې څرګنده ونډه لري.

ج : د پانګې لېږد

1 - حیدري ، زینت (۱۳۹۵) : د کډوالۍ موکې (فرستونه) او ننگونې ، ص ۲۰

2 - د کډوالو او راستنیدونکو چارو وزارت : دست اوردهای عمده ، ۱۳۹۵ لمريز کال کالنی ، ص ۳۶.

د تېرو څلور لسيزو د هجرت په دوران کې افغانان د گاونډيو هېوادونو ترڅنگ په يو شمېر پرمختللو هېوادونو کې د زده کړو ترڅنگ په کاروبار او سوداگرۍ پيل وکړ او اوس دېرو د عمده سرمايو خاوندان شوي دغه افغان پانگوالو په بهرنيو هېوادونو کې پانگونه کړې فابريکي لري او خپل تجارت پرمخ بيايي يوازې په پاکستان کې له ۱۰۰ څخه ډير افغان ملياردان ژوند کوي ، شاوخوا ۴۵۰ فابريکي او سلگونه کارخانې او دوکانونه د دوی په پيسو چلېږي چې سلگونه زره کسانو ته يې د کار زمينې برابرې کړي ، د دې ترڅنگ په عربي هېوادونو کې گڼ افغان پانگوالو پانگونه کړې او په بيلا بيلو برخو کې د دوی سوداگري روانه ده^۱ .

چې دغه پانگوالو او تجارانو راستنيدل د ملک اقتصاد ته نوی روح ورکوي او نوې پانگه ور اضافه کېږي.

دويم پراگراف : سياسي تاثيرات

له اسلامي هېوادونو څخه د مهاجرينو راستنيدل هم په سياسي لحاظ ډير څرگند رول لري ، هغه محصلين چې مصر ته د تحصيل لپاره مهاجر شوي وه ، او خپل هيواد ته راستانه شول نو د دغه پورته يادو کسانو په وړاندې يې په مبارزه کې څرگند رول درلود او د همدغه اشخاصو تاثير ؤ چې په افغانستان کې د شوروي اتحاد کمونستي مفکوره ناکامه شوه او ونه توانيدل چې په افغانستان کې يو کمونستي نظام رامنځ ته کړي.

دريم پراگراف : اجتماعي تاثيرات :

1 - حيدري ، زينت (۱۳۹۵) : د کډوالۍ موکې (فرصتونه) او ننگونې ، ص ۲۱ - ۲۲ .

له ایران او پاکستان څخه د افغان مهاجرینو راستنیدلو په افغانانو یو سلسله اجتماعي سلبي تاثیرات وکړل ، مثلا : د بي بي سي د یوه راپور په اساس د افغانستان حکومت وایي په هېواد کې په نشو د روږدو کسانو شمېر په بې سارې توگه لوړ شوی دی . د نشه یې توکو ضد وزارت وایي اوس په افغانستان کې نژدې یونیم ملیونه کسان په نشه یې توکو روږدي دي .

په دوی کې ډېری له ایران او پاکستان څخه راستانه شوي کډوال دي .

په کابل ښار کې د افغان پارلمان ودانۍ په څو سوه مترۍ کې د پخواني شوروي د علم او فرهنگ ښکته ودانۍ د نشیانو یو ستر مرکز بلل کېږي .

ددغو نشیانو له ډلې څخه یو هم عبدالجلیل دی .

دی ۴۰ کاله عمر لري او وایي له نژدې ۲۰ کلونو راهیسې دغه عمل کوي او د لومړي ځل لپاره یې په ایران کې پوډر وڅکول .

تیره اوونۍ د افغانستان د نشه یې توکو ضد وزارت اعلان وکړ چې په دغه هیواد کې شاوخوا یو نیم میلیون وگړي په نشو روږدي شوي دي .

د چارواکو په وینا په دغو کسانو کې ډیری هغه افغان کډوال دي چې په دې وروستیو کې له گاونډیو هېوادونو ایران او پاکستان څخه هیواد ته راستانه شوي دي.¹

دویم مطلب : له کفري هیوادونو څخه د مهاجرینو او پناه

اخېستونکو د راستنیدلو تاثیرات

مخکې مو د اسلامي هیوادونو څخه د مهاجرینو او پناه اخېستونکو د راستنیدلو تاثیرات څېړلي وه اوس به له کفري هیوادونو څخه د مهاجرینو او پناه اخېستونکو د راستنیدلو تاثیراتو باندې بحث وشي.

لومړی پراگراف : اقتصادي تاثیرات

لکه مخکې چې و ویل شول د کفري او اسلامي هیوادونو څخه د راستنیدونکو مهاجرینو او پناه اخېستونکو اقتصادي تاثیرات سره ورته دي او هلته مو د اسلامي او کفري دواړو هیوادونو څخه د راستنیدونکو تاثیرات وڅېړل.

1 جعفر هاند : بي بي سي پښتو ، 'یونیم ملیون افغانان په نشه یي توکو روږدي دي ' (2008)
(25 جون)

)

<http://www.bbc.com/pashto/news/story/2008/06/printable/080625>

(_hf-afghan-addict-rise.shtml

دويم پراکراف : سياسي تاثيرات

کفري هيوادونو ته د هجرت او پناه اخستنې په سبب مهاجر او پناه اخېستونکي د استخباراتو په جال کې نخلي ، هغوی د مهاجرينو او پناه اخېستونکو د ضعف نقطې په ډاگه کوي او له هماغې څخه د مهاجر په هيواد کې استفاده کوي او کله چې مهاجر او پناه اخېستونکي خپل هيواد ته راستنېږي نو دوی باندې لازموي چې د دوی د استخباراتي جال غړی شي ، تر څو د خپلو مسلمانو ورونو تجسس ورته وکړي¹.

داسې معلومېږي چې په افغانستان کې غربي قوتونه افغانان په قصدي ډول مجبوره وي چې غربي هيوادونو ته پناه يو سي او هلته د غربيانو له کلتور او سياسي نظرياتو متاثره شي ، په غرب کې ورته د کار او زده کړې زمينه برابره کړي او بالاخره هغه ځوانان چې د اسلامي روزنو څخه بې خبره او د وطن پالنې حس يې کمزوری دی د خپلو اهدافو د تر لاسه کولو لپاره يې افغانستان ته رالېږي ، پرته له شکه تحصيل کرده ځوانان کوم چې د اسلامي او وطن پالنې حس څخه لرې روزل شوي د غربيانو منفي او استعماري مفکورې له ځان سره راوړي ، پداسې حال کې چې له دوی سره د غربيانو قوي ملاتړ هم ملگري وي ، په لنډ ډول ويلى شو چې غربي هيوادونو ته د افغانانو پناه وړل د دې باعث جوړېږي چې د هغوی له استعماري مفکورو څخه متاثره شي او په نتيجه کې له افغانستان ته له راستنيدو څخه وروسته د هغوی مفکورو ته کار وکړي².

¹ - الشوكي ، مصطفى (۱۳۲۱هـ - ۲۰۰۰م) : تحديات المهجر بين الاصله والمعاصرة ، بيروت - لبنان ، دار الملاك لطباعة والنشر والتوزيع ، ص ۷۷.

² - مشرق : مهاجرت افغان ها به غرب و تاثيرات ان ، (۱۴ / ابان / ۱۳۹۳هـ ش ۲۲ : ۱۳)

دریم پراگراف : دیني تاثیرات

غير اسلامي هیوادونو څخه د مهاجرینو او پناه اخیستونکو راستنیدل ډیر خطر ناک دیني تاثیرات لري ، په اسلامي هیوادونو کې د الحاد نظریه له همدغې لارې خپره شوې : کله چې له اسلامي هیوادونو څخه غربي او شرقي هیوادونو ته د تعلیم لپاره محصلین ځي او هلته د طب ، تربیه ، علم الاجتماع او نورو علومو کې تخصصات تر لاسه کوي او هغه اشخاص چې له دیني لحاظه خالي الذهن وي نو د غربي او شرقي فکر څخه متاثر کیږي او په نتیجه کې د هغوی طبیعت خپلوي ، د هغوی په اخلاقو ملبس کیږي او له ټولو اسلامي اخلاقو څخه خالي کیږي ، کله چې خپل وطن ته راستنېږي نو شرقي او غربي ورڅخه جوړ شوی وي ، شرق او غرب ته تر شرفیانو او غربیانو ډیر ژمن وي ، د ده دغه انحراف د ټولنې د انحراف باعث جوړېږي ، مونږ هغه محصلین نشو هیرولی چې کمونستي هیوادونو ته تللي او کله چې راستانه شوي نو د خپل دین او اسلامي مقدساتو په خلاف یې توره را استلې او کمونستي افکارو ته یې دعوت شروع کړی او د ادیانو په خلاف یې اواز اوچت کړی ، د الله جل جلاله له ذات څخه یې انکار کړی ، د مالکیت د لمنځه وړلو لپاره یې دعوت شروع کړی...¹

¹ - علوان ، عبدالله ناصح (۱۴۲۷هـ - ۲۰۰۶م) : الشاب المسلم في مواجهة التحديات ، القاهرة - الاسكندرية ، دار السلام للطباعة والنشر والتوزيع والترجمة ، ص ۱۳۴ - ۱۳۵.

پایله

په پورته بحث کې کوشش شوی چې د افراط او تفریط څخه پکې ځان وساتل شي او په بې پرې ډول موضوعات تجزیه او تحلیل شوي او په اخر کې یې لنډ نتایج چې باحث ورته د خپل بحث په نتیجه کې رسیدلی دی په لاندې ډول په گوته کیږي:

۱ - هجرت یوه عربي کلمه ده چې د جلا والي او له یوه ځای څخه بل ځای ته د انتقال په معنی استعمالیږي او پناه اخستنې چې په عربي ژبه کې ور څخه په اللجوء باندې تعبیر کیږي او د پناه او امان په معنی استعمالیږي.

۲ - هجرت یوه شرعي اصطلاح ده او پناه اخستنې سیاسي اصطلاح ده ، د پناه اخستنې اصطلاح چې یوه نوي اصطلاح ده په بعضي حالاتو کې د اسلامي فقهي د هجرت او بعضي حالاتو کې د امان د عقد له اصطلاح سره مشابهت لري.

۳ - په نړیوالو تړونونو کې د پناه اخستنې اسباب د نژاد ، دین ، اجتماعي ډلې ، سیاسي نظریې او نورو له کبله ډار دی خو په اسلامي فقه کې بیا هر هغه څه چې د ډار باعث جوړیږي او له دې پرته نور اسباب هم لري لکه د قرانکریم اوریدل او داسې نور هم دي نو له کدې کبله اسلامي فقه د نړیوالو تړونونو په نسبت سره د پناه اخستنې ډیر اسباب په نظر کې نیولي.

۴ - که څوک په کفری هیواد کې نشي کولی چې دیني احکام تر سره کړي یا د دین اظهار وکړي او په هجرت قادر وي ؛ نو هجرت پرې واجب دی.

۵ - کله چې ټولو هېوادونو کې د دين اظهار ممکن نه وي نو هجرت فرضيت ساقطېږي همدارنگه که چا سره د هجرت طاقت نه وي هم هجرت وجوب ساقطېږي.

۶ - نن ورځ کفري هېوادونو ته پناه ورل د ضرورت په اساس جائز دی ، خو په دې شرط چې دومره علم ولري چې شبهات پرې دفعه کړي او ديني جنبه يې دومره قوي وي چې شبهات پرې دفع کړای شي.

۷ - غير اسلامي هېوادونو ته دتحصيل او سوداگرۍ لپاره هجرت جائز دی ، خو د ښه ژوند لپاره او بغير له کوم شرعي ضرورته کفري هېوادونو ته هجرت جائز ندی.

۸ - په قاچاقي لارو اروپايي هېوادونو ته هجرت کول جائز ندي ، له يوطرفه د انسان نفس په خطر کې لوبېږي او له بله طرفه بيا د نړۍ امنيت له کډوډۍ سره مخامخ کوي.

۹ - په ناقانونه توگه په پردي هېواد کې استوگنه هم شرعا جائز نده ځکه دا کار د هېوادونو خپلواکي او داخلي امنيت له منځه وړي.

۱۰ - په نړيوالو تړونونو کې هجرت د بشر يو له اساسي حقوقو څخه يو حق گڼل شوی البته دغه هجرت بايد د مهاجر د مبتوع هېواد او د مهاجر قبلونکي هېواد په موافقه تر سره شي او بشر ته وېرې له کبله د پناه اخستنې حق ورکړل شوی خو چې دغه ويره د جنائي جرمونو له کبله نه وي رامنځ ته شوی.

۱۱ - د مهاجرينو او پناه اخېستونکو راستنيدل هلته مشروع دي چې کله فتنه له منځه لاړه شي او مسلمان باور ولري چې که خپل هېواد ته راستون

شي نو دين او نفس يې په خطر کې ندي او نړيوال تړونونه هم بشر ته حق وركوي چې هر كله وغواړي خپل هېواد ته راستون شي ، البته ميلمه هېواد به پناه اخېستونكې په زور له خپله هېواد څخه نه شري.

۱۲ - افغانان د شوروي اتحاد د اشغال څخه وروسته مهاجرت ته مجبور شول چې هغه مهال په دوی لازم وه چې د نفس او دين د محفوظ ساتلو لپاره هجرت وکړي ، خو اوس متاسفانه چې لا هم د هېواد امنتي وضعه د ډاډ وړ نده نو افغان مهاجرين تر څو چې تر فشار لاندې نه وي نو دوی ته مشروع نده چې خپل هېواد ته راستانه شي خو که د کوربه هېوادونو لخوا ورته د وتلو امر کيږي او په جبري ډول ستنېدلو ته مجبورول کيږي د کوربه هېواد دغه کړنه د نړيوالو اصولو سره په ټکر کې ده او بيا نو افغان مهاجرينو ته شرعا جائز ده چې خپل هېواد ته راستانه شي.

۱۳ - اسلامي فقې او نړيوالو تړونونو مهاجرينو او پناه اخېستونکو ته يو سلسله حقوق وركړي ، لكه د ژوند حق ، د ديني شعائرو د تر سره كولو د ازادۍ حق ، د ملكيت لرلو حق او همدارنگه د مساوات حق او داسې نور ... ، البته په نړيواله سطحه هېوادونه په خپلو قوانينو کې دغه حقوقو باندې يو سلسله محدوديتونه لږه وي

۱۴- كفري هېوادونو ته هجرت او پناه اخېستنه يو سلسله سلبې او ايجابي تاثيرات لري ، چې دغه تاثيرات د مهاجر او پناه اخېستونكي د پوهې پورې اړه لري ، چې څنگه وكولى شي د هجرت له سلبې تاثيراتو څخه ځان وژغوري او له ايجابي تاثيراتو يې د ځان په گټه كار واخلي.

د پایلې مناقشه

په پورته ډول سره د هجرت او پناه اخستنې تر لاندې لاندې تحقیقي رساله تحکیمیل شوه او د پایله یې په خلص ډول لوستونکو ته وړاندې شوې ، په پایله باندې ځینې نیوکې او اعتراضات واقع کیږي ، د اعراض ذکر ورسره جواب هم وړاندې کیږي:

لومړی اعتراض : په نتیجه کې ذکر شوي چې افغان مهاجرینو ته جائز ندي چې پرته د فشار له موجودیته خپل هېواد ته راستانه شي ، پداسې حال کې چې اوس هېواد کې په دیني مقدساتو هیڅ کوم بندیز نشته ؟

جواب : د هجرت علت په دین او نفس کې فتنه ده ، پدې معنی چې له هغه ځایه هجرت کول واجب دي چې هلته د یوه مسلمان دین او یا نفس په خطر کې وي ، کله چې دغه علت له منځه ځي نو د هجرت د وجوب حکم هم له منځه ځي او له بله اړخه افغانانو هم هجرت د نفس او دین د خوندي ساتلو لپاره کړی ؤ ، خو متاسفانه اوس هم د افغانستان امنتي وضعه د ډاډ وړ نده نو په همدې لحاظ افغانان د نفس ه لحاظه خوندي ندي نو مهاجرینو ته راستنېدل جائز ندي خو البته که کوربه هېواد لخوا په جبر سره ستنېدو ته مجبورېږي نو بیا ورته شرعا راستنېدل جائز دي .

دویم اعتراض : کفري هیوادونو ته د تحصیل او تجارت لپاره هجرت کول مشروع شمیرل شوي او د ښه ژوند د تیرولو لپاره نامشروع ، توپیر په څه کې دی؟

جواب : کم هېواد کې چې د مسلمان دين ته ضرر متوجه وي نو له هغې ځای څخه هجرت واجب گڼل کېږي او په طبعي ډول په کفري هيوادونو کې ژوند کول له اضرارو څخه خالي نه وي ، له همدې کبله معاصرو علماؤ يو سلسله شرطونه وړاندې کړل چې له يوه طرفه د انسانانو ضرورتونه په نظر کې ونيول شي او له بله طرفه له اضرارو څخه خوندي شي نو په دغه سلسله کې يې وويل چې : هجرت به د ضرورت په اساس وي او د مؤقت وخت لپاره به وي ، چې د ښه ژوند تيرولو لپاره هجرت کول نه ضرورت دی او نه هم د مؤقت وخت لپاره کېږي.

درېم اعتراض : په نتيجه کې ذکر شوي چې کله فتنه له منځه لاړه شي نو خپل هېواد ته له مهاجرت څخه وروسته راستنيدل مشروع دي ، خو له مکې څخه هجرت کوونکي صحابه د مکې له فتحې څخه وروسته مکې ته د استوگنې لپاره نه دي راستانه شوي؟

جواب : دغه حکم د هغه صحابه ؤ ځانگړنه وه ، ځکه هاغو صحابه کرامو ته امر شوی ؤ چې ، چېرته رسول الله صلى الله عليه وسلم ژوند کوي تاسو به له هغه سره هماغلته اوسېږئ او دا چې دغه حکم يواځې د مکې مهاجرينو پورې خاص ؤ دليل يې د هغو صحابه کرامو واقعات دي چې له مکې څخه غير نورو ځايونو څخه رسول الله ته رامهاجر شوی نو هغوی ته خپل هېواد ته د ستنېدو اجازه شوې او همدارنگه حبشې ته هجرت کوونکو صحابه ؤ د راستنېدلو جواز ورکړل شوی ، نو که فتنه له منځه لاړه راستنېدل جائز دي خو که د نفس يا دين په لحاظ فتنه موجوده وي نو راستنېدل جائز ندي او د مکې څخه هجرت کوونکو صحابه ؤ ته که مکه کې فتنه هم وي نو راستنېدل ورته جائز نه وه.

وړاندېزونه

لومړی: د کډوالو او راستنېدونکو چارو وزارت باید د اطلاعاتو او فرهنگ د وزارت په مرسته د غیر قانوني هجرتونو او غیر اسلامي هېوادونو ته د مهاجرتونو او هلته د پناه اخستنې له بدو عواقبو څخه د عامو خلکو د خبریدلو لپاره یو میکانیزم جوړ کړي تر څو هېوادوال له دغه ډول مهاجرتونو څخه ځان وساتي.

دویم: دا چې افغانستان د کار لپاره زیات شمېر ځوانان لري او په هېواد کې د بې کارۍ کچه ډیره ده نو د کار، ټولنیزو چارو او شهېداو وزارت باید د اسلامي هېوادونو سره د کارگرانو د لېږد تړونونه د لاسلیک کولو زمینه برابره کړي، تر څو له یوه طرفه د غیر قانوني مهاجرتونو څخه مخنیوی وشي او له بله پلوه په قانوني ډول افغان کارگران ته په اسلامي هېوادونو کې د کاروبار زمینه مساعده شي.

دریم: کوم محصلین چې له هېواد څخه بهرته د لوړو زده کړو وزارت له طریقه تحصیل لپاره لېږل کېږي، پکاره ده چې دوی ته د ارشاد حج او اوقاتو د وزارت په مرسته لنډ سیمناړ ورکړل شي تر څو دومره دیني پوهه تر لاسه کړي چې د غیر مسلمو تبلیغاتو ته پرې جواب ورکړای شي.

څلورم: د کډوالو او راستنېدونکو چارو وزارت باید د اړونده وزارتونو په مرسته د افغان راستنېدونکو په اړوند یوه بشپړه طرحه جوړه کړي او د راستنېدونکو ژوند ته خاصه پاملرنه وشي.

پنځم : د هېواد په پوهنتونونو او ښوونځيو کې د لوړو زده کړو او د ښوونې او روزنې وزارتونه په ابتکار محصلين او متعلمين ته د مهاجرتونو د عواقبو او تاثيراتو باندې د پوهېدو لپاره لنډ سمناړونه د اير شي.

مصادر او مراجع

- (1) قرانکریم
- (2) ال الشيخ ، عبداللطيف بن عبدالرحمن بن حسن بن محمد بن عبدالوهاب (ب.ت) ، عيون الرسائل والأجوبة على المسائل ، المحقق : حسين محمد بوا ، الرياض ، مكتبة الرشد
- (3) أبو الفرج ، جمال الدين عبد الرحمن بن علي بن محمد الجوزي (١٤٢٢هـ) : زاد المسير في علم التفسير ، المحقق : عبدالرزاق المهدي ، بيروت ، دار الكتاب العربي
- (4) أبو الوفا ، أحمد (١٤٣٠هـ - ٢٠٠٩م) : حق اللجوء بين الشريعة والقانون الدولي للاجئين، الرياض - المملكة العربية السعودية ، جامعة نايف العربية للعلوم الامنية
- (5) ابو زهرة ، محمد (١٤٢٩هـ - ٢٠٠٨م) : نظرية الحرب في الاسلام ، القاهرة - مصر ، جمهوريت مصر العربية وزارة الاوقاف المجلس الاعلى للشؤون الاسلامية ، العدد ١٦٠
- (6) أبوبكر ، أحمد (١٤١٣هـ - ١٩٩٣م) : معالم الهجرتين الى أرض الحبشة ، الرياض ، مكتبة التوبة
- (7) ابو عيانة ، فتحي محمد (١٩٨٩م) : د راسات في الجغرافيا البشرية ، دار المعرفة الجامعية الاسكندرية

8) ابوليان ، عبدالله يوسف (١٤٣٢هـ - ٢٠٠١م): الهجرة الى غير بلاد المسلمين وحكمها واثارها المعاصرة في الشريعة الاسلامية ، غزة ، جامعة الاسلامية

9) الابي ، صالح عبدالسميع (ب.ت) : جواهر الأكليل ، بيروت ، دار الفكر

10) اتفاقية لحقوق العمال المهاجرين

)

<http://www.ohchr.org/Documents/Publications/FactSheet24>

(Rev.1ar.pdf

11) اتفاقيه منظمة الوحدة الافريقية التي تحكم المظاهر الخاصة

بمشكلات اللاجئين في افريقيا

)

<http://www.palmonitor.org/UpLoad/uploads/dce4f>

.(24c2c.pdf

12) الأرمي ، محمد الأمين بن عبد الله (١٤٣٠ هـ - ٢٠٠٩م) : الكوكب الوهاج

شرح صحيح مسلم ، دار المنهاج دار طوق النجاة

13) الأزهرى ، عيساوي ، أبناء المسلمين في مجتعات الهجرة ، مفاصر

الواقع وهموم المستقبل

14) الأصبهاني ، أحمد بن عبد الله بن أحمد أبو نعيم: معرفة الصحابة ،

تحقيق: عادل بن يوسف العزازي ، دار الوطن للنشر، الرياض ، لومبري

چاپ ، (١٤١٩ هـ - ١٩٩٨ م)

15) الإفريقي ، محمد بن مكرم ، جمال الدين ابن منظور (١٤١٩هـ - ١٩٩٩م)
: لسان العرب : تصحيح امين محمد عبد الوهاب و محمد الصادق
العبيدي ، بيروت - لبنان ، دار احياء التراث العربي مؤسسة التاريخ
العربي

16) الالباني ، محمد ناصر الدين : تفريغات سلسلة الهدى والنور ، مسلسل
نمبر ٦٤١ . (<http://www.alalbany.net>)

17) الألوسي ، شهاب الدين محمود ابن عبد الله الحسيني (١٤١٥هـ ق) : رح
المعاني في تفسير القرآن العظيم والسبع المثاني ، بيروت ، دار الكتب
العلمية

18) امين ، حميد الله ، (١٣٨٤ / ٢٠٠٦م) : افغانان په استراليا کې ، رڼا
علمي مركز

19) الأندلسي ، علي بن أحمد بن سعيد بن حزم (ب.ت) : المحلى بالاثار ،
بيروت ، دار الفكر

20) الأنصاري ، محمد بن قاسم (1350هـ) : شرح حدود ابن عرفة
للأنصاري ، المكتبة العلمية

21) ب. گروموف (١٣٧٥هـ ش - ١٩٩٧م) : سرې لښکرې په افغانستان کې ،
ژباړن : داود جنبش ، پيښور ، دانش خپرندويه ټولنه

22) باور : غربي رسنۍ: آلمان کې مسلمان کېوال عيسويان کېږي (

08:37 GMT | 11.12.2016 وخت (<http://zalaand.af>)

- (23) البخاري ، محمد بن إسماعيل أبو عبد الله (١٤٢٢هـ) : صحيح البخاري ، المحقق: محمد زهير بن ناصر الناصر ، دار طوق النجاة
- (24) البستي ، محمد بن حبان بن أحمد بن حبان بن معاذ بن معبد (١٤١٤هـ - ١٩٩٣م) : صحيح ابن حبان بترتيب ابن بلبان ، المحقق: شعيب الأرنؤوط ، بيروت ، مؤسسة الرسالة.
- (25) البصيصي ، صلاح (ب.ت) : المعاهدة الدولية والرقابة عليها في ظل الدستور العراقي الجديد ، جامعة كربلاء كلية القانون
- (26) البغوي ، الحسين بن مسعود بن محمد بن الفراء (١٤٠٣هـ ١٩٨٣م) : شرح السنة ، تحقيق: شعيب الأرنؤوط محمد زهير الشاويش ، دمشق، بيروت ، المكتب الإسلامي
- (27) البهوتي ، منصور بن يونس بن صلاح الدين (ب.ت) : كشاف القناع عن متن الإقناع ، دار الكتب العلمية
- (28) البيهقي ، أحمد بن الحسين بن علي بن موسى ، (١٤١٤هـ ١٩٩٤م) : أحكام القرآن للشافعي ، القاهرة ، مكتبة الخانجي
- (29) تانير ، ستيوبن (١٣٩٣) : افغانستان د جگړو تاريخ ، ژباړن : گل شريف هڅاند ، خيبر خپرندويه ټولنه
- (30) الترمذي ، محمد بن عيسى بن سَورَة بن موسى بن الضحاک ، (١٣٩٥هـ - ١٩٩٥م) : سنن الترمذي ، مصر ، شركة مكتبة ومطبعة مصطفى البابي الحلبي.

- 31) توبولياک ، سليمان محمد (٥١٤١٨ - ١٩٩٧م) : الاحكام السياسية للاقليات المسلمة في الفقه الاسلامي ، عمان ، دار البيارق
- 32) التونسي ، محمد الطاهر بن محمد بن محمد الطاهر بن عاشور (ب.ت. : التحرير والتنوير ، بيروت - لبنان ، مؤسسة التاريخ
- 33) الجوزية ، محمد بن أبي بكر بن أيوب بن سعد شمس الدين ابن قيم (١٤١٥هـ / ١٩٩٤م) : زاد المعاد في هدي خير العباد ، بيروت ، مؤسسة الرسالة ، الكويت ، مكتبة المنار الإسلامية
- 34) الحاكم ، أبو عبد الله محمد بن عبد الله (١٤١١هـ - ١٩٩٠م) : المستدرک على الصحيحين ، تحقيق: مصطفى عبد القادر عطا ، بيروت ، دار الكتب العلمية
- 35) الحلبية ، محمد بن عبدالله (٥١٤٢٢ - ٢٠٠١م) : حق اللجوء السياسي بين الشريعة الإسلامية والأنظمة الوضعية، الرياض ، أكاديمية نايف العربية للعلوم الأمنية
- 36) حليلة ، عبد المنعم مصطفى (ب.ت.):الهجرة مسائل وأحكام (<http://www.abubaseer.bizland.com/books.htm>)
- 37) حنا ، عيسى: هجرة المسيحيين الفلسطينيين ، موقع الهيئة الإسلامية المسيحية لنصرة الأقصى والمقدسات
- 38) حيدري ، زينت (١٣٩٥) : د کډوالۍ موکې (فرصتونه) او ننگونې ، عودت ، شماره سوم ، زمستان ١٣٩٥

39) خيبري ، غوث (۱۳۸۹ ال ۲۰۱۰م) : په افغانستان کې توپان ، دانش
خپرندويه ټولنه

40) د عدلي وزارت رسمي جريده ، (۱۳۸۵هـ ش كال) د پناه
وړونكو په وضع پورې اړوند پروتوكول (۱۹۶۷ د جولای ۳۱) ، پرله پسي
نمبر (۹۰۲).

41) د عدلي وزارت رسمي جريده ، (د ۱۳۸۵هـ ش كال) د پناه وړونكو په
وضع پورې اړوند كنوانسيون (۱۹۵۱ جولای ۲۸) پرله پسي نمبر (۹۰۲).

42) د كېوالو او راستنيدونكو چارو وزارت : دست اوردهای عمده ، ۱۳۹۵
لمريز كال كالنی

43) د كېوالو او راستنيدونكو چارو وزارت : عودت ، څلورمه گڼه ، پسرلی
۱۳۹۶ ،

44) الدارمي ، محمد بن حبان بن أحمد بن حبان بن معاذ بن
مَعْبَدَ : صحيح ابن حبان بترتيب ابن بلبان ، المحقق: شعيب الأرنؤوط
، بيروت ، مؤسسة الرسالة

45) الدالي ، محمد بن موسى بن مصطفى : الوطن والاستيطان دراسة
فقهية ، مكتبة الراشد ناشرون

46) الدمشقي ، محمد أمين بن عمر بن عبد العزيز عابدين)
۱۴۲۸هـ - ۲۰۰۷م) : رد المحتار على الدر المختار ، تحقيق :
عبدالمجيد طعمه حلبي ، بيروت - لبنان ، دار المعرفة

- (47) الذهبي ، شمس الدين أبو عبد الله (١٤٢٧هـ - ٢٠٠٦م) : سير أعلام النبلاء ، القاهرة ، دار الحديث
- (48) الرازي ، فخر الدين (١٤٢٠ هـ) : التفسير الكبير ، بيروت ، دار إحياء التراث العربي
- (49) رضاء ، محمد رشيد (١٣٢٨هـ) : تفسير القرآن الحكيم ، مصر ، مطبعة المنار
- (50) الرئاسة العامة لإدارات البحوث العلمية والإفتاء والدعوة والإرشاد : مجلة البحوث الاسلامية ، كنهه ٦٠
- (51) الزحيلي ، وهبه (١٣٩٥ - ٢٠١٦ز) : نړيوالې اړيکې د اسلام او نړيوالو حقوقو پرتليزه لوستنه ، ژباړن : معراج الدين امينزى ، جلال اباد افغانستان ، يار خپرندويه ټولنه
- (52) زرکلي ، خير الدين بن محمود بن محمد بن علي بن فارس (٢٠٠٢م) : الأعلام ، دارالعلم للملايين
- (53) زرمالوال ، غلام محمد (١٣٨٣ل - ٢٠٠٤م) : افغانستان تر ورستي افغانه ، قصه خواني بازار - پيښور ، دانش خپرندويه ټولنه
- (54) ستيز ، ملک : بي خايه شوي کډوال او پناه اخيستونکي ، ژباړن : سيد محي الدين هاشمي ، کابل : د مدني ټولني او بشر حقوقو شبکه
- (55) السجستاني ، أبو داود سليمان بن الأشعث : سنن أبي داود ، تحقيق : محمد محيي الدين عبد الحميد ، صيدا - بيروت ، المكتبة العصرية

56) السرخسي ، محمد بن أحمد بن أبي سهل شمس الأئمة (ب.ت) : أصول السرخسي ، بيروت ، دار المعرفة

57) السعدي ، عبد الرحمن بن ناصر بن عبد الله (١٤٢٠هـ - ٢٠٠٠ م) : تيسير الكريم الرحمن في تفسير كلام المنان ، تحقق: عبد الرحمن بن معلا اللويحق ، مؤسسة الرسالة

58) سعيد ، ابراهيم (١٤١٨هـ - ١٩٩٧م) : أسس الجغرافية البشرية والاقتصادية ، حلب - سورية ، منشورات جامعة حلب كلية الأدب والعلوم الانسانية ، (www.esraahussein.wordpress.com)

59) سلقيني ، ابراهيم عبد الله (١٤٣٥هـ - ٢٠١٤م) : الهجرة واحكامها دراسة شرعية لواقع الهجرة العشوائية في عصر الحديث ، لبنان - بيروت ، دار النوادر اللبنانية

60) السندي ، محمد بن عبد الهادي التتوي (١٤٠٦هـ - ١٩٨٦م) : حاشية السندي على سنن النسائي ، حلب ، مكتب المطبوعات الإسلامية.

61) السيواسي ، كمال الدين محمد بن عبد الواحد ابن الهمام : فتح القدير ، دار الفكر ، بيروت

62) السيوطي ، جلال الدين (١٤٢٢هـ - ٢٠٠١م) : حاشية السيوطي والسندي على السنن ، بيروت - لبنان ، دار المعرفة للطباعة والنشر والتوزيع

63) الشاطبي ابو اسحاق ، إبراهيم بن موسى اللخمي الغرناطي المالكي (ب.ت): الموافقات في اصول الشريعة ، دار الفكر العربي

- (64) الشربيني ، شمس الدين محمد بن أحمد الشافعي (١٤١٥هـ-
١٩٩٤م) : مغني المحتاج إلى معرفة معاني ألفاظ المنهاج ، دار الكتب
العلمية
- (65) شفيقي ، محمد زبير (١٣٩٤ل - ٢٠١٥ز) : افغانستان د پردی جگړې په
اور کې ، اکسوس کتابپلورنځی
- (66) شکري ، محمد عزيز : القانون الدولي العام ، دمشق ، دار
الفکر
- (67) الشوکاني ، محمد بن علي بن محمد بن عبد الله (١٤١٣هـ - ١٩٩٣م) :
نیل الاوطار ، تحقيق : عصام الدين الطباطبي ، مصر ، دار الحديث
- (68) الشوکاني ، محمد بن علي بن محمد بن عبد الله (١٤١٤هـ) :
فتح القدير ، دار ابن كثير ، دمشق - بيروت ، دار الكلم الطيب.
- (69) الشوکی ، مصطفى (١٣٢١هـ - ٢٠٠٠م) : تحديات المهجر بين
الاصالة والمعاصرة ، بيروت - لبنان ، دار الملاك لطباعة والنشر
والتوزيع
- (70) الشوکاني ، محمد بن علي بن محمد بن عبد الله (ب.ت) : السيل
الجرار المتدفق على حدائق الأزهار ، دار ابن حزم
- (71) الشويمان ، عبد الله بن ابراهيم بن عبد الرحمن (١٤١٧هـ) : الهجرة في
ضوء الكتاب والسنة دراسة دعوية (-http://www.al-eman.com)

- (72) الشيباني ، أحمد بن محمد بن حنبل بن هلال بن أسد (١٤١٦هـ - ١٩٩٥م): مسند احمد ، المحقق: أحمد محمد شاكر ، القاهرة ، دار الحديث
- (73) الشيباني ، علي بن أبي الكرم محمد بن محمد بن عبد الكريم ، ابن الأثير (١٣٩٨هـ) : الكامل في التاريخ ، بيروت - لبنان ، دار الفكر
- (74) الشيرازي ، السيد محمد الحسيني (١٤٢١هـ - ٢٠٠١م) : كيف ولماذا اسلموا ، بيروت ، دار الصادق
- (75) صافي ، رحمت الله (١٣٧٤هـ ش - ١٩٩٦ ع) : افغانستان څنگه تباہ شو ؟ ، قصه خواني پشاور ، سبا کتابخانه
- (76) صالح ، امانی (١٤٢٧هـ - ٢٠٠٦م) ، الشرعية فقه الخلافة الاسلامية وواقعها ، المعهد العالمي للفكر الاسلامي
- (77) الصفي ، عبدالفتاح (١٤١٥هـ - ١٩٩٥م) : الأحكام العامة للنظام الجزائري ، نشر عمادة شؤون المكتبات ، الرياض - سعودي ، جامعة الملك سعود
- (78) الصنعاني ، السيد محمد بن اسماعيل (ب.ت) : سبل السلام شرح بلوغ المرام من ادلة الاحكام ، دار الحديث
- (79) الطبري ، سليمان بن أحمد بن أيوب (ب.ت) : المعجم الكبير ، المحقق: حمدي بن عبد المجيد السلفي ، القاهرة ، مكتبة ابن تيمية
- (80) الطبري ، محمد بن جرير بن يزيد بن كثير بن غالب الأملي (١٤٢٢هـ - ٢٠٠١م) : جامع البيان في تأويل القرآن ، تحقيق: الدكتور عبد

الله بن عبد المحسن التركي ، دار هجر للطباعة والنشر والتوزيع
والإعلان

(81) الطبري ، محمد بن جرير بن يزيد بن كثير (١٣٨٧هـ) : تاريخ
الطبري ، بيروت ، دار التراث

(82) طنطاوي ، محمد سيد: التفسير الوسيط للقران الكريم ، الفجالة -
القاهرة ، دار نهضة مصر للطباعة والنشر والتوزيع

(83) عبدالله ، نظام الدين (١٣٩١هـ ش) : حقوق بين المللي خصوصي ،
كابل - افغانستان ، انتشارات سعيد

(84) عتلم ، شريف او عبدالواحد ، محمد ماهر (٢٠٠٢م) :
موسوعة اتفاقيات القانوني الدولي الانساني (النصوص الرسمية
للاتفاقيات والدول المصدقة والموقعه) القاهرة ، اصدار بعثة اللجنة
الدولية للصليب الاحمر

(85) العثيمين ، محمد بن صالح (ب.ت) : شرح الأصول الثلاثة ، اسكندرية
، دار الايمان للطبع والنشر والتوزيع

(86) عدلي وزارت رسمي جريده ، (١٣٩٥هـ ش كال) د انسان له
قاچاق او مهاجرانو له قاچاق سره د مبارزې قانون ، پرله پسې نمبر
(١٢٤٤)

(87) العسقلاني ، احمد بن علي بن حجر (١٤٢٤هـ - ٢٠٠٤م) : فتح الباري ،
القاهرة ، دار الحديث

88) العطية عصام (١٩٩٢م) : القانون الدولي العام ، طبع على نفقه جامعة بغداد

89) العظيم آبادي ، محمد أشرف بن أمير بن علي بن حيدر (١٤١٥هـ) :
عون المعبود شرح سنن أبي داود ، بيروت ، دار الكتب العلمية

90) علوان ، عبدالله ناصح (١٤٢٧هـ - ٢٠٠٦م) : الشاب المسلم في مواجهة التحديات ، القاهرة - الاسكندرية ، دار السلام للطباعة والنشر والتوزيع والترجمة

91) العيني ، بدر الدين (ب.ت) : عمدة القاري ، بيروت ، دار إحياء التراث العربي

92) الغزالي ، محمد (ب.ت) : مستقبل الاسلام خارج ارضه كيف نفكر فيه ؟ ، دار الشروق

93) فرهنگ ، مير محمد صديق : افغانستان په وروستيو پنځو پيړيو کې ، ژباړن : سيد عبدالله پاچا

94) فشار ، عطاء الله (٢٠١٣) : حقوق الانسان من خلاف موثيق الدولية ، فلسطين ، دار الصداقة للنشر الالكتروني

95) الفوزان ، صالح بن فوزان بن عبدالله : المنتقي من فتاوى ،
(<http://www.alfawzan.af.org.sa/node/3071>)

96) فيضان ، عبدالمالك (١٣٩٤هـ) : د افغانستان معاصر تاريخ ، جلال اباد ، حكمت خپرندويه ټولنه

- (97) القرشي، إسماعيل بن عمر بن كثير (١٤٠٨هـ-١٩٨٨م) : البداية والنهية، المحقق: علي شيري، دار احياء التراث العربي
- (98) القرشي، إسماعيل بن عمر بن كثير (١٤٢٠هـ-١٩٩٩م) : تفسير القرآن العظيم، المحقق: سامي بن محمد سلامة، دار طيبة للنشر والتوزيع
- (99) القرطبي، محمد بن أحمد ابن رشد، (١٤٠٨ هـ ١٩٨٨ م) : المقدمات المهدات، دار الغرب الإسلامي
- (100) القرطبي، محمد بن أحمد بن أبي بكر (١٣٨٤هـ-١٩٦٤م) : الجامع لاحكام القرآن، تحقيق: أحمد البردوني او ابراهيم أطفيش، القاهرة، دار الكتب المصرية
- (101) القزويني، أحمد بن فارس بن زكريا (١٣٩٩هـ-١٩٧٩م) : معجم مقاييس اللغة : تحقيق: عبدالسلام محمد هارون، بيروت - لبنان، دار الفكر لطباعة والنشر والتوزيع
- (102) القزويني، محمد بن يزيد ابن ماجة (ب.ت): سنن ابن ماجه، تحقيق: محمد فؤاد عبد الباقي، دار إحياء الكتب العربية.
- (103) القشيري، مسلم بن الحجاج أبو الحسن (ب.ت) : صحيح مسلم، المحقق: محمد فؤاد عبد الباقي، بيروت، دار إحياء التراث العربي.
- (104) كول، ستيو (١٣٩٥هـ ش - ٢٠١٦م) : د پيريانو جگړې، ژباړه : غلام محمد زرمولو، دانش خپرندويه ټولنه

- (105) الكاساني ، علاء الدين أبو بكر بن مسعود بن أحمد (١٤٠٦هـ
١٩٨٦م) : بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع ، دار الكتب العلمية
- (106) گيلر ، آرمندو او ايم لايك ، ماسيج (٢٠١٤) : د ايران خخه
راستنيديل ، د اجباري مهاجرت بيا ليدنه ، پرلپسې گڼه ٤٦
- (107) لاشين ، موسى شاهين (ب.ت): فتح المنعم شرح صحيح
مسلم ، دار الشروق
- (108) ماوردي ، علي بن محمد بن محمد بن حبيب البصري
البغدادی(١٤١٩ هـ ١٩٩٩ م) : الحاوي الكبير في فقه مذهب الإمام
الشافعي وهو شرح مختصر المزني ، بيروت - لبنان ، دار الكتب
العلمية
- (109) المبارکفوري ، صفي الرحمن (ب.ت) : اتحاف الكرام شرح
بلوغ المرام ، لاهور ، دار السلام
- (110) المبارکفوري ، محمد عبد الرحمن ابن عبد الرحيم : تحفة
الاحوذی
- (111) محمد الطاهر بن محمد بن محمد الطاهر بن عاشور التونسي
: التحرير والتنوير
- (112) المراغي ، أحمد بن مصطفى (١٣٦٥ هـ ١٩٤٦ م) : تفسير
المراغي ، مصر ، شركة مكتبة ومطبعة مصطفى البابي الحلبي وأولاده
- (113) المرادوي ، علاء الدين : الإنصاف في معرفة الراجح من
الخلاف ، ار إحياء التراث العربي

- (114) المشوخي، زياد بن عابد (١٤٣٣هـ - ٢٠١٢م): الاستضعاف واحكامه في الفقه الاسلامي، الرياض، دار كنوز اشبيليا للنشر والتوزيع
- (115) مصداق، نبي (١٣٨٩ش - ٢٠١١ع): افغانستان سياسي كمزوري او بهرنی-مداخله، مترجم: داکتر نثار حمد صمد، کندهار - افغانستان، علامه رشاد خپرندويه ټولنه
- (116) المعافري، عبد الملك بن هشام بن أيوب الحميري (١٤١١هـ): السيرة النبوية لابن هشام، تحقيق طه عبد الرؤوف سعد، بيروت، دار الجيل
- (117) المعافري، محمد بن عبد الله، أبو بكر ابن العربي المالكي (ب.ت.): عارضة الاحوذى في شرح الترمذي،، بيروت - لبنان الكتب العلمية
- (118) المعافري، محمد بن عبدالله ابوبكر ابن العربي المالكي (١٤٢٥هـ - ٢٠٠٤م): احكام القران، تحقيق و تخريج عبدالرازق المهدي، بيروت - لبنان، دار الكتاب العربي
- (119) المقدسي ابن قدامة، أبو محمد موفق الدين عبد الله بن أحمد بن محمد (ب.ت.): المغني، القاهرة، مكتبة
- (120) موحدى، علي رضا (١٣٩٥هـ ش): اثرات مهاجرت برمهاجرين و خانواده آنها، عودت مجله، دوهمه شماره، ١٣٩٥هـ.

- (121) موسی زاده، رضا (۱۳۹۳هـ ش): سازمان های بین المللی، بنیاد حقوقی میزان
- (122) ناصري، صفي الله (۱۳۹۵ال - ۲۰۰۶ز): نړیوال سندونه (د ملگرو ملتونو منشور، د بشر حقونو نړیواله اعلامیه، د بشر حقونو اسلامي اعلامیه)، کابل - افغانستان، میهن خپرندویه ټولنه
- (123) النمري ابن عبد البر، أبو عمر يوسف بن عبد الله (۱۴۱۴هـ - ۱۹۹۳ م): الاستذکار الجامع لمذاهب فقهاء الأمصار وعلماء الأقطار، تحقیق: عبدالمعطي امين قلعجي، دمشق، دار قتیبة
- (124) نمین، سپیده غفاري (۱۳۹۰هـ ش): حقوق مهاجرت، تهران - ایران، انتشارات جنگل جاودانه
- (125) نور، عثمان الحسن محمد او المبارک، یاسر عوض الکریم (۱۴۲۹هـ؛ ۲۰۰۸م): الهجرة غير المشروعة والجريمة، ریاض، جامعة نايف العربية للعلوم الأمنية
- (126) النووي، أبو زكريا محيي الدين يحيى بن شرف (۱۳۹۲هـ): المنهاج شرح صحيح مسلم بن الحجاج، بيروت، دار إحياء التراث العربي
- (127) النووي، أبو زكريا محيي الدين يحيى بن شرف (۱۴۱۲هـ / ۱۹۹۱م): روضة الطالبين وعمدة المفتين، تحقیق: زهير الشاويش، بيروت دمشق عمان، المكتب الإسلامي

- (128) النووي ، محيي الدين يحيى بن شرف أبو زكريا (ب.ت) :
المجموع شرح المذهب ، تحقيق : محمد نجيب المطيعي ، جدة -
المملكة العربية السعودية ، مكتبة الارشاد
- (129) نيازی ، محمد مصطفی (۱۳۹۰مريز) : د بشري حقوقو
نړيواله اعلاميه د اسلام په رڼا کې ، جلال اباد - افغانستان ، حکمت
خپرندويه ټولنه
- (130) نيازی ، محمد مصطفی (۱۳۹۶هـ ش) : معاصر فقهي قضايا ،
کابل - افغانستان ، نوی مستقبل خپرندويه ټولنه
- (131) نيازی ، مستعلي (۱۳۹۴ل - ۲۰۱۵ز) : پر افغانستان د شوروي
اتحاد يرغل او شوری کمونستي رژیم پر سقوط يې اغېز ، ننگرهار ،
گودر کتاب خپرندويی
- (132) الوزاني ، سيدي المهدي (۱۴۱۷هـ - ۱۹۹۶م) : النوازل الجديدة
الكبرى ، المغرب ، وزارة الأوقاف والشؤون الإسلامية
- (133) الونشريسي ، احمد بن يحيى (۱۴۰۱هـ) : المعيار المعرب
والجامع المغرب عن فتاوى علماء أفريقيا والأندلس والمغرب ، بيروت
، دار المغرب الاسلامي
- (134) الهاشمي ، محمد بن سعد بن منيع (۱۴۰۸هـ) : الطبقات
الكبرى ، المحقق : زياد محمد منصور ، المدينة المنورة ، مكتبة
العلوم والحكم

- (135) الهاشمي ، هشام : عالم داعش تنظيم الدولة الاسلامية في العراق والشام ، لندن ، دار الحكمة او بغداد ، دار بابل للطباعة والنشر والتوزيع ، (www.iqraapdf.net)
- (136) الهاشمي ، ياسر : په اروپا کې افغان او ايراني مسيحيان ، (<http://www.tolafghan.com>) د ۱۳۹۶ لمريز کال د کب ۲
- (137) الهيئة العامة لشئون المطابع الأميرية (۱۴۲۰هـ - ۱۹۹۹م) : معجم القانون ، القاهرة ، مجمعة اللغة العربية
- (138) اليحصبي ، عياض بن موسى بن عياض (۱۴۱۹ هـ - ۱۹۹۸ م) : **إِكْمَالُ الْمُعَلِّمِ بِفَوَائِدِ مُسْلِمٍ** ، المحقق: الدكتور يحيى إِسْمَاعِيل ، مصر ، دار الوفاء للطباعة والنشر والتوزيع
- (139) اليميه ، سنا (۲۰۱۴م) : زور زياتی او آسيب پذیری افغانان په پاکستان کې ، د اجباري مهاجرت بيا ليدنه ، پرلپسې گڼه ۴۶

انټرنیټي منابع

1. <http://tabyincenter.ir>
2. <http://www.fikr.com>
3. <http://www.mawsoah.net>
4. الموسوعة العربية العالمية <http://www.mawsoah.net>
5. <http://www.ahlalhadeeth.com>
6. <http://www.awda.com>
7. <http://www.tolafghan.com>
8. <http://fatwa.islamweb.ne>

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**